

SOSYAL VE BEŞERÎ
BİLİMLERDE
ULUSLARARASI
ÇALIŞMALAR

CİLT I

EDİTÖRLER

PROF. DR. HAKAN ALTINTAŞ

PROF. DR. MUSTAFA METE

DOÇ. DR. NEBİYE KONUK KANDEMİR

Mart 2024

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Mart 2024

ISBN • 978-625-6644-69-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.serüvenyayınevi.com

e-mail: serüvenyayınevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

SOSYAL VE BEŞERÎ
BİLİMLERDE
ULUSLARARASI
ÇALIŞMALAR

CİLT 1

Mart 2024

EDİTÖRLER

Prof. Dr. HAKAN ALTINTAŞ
Prof. Dr. MUSTAFA METE
Doç. Dr. NEBİYE KONUK KANDEMİR

İÇİNDEKİLER

- BÖLÜM 11**
İSKENDERUN (HATAY)KIYI OVASINDA BULUNAN BOZUK DRENAJ SAHALARI
Semir DEMİRBİLEK
- BÖLÜM 221**
KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE UYGULAMALARI
Filiz KUTLUAY TUTAR, Ceylan ÇELİK, Nur Funda TUTAR
- BÖLÜM 353**
BRICS ÜLKELERİNDE İHRACATA DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİNE VE İŞGÜCÜNE KATILIMIN ETKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ANALİZ
Nazife Zeynep ÇAKIR, Doruk DERELİ
- BÖLÜM 465**
TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN VERGİSEL BOYUTU ÜZERİNE BİR İNCELEME
Nilgün YAVUZ
- BÖLÜM 577**
ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM: TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU
Şengül BÜYÜKBOYACI, Abdullah Muhammed ÖZDEMİR
- BÖLÜM 693**
TÜRK DÜNYASINDA BİR REKREASYON FAALİYETİ OLARAK KIŞ TURİZMİ (AZERBAYCAN, KIRGIZİSTAN, KAZAKİSTAN VE YAKUTYA ÖRNEĞİ)
Muhammet Cenk BİRİNCİ
- BÖLÜM 7103**
AFETLERDE KRİZ YÖNETİMİNİN ÖNEMİ
İsa ÇELİK

BÖLÜM 8119

KAYSERİ'NİN İNANÇ TURİZM ;DEĞERLERİNİN İNCELENMESİ

Ramazan KOCA

BÖLÜM 9135

TÜRKİYE'DE İHBARCILIK KONUSU İLE İLGİLİ YAPILAN TEZLERE YÖNELİK ÇOK YÖNLÜ BİR ARAŞTIRMA

Mustafa FİLİZ

BÖLÜM 10.....159

MISIR'DA DARBEDİLEN III. MUSTAFA'NIN SİKKELERİNDEKİ BAĞIMSIZ HARFLER VE RAKAMLAR

Mai BADİE HADİ, Ali BAŞ, Necla DURSUN

BÖLÜM 11179

ANADOLU'NUN KADIN ERENLERİNDEN;SİTTİ ZEYNEP VE TEKKESİ

Ebubekir KOÇYİĞİT

BÖLÜM 12199

ERZURUM İLİNDE YAŞAYAN BİREYLERİN MERHAMET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Özkan YETKİN, Özlem YAKICI, Nurgül EKŞİOĞLU

BÖLÜM 13211

OTEL İŞLETMELERİNDE PERFORMANS DEĞERLENDİRME: AKADEMİK BİR PERSPEKTİF VE BİBLİYOMETRİK İNCELEME

Eren ERKILIÇ, Melis ANGIN

BÖLÜM 1

İSKENDERUN (HATAY)KIYI OVASINDA BULUNAN BOZUK DRENAJ SAHALARI¹

Semir DEMİRBİLEK²

¹ Bu araştırma Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalında Hazırlanan (2018-Tamamlandı-Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Atilla KARATAŞ) “İskenderun-Arsuz Arasındaki Kıyı Ovalarında Bozuk Drenaj Sahalarının Tespiti ve Çözüm Önerileri” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Araştırma Görevlisi-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, semirdemirbilek@mku.edu.tr

1.Giriş

Geçmişten günümüze kadar insanlar için hayati öneme sahip olan su, geçmiş dönemlerde birçok medeniyetin kurulmasında, gelişmesinde etkili olmuştur. Bu hayati önemini günümüzde de halen korumaya devam etmektedir. Son yıllarda su kaynaklarına olan ihtiyaç hızla artmaktadır. Özellikle nüfusun artması ile beraber artan aşırı ve bilinçsiz su tüketimi sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan kuraklık ve su kirliliği gibi büyük problemlerin oluşacağını göstermektedir.

Bozuk drenajın bulunduğu sahalar ekolojik ve ekonomik olarak öneme sahip sahalardır. Bu sahalarda fiziki özellikleri değerlendirilerek rehabilite edildiği takdirde flora ve fauna açısından zenginlik gösterebilir, ekonomik olarak katkı sunabilir. Su kaynaklarına olan ihtiyacın çok fazla arttığı bu dönemde bu tür sahaların sürdürülebilir ve bilinçli olarak kullanılması gerekmektedir.

İskenderun kıyı ovası, Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Bu bölgede bulunan saha Hatay il sınırlarına dahildir. Bu kıyı ovası, Amanoslar'ın batı yamaçlarında bulunan akarsuların taşıdığı alüvyal malzemelerin birikmesi sonucu oluşmuştur.

1.2.Araştırma Sahasının Genel Coğrafi Özellikleri

Çalışma sahası, İskenderun İlçesi'nde bulunmaktadır. Kuzeyinde Payas ilçesi bulunurken, kuzeybatısı kesiminde Akdeniz yer alır. Çalışma sahasının doğusunda Amanoslar, güneybatısı kesiminde ise Arsuz ilçesi bulunur (Şekil 1)(Fotoğraf 1).

İskenderun'da yükseltinin düşük değerler gösterdiği kıyı ovası geniş bir alana sahiptir. Burada bulunan akarsuların taşıdığı alüvyonlar ve bunların birikmesi sonucu oluşan alüvyon çökelleri yoğun bir şekilde görülmektedir. Bunlara ek olarak kumtaşı, kiltası ve killi kireçtaşı sahada bulunan önemli jeolojik unsurlar arasındadır.

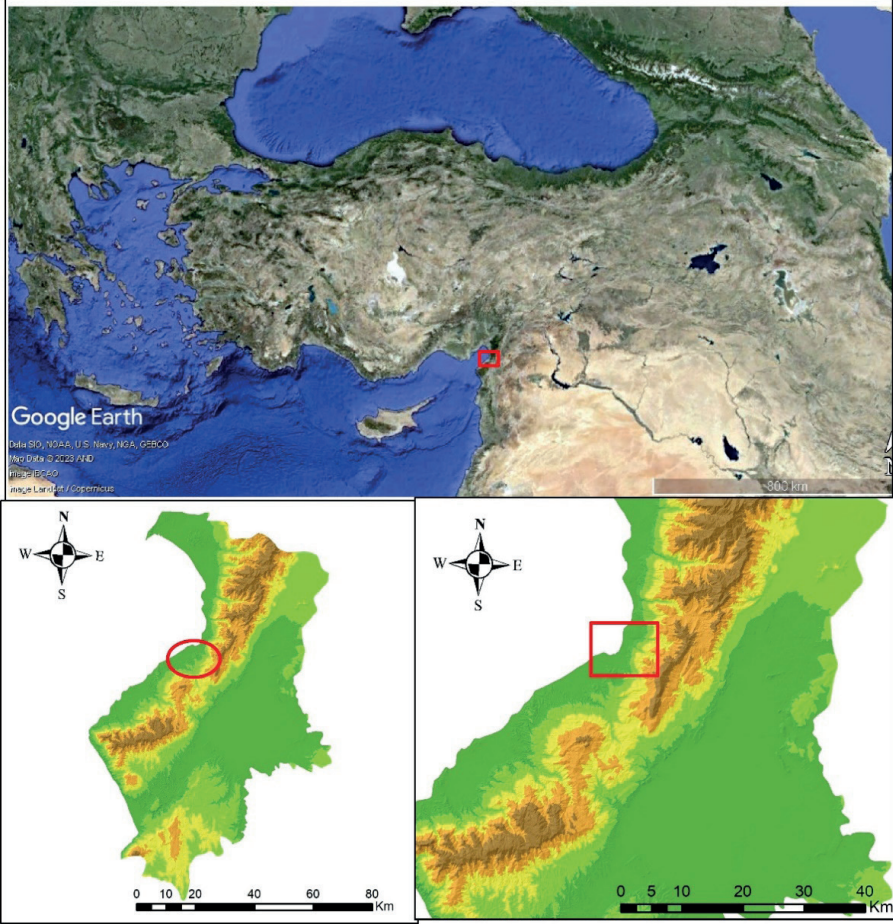
Amanoslar'ın batısında bulunan İskenderun kıyı ovası, kuzey-güney yönlü uzanmaktadır. İskenderun Körfezi'nde yer alan ve Erzin ile İskenderun arasında bulunan ovanın uzunluğu 40 km civarındadır. Bu kıyı ovası doğudan Derebanı fayı ile Amanoslar'dan ayrılmaktadır. (Aytuk, 2017).

Fotoğraf 1. Yoğun Bir Yerleşim Sahası Olan İskenderun Ovası'nın Güneydoğu Yönünden Görünümü.

İskenderun Ovası tektonizma sonucu meydana gelen, çöküntü havzası özelliği göstermektedir. Ova, Amanoslar'dan kaynağını alan Değirmendere ve kolları ile diğer akarsuların taşıdığı alüvyonların birikmesi sonucunda oluşmuştur. Taneli çakıl ve kumdan oluşan ova; silt ve kil yapısına da sahiptir. Amanoslar'dan kıyıya gidildikçe eğim değerlerinin azalması ve akarsuların taşıma gücünün de azalması sonucu, iri taneli çakıllardan daha ince taneli kum ve silt yapısına doğru bir geçiş göze çarpmaktadır (Aytuk,2017).

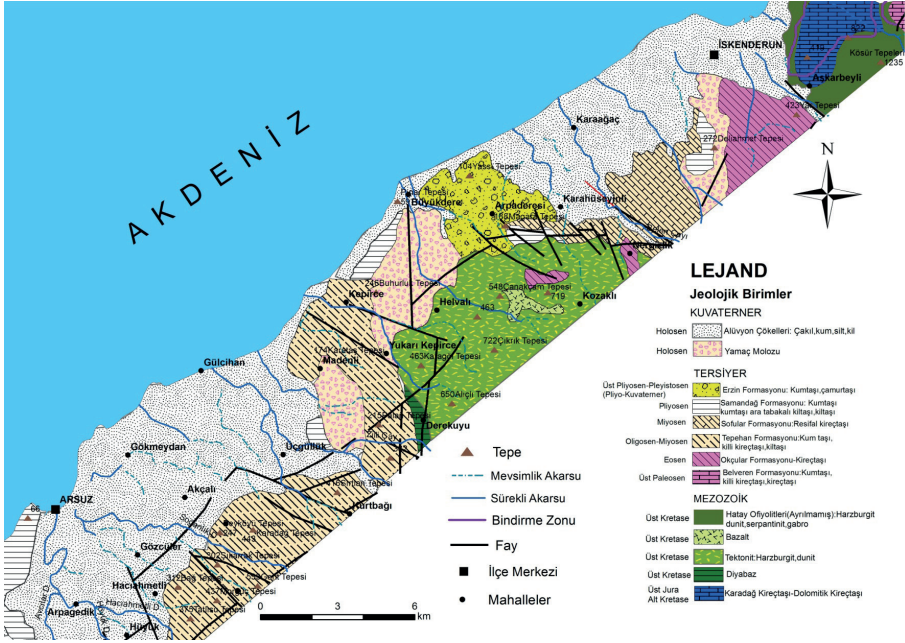
Çalışma sahasının doğusunda bulunan Amanos Dağları'nın temelinde bulunan formasyonlar kuvarsit, kumtaşı ve yeşil renkli şistlerden meydana gelmektedir. Bunların yaşı Prekambriyen ile Paleozoyik olarak verilmektedir. Amanoslar'da Mesozoyik ve Tersiyer arazileri yaygın olarak görülmektedir. Burada Mesozoyik yaşlı kalkerler ile yeşil kayalar bulunmaktadır (Şekil 2) (Mülazımoğlu, 1979).

Şekil 1. Çalışma sahasının konum haritası.

Mesozoyik dönemi yansıtan litolojik yapı ofiyolitlerden meydana gelmektedir. Bunlar bazik ve ultrabazik kayalardan oluşan ofiyolit grubu ve ofiyolitlerin en üst düzeyini oluşturan volkano-sedimanterlerden oluşmaktadır. (Yavuz, 1996).

Çalışma sahasında yamaç molozu Tersiyer yaşlı ve kumlu, çakıllı bir yapı gösterir. İçerik olarak çoğunlukla kil ve silt, küçük bir kısmı da kum ve çakıldan meydana gelir (Yavuz, 1996: 50). Yamaç molozu; tanecikli bir özellik göstermesi sonucu geçirimsizliği çok yüksektir. Yeraltı suyunu iyi ileten bu sahalar, iri unsurlardan oluşması nedeniyle akifer özelliği taşımaz (Karataş & Korkmaz, 2012).

Şekil 2. İskenderun ve yakın çevresinin jeolojik unsurlarını gösteren jeoloji haritası (Herece (2008)'den düzenlenerek yapılmıştır).

Akdeniz Bölgesi'nde yer alan çalışma sahasında tipik Akdeniz iklimi görülür. İskenderun ve çevresinin yıllık sıcaklık ortalaması 20.2 °C olarak görülmektedir. Bu sahada sıcaklık ortalamasının en yüksek olduğu ay Ağustos'tur ve sıcaklık 28.5 °C 'dir (Tablo 1). En düşük sıcaklık ortalaması ise Ocak ayında görülmektedir. Bu ayın ortama sıcaklık değeri ise 11.8 °C'dir (MGM, 2022).

Tablo 1. İskenderun Meteoroloji İstasyona Ait Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C).

İst. Adı	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.Ort.
İskenderun	11.9	12.8	15.2	18.5	22.0	25.3	27.9	28.7	26.9	23.1	17.7	13.5	20.3

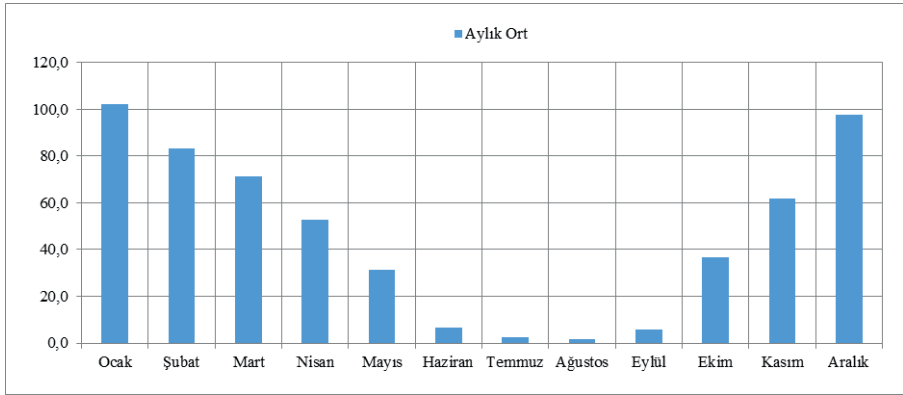
Kaynak:(MGM, 2022).

İskenderun'da yıllık ortalama yağış değerleri 738.9 mm'dir. En fazla yağış kış aylarında görülür. Yağışın en az olduğu dönem ise yaz aylarıdır. Ortalama yağışın en yüksek olduğu aylar bakıldığında Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak aylarıdır. Aralık ayı 90.9 mm ile en yüksek yağış olan aydır. En az yağış ise Temmuz-Ağustos döneminde görülmektedir (Tablo 2)(Şekil 3). Temmuz ayında ortalama yağış değerleri 10.7 mm'ye kadar düşmektedir (MGM, 2022).

Tablo 2. İskenderun'daki İstasyona Ait Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Değerleri (mm).

İst. Adı	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.Ort.
İskenderun	92.3	88.5	87.3	63.0	47.6	34.0	12.8	21.4	43.1	77.9	81.7	92.6	742.2

Kaynak: (MGM,2022).

Şekil 3. İskenderun'un aylık toplam yağış ortalaması değerleri (1970-2021/MGM, 2022).

Eski toprak sınıflandırmasında alüvyal, kolüvyal, regosol, litosol ve hidromorfik topraklara karşılık gelen entisoller, akarsuların taşıdığı malzemelerin, eğimin azaldığı yerelerde birikmesi sonucunda oluşur. Bu toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerini, akarsuyun taşıdığı malzemenin özelliği belirler (Atalay, 2005). Çalışma sahasındaki entisol topraklar; çakıl, kil, silt ve kumdan oluşmaktadır. Bu topraklar İskenderun'un büyük kısmında, özellikle ova ve yakın çevresinde yaygın olarak görülür.

Çalışma sahasının bitki örtüsü özelliklerine bakıldığında, Amanos Dağları'nın batı kısmında kızılçam ormanlarının tahrip edilmiş olduğu sahalarda gelişmiş olan maki formasyonu kıyıdağın itibaren 800-900 m yükseltilere kadar yayılış alanı gösterir. Sahada bulunan diğler maki türleri; pırnal meşesi (*Quercus ilex*), akçakesme (*Phillyrea latifolia*), sakız (*Pistacia lentiscus*), menengiç (*P. terebinthus*), kermez meşesi (*Quercus coccifera*), sandal (*Arbutus andrachne*), kocayemiş (*A. unedo*), funda (*Erica arborea*), ve keçiboyunu (*Ceratonie siliqua*) olarak karşımıza çıkar. Maki formasyonundan sonra, 1200 m yükseltiye kadar yayvan yapraklı ormanlar, 1200 m den sonra ise iğne yapraklı orman sahaları bulunur (Mülazımoğlu, 1979).

2.Amaç ve Yöntem

Araştırmanın amacı; drenaj, drenaj ağı tipleri, drenaj ile ilgili diğler kavramları açıklamak, araştırma sahası olan İskenderun kıyı ovasındaki bozuk drenaj sahalarını belirlemek, belirlenen bu alanların bozuk drenaj sahaları olarak isimlendirilmesi üzerinde etkili olan doğal (*jeoloji, jeomorfoloji, toprak, iklim, hidrografya*)ve beşeri (*inşaat amacıyla yapılan kazılar, ulaşım ve tarım için yapılan düzenlemeler*) faktörleri açıklamak ve son olarak bu bozuk drenaj sahalarının rehabilite edilebilmesi amacıyla çözüm önerileri sunmaktır.

Araştırmada kullanılan yöntemlere bakıldığında öncelikle araştırma sahasının fiziki coğrafya özelliklerine yönelik ilgili kurumlardan veriler elde edilmiştir. Bu veriler Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden iklim verileri, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden toprak özelliklerini gösteren veriler, Harita Genel Müdürlüğü'nden jeolojik veri ve haritalar temin edilmiştir. Daha sonra araştırma sahasında GPS ve pH metre yardımıyla doğrudan ölçümler yapılmış, arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş ve gözlemlere bağlı olarak veri tabanı oluşturulmuştur. Veri tabanı oluşturulduktan sonra Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ArcMap 10.3 yazılımı yardımı ile temel haritalar yapılmıştır.

3.Bozuk Drenaj Ve Bozuk Drenaja Etki Eden Faktörler

Drenaj; sahadaki doğal ve beşeri özelliklere bağlı olarak oluşan yeraltındaki sular ile yeryüzündeki suların belli bir akış göstererek oluşturduğu doğal yapılar olarak adlandırılır. Bu yapılarda sular akış gösterir ve akarsu ağları şeklinde görülebilmektedir. İnsanların yaptığı kanallar aracılığı ile bir sahadada bulunan fazla suyun ortamdan uzaklaştırılması da drenaj olarak adlandırılır (Atalay,2004).

Bozuk drenaj doğal ve beşeri faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ve yeryüzünde özellikle yağışlı aylarda suların birikmesi sonucu taban suyu seviyesinin yüksek olduğu sahalarda meydana gelen yapılardır. Burada yer alan sular akış özelliği göstermemektedir. Akarsulardan ayrılan kolların, ana akarsuya katılmadan akış göstermesi ile ovalarda bulunan bataklık, sazlık vb alanlarda bozuk drenaj sahalarına örnek olarak gösterilmektedir(Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Bozuk drenaj sahalarının genel görünümü.

Bozuk drenaj sahalarının meydana gelmesinde zemin özellikleri ile topografik özellikler en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ek olarak iklim özellikleri ve buna bağlı oluşan yağışlar sonucu oluşan taşkın suları bozuk drenaj sahalarının oluşmasına neden olmaktadır.

Bozuk drenajın oluşumuna neden olan birçok doğal faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında jeoloji, jeomorfoloji ve toprak özellikleri ile iklim özellikleri, bozuk drenaj oluşumunda önemli bir paya sahip önemli unsurlardır. Bunlar haricinde hidrografik faktörlerin etkisi de görülmektedir (Fotoğraf 3).

Jeolojik yapıda kayaların gözeneklilik ile geçirimsizlik özellikleri önemlidir. Gözeneklilik; kayaç içindeki boşlukların hacminin, tüm hacme oranı olarak tanımlanmaktadır ve % olarak ifade edilir (Sür & ark.,2009).Geçirimsizlik, kayaçların su geçirme özelliğidir. Kayaçların bir kısmının geçirimsizliği fazladır. Kum, tuf, çatlaklı ve delikli kayaçlar geçirimsizliği fazla olan kayaçlardır. Bazı kayaçlar ise geçirimsiz özellik gösterirler. Kil ve sileks bu özelliğe sahiptir (Sür & ark.,2009). Çalışma alanında kumlu, çakıllı yapı ile killi yapıdan oluşan sahalar yoğun olarak bulunmaktadır. Kumlu ve çakıllı alanlarda geçirimsizlik fazla olduğu için yeraltı suyu zengin olmaktadır fakat yüzeyde suların birikme ihtimali azalmaktadır. Killi yapıdan oluşan sahalar ise geçirimsizliğin düşük olması nedeniyle yüzeyde birikme fazla olmaktadır. Bu durum da bozuk drenaja neden olmaktadır.

Fotoğraf 3. Bozuk drenaj sahalarında arazinin büyük çoğunluğunu sular altında bulunabilir. Jeojik yapı ile toprak özellikleri buna imkan sağlamıştır.

Bir sahadaki jeomorfolojik özellikler, bozuk drenaj sahalarının oluşumu ve gelişiminde büyük bir etkiye sahiptir. Sahanın topografik özelliği, jeomorfolojik birimi bozuk drenaj oluşumunu etkiler. Ovalarda eğimin az olması ve özellikle kıyı ovalarında eğimin çok düşük değerlere sahip olması suların yer yüzeyinde birikimine uygun şartlar yaratmaktadır. Yükseltinin ve eğimin yüksek olduğu alanlarda bozuk drenaj oluşum ihtimali güçleşmektedir. Bu tür sahalarda bataklık ya da sulak alan benzeri bozuk drenaj meydana gelmez (Demirbilek, 2018; Demirbilek, 2019).

Toprakta tutulan su, toprağın fiziksel yapısı ile ilişkilidir. Bünye ve yapısal özellikler öne çıkan fiziksel özelliklerdendir. Killi toprakların su tutma kapasitesi fazladır fakat bu sular yüksek basınç altında tutulduğundan, bitkiler bu sudan yeterince faydalanamamaktadır. Kumlu topraklar, geniş gözeneklere sahip olduğundan dolayı, tutulan suyun büyük bir bölümü, toprakta fazla kalmaz ve topraktan sızarak uzaklaşır. Bu yüzden toprak kuru olarak kalır (Atalay, 2015).

Toprakları drenaj durumuna göre Atalay 7 sınıfa ayırmıştır. Çok aşırı drenajlı ve aşırı drenajlı topraklar; suyun fazla sızarak toprağı terk etmesinden ötürü su kıtlığının olduğu bu alanlarda bitki kökleri toprağın üst kesiminde bulunur. İyi drenajlı topraklarda fazla suyun varlığından ötürü, bitki kökleri 90 cm derinliğe kadar gelişebilir. Orta derecede drenajlı topraklarda bitki kökleri 50 cm derinliğe ulaşırken, az kötü drenajlı topraklarda bitki kökleri

36 cm derinliğe ulaşır. Kötü drenajlı topraklarda, yılın çoğunluğunda toprak su ile doymun olarak bulunmaktadır (Atalay, 2015). Drenaj durumu incelendiğinde çalışma sahası, orta derecede drenajlı topraklar ile az kötü drenajlı topraklar sınıfına dâhil edilmektedir. Bu sahalarda yılın belli dönemlerinde toprak su ile doymun şekilde bulunur.

Çalışma sahasında yükseltinin düşük olduğu ovalarda entisol topraklar yaygın olarak görülmektedir. Bu topraklar kumlu, çakıllı ve killi yapı özelliği gösterir. Toprakta kilin az bulunduğu yerlerde geçirimsizlik fazladır. Bu nedenle suların yeraltına sızması da fazla olur. Kilin fazla olduğu sahalarda ise yüzeyde suların birikimi daha fazla olmaktadır. Bu da bozuk drenaj sahalarının oluşumuna katkı sağlamaktadır.

İklim; sahanın yağış özellikleri ve sıcaklık özellikleri ile bozuk drenaja neden olabilmektedir. Çok fazla yağış alan sahalarda, diğer fiziki şartlarda elverişli olduğunda bozuk drenaja neden olmaktadır. Buna ek olarak sıcaklık özellikleri de bu tür alanlarda etkisini göstermektedir. Sıcaklık değerlerinin yüksek olduğu Akdeniz iklim sahalarda buharlaşma oranı yüksek olduğundan, suların buharlaşması sonucu uzun süreli su birikimi meydana gelmektedir (Demirbilek, 2018; Demirbilek, 2019).

Sahanın beşeri özellikleri de bozuk drenaj oluşumuna neden olmaktadır. Beşeri özelliklerle ilgili olarak Haigh; antropojenik yerçekillerinin oluşumunu iki bölümde sınıflandırmaktadır. Doğrudan antropojenik süreçler; inşaata ilişkin olanlar (boşaltma-gevşetme, sıkıştırma, sıvılaştırma, kademlendirme), kazılmaya ilişkin olanlar (kazmalar, kesmeler, madencilik, çukurlar açılması) ve hidrolojik müdahaleler (taşkınlar, engel oluşturulmalar, kanal yapımları, akaçlama, kıyı korunması) ve dolaylı antropojenik süreçler; erozyon ve sedimantasyonun hızlanması (tarımsal aktiviteler, vejetasyonun ortadan kaldırılması, yol yapımı ve kentleşmeyle ilgili mühendislik işleri), sübsidans (madencilik, hidrolik), yamaç duraysızlığı (kayma, akma, yüklenme, sarsılma ve deprem oluşumu (rezervuarlardaki yüklenmeler, fay düzlemlerindeki kayganlaşmalar) (Haigh,1978). Araştırmacılar tarafından açıklanan antropojenik yerçekilleri birçok yerleşme sahasında değişiklikler yarattığı gibi araştırma sahası üzerinde de büyük değişiklikler yaratmıştır. Özellikle inşaat amacıyla yapılan kazılar ile ulaşım ve tarım için yapılan çalışmalar doğal çevre üzerinde büyük değişikliklere sebep olmaktadır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Bozuk drenaj sahası ve çevresindeki beşeri unsurlar.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. İskenderun Kıyı Ovasında Tespit Edilen Bozuk Drenaj Sahaları

Çalışma sahasında bulunan ovada yapılan arazi çalışmalarında irili ufaklı birçok bozuk drenaj sahası tespit edilmiştir. Bu bozuk drenaj sahaları ovada yoğunlaşmıştır. Tespit edilen sahalara için tablo oluşturulmuştur. Bu tablolara sahalaraın temel özellikleri eklenmiştir. Bu tablolarda sahanın matematik konumu, bozuk drenaj sahasının kapladığı alan, suyun derinliği, suyun sıcaklığı, suyun pH değeri ve suyun yüzeyde kalma süresi bulunmaktadır. Suyun sıcaklığı ile pH değeri suyun yüzey üzerinde uzun süre kaldığı dönemlerde ölçülmüştür. Suyun yüzeyde uzun kaldığı dönem Kasım-Aralık aylarından başlamakta ve Nisan ayı sonu ile Mayıs ayı başlangıcına kadar sürmektedir. Çalışmada pH değerleri ölçülmüş ve bu değerler 7'den büyük olduğu için tuzlu su girişinden söz edilmemektedir. Suların tamamı alkali su olarak değerlendirilmiştir.

4.1.1. 1 No'lu Bozuk Drenaj Sahası

Çalışma sahasında görülen ve geniş bir yayılış alanı gösteren bozuk drenaj sahasıdır. Bu saha İSTE'nin kuzey batısında bulunmaktadır (Fotoğraf 5). Saha 36°34'51"-36°34'44" kuzey enlemleri ile 36°08' 51"-36°09' 05" doğu boylamlarında yer alır. Sahanın çoğunluğu Karaağaç Mahallesi'nde yer alır.

Bozuk drenaj sahasının uzun eksenini 340m, kısa eksenini ise 240m'dir. Bu sahanın yakın çevresinde aynı drenaj bozukluğuna bağlı olarak ortaya çıkmış

irili ufaklı birkaç saha daha bulunmaktadır. Kenarında 30 cm olan derinlik orta bölüme gidildikçe 1m'yi aşmakta, beslenimin arttığı yağışlı dönemlerde 2m'yi bulmaktadır. Bu sahadaki sular, sıcaklık özellikleri meteorolojik koşullara göre farklılık gösteren alkali karakterleriyle ön plana çıkmaktadır (Tablo 3). Sahadaki suların sıcaklığı 17.2°C, pH değeri ise 8.89 'dur.

Fotoğraf 5. İSTE sınırları içerisinde bulunan ve geniş bir alana yayılan bozuk drenajın üniversiteye doğru olan bölümü(kuzeydoğudan görünümü).

Bu alanda ortaya çıkan bozuk drenajın meydana gelmesinin temel nedeni yağışlı dönemde, yağışların bu sahaya doğru akış göstermesi ve bunun sonucunda birikmesidir. Bu sahasının gelişmesine katkı sağlayan diğer faktör ise litolojik yapıdır. Bu sahada Holosen'de meydana gelmiş olan alüvyal malzeme yaygın olarak görülmektedir. Bu malzeme çakıl, kum, silt ve kil yapısına sahiptir. Çakıl ve kumdan oluşan alanlar yeraltı suyu bakımından zengin bir özellik gösterir.

Çalışma sahası ova morfolojisine sahiptir. Ovanın akarsuların taşıdığı malzemelerle dolmuş olması, yükseltinin ve eğim değerlerinin az olması suların birikmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca sahada entisol topraklar yaygın olarak görülür. Bu topraklarda da su birikimi daha çok görülür. Doğal faktörlerin yanı sıra beşeri faktörlerin etkisi de önem arz etmektedir. Bu sahanın çevresi yoğun yerleşme sahasıdır. Bunlar drenaj sahası için yapay set görevi görmektedir(Fotoğraf 6-7). Bu nedenle su birikimi daha kolay olur.

Fotoğraf 6. Bozuk drenaj sahasının kıyıya yakın bölümünün güneybatıdan görünümü.

Tablo 3. 1 No'lu Bozuk Drenaja Ait Bazı Ölçüm Verileri

Enlem (K)	Boylam(D)	En (m)	Boy (m)	Derinlik (cm)	Sıcaklık (°C)	pH	Süresi
36°34' 51"	36°08' 51"	240	340	30-200	17.2	8.89	Mevsimlik
36°34' 44"	36°09' 05"						

Fotoğraf 7. Suların biriktiği sahalarda çeşitli türlerde bitkilerin yetiştiği sazlıklar oluşmuştur.

4.1.2. 2 No'lu Bozuk Drenaj Sahası

36°35'08"-36°35'06" kuzey enlemleri ile 38°08' 32"-36°08'32" doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Karaağaç Mahallesi sınırlarında bulunur. Akarsu vadisi biçiminde uzanmaktadır. Kısa eksen 5m uzun eksen ise 90m'den fazladır (Fotoğraf 8).

Sahada bulunan suyun derinliği 70 cm kadardır. Bazı bölümlerde 1m ye kadar ulaşmaktadır. Buradaki suyun sıcaklığı 17.4 °C olarak ölçülmüştür. pH değeri ise 7.34'dır (Tablo 4). Bu su alkali su olarak değerlendirilmektedir. Sahanın deniz seviyesinden yüksekliği ise 3m'dir.

Tablo 4. 2 No'lu Bozuk Drenaj Sahasına Ait Bazı Ölçüm Verileri.

Enlem (K)	Boylam(D)	En (m)	Boy (m)	Derinlik (cm)	Sıcaklık (°C)	pH	Süresi
36°35'08"	36°08' 32"	5	90	70-100	17.4	7.34	Mevsimlik
36°35' 06"	36°08' 32"						

Buradaki bozuk drenaj sahasının oluşmasında toprak özellikleri, jeomorfolojik yapı, litolojik yapı, iklim özellikleri ile beşeri yapı birlikte etkisini göstermiştir. Sahanın litolojik yapısı alüvyon çökellerinden oluşmaktadır. Sahada yaygın toprak türü entisollerdir. Bu topraklar kumlu, çakıllı ve killi bir yapı gösterir. Litoloji ile birlikte bu toprak yapısı bozuk drenaj oluşumuna neden olmuştur (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 8. Kıyının birkaç metre gerisinde yer alan bozuk drenaj sahası ve sahadaki bitkiler.

Fotoğraf 9. Bozuk drenaj sahası kıydan iç kesimlere doğru bir yayılış göstermektedir.

4.2. Drenaj Bozukluklarına Bağlı Doğal ve Beşeri Sorunlar

Çalışma sahasında bozuk drenaja bağlı olarak ortaya çıkan birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlar özellikle doğal çevre üzerinde birçok problem yaratmaktadır. Beşeri etkiler ise bozuk drenaj alanlarındaki sorunları arttırmaktadır.

Kötü drenaja sahip topraklar, hidrik toprak oluşumuna neden olur. Bu topraklar taşkın ovaları ile suyun biriktiği taban suyu seviyesi yüksek alanlarda meydana gelir. Burada bulunan topraklar, serbest oksijen içermeyen topraklardır. Oksijen azlığından ötürü, demir indirgenir ve toprak mavimsi ve grimsi bir renge sahip olur (Atalay, 2015). **Gleyleşme** adı verilen bu olay, drenajı bozuk sahalarda yaygın olarak görülür (Atalay, 2015). Araştırma sahasında biriken suların bulunduğu alandaki toprak aşırı sudan dolayı verimsizleşmektedir ve değerlendirilememektedir. Gleyleşme olayının yaygın olduğu sahada bulunan toprak, tarımsal açıdan yeterince kullanılmamaktadır (Fotoğraf 10).

Bozuk drenaj sahalarındaki diğer bir problem su kirliliğidir. Su kirliliği; endüstriyel, evsel ya da zirai faaliyetler sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bunun sonucunda su kaynakları kirlenmekte ve su kalitesi düşmektedir.

Fotoğraf 10. Bozuk drenaj sahaları evsel ve zirai atıklarla kirlenmektedir.

Bozuk drenaj sahaları beşeri unsurlar tarafından kirlenmektedir. Nüfusun yoğun olarak yaşadığı ovalarda çevreye bırakılan evsel atıklar ve tarım ilaçları bozuk drenaj sahalarının kirlenmesine neden olmaktadır. Kirlilik problemi olan sahalarda toprak ile birlikte birikmiş olan sular ve yer altı sularında da kirlilik ortaya çıkmaktadır (Fotoğraf 11).

Bozuk drenaj sahalarında farklı türde **bitki** türleri görülmektedir. Bu alanlarda sığ su ve ıslak zeminde bitkiler yetişmektedir. Su seviyesinin yükseldiği dönemlerde çayır benzeri otsu vejetasyon ortaya çıkmaktadır. Suların çekildiği dönemde ise bu bitkiler kurumaktadır (Atalay,2015). Araştırma sahasında yoğun olarak otsu bitkiler görülmektedir. Otsu bitkiler dışında okaliptüs ağaçlarına da rastlanmaktadır. Sahadaki bitki örtüsü çevredeki kirlilik ve beşeri faktörlerden etkilenmektedir.

Fotoğraf 11. Birçok bitki türü barındıran bozuk drenaj sahaları çevre kirliliğinin yoğun olarak görüldüğü sahalardır.

Sulak alanlar arasında değerlendirilen bozuk drenaj alanları, büyüklüklerine göre **ekolojik ve ekonomik** açıdan önem taşımaktadır. Buldukları sahanın önemli su kaynakları olması bu sahaların en önemli katkılarından dır. Havzalarda bulunan sulak alanlar, yağışlarla ve yüzeysel akımla gelen sularını tutarak yer altı suyunun beslenmesine katkı sağlar (Atalay, 2015).

Bozuk drenaj sahalarındaki en önemli problemlerinden biri de **beşeri yapıların** sahayı işgal etmiş olmasıdır. Bu alanlarda sulak sahanın üzerine çakıl, taş, kum vb unsurlar dökülmektedir. Bu şekilde saha kurutulmakta ve ardından üzerine binalar yapılmaktadır. Bunlar yapıldığı takdirde sulardan faydalanma en alt seviyede olmaktadır. Planlama olmadan yapılan bu işlemler su kaynaklarının israf edilmesine neden olmaktadır.

5. Sonuç Ve Öneriler

Çalışmada İskenderun Ovası'nın fiziki coğrafya özellikleri açıklanmıştır. Bu özelliklerin bozuk drenaj oluşumuna etkisi üzerinde durulmuştur. Özellikle sahanın jeolojik özellikleri ile jeomorfolojik özelliklerinin yanı sıra hidrografik özelliklerde bu sahaların oluşmasına katkı sunar.

Ovada bulunan bozuk drenaj sahalarının bu alanda yoğun olarak görülmesinin birçok nedeni vardır. İlk olarak sahanın jeolojik özellikleri ve buna ek olarak hidrografik özellikleri bozuk drenaj oluşmasına neden olmuştur. Jeolojik yapının genel olarak Kuvaterner Alüvyonları'ndan oluşması ve yer

altı suyu seviyesinin yüksek değerlere sahip olması, yağışlarla yeryüzüne düşen suların yeraltında akiferlerde birikmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı yer altı suyu seviyesi yüksek değerler göstermektedir. Bunun sonucunda sular bu alanda birikmektedir.

Çalışma sahasının iklim özellikleri sonucu kış mevsiminde yağışların artması ile birlikte yüzeyde suların birikmesi kolaylaşmaktadır. Yeraltı suyu seviyesinin yüksek olması nedeniyle toprak suya doygun hale gelmektedir. Bu sahalarda bulunan toprak entisol topraktır. Bu topraklar kumlu ve killi bir yapıya sahiptir. Bunun etkisiyle suların yüzeyde birikmesi daha da kolay olmaktadır. Bu nedenle bozuk drenaj sahaları ortaya çıkmaktadır. Bozuk drenaj sahaları litoloji, toprak, hidrografya ve iklim özelliklerinin yanı sıra beşeri unsurlar etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir. Binaların ve yolların yapılması yapay setler oluşmasına sebep olmuştur. Bunlardan dolayı suların birikmesi kolaylaşmakta ve uzun süre aynı alanda kalabilmektedir.

Bozuk drenaja bağlı olarak ortaya çıkan problemler beşeri unsurlar tarafından daha da arttırılmaktadır. Özellikle bu sahalarda suyun uzun süre yüzeyde kalması toprak üzerinde olumsuzluk yaratmaktadır. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi drenajı bozuk sahalarda gleyleşme meydana gelmektedir. Bunun sonucu olarak toprak verimini kaybetmekte ve yeterli oranda verim elde edilmesi güçleşmektedir.

Bozuk drenaj alanları, büyüklüklerine göre ekolojik ve ekonomik açıdan önem taşıyan sahalardır. Buldukları sahanın önemli su kaynakları olması bu alanların en önemli katkıları arasındadır. Ekolojik ve ekonomik açıdan önem taşıyan bu sahalara, araştırma sahasında yeterli düzeyde korunmadığından dolayı ekonomik olarak çok fazla değerlendirilememektedir. Tespit edilen bozuk drenaj sahalarının verimli bir biçimde kullanılabilmesi için sunulabilecek ilk öneri bu sahaların yerel yönetimlerin yapacakları çevre düzenlemeleri ile rekreasyon alanı olarak kullanılabilmesidir. Özellikle yaz mevsiminde kıyı sahasına gitmek istemeyen ve farklı bir alan arayan yerel halk ve turistler için alternatif bir alan oluşturulabilir. Bozuk drenaj alanları ile ilgili diğer öneri ise sahaların rehabilite edilerek sulak alan olarak değerlendirilip kullanılmasıdır. Yapılacak olan uzun süreli planlamalar ile bu bozuk drenaj sahalarının çevre düzenlemeleri yapılabilir ve yaz mevsiminde kurumadan kalabilmesi sağlanabilir. Litoloji ve toprak yapısının uygun olması ve yeraltı suyu seviyesinin de yüksek olması buna imkân sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- ATALAY, İ. (2004). Doğa Bilimleri Sözlüğü Coğrafya-Ekoloji- Ekosistem. Meta Yayıncılık, İzmir.
- Atalay, İ. (2005). Genel Fiziki Coğrafya. Meta Yayıncılık, İzmir.
- ATALAY, İ. (2015). Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası. Meta Yayıncılık, İzmir.
- AYTUK, C. (2017). Değirmendere Havzası'nın(İskenderun/Hatay) Flüvyal Jeomorfolojisi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- DEMİRBILEK, S. (2018). İskenderun-Arsuz Arasındaki Kıyı Ovalarında Bozuk Drenaj Sahalarının Tespiti ve Çözüm Önerileri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- DEMİRBILEK, S. (2019). Arsuz (Hatay) Kıyı Ovasında Bulunan Bozuk Drenaj Sahalarının Tespiti Ve Çözüm Önerileri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(44), 120-140. Orcid ID: 0000-0003-4463-4016
- HAIGH, M.J. (1978). Evolution of Slopes on artificial landforms-Blaenavon, UK. Research Paper 183, Department of Geography, University of Chicago.
- KARATAŞ, A. ve KORKMAZ, H. (2012). Hatay İli'nin Su Potansiyeli ve Sürdürülebilir Yönetimi. Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları No:40,Hatay.
- MÜLAZIMOĞLU, N. S.(1979). İskenderun Körfezi Tabanı, Kıyıları ve Çevresinin Kuaterner Jeolojisi ve Jeomorfolojisi. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Strüktür ve Yeraltı Kaynakları Kürsüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- SÜR, A.; SÜR,Ö. ve YİĞİTBAŞIOĞLU,H. (2009). Mineraller ve Kayaçlar. Bilim Yayıncılık, Ankara.
- YAVUZ, N. (1996). İskenderun-Gönençay Barajının Mühendislik Jeolojisi ve Uluçınar (Arsuz) Ovasının Hidrojeoloji İncelemesi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.

BÖLÜM 2

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE UYGULAMALARI

Filiz KUTLUAY TUTAR¹

Ceylan ÇELİK²

Nur Funda TUTAR³

¹ Doç.Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, flztutar51@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2574-9494

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, İktisat ABD,
ceylanminelcelik@gmail.com ORCID: 0009-0000-9286-2430

³ Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, Avrasya ABD,
nfunda33@gmail.com ORCID: 0000-0002-2207-9384

1. GİRİŞ

İklim değişikliği, dünyanın iklim sisteminde meydana gelen değişimler sonucu ortaya çıkan etkilerin yüzyıllar boyu devam ettiği uzun vadeli, kalıcı değişikliklere denir. İklim değişmesi oldukça zor olduğu gibi aynı şekilde zararlı etkilerinin azaltılması da yıllar almaktadır. Günümüzde görülen iklim değişikliği sanayileşme sonrası insan faaliyetlerinin etkisiyle hızlanmıştır. Bu hızlanma hem doğanın kendi iklim değişim sürecini etkilemekte hem de dışarıdan müdahale olduğundan dolayı bu sorunu daha çözülemez ve tehlikeli bir hale sokmaktadır. İklim değişikliğinin yarattığı sorun gündelik hayatımızı etkilemekte, dünya sorunları ile kıyaslamadan önce asıl olarak bu ufak sorunların çözümlerine karşı arayışta olunması gerekmektedir. Temiz su kaynaklarının azalması sonucu hayvancılıkta üretim düşüşü yaşanması ve bunun getirdiği işsizlik ile tarım ve hayvancılığa ara verilmesi bu sorunlara örnek olarak verilebilir. Geçim derdi sonucu oluşan iş arayışı ile gelen göç artışı ve bu göç sonucu artan nüfus ile işsizliğin getirebileceği ekonomik kriz gibi insan hayatını doğrudan etkileyen sorunların iklim değişikliğinden kaynaklandığı unutulmamalı, gündemden koparılmamalıdır. İklimde daha geniş çapta ve kalıcı hasar bırakarak ilerleyen ve meydana gelen değişiklikler, aşırı sel olayları, kuraklık, sıcak hava dalgaları, gıda krizi, su krizi ve iklim kaynaklı doğal afetler olmaktadır. Ancak iklim etkileri cinsiyet bağlamında ele alındığında iklim krizinin altında büyük bir eşitsizlik yatmaktadır. Bu eşitsizlik kadın ve erkeğin ayrışmasına, kadınların iklim krizinden daha fazla etkilenmelerine sebep olmaktadır. Güçsüz kesim olarak görülen kadınlar doğaya karşı daha duyarlı olmalarından dolayı bunu içselleştirebilir ancak erkekler tarafından bu duyguları istismar edilip baskılanarak, daha fazla çalıştırılıp hor görülebilmektedir. İklim krizi ile mücadelede kadınlar bu sorundan daha çok etkilenen tarafta bulunmalarına rağmen karar süreçlerine dâhil edilememektedirler. Yaşadıkları sorunları kendileri çözmeye çalışmakta, yalnızca kendilerine fırsat verildiği takdirde fikirlerini ortaya koyabilmektedirler.

İklim değişikliğinin kadınlara etkisinin incelendiği bu çalışmada iklim değişikliği sorunu açıklandıktan sonra gelişim sürecinin kronolojisi incelenmiştir. Sonrasında iklim değişikliği ile mücadele eden uluslararası kuruluşlara yer verilmiş, bu bölümde Avrupa Birliği ve Dünya Sağlık Örgütü nedir, ne gibi amaçlara hizmet eder ve çalışmalarını nasıl yürütür gibi sorular cevaplanmıştır. Ardından Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği başlığında toplumsal cinsiyet nedir ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği nasıl ortaya çıkmıştır gibi sorular cevaplanarak bunların iklim değişikliği ile olan bağlantısının üzerinde durulmuştur. İklim değişikliğinin kadınlara olan etkisinin incelendiği son bölümde ise tarafımızdan hazırlanan güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmuştur.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAVRAMININ BİLİMSEL ALTYAPISI

İklim; bir bölgedeki hava durumunun yıllar boyu, süreklilik gösterecek şekilde, aynı kalarak değişmediği hava koşuludur (Dündar, Ö. 2020). Değişen hava koşullarının ortalamasının hesaplanması ve yeryüzünde uzun yıllar aynı kalması iklimi tanımlamaktadır. Geçmişten günümüze değişen hava koşulları ve yerküre hareketlerinin sonucu olarak dünya üzerinde değişimler gözlemlenmiştir. İklim sisteminin oluşmasını sağlayan doğal unsurlarda başlayan değişimler sonrası bu değişimlerden etkilenen iklim bozulmalarına iklim değişikliği adı verilmiştir. İklim değişikliği dünya tarihi boyunca değişen doğa olayları ile buzul çağların döngüsü ile gerçekleşen doğal süreçlerdir. İklim değişikliği teriminin bilim literatürüne girişi ise ilk kez 1950 yıllarının sonunda ve 1960 yıllarının başında olmuştur. Ancak iklim değişikliği konusunun daha geniş açıdan ele alınarak farkındalık yaratıldığı yıllar 1970 sonlarıdır. Bu yıllarda iklim değişikliği; bilim insanlarının iklim değişikliğinin etkileri üzerine çalışmalar yapmaya başlaması ile kamuoyu tarafından büyük ilgiyle karşılanan bir konu haline gelmiş, özellikle 1980 yıllarının ortalarında bu konuda bilimsel çalışmalar yapılmaya ve tartışmalar ortaya atılmaya başlanmıştır. Özellikle 1980 yılından bu yana dünyayı etkisi altına alan, durdurulması güç olan ve bu sebepten de gündemden hiç düşmeyerek son yıllarda insanlığın karşılaştığı en büyük küresel sorun haline gelmiştir.

TABLO1: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KRONOLOJİSİ

Yıl	Program Adı	Çalışmanın Amacı	Kaynak
1972	Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı	Gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın birçok devletin aktif katılımı ile gerçekleşen bu konferans; çevrenin korunması ve doğal hayatın sürdürülebilirliği gibi çevre sorunlarının geniş çapta ele alan ilk çalışma olması ile bilinmektedir. Aynı zamanda gelecekte yapılacak olan çevresel anlaşmalara öncü olmuştur.	Kayhan, A. (2016)
1979	Birleşmiş Milletler Çevre Programı	Stockholm Konferansı kararları ile kurulmuş olan bu program çevreyle ilgili oluşturulan ilk uluslararası kurum olma özelliğine sahiptir. BM içerisinde iş birliği sağlamak amacı taşıyan bu kuruluşta ihtiyaçların göz önünde bulundurulmasıyla danışma yolu ile sorun çözümüne gidilmektedir.	Kayhan, A. (2016)
1988	Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli	IPCC Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü ile kurulan ve başkenti İsviçre olan bir politika oluşturma kuruluşudur. İklim değişikliğini bilimsel ve sosyoekonomik açıdan ele alarak bilim çerçevesince çalışmalarını yürüten bu panel her yıl düzenli olarak değerlendirme raporları ile süreci kamuoyu ile paylaşmaktadır.	Gök, Hatice (2023)

1992	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	Sözleşmenin amacı sera gazlarının atmosferdeki salınımının iklim değişikliği sürecinde kontrol altında tutmaya çalışarak insan kaynaklı etkilerini önlemek ya da önlenemeyecek olanı sabit tutmaktır.	T.C. Dışişleri Bakanlığı
1997	Kyoto Protokolü	Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ülkelerin sera gazı emisyon azaltma hedeflerine etkin bir biçimde ulaşmaları hedeflenmektedir. Esneklik mekanizmaları adı altında çevre finansmanı yapılmakta, emisyon ticareti incelenmekte ve bu çalışmalar maliyet hesabı gözetilerek yapılmaktadır.	Binboğa, G. (2017)
2015	Paris İklim Değişikliği Konferansı	Emisyon azaltma sorumluluğunun ve iklim değişim sürecine alışma süresince maliyetlerin ortak olması amacı taşır. Tüm ülkelerin katkılarının olduğu bir sistem olmakla birlikte konferanstaki kararlarda hukuki yani bağlayıcı düzenlemelerin aksine ülkelerin kendince benimsediği gönüllülük projeleri ön planda olmaktadır.	Kaya, Yasemin. (2017)
2021	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı	Konferans, ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelesinde ulaşamadıkları hedefler sonucunda daha agresif bir tutum ile daha katı hedefler koyarak bu hedeflere ulaşmayı amaçlamıştır. Bu konferans dünya liderlerini, sivil toplumu ve uzmanları bir araya getirerek stratejik iş birliğine teşvik etmektedir.	Türkeş, M. & Değişikliği, B. Ü. İ. (2022)
2022	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı	Mısır'da gerçekleştirilmiştir. Konferansın ana başlıkları sera gazı azaltımı ve iklim değişikliğinde finansman iş birliği sağlamak olarak ele alınmıştır. Türkiye için; Döngüsel Ekonomi ve Dayanıklı şehirler sunumu ile şehir planlamaları, döngüsel ekonominin buradaki rolü, yenilenebilir enerji ve enerji entegrasyonu planları yapılmıştır.	T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

2.1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ALANINDA ÇALIŞAN ULUSLARARASI KURULUŞLAR

Sanayileşme ile artış gösteren çevre sorunları, dünyayı uluslararası düzeyde çözüm yolları aramaya itmiştir. İklim değişikliğine karşı ilk somut adımlar 1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansında atılmıştır. Uluslararası düzeyde tartışma ve çözüm yolları yaratma adına ilk konferans olmasından dolayı önemli bir yere sahip olan Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı çalışmalarının ardından “Birleşmiş Milletler Çevre Programı” (UNEP) uygulamaya konmuştur. İklim değişikliği sorunu daha sonra 1979 yılında Dünya Meteoroloji Örgütüncü hazırlanan Dünya İklim Konferansında konuşulmuş, konferans katılımcıların uluslararası sözleşme isteği ve kararı ile son bulmuştur. Bunun sonucunda 1988 yılında kurulan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) ile bir bilimsel rapor hazırlanmıştır (Gök ve Hatice, 2023). Birleşmiş Milletlere bağlı olan kuruluşlara örnek olarak Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü verilebilir. Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO

tarafından 1945'te kurulmuş merkezi Paris olan ve sürdürülebilir kalkınmaya ve dünyadaki ortak değerlere sahip çıkmak adına farkındalık yaratmak amacıyla kurulmuştur (UNESCO). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım örgütü ise 1945'te İtalya'da kurulmuş olan ve iklim değişikliğinin sonucu olarak; çölleşme, ormansızlaşma, kuraklık ve doğal kaynakların bozulması ile ilgili çalışmalar yapan ve bu çalışmaları yaparken kadınlara karar verme ve siyasi süreçlere katılma hakkı tanıyan kuruluştur. Avrupa Birliğinin iklim değişikliği kuruluşuna örnek olarak ise bu değişimin cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele alındığı Avrupa Toplumsal Cinsiyet Enstitüsü örnek verilebilmektedir. Toplumsal cinsiyet alanında faaliyet gösteren enstitü 2012'de yayımladığı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve İklim Değişikliği adlı raporunda; kadınların iklim değişikliği etkilerinden daha fazla etkilenmelerinin nedenini, nelerden kaynaklandığını, kadınların bu duruma bakış açılarını araştırmaktadır. Bu sebeple birçok kadın ile görüşme yapılarak her noktanın dikkatle ele alındığı bir rapor sunulması amaçlanmıştır. Avrupa Birliği üyesi devletlerinden çalışmaya dahil olan birçok kadın raporunun sonucuna göre kendilerinin iklim çalışmalarında karar verici olamadıklarından dolayı büyük ölçüde eksiklik yaşadıklarının sonucuna ulaşmıştır. Kadın ve erkekler arasında cinsiyet bağlamı gözetilerek orantısız şekilde ayrılan sektörler yüzünden kadınların; erkeklerin egemen olduğu iş kültürlerinde yer alamadıkları görülmüştür (Talu, N. 2016).

2.1.1. DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Dünya Sağlık Örgütü ülkeler arası koordinasyonu sağlayan ve teşvik eden uluslararası bir organizasyondur. Sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bu örgüt iklimin kadınlara etkisini incelemek için; sıcak iklimlerin kadınların üzerindeki etkilerini analiz eder. Analizler sonucu hamilelikte vücut direncinin düşüklüğünü ve kadınların erkeklere göre daha hassas bir yapıya sahip olduğunu, bu yüzden de iklim değişikliklerinin etkilerini neden daha çok hissettiklerini açıklar. Solunum sistemi hastalıkları, beslenmede zorluk ve su yolu ile bulaşan hastalıkların neden kadınların daha çok etkilediğini araştırarak çözüm yolları sunar (Talu, N. 2016). Dünya sağlık örgütü, iklim adaleti açısından farkındalık yaratmayı ve uluslararası ortaklıkları güçlendirmeyi hedefler. Bilimsel olarak gelişmeyi hızlandıran güçlendirme faaliyetleri yaparak iklim değişikliğine karşı daha hızlı sonuç alınmasını sağlamakta ve bilimsel olarak verilen güven de sağlık sistemlerini daha güvenilir hale getirmektedir (Ekici, M. 2022).

2.1.2. CEDAW VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

CEDAW Birleşmiş Milletler tarafından 1979 yılında kabul edilmiş olan, kadın ve kız çocuklarının haklarını ele alan ve özellikle erkek ve kadın arasındaki fırsat eşitliğini gözetilen uluslararası bir sözleşmedir

(Gürgey ve Dericiler. 2019). CEDAW kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet konusunu bünyesinde bulunduran ve bunu ana konu olarak ele alan tek sözleşme olarak uzun yıllardır yerini korumaktadır. Kadın haklarının güvence altına alınması ve kadınların bu haklara somut olarak ulaşmasını sağlamayı hedefleyen sözleşme; toplumdaki cinsiyet algısını değiştirerek kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kalkmasını daha gerçekçi yollarla bir çözüme ulaştırmayı hedeflemektedir. Sözleşmede öne çıkan konular en genel tanımıyla; kadınların ve erkeklerin tüm insan haklardan eşit şekilde yararlanmasını sağlamaktır. (Talu, N. 2016).

2.1.3. AVRUPA BİRLİĞİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Avrupa Birliği, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet konularıyla yakından ilgilidir ve bu iki konu üzerine birçok politika oluşturmaktadır. Örneğin Avrupa Yeşil Mutabakatı; 2050 senesine kadar nötr bir iklime ulaşma hedefindedir ve Avrupa Birliği bu büyüme stratejisini oldukça benimsemiştir (Ekici, M. 2022). Toplumsal cinsiyet alanında çalışmalar yapan bu kuruluş aslında bir Avrupa Birliği kuruluşudur. AB cinsiyet eşitliği ve kadınların geri kalmadığı bir politika süreci yürütmek adına Toplumsal Eylem Planının üçüncüsünü yürürlüğe sokarak bu hareketi ile toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların dış politikadaki yerini etkin kılmıştır. Ancak son yıllarda bu planın görünürlüğünü kaybetmeye başlaması ve toplumdaki ayrışmalarda yetersiz olduğu görülmesi üzerine AB Feminist Dış Politika ve sonrasında Yeşil Feminist Dış Politika ile daha farklı bir değişim amaçlanmıştır. Bu politikadaki en önemli nokta küresel ticaret antlaşmalarında cinsiyet eşitliğini savunan bir belge ile bu eşitliği koruma altına almasıdır. Yani stratejik açıdan bir karar alma sürecinde bir topluluğu değil tüm toplumu güvence altına alarak hareket etmekte olduğunu savunur. Bu sürecin uygulanmaya konularak başarılı bir şekilde işlenmesi için de ciddi bir strateji gerekmektedir (<https://tr.boell.org/tr/2021/10/11/ab-icin-yesil-feminist-bir-dis-politika>).

2.1.4. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇEVRE PROGRAMI (UNEP)

UNEP, 1972 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı ile kurulmuş bir konferans başarısıdır. Stockholm Konferansında kararlaştırılan bu program, içinde sadece çevre konusu geçen ilk uluslararası kurum olma özelliğine sahiptir. Yani Stockholm Bildirisinde belirlenen bir çevre eylem programıdır (Kayhan, A. 2013). Program çevresel sürdürülebilirlik, biyoçeşitliliği koruma, çevre ve sağlık yönetimi, kimyasal yönetimi ve iklim değişikliği gibi konularda dünya ile iş birliği yaparak bilinçlendirme çalışmalarına imza atarken aynı zamanda cinsiyet eşitsizliği ile de ilgilenmektedir. UNEP tarafınca yayınlanan “Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği” raporlarından çıkarılan en önemli sonuç ve sorun tespit edilen noktanın toplumsal eşitsizlik sonucunda karar alma süreçlerindeki adil olmayan katılım olmuştur. Bu

sebeple UNEP aynı zamanda iklim değişikliğinden kadınlar ve erkeklerin aynı ölçüde etkilenmediğini savunmakta, kadınların iklim değişikliğine karşı güçlenebilmesi için karar alma süreçlerinde söz sahibi olmaları, tam ve etkin çalışmalara teşvik edilmeleri gerektiği görüşünü savunmaktadır.

2.1.5. HÜKÜMETLERARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ PANELİ (IPCC)

Uluslararası İklim Değişikliği Paneli 1988 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından İsviçre’de kurulan bir politika oluşturma kuruluşudur. İklim değişikliği çalışmalarında bilimsel ve sosyoekonomik açıdan değerlendirme yapmakta ve bilim çerçevesinden uzaklaşmayıp çalışmalarında bu konunun dışına çıkmamaktadır. IPCC düzenli olarak değerlendirme raporları yayımlamaktadırlar. Dünyadaki iklim durumuna göre her beş ya da yedi yılda bir yeni bir değerlendirme raporu yayımlayarak kamuoyuna sunmaktadır (Gök, H. 2023).

2.1.6. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİ (BMİDÇS)

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, küresel iklim değişikliği ile mücadele ederek aynı zamanda uluslararası iş birliğini artırıp dünyanın iklim değişikliği ile mücadelesinde etkili ve aktif rol oynadığı politika önerileri geliştirmesini hedefleyen 1992 yılında kabul edilmiş olan anlaşmadır. Sözleşme iklim değişikliğini ve değişikliğin ortaya çıkardığı zararların kabul edildiği uluslararası atılan ilk adımdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Sözleşmedeki somut en önemli adım 1997 yılında yürürlüğe girmiş olan Kyoto Protokolü olmuştur. Protokolde sera gazı emisyonu azaltılması ve karbon emisyon ticareti çalışmaları yürütülmüştür. Ancak ülkelerin sera gazı emisyonunu belli bir hedefe bağlı azaltmalarını öngören hedeflerin çoğu sanayileşmiş ülkeler için oluşturulmuştur (REC Türkiye). Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler için kapsayıcı olmadığı sonucuna ulaşıldığında küresel açıdan değerlendirilerek mücadelenin zayıflamasına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. 2012 yılında sona eren Kyoto Protokolü’nün ardından Paris Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada Kyoto Protokolü’nden farklı olarak, gelişmekte olan ülkelerin faaliyetlere etkin bir şekilde katılımı yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorumluluk bilinciyle; iş birliği içerisinde küresel iklim değişikliğinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Kaya, Y, 2017).

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ YANSIMASI

Cinsiyet kavramı uzun yıllardır birçok bilim dalının üzerinde çalıştığı ve tanımlamaya çalıştığı bir kavramdır. Kişilerde, erkek ve kadın arasındaki farklılıkları oluşturan; duygu, düşünce ve hayat tarzlarını belirleyen bir

olgudur (Kandemir ve Nartgün, 2022). Toplumsal cinsiyet kavramı; rollerin esnekliğine ve toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak çocukluktan itibaren oluşturulmaya başlanmış ve buna bağlı olarak kadın ve erkek arasındaki güç farkından kaynaklanan ve herhangi bir iş için yeterli olma durumunu kapsayan roller, kavram inşasının birer parçası haline gelmiştir. Örneğin toplumda ya da aile yaşantısında karar verici taraflar bulunmaktadır. Herhangi bir toplulukta öncü olan ya da aile içerisinde karar verici olan kişi baskın karakterde olmakta ve belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Bu duruma örnek vermek gerekirse erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü görülmeleri sebebiyle erkek işi olarak nitelendirilen bazı mesleklerin ortaya çıkışı bu ayrıma, baskınlığa örnek olarak verilebilir. İnşaat ustalığı, kamyon şoförlüğü, madencilik ve askeri alanda görev yapmak gibi kadınların yapamayacağı algısı ile oluşmuş meslekler buna örnek verilebilmektedir (Özkaplan, N. 2009). Birleşmiş Milletler Örgütü kadını ve kadın sorunlarını, örgüt kurulduğu andan itibaren ele almayı, önemli bir çalışma ve araştırma konusu haline getirmeyi hedeflemiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü iklim değişikliğini uzun süre araştırmış ve araştırmaları sonucunda toplumsal cinsiyet olgusunun toplum açısından önemli derecede ekonomik ve sosyolojik bir olgu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü bu sonuç itibarıyla yayınladıkları yazılara, stratejik plan ve belgelere ve yaptıkları toplantılara bu açıdan bakılarak hareket edilmeye başlanmıştır (Ar, H, 2014). Birleşmiş Milletler öncülüğünde düzenlenen birçok konferans bulunmaktadır. BM Kadın On Yılı, BM Dünya Kadın Konferansları ve BM İnsan Hakları Konferansları örnek olarak verilebilmektedir. Bu konferanslarda kadınların ekonomik, siyasi ve sosyal sorunları ele alınarak tartışılmakta, bunlar üzerine yoğunlaşarak uygulanması gereken çözüm yolları belirlenmektedir. Örneğin kadın haklarının, kadının toplumdaki yerinin belirlenmesini ve korunmasını teşvik eden çalışmalarıyla Birleşmiş Milletler 'in 1979'da Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi bulunmaktadır. Bu sözleşme uluslararası kadın haklarını korumakta, hukuki açıdan güven oluşturmaktadır. Sözleşme kadın erkek eşitsizliğine karşı çıkmakta, her türlü uygulamada fırsat eşitliği yaratmayı amaçlamaktadır. Buna örnek olarak medeni halin çalışma yaşamını etkilememesi ya da siyasi açıdan seçim ve oy kullanmada fırsat eşitliğinin sağlanması verilebilmektedir (Öztürk, Z. 2012). BM ayrıca bu çalışmalarında kadınların görev almasını desteklemekte bu sayede aktif katılım sağlamaya teşvik etmektedir.

Burada Birleşmiş Milletlerin kadın birimi olan 'Un Women' adlı kuruluşundan bahsetmek yerinde olacaktır. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, Birleşmiş Milletler tarafından kurulmuş olan ve cinsiyet eşitliği sağlanarak kadınların güçlendirilmesi amacıyla kurulan bir teşkilattir. Kadın haklarına olan bağlılığı kuruluşun vizyonunu oluşturmakta; kadınların eğitimi, sağlığı, güçlendirilmesi ve cinsiyetçi yaklaşımlara karşı sağlam bir duruş

sergileyebilmeleri için çeşitli projeler üretmektedir. Kuruluş; kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırmak, ekonomik ve siyasal açıdan ayrıştırma yapılmaksızın söz hakkı sahibi olmalarını sağlamak, kadın ve erkek arasındaki hak ve sorumlulukların eşitlenmesini sağlamak ve cinsiyet temelli şiddeti önleyerek mağdurlar için destek vermektedir. Dünya genelinde cinsiyet eşitliğine ve kadın haklarına vurgu yapan bu kuruluş çoğu zaman sivil toplum örgütleri ve özel sektörlerle iş birliği yapmaktadır. Hem sosyal hayatta hem de iş hayatında aktif olan kuruluş sürdürülebilirlik raporlarındaki veriler ile gelişmeleri takip etmekte, kuruluş adı altında faaliyet gösterilen ülkelerden de bu konuda destek beklemektedir (UnWomen).

3.1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kadınların üretim ve tüketim süreçlerine olan katkısı toplumsal açıdan göz önüne alındığında onlar ‘sosyal’ olarak inşa edilmiş değerler sisteminin bir parçası halindedirler. Sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlar sebebiyle erkeklere kıyasla kendileri hakkında daha az fikir belirtebilmektedirler. Toplumda süren ataerkil düşünce sisteminin içerisinde çoğu konuda yönlendirilmiş durumda olmakta, bu eşitsizlik sebebiyle mücadele edecek gayreti gösterememektedirler (Külcür R. 2022). Kadınlar üzerindeki toplumsal baskı, hayatları için önemli olabilecek birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunların oluşumunu sağlayan en yeni kaynak ise iklim değişikliğidir. İklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkileri ve buna yönelik çözüm arayışları son yıllarda oldukça önem verilen bir konu haline gelmiştir. İklim değişikliğinin etkileri özellikle kadınlar için oldukça dezavantaj olarak görülebilecek sonuçlar doğurmakta, bu kadınlara yüklenen sorumlulukları ağırlaştırmaktadır. Türkiye de dâhil olmak üzere kadınlar doğal kaynaklara erkeklere kıyasla daha çok değer vermektedir. Bu da onların iklim değişimi konusu üzerine daha hassas yaklaştıkları sonucunu doğurmaktadır. İklim değişikliğine sebep olabilecek neredeyse her türlü sorun kadınlar için de bir sorun oluşturmaktadır. Özellikle yoksulluk sorunu, gıda sorunu, şiddet sorunu ve göç sorununun iklim değişikliğine bağlı etkilerinin artışı ve bu artış sonucunun kadınlar üzerindeki etkisi göz önüne alınmaktadır (Ar, H, 2014). İklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkileri öncelikle çevresel tehditler ile başlamaktadır. Bu tehditlerin oluşumu; sıcaklık artışları ile meydana gelen orman yangınları ya da susuzluk ile meydana gelen kuraklık ile ortaya çıkabilmektedir. Örneğin suya erişimde sıkıntı yaşandığı durumlarda kaynak temininde, kadınlar erkeklere kıyasla daha çok zorlanmaktadır. Ya da aynı şekilde toplumda güçlü-güçsüz ayrıştırılmasına maruz kalan kadınlar, göç veya afet durumlarında geri plana atılmaktadır. Geri planda kalan kadın için ise birçok risk doğmaktadır. Bunlar taciz olaylarının yaşanabilmesi başta olmak üzere; açlık, susuzluk, sağlık hizmetlerine erişememe ya da daha ciddi sonuçlar ortaya çıkarak ölüme kadar gidebilmektedir. Yani kadınlar iklim değişikliği ile mücadelede erkeklere göre çok daha zor durumda kalmakta

ve savunmasız olmaktadır. Bunların önüne geçmek için sürdürülebilir hedefler koyulması gerekmektedir.

3.1.1. GÖÇ SORUNU

Göç oldukça eski yıllara dayanan ve ortaya çıkış biçimlerine göre sınıflandırılan bir olgudur. Son yıllarda gündemde sık sık yer alan bu olgunun gerçekleşmesi hem süreç öncesi hem süreç sonrası bakımından incelenmektedir. Göç; ekonomik, siyasi ve terör kaynaklı olabilmektedir. Göç sebebi ne olursa olsun özellikle aileyi etkileyen bir olgudur (Özkan, R. 2019). Geçimini topraktan yani üretimden sağlayanlar için göç kaçınılmaz bir sondur. Aynı şekilde iklim değişikliğinin beraberinde getirdiği önemli sorunlardan bir tanesi olan doğal afetler; kullanılabilir kaynakların azalmasına, barınma ihtiyacının zorlaşmasına, iş bulmada sıkıntılara yol açmakta ve dolayısıyla bu durumlarda göç etmek zorunda kalınmaktadır. Bu göçün zorluğunu hisseden büyük kesim kadınlardan oluşmaktadır. Çünkü erkeklerin herhangi bir ortamda kadınlara kıyasla kolayca iş bulabilmesi mümkün olmaktadır. Örneğin inşa edilecek bir ev için erkek gücüne ihtiyaç duyulmakta ve inşaat sektöründe her zaman erkeklerin iş bulabileceği bir açıklık bulunmaktadır. Öyle ki göç durumunda kadınlar için iş bulma konusu normalden daha da güçleşmektedir. Bunun yanı sıra barınma ihtiyacında kadınların erkeklere kıyasla kendilerini tanımadıkları bir ortamda güvende tutmaları çok daha zordur. Göç sebebiyle böyle ortamlarda bulunmaları ise haliyle çok daha kolaydır.

3.1.2. BESİN SORUNU

Kadınlar yüzyıllardır erkeklere kıyasla gıda üretimi ve tarım ile ilişkilendirilirler. Bunun sebebi yine cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanmakta; erkeklerin erkek işi adı altında çalıştığı sanayi sektöründe veya hizmet sektöründe kadın yetersiz görülmektedir. Bu sektörler ağır iş olarak değerlendirilmeleri sebebiyle ve de kadınların duygusallığına bağlı olarak çalışma hayatlarında olumsuzluk yaratmaları sebebiyle duygusal açıdan negatifleşen kadınların verimsiz çalışacağı sektörler olarak görülmektedir (Özkaplan, N,2009). Toplumda kadınların tarımla olan ilişkisi, onların üretim, işleme ve dağıtım gibi rolleri üstlendiklerinden iklim değişikliğinden ilk etkilenen taraf kadınlar olmaktadır. Tarım işinde oldukça başarılı olan kadınlar, iklim değişikliği sebebiyle değişen hava şartları sonucu oluşan sel ve kuraklık gibi sorunlar ile baş etmek zorunda kalmaktadır. Geçim kaynakları olan tarımsal ürünlerin kuraklık sebebiyle yetişmemesi ya da sel sebebi ile tarım arazilerinin sular altında kalması oldukça kritik bir sorundur. Besinlerin yetişmemesinden kaynaklı sıkıntı ekonomik zorluğa sebep olmakla birlikte sel ve taşkınlar ise zararlı maddelerin toprağa karışması sonucunda yetiştirilen ürünlerin insan sağlığı açısından büyük bir tehlike arz etmesi

ile sonuçlanmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan geçim sıkıntısı aile içerisinde hem maddi hem manevi problemler yaşanmasına yol açmıştır. Diğer bir açıdan yetersiz beslenmeden kaynaklı hastalıkların beraberinde ölümleri getirebilecek düzeyde artmasına ve bunların oluşmaması için yoksul kesimin ucuz ürün arayışına olan yönelimini diğer bir deyişle kalitesiz gıdalara olan talebini artırmıştır (Yıldırımçakar ve Saydan. 2022).

3.1.3. ŞİDDET SORUNU

Günümüzde kadına şiddet ne yazık ki “önlenemez” bir sorun haline gelmiştir. Bütün dünyayı etkisi alan bu sorun, başa çıkılamayan ve çözüm önerilerinin yetersiz kaldığı bir konumda yer almaktadır. İklim değişikliği bu noktada da kadınları derinden etkileyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel iklimin bozulması hava olaylarını, hava olayları dolaylı olarak insan psikolojisini etkilemektedir. Sıcak havaların ruh sağlığını bozarak saldırganlık yarattığı bilinmekte, geçimsizliğin sorumluluğu kadınlar üzerine yıkılmaktadır. Kaynak kıtlığında erzak arama amacıyla yola çıkan kadınlar cinsel şiddetle karşılaşabilmekte ya da erzak getirilmediği takdirde de aile içi şiddete maruz kalabilmektedirler (Ediz ve Yanık. 2021). Farklı şiddet türlerini tetikleyen bu krizin önünde durmaya çalışan kadın topluluklarının şiddete uğrama riskini artırmaktadır. Bu şiddet nasıl iklim krizinden ortaya çıkıyor diye sorulduğunda ise şu cevaplarla karşılaşılmaktadır; hayvan yetiştiriciliği yapan ailenin kuraklık sebebiyle hayvanlarını besleyememesi sonucu geçim sıkıntısı yaşaması, hayvanların ölmesi ve tekrar hayvana ihtiyaç duymaları sebebiyle kız çocuklarını hayvan karşılığı evlendirmesi ile sonuçlanmaktadır. Doğal afetlerde yaşanan sinir ve stres bozuklukları ile aile fertlerinin duygu durumlarındaki değişme sonucu aile içi şiddetin yaygınlaşmasıyla birlikte kadınlar şiddete maruz kalmaktadır (UNICEF).

3.1.4. SUYA ERİŞİM SORUNU

Temiz suya erişim sorunu dünya genelinde birçok bölgede görülen ciddi bir sorundur. İklim değişikliği ve su sorunu birbiriyle bağlantılı ve birbirini etkileyen iki önemli küresel sorundur. Bu sorun gıda üretimi, sağlık, hijyen ve genel yaşam koşullarında özellikle kadınlar açısından tehlike oluşturmaktadır. Bunun sebebi şu şekilde açıklanabilir; iklim değişikliği su kaynaklarında azalmaya ve kirlenmeye sebep olmaktadır. Bu da temiz suya ulaşımı zorunlu hale getirmekle birlikte temiz suyun su kaynağından taşınmasını zorunlu kılmaktadır. Çalışma hayatında olan erkeklerin bu gibi sorunlar ile ilgilenmediği ve daha çok kadınlara yüklenildiği belirgindir. Kadınlar; aileleri için su kaynaklarına ulaşma ve bu kaynakları koruyarak temizliğinden emin olma gibi görevleri üstlenirler. Üstlenmek zorunda kaldıkları bu görev uzak mesafelerden taşıma yapan kadınlar için hem fiziksel hem psikolojik zorluk yaratır. Aynı zamanda suya ulaşımından çok

suyun temiz olmasının gerekliliği de ailenin tümünü ve özellikle çocukların sağlığını önemli derecede etkilemektedir. Dışarıdan temin edilen suyun temiz olduğunu garanti etmek zordur ve kirlenmiş olma riski yüksektir. Kirli suyun yaratabileceği olası bir salgın durumunda ailesine bakacak olan kişi yine kadınlar olacaktır. Üstelik kirlenmiş, mikroplu su çocuklarda ishal olma oranını artırarak çoğu zaman ölümle sonuçlanmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden öncelikle sağlıklı su tüketimi sağlanmalı daha sonra ise sağlıksız bulunması durumunda hijyen için çözüm önerilerine başvurulmalıdır (UNICEF).

3.1.5. YOKSULLUK SORUNU

Yoksulluk sorunu uzun yıllardır gündemde olan bir konudur. Ancak bu sorun iklim değişikliği bağlamında ele alındığında kadınlara olan etkisi gün yüzüne çıkmaktadır. Gerek iş gerek sosyal yaşamda olsun dezavantajlı olan kadınlar; yoksulluk ile mücadelede türlü sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır. Yoksullukla savaşıyor ev geçindirme derdi olan ya da herhangi bir işte çalışırken buna maruz kalan kadınlar vardır. Maaş yetersizliği, iş yaşamında karşı cins tarafından uygulanan psikolojik şiddet, yıldırım amacıyla uygulanan mobbing ve hatta iş arama sırasında iş ihtiyacı zorunluluğunu hisseden işverenler tarafından istismar durumları dahi ortaya çıkabilmektedir. İklimle mücadelede kadınların cinsiyetleri sebebiyle ayrılaştırılmaması bunun aksine aktif çalışabilecekleri roller yaratılması gerekmektedir. Bu sayede çalışmanın kadınlar için bir sorun olmaktan çıkacağı ve ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkânlar sunulacaktır. BM Kadın Biriminin yoksulluğu sonlandırmayı hedefleyen ‘Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ adlı raporunda kadınlar için küresel çapta bir gerilemenin mevcut olduğu açıklanmıştır. 2023 yılında hedeflenen rakamlardan oldukça geride olduğu açıklanan raporda; 2030 yılı için kadın ve kız çocuklarının eğitimden mahrum kalacağı ve gıda sorunlarıyla mücadele edilmesinin gerekeceği açıklanmıştır. İklim değişikliğinin sebep olduğu bu sorunların aşılması için ise ekonomik olarak güçlenmenin gerektiği ve finansal olarak yardıma ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Anadolu Ajansı)

3.1.6. SAĞLIK SORUNU

İklim değişikliği salgın hastalıkların yayılmasına sebep olup bu sorunun yayılmasını kolaylaştırabilmektedir. Kadınlar da göç ve yoksulluk gibi durumlarda bu gibi sağlık hizmetlerine ulaşımında sıkıntılar yaşamaktadırlar. Sağlık hizmetlerine ulaşımın zorluğu kadınlar için daha da sıkıntılı olmakla birlikte ulaşılsa dahi yetersiz kalabilmektedir. Kadınların aşırı hava olayları yani sıcaklık artışları bünyelerinde birçok sorunu beraber getirmektedir. Bunlar gebelikte yaşanan sıkıntılar ve menopoz gibi ciddi rahatsızlıklardır. Örneğin gebelik süreci çok önemlidir, bu dönemde; iklim değişikliklerine karşı

hassaslardır, hava kaliteleri iyi olmak zorunda ve iyi beslenmek zorundadırlar. Hava kirliliğine maruz kalındığı takdirde bebekte sağlık sorunlarının oluşma riski oldukça yüksektir. Tehlikeli gaz salınımları sonucu düşük yaşanabilmekte ve ayrıca bu gazların gebe kalmayı güçleştirdiği bilinmektedir. Gebelik dışında oluşan bir diğer sorun menopoz yani kadınların menstrüasyonunun kalıcı olarak bitmesi durumudur. Bu durum kadında uzun süreli sıcak basmalarına, ani üşümelere ve hatta depresyona sebep olmaktadır (Dündar ve Özsoy. 2020). Yani iklim değişikliğinin hasarları kadınlar üzerinde fiziksel ve ruhsal olarak görülmektedir. Değiştirilmesi güç olan iklim değişikliğine uyum sağlamak için kadınların daha uygun ortamlarda barınması ve özel durum olması halinde kalıcı hasarlar yaratılmaması için daha tedbirli yaklaşılarak sağlıklı ortamlar oluşturulmasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

3.2. LİTERATÜR ÖZETİ

Vatandaş (2007) çalışmasında Türkiye'deki insanların toplumsal cinsiyete bakış açısının nasıl olduğunu ve bu bakış açısıyla şekillenen rollerin kadın erkek eşitsizliğine sebep olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda geleneksel yaşam biçiminden kaynaklı geçmişin doğrularına bağlı kalınarak yetiştirilen çocuklarda bir eşitsizliğin mevcut olduğu görülmüştür. Eğitim hakkından mahrum bırakılan kız çocuklarının toplumdan soyutlanarak erkek çocuklarına göre daha geri planda kaldığı görülmüştür. Ancak son yüzyıl içerisinde bunun fark edilerek eşitsizliğin bir 'sorun' olarak görülmesine bağlı olarak başta eğitim sistemi güçlendirilip gelecek için temel atılmalı daha sonra ise bireylerin algı ve tutumları değişimi için daha sistematik çalışmalara imza atılmalı sonucuna ulaşılmıştır.

Özkaplan (2009) çalışmasında duygusal emek değerlendirmesini kadınlar ve erkekler üzerinden yaparak açıklamaya çalışmıştır. İktisat varsayımlarının kadınları nasıl gördüğünü açıklayarak duygusal emek ifadesini cinsiyetçi açıdan ele alarak incelemiştir. Sonuç olarak toplumdaki roller cinsiyete göre belirlendiğinden beklentiler de bu yönde oluşmakta, işveren; işe alım sürecinde kadında giyime, özene ve birçok kritere dikkat ederken aynı zamanda da yapılan işlerin kadın işi olarak sınıflandırılmasından dolayı yine kadınlar için ücrette farklılıklara yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Duygusal emek tanımıyla ele alındığında ise kadın karar verici tarafta olduğunda, onlardan tıpkı bir 'anne' rolü beklendiği tespit edilmiştir.

Kamberidou (2011) çalışmasında Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden bahsetmiş, bu sorunu cinsiyet yorgunluğu başlığıyla ele almıştır. Kadınların çalışma sektöründe geri planda olması, gözden çıkarılması, ücret farkı ve lider olmalarının engellenmesi ile ilgili araştırma yapmış, kadınların yetenekleri ile göz önüne çıkılmalarını amaçlamıştır. Araştırma sonucunda ise cinsiyet bağlamında kadının öne çıkarılması için; kadınları için kariyer

planının tekrar gözden geçirilip onları çalışma hayatında aktif rol model haline getirmek, Avrupa'da ortaklıklar yaparak cinsiyet çalışmalarına katılmak, kadınları özellikle bilim ve mühendislik alanlarına yönlendirmek ve bilimsel, geleneksel görüşleri harmanlayarak sürdürülebilirliği sağlanması gibi projeler sunulmuştur.

Öztürk (2012) çalışmasında kadınların uluslararası siyasette karar verici olamaması sorununu ele almış, bu açıdan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı çerçevesince kadınların karar alma mekanizmalarındaki geri planda kalışını incelemiştir. Sonuç olarak günümüzde kadın ve erkek her ne kadar eşit görülseler dahi kadınların kadın olmak ve varlıklarını korumak için ayrı bir çaba sarf ettikleri görülmüştür. Bu eşitliğin gerçek anlamda görülebilmesi ve kadınların karar verici tarafta bulunabilmeleri için eğitim, devlet, örgüt ve bütün bireyler tarafından sorumluluk alınarak olaylara kadınların bakış açısından bakılması ve örgütlenmenin bilinçli şekilde yapılması gerekmektedir.

McKinnon (2013) çalışmasında iklim değişikliğinin kırsal kesimde yaşayan kadınlar üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yedi kadın ile görüşme sağlayarak nitel veriler ile bir çalışma yapmıştır. Veriler sonucunda kırsal kesimde kadınların özellikle mevsim geçişi ve kriz zamanlarında oldukça zorlandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada özellikle bir meslek grubu dikkat çekmiş; iklim değişikliği ile ilgili çalışmalar yürütmekte olan sosyal hizmet mesleğinin gözde olduğu ve kadınların aktif olarak çalışmalarda bulunmak için sosyal hizmet stratejilerini benimsediği görülmüştür.

Güner ve Turan (2017) çalışmalarında iklim değişikliği sorununun yönetimi için yenilenebilir enerji kaynakları kullanımını savunmakta ve kullanımın yaygınlaştırılmasının önemini vurgulamaktadır. Çalışmada Türkiye için sera gazı emisyonlarını, gazın küresel açıdan yıl içinde dağılımını, yenilenebilir enerji politikalarını ve üretim hacmini veriler ile destekleyerek incelemiştir. Sonuç olarak enerji şirketlerince yürütülen politikaların mali yardımlarla birlikte enerji desteği ile kullanıma teşvik edilmesi ve yurt içinde devletin yapacağı politikalar ile düşük karbon kullanımı yaygınlaştırılması hem ülke içi yatırımı artırması hem de dışa bağıllığın azaltılmasının hedeflendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Dimitrov (2019) çalışmasında kadın ve erkek eşitsizliğini incelemektedir. Nüfusun yarısını barındıran kadınların erkeklerden güçsüz görülmesinin sebebini ve sömürülmesinin altında yatan nedenleri incelenmektedir. Siyasette ve karar alma süreçlerinde genellikle erkeklerin ilk aday olmaları ve kadınların haklarını işgal etmelerin yanlışlığını gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda bu çalışmasında iklim değişikliğinden bahsetmekte, kadınların iklim değişimi ve etkisinin kırgınlıkları ile mücadelesini ele almaktadır.

Balcılar (2022) çalışmasında iklim değişikliği sonrası yaşanan iklim göçünü ve buna karşı ülkelerin koruma amaçlı iklim adaleti çalışmalarını değerlendirmiştir. Sonuçta dünyanın yok olmasına sebep olabilecek iklim değişikliği sorununun son yıllarda oluşturduğu felaketleri önlemek için ülkelerin mümkün olduğunca uyum çalışmaları yaparak iklim göçünü azaltıp yaşanılan yerde sürdürülebilir bir yaşamı hedeflemesini istemektedir.

Selçuk (2023) çalışmasında küresel iklim değişikliği sorununu ele alan Kyoto Protokolü, Paris Antlaşması ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi incelemiştir. İklim değişikliği için uluslararası düzeyde yapılan bu çalışmaları incelendikten sonra mücadelenin tarihi göz önünde bulundurarak gelecekte ne gibi sorumluluklar alınabileceğini araştırmıştır. Sonuçta ise özellikle gelişmiş ülkeler tarafından alınan kararların tüm dünya ülkelerince benimseniyor olduğu, bunun beraber çalışma isteğini doğurduğu ve protokoller ile anlaşmalarda iklim değişikliğinden daha fazla etkilenecek olan ülkelerin bu etkiyi yaratan ülkelere daha az söz sahibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dünya uluslararası düzeyde iklim değişikliği sorununu çözme arayışındayken gelişmiş ülkelerin bazıları bu soruna daha öznel yaklaşarak kendi çıkarları için göz ardı ettiği gözlemlenmiştir.

4. DÜNYADA VETÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI

İklim değişikliğinin birçok sistemi doğrudan ve dolaylı olarak etkilemekle birlikte aynı zamanda sebep olduğu çevresel sorunların odağını tetikleyerek afetlerin şiddetini artıracak güce sahip olduğu bilinmektedir. Bu artışa örnek olarak rüzgarların dönüştürdüğü şiddetli kasırgalar, susuzluğun oluşturduğu kuraklık, aşırı yağışlara bağlı oluşan sel ve sıcaklık artışına bağlı çıkan orman yangınları verilebilmektedir. Aynı zamanda iklim değişikliği ekosistemlere zarar vererek doğadaki canlıların göçüne sebep olmakta, habitat kayıplarına neden olabilmektedir. Bu sebeple ülkeler; iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı zararlara karşısında sessiz kalmayarak bu durumu iyileştirecek politikalar uygulamaktadır.

4.1. DÜNYADA UYGULANAN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI

Atmosfer üzerinde artan sera gazı ve bu gazla birlikte alınan zararlı gazların dünyaya hapsolup sıcaklığı artırarak birçok çevresel sorunu tetikleyen ve tüm dünyayı etkisi altına alan iklim değişikliği sürecini doğurmuştur. Dünyada iklim değişikliği ile başa çıkmak için birçok politika, teşvik ve uyumlaştırma faaliyeti yürütülmektedir. Politikaların başarılı olup olmaması öncelikle yapılacak faaliyetin sürekliliğine ve daha sonra da teknolojiye bağlıdır. Dünya genelinde uygulanan politikalar ve politika amaçları şu şekildedir;

Sera Gazı Emisyon Azaltma Faaliyetleri: Sera gazı emisyon azaltma faaliyetleri genellikle ülke bazında kararlar alınarak yapılmakta, yapılan

faaliyetler ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Örneğin Norveç, Hollanda ve ABD gibi ülkelerde enerji tasarruflu otomobil üretimi ön planda tutulmakta, yakıt kullanımı için ülkeler kendi vergilerini oluşturmaktadır. Ya da Japonya ve Kore gibi kalabalık ülkelerde trafik sıkışıklığı ve bu sıkışıklığa bağlı olarak oluşan uzun süreli araç kullanımının yaratabileceği etkiler için özellikle trafik akışı iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır. Dünya geneline bakılacak olduğunda ise bireysel araç kullanımında sınırlandırmaya gidilerek toplu taşıma yaygınlaştırılmak istenmekte, elektrikli araç kullanımında ulaşım kolaylığı için şarj üniteleri artırılmaktadır. (Demirtürk, D. 2021).

Orman Koruma ve Ağaçlandırma: İklim değişiminde özellikle ormanların korunması sıcaklığa bağlı olarak oluşabilecek tehlikelerin önüne geçilmesini sağlamaktadır. Yüksek sıcaklıkların orman yangınlarına yol açabileceği gibi düşük sıcaklıkların da kuraklık sorununa davetiye hazırladığı bilinmektedir. Sıcaklıkların artması sonucu olarak böcek çeşitliliğinde öngörülemez bir artış yaşanmakta, bu çeşitliliğin büyük bir çoğunluğunu oluşturan ve ağaçlara zarar vererek verimsizliğe sebep olan zararlı böceklerin önüne geçilememektedir. Bu ve bunun gibi sorunların önüne geçilebilmesi için ekosisteme duyarlı ağaçlandırma çalışmaları yapılmalı, uygun yerlerde uygun teknikler kullanılarak sürdürülebilir bir ortam oluşturulmalıdır (Ege Orman Vakfı).

Yenilenebilir Enerji ve Temiz Teknoloji Teşviki: Ülkelerin yenilenebilir enerji kaynağı kullanımının artırılması ve fosil yakıtlara olan bağlılığın azaltılması için başvurduğu yollardan en önemlisi yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Küresel iklim değişikliğinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı enerji verimliliğini artıran ve iklimsel felaketlerin azaltılarak önüne geçilmesini sağlamaktadır. Güneş enerjisi, jeotermal enerji, rüzgâr enerjisi ve hidrolik enerji gibi yenilenebilir enerji kaynakları ülkelerin en çok tercih ettiği kaynaklardır (Güner ve Turan. 2017).

İklim Finansmanı: Gelişen ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal desek sağlaması amacı taşıyan kuruluşları bulunmaktadır. İklim finansmanı; iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yardımcı olan kuruluşların, kurum faaliyetlerinde gerçekleşen eylemlerini finanse etmek amacıyla kullanıldıkları finansal kaynakları belirtmektedir. Gelişmiş ülkelerin bazılarında iklim finansmanı kullanımı yardımcı kuruluşlar aracılığı ile olmakta ve ülkeler bu ayrıcalıktan yararlanabilmek için kanal ve fonlar oluşturmaktadır (Baysan, Y. 2019).

Enerji Verimliliği Standartları: Enerji tüketiminin azaltılmasını amaçlayan bu çalışma evleri, iş ve çalışma alanlarını ve özellikle endüstriyel tesislerin enerji verimliliği standartlarını kapsamaktadır. Enerji verimliliği enerji tasarrufundan farklı olarak enerjiyi kullanırken akıllıca kullanmayı

tanımlar. Bu kullanımlara örnek olarak; doğal kaynak kullanımında çevresel etkileri göz önüne almak, enerji kullanımında verimi yüksek olanı ve akıllı sistemleri tercih etmek, teknolojiye düşük enerjili ve yenilenebilir cihazlar üretmek verilebilir.

İklim Anlaşmaları: Gelişmiş ülkeler iklim değişikliği sorununa sebep olmakla birlikte yaratılan sorundan en çok etkilenen taraf olmaktadır. İklim değişikliği sorunu uluslararası gündemden düşmeyerek aksine bu sorunların önemi ve çokluğu göz önüne alındığında iklim değişikliği ile ilgili farkındalığın artarak mücadelenin hızlandığı dönemlerde ülkeler tarafından iklim anlaşmaları yapıldı ve bu sayede ülkelerin küresel ısınma ve sera gazı emisyonlarını olabildiğince azaltmayı hedeflediği görülmektedir (Selçuk, S. 2023).

Eğitim ve Farkındalık Kampanyaları: Dünya genelinde ciddi bir tehlike olarak kabul edilen iklim değişikliği çevreye verdiği zararlı etkilerinin yanı sıra insanlar için de sosyal ve psikolojik sorunlar yaratabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için özellikle çevre eğitimi ve sürdürülebilirlik konularında bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı, okullarda ve üniversitelerde verilebilecek eğitim programları ile iklim bilimsel, sosyolojik ve çevresel açıdan ele alınarak ciddiyetin farkına varılması sağlanmalıdır.

İklim değişikliğinin getirdiği olumsuzluklar küresel düzeyde sektörleri etkileyebilmekte bu da ülkeler için ekonomik açıdan sarsıntıya sebep olabilmektedir. Yukarıda açıklanan maddelerde dünyada görülen iklim değişikliğinin yarattığı sorunların çözümüne ilişkin dünya genelinde ne gibi çalışmalar yapıldığına değinilmiştir. Devlet desteğinin yanında sosyal gönüllülük projeleriyle de desteklenebilen bu kampanyalar iklim değişikliğinde mücadele için bir çerçeve oluşturmaktadır. Dünyada iklim değişikliği ile ilgili birçok örgüt bulunmaktadır. Bu örgütler çoğu zaman yalnızca iklim değişikliği sorununa değinirken bazı örgütler ise aynı zamanda daha yeni ve daha özel bir konunun üzerinde çalışmaktadırlar. Bu çalışmaların ana konusu ise kadındır. İklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkisi konusunda bazı ülkeler çalışmalar yürütülmektedir. İsveç, Norveç, Hollanda ve Kanada gibi ülkelerin iklim adaleti ve cinsiyet eşitliği konularında birçok rol üstlendiği bilinmektedir. Birleşmiş Milletler ve türlü sivil toplum örgütlerince bu konularda küresel çapta olmak üzere çeşitli projeler üretilmektedir. İsveç, cinsiyet eşitliği ve iklim değişikliği konularında birçok girişimde bulunmuştur. İsveç'te uygulamaya konan 'Feminist Dış Politika' ile iklim değişikliği ile mücadele de dahil olmak üzere her türlü uygulamada cinsiyetçi yaklaşımı ortadan kaldırarak hem özel hem kamusal alanda kadın ve erkeğin eşit olacağı, sorumlulukların eşit derecede paylaşılacağı bir düzen oluşturulmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda taviz vermeyen ülke; faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerince

yürütülen iklim değişikliği ve kadın haklarına yönelik projeler desteklenerek uluslararası düzeyde bir örnek teşkil etmektedir (Biter İ. 2017). Kanada iklim değişikliği ve kadın haklarını içeren birçok politika uygulamakta ve programlarla destek vermektedir. Kanada hükümetinin çalışmalarının asıl amacı kadınların iklim değişikliği etkilerine karşı gücünü artırarak direnç kazanmasını sağlamak ve kadınların söz hakkında lider konuma gelmesini hedeflemektir. Kanada sera gazı emisyonunu azaltmaya yönelik politikalar uygulayarak enerji verimliliğini artırmak istemekte ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yatırım ile uluslararası iş birliklerine katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde Norveç hükümeti iklim değişikliği politikaları oluştururken kadınları ve toplulukları göz önüne alarak birtakım çalışmalar yürütmektedir. İklim değişikliğinin etkileri ile başa çıkabilmek adına stratejiler geliştirmekte, sürdürülebilir enerji projelerinde özellikle kadınların teşvikini sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanında kadınların iklimi temsil etmesi için çeşitli platformlar aracılığıyla farkındalık çalışmalarına devam etmektedir. Hollanda hükümeti iklim politikaları geliştirmeye odaklanırken cinsiyet eşitliği sorununu dikkate almakta ve çalışmalarını bu boyutta yürütmektedir.

4.2.TÜRKİYE’NİN ULUSAL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI

Türkiye iklim değişikliği sorununu yakından hisseden ve olumsuz sonuçlarının birçoğu ile karşı karşıya kalarak bu sorunları ve etkilerini gözlemleyebilen bir ülkedir. İklim değişimi sıcaklık artışı, aşırı hava olayları, deniz seviyesinin yükselmesi ve farklı çevresel etkenler ile birçok problemi beraberinde getirmektedir. Türkiye’de görülen iklim genellikle ılıman kışları ve sıcak yazları ile karşımıza çıkmaktadır. Oldukça verimli olmasının yanı sıra iklim değişikliği sorununun birçok sonucuyla karşı karşıya kalınmasıyla su kaynaklarında sınırlılık yani kuraklık, aşırı sıcakların yarattığı orman yangınları ve aşırı sıcaklar sonucu baskılanmış yağışın ortaya çıkmasıyla oluşan sel gibi ciddi sorunlar baş göstermektedir. Bu sebepler sonucunda sürdürülebilir politikalar ve iklim değişikliğiyle mücadele stratejileri için adımlar atılmaktadır. İklim değişikliğinin zaman içerisinde insanlık için de büyük bir tehdit olduğu anlaşılmasıyla dünyadaki iklim değişikliği ile ilgili bilimsel gelişmeleri değerlendirmek amacıyla uluslararası bir kuruluş olan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli kurulmuştur. Güçlü güçsüz fark etmeksizin hükümetlerin iklimle ilgili oluşturdukları politikalar değerlendirilmekte ve bu politikaların gelişmesi için destekler verilmektedir. İçerisinde birçok üye bulunan kuruluşta; devlet adamları, bilim insanları, gönüllü çalışanlar ve yazarlar bulunmaktadır. Çalışmaları önde gelen bilim adamlarıyla yapılmakta, uzmanlarca kontrol sağlanmakta ve raporları kaliteli yazarlar tarafından yazılıp birçok kez inceleme sürecinden geçerek halk ile paylaşılmaktadır. Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) yayımladıkları son raporlarda iklim değişikliği için kırmızı alarm verdiği

duyurulmuş, Türkiye'nin de bu değişimin ortaya çıkardığı sorunlardan ciddi düzeyde etkilenmeye başladığı açıklanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele süreci Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine 2004 yılında katılmasıyla başlamıştır. Sözleşmenin en önemli amacı uluslararası iş birliğine teşviktir. Sözleşmede iki farklı liste bulunmaktadır. Listelerden biri ileri sanayileşmiş ülkeleri ve faaliyetlerini diğer liste ise henüz gelişmekte olan ülkelerin faaliyetlerini içermektedir. Bu durum Türkiye için bir sorun teşkil etmektedir çünkü Türkiye iki grupta da yer almaktadır. Türkiye bu durumda hem OECD üyesi olarak sanayileşmiş bir ülke durumunda hem de gelişmekte olduğu için bir diğer listede yer almaktadır. Zaman içerisinde bu sorun halledilerek Türkiye'nin dâhil olduğu grup OECD üyesi ülkelerin yer aldığı grup olarak belirlenmiştir. Burada ülkelerin özellikle uygulaması gereken yükümlülükleri bulunmamakta, sera gazı azaltma faaliyetlerini yürütmeleri ve diğer ülkelerle iş birliği içerisinde çalışmaları gerekmektedir. Türkiye iklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde uluslararası stratejiler geliştirerek sözleşmeye uygun şekilde verimliliğini artırarak bölge yönetimi, enerji ve yenilenebilir enerji için çeşitli politikalar geliştirip uygulamıştır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin ardından Türkiye zamanla değişerek bozulan iklimin oluşturabileceği afetleri, afetlerin ortaya çıkarabileceği kıtlık ve göç gibi daha özel ve bölgesel açıdan sorun teşkil eden sorunlara sürdürülebilir çözümler sunabilecek olan Kyoto Protokolünü imzalamıştır. 2009 yılında imzalanan protokolde küresel iklim değişikliğiyle mücadele için sera gazı emisyon azaltma hedefleri yer almakta ve bu belirlenen hedeflere göre çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye de bu hedeflere yönelik politikalar üretmektedir (Köse, İ. 2018).

İlerleyen yıllarda; 2009'da Kyoto Protokolü'nün imzalanmasının ardından Türkiye iklim değişikliği çalışmalarında uygulamak üzere kalkınma planları hazırlanmıştır. Kalkınma planlarının amaçları; yoksulluğun azaltılarak çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, toplumsal katılım ile her kesimden adalet için destek beklenmesi ve sosyal refah artışı sağlanarak halkın teknolojik gelişmelere teşvik edilmesi vb. olmuştur. Ülkelerdeki ihtiyaca bağlı olarak oluşturulan bu amaçlarda değişmeyen tek şey ülkenin kalkınmasını sağlamaktır. İklim değişikliğinin temelinde çevrenin korunması yer almakta ve bu konu Dokuzuncu Kalkınma Planında geçmektedir. 2007-2013 yıllarını kapsayan planın hedefleri arasında temiz üretim desteği, İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu güçlendirme faaliyetleri, yenilenebilir enerji kullanımı yaygınlaştırılması ve ulusal sera gazı envanter sistemi oluşturulması yer almaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planının gerçekleştirilmesi için 2011-2023 yıllarını kapsayacak olan İklim Değişikliği Eylem Planı Hazırlanmıştır. Bu plan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Türkiye hükümeti

iklim değişikliği ile mücadelede birçok sektör için önlemler almakta, stratejik olarak çalışmakta ve bu çizgide planlarını yürütmektedir. Bu stratejilere örnek olarak enerji verimliliği projeleri, enerji yatırımları, ormancılık politikaları ve sürdürülebilir su yönetimi verilebilmektedir. Eylem Planının temel amacı iklim değişikliğini bilimsel olarak inceleyerek sürdürülebilir politikalar ile sağlıklı planlar yaparak yürütmektir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğüne; İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan eylem planında 2023 yılına kadar bazı sektörler için amaç ve hedefler belirlenmiştir. Bu hedef ve amaçlar şu şekilde sıralanmıştır;

- Sanayi sektörü için sektörde enerji verimliliğinin artışı için yasal düzenlemeler yapılarak sanayi kapısının güçlendirilmesi gerektiği ve bunun için sera gazı emisyonlarında sınırlamaya gidilmesi.
- Bina sektöründe; binaların yapımında yalıtım ve enerji verimli sistemlerin oluşturulması, kamu kurumlarında bina ve tesislerinde yıllık enerji tüketiminin azaltılması amacıyla raporlama yapılarak enerji tüketen binaların azaltılması
- Enerji sektöründe temiz enerjiye ulaşma ve enerji verimliliği yatırımlarına teşvik çalışmaları yapılması, AR-GE faaliyetlerine destek olmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarını daha verimli kullanabilmek amacıyla kurum ve kuruluşların koordinasyonlu şekilde ürün geliştirmesi.
- Ulaştırma sektörü için motorlu taşıtlarda sera gazı emisyonlarını içeren özel vergilendirme sistemlerine gidilerek kullanımının azaltılmaya çalışılması.
- Atık sektöründe belediyelerin Entegre Atık Yönetim Planlarının düzenli denetlenmesi, atıklar için etkin yönetim mekanizmaları oluşturulması.
- Tarım sektöründe sulama altyapılarının tamamlanması için basınçlı sulama sistemlerinin kurulumu, kapalı boru sistemlerine geçiş ve hayvansal gübre kullanımının artırılarak tarımda sağlıklı gıda üretimi (2011-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı).

Dokuzuncu Kalkınma Planı sonrası hazırlanan Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 yıllarını kapsamakta ve buradaki temel hedef ekonomik kalkınma ve büyüme olduğu bilinmektedir. Türkiye ekonomik ve sosyal açıdan kalkınarak rekabet edebileceği bir ekonomi oluşturacak, bu sayede toplumsal refah yükselecektir. Ülkedeki sorunlar göz ardı edilmeden çözüme kavuşturularak sorumluluktan kaçılmayacaktır. Bu çalışmalardan sonra çevre bilinci ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik hedeflerin ön planda tutulduğu On Birinci Kalkınma Planı hazırlanmış, doğal kaynakların korunmasına yönelik hazırlanan bu planda ulusal ve çevresel kaynak yönetimi kapasitesinin genişletilmesi, düşük

karbonlu kalkınma modeli oluşturulması ve çevrenin korunması amacıyla teşviklerin artırılarak daha sürdürülebilir olması hedeflenmiştir. Ayrıca burada teknoloji kullanımını öne çıkarmakta iklim dostu uygulamaların çeşitlendirilmesi beklenmektedir (Üstündağ, Ç. & Artar, M. 2022).

Türkiye iklim değişikliği çalışmalarını bir adım öteye taşıyabilmek adına çevresel sorunlar için çalışan bakanlığını geliştirerek iklim değişikliği üzerine çalışmalar yürüten bir bakanlık haline getirmiştir. 2021 tarihinde güncellenen adıyla Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının geçmişine bakacak olursak ilk olarak 1972 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakanlıkta afet öncesi ve sonrası tedbirler alma, PTT kontrollerini sağlama, demiryolu, karayolu inşa etme ve kentsel altyapıyı güçlendirme gibi görevler bulunmaktaydı. 2011 yılına kadar geçen süre zarfında bakanlık bu isimle devam ederken Bakanlar Kurulu tarafından; Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Başbakanlık Çevre Örgütü ve Çevre Koordinasyon Kurulu gibi topluluklar kurulmuştur. 2011 yılında ise bu kuruluşlar alınan bir kararla Bayındırlık ve İskân Bakanlığının ismi değiştirilerek yeni ismi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığında toplanmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kentsel dönüşüm çalışmalarını yürütmek, çevre kirliliğini önleyerek çevreyi denetlemek, doğanın korunmasını sağlamak gibi görevleri vardır. 2021 yılına kadar bu isimle devam eden bakanlık iklim değişikliği sorunu ile mücadele etmek amacıyla Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı adını almıştır. Bakanlık tarafından, faaliyetlerde çevre ve doğanın korunmasını sağlamak başta olmak üzere iklim dostu sloganlarıyla; eğitim, ekonomi, sanayi, tarım ve şehircilik gibi her türlü konuda iklim için inovasyon çalışmalarına önem verileceği vurgulanmıştır (T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı).

4.2.1. TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİLİĞİNİN KADINLARA YÖNELİK POLİTİKALARA YANSIMASI

İklim değişikliği toplumda eşitsizliklere yol açan bir sorundur. Bu sorunun etkileri ile başa çıkma sorumluluğu öncelikle kadına düşmektedir. Bunun sebebi ise taraflardan en çok etkilenenin “kadın” olması, ezilen ve geride kalan kesimin kadın olmasıdır. Cinsiyet ve iklim değişikliği arasındaki bağlantılar özellikle kadınların erkeklere kıyasla hem evde hem dışarıda iş görmelerinden dolayı önem arz etmektedir. Türkiye’de kadınların uzun yıllar işgücü piyasasında çalışması değerlendirildiğinde erkeklere göre daha dezavantajlı oldukları görülmektedir. İşgücündeki çalışma durumları, işgücüne katılım oranları, çalışma sektörlerinde uğradıkları psikolojik şiddet ve daha çok emek sektöründe bulunmalarından dolayı emeklerinin karşılığını alamama gibi sorunlar kadınları çalışma sektörlerinden uzaklaştırmaktadır (Bayramoğlu ve Dökmen. 2017). Kadınların işgücüne katılmaları kadın erkek eşitliğini sağlayan önemli bir faktör olarak görülmektedir. Toplumda ekonomik

verimliliği artırmakla birlikte bu katılım kadınlar için güç oluşturmaktadır. Kadınların çalışmasının toplumda hala bir ayıp ya da yasak olarak görüldüğü dünyada eğitim ve hemcinslerden gelecek olan destek kadın işgücünü güçlendirmektedir. Kadınlarda eğitim seviyesinin yükselmesi aslında yalnızca tarımda istihdam edilen kadınların güçlenmesi demektir. Çünkü kadınlar uzun yıllar boyunca tarımda çalışmış ve başka sektörlere yönlendirilmemişlerdir. Eğitimin verimliliği de burada başlamaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça hemen hemen her sektörde iş imkânı bulmak kolaylaşmakta ve kadınların kendilerine olan güveni artmaktadır. Özellikle bırakalım yükselmeyi henüz küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatına yönlendirildiklerinden dolayı eğitim, kadınlar için bir seçenek olarak bile görülmemiştir. Fakat eğitim hayatının bambaşka boyutlarda, bambaşka kapılar açabileceği görüldükten sonra okumak ve okuyarak kademe atlamak; yükselen eğitim seviyesi ile kadınlara neler yapabileceklerini göstermiştir. Eğitim kadınların daha iyi şartlarda, daha iyi çalışma alanlarında ve daha yüksek ücretler karşılığında onlara hak ettikleri gibi çalışmayı öğretmiştir (Kutluay, D. 2022).

Türkiye de ki iklim yapısı sebebiyle iklim krizinin sebep olduğu çevre sorunların çoğu bölgesel olarak yaşanmaktadır. Bazı bölgelerde sel felaketleri yaşanabilirken bazı bölgelerde ise su sıkıntısı yüzünden ciddi kuraklık ile karşı karşıya kalınması buna örnek olmaktadır. Örneğin kuraklıkla azalan su sonucu kadınların üzerindeki sorumluluk hem kendi yaşam ihtiyaçları hem de ailesini koruma ihtiyacıdır. Bununla birlikte gelen beslenme ihtiyacı fakat ulaşılamayınca oluşan beslenme yetersizliği kadınlarda güçsüzlüğe sebep olmakta ve bunun yanında erkeklere kıyasla yaşama ihtimallerinin azaldığı görülmektedir. Oluşan afet sonrası toplumsal ayrışma ile sosyal güvenceleri kaybolmaktadır. Kendilerini dışarıda oluşabilecek tehlikelere karşı koruma ihtiyacını daha fazla hissetmektedirler. Sıcak hava dalgaları sebebiyle sıcak çarpmaları ve sıcak kaynaklı ölümlerin kadınları daha fazla etkilediği ve yeterli ihtiyaçlara ulaşmada sıkıntı yaşadıkları bilinmektedir. İklim kriziyle mücadele sırasında bu ve bunun gibi yaşanabilecek olaylarda çevresel etkiyi en aza indirmek oldukça önemlidir. Türkiye’de iklim değişikliğinin etkilerini aza indirerek özellikle kadınları çalışma hayatına daha fazla katabilmek amacıyla çalışmalar yapıp projeler yürütülmektedir. Projelerin çoğu tarım desteklidir, bunun sebebi ise kadınların çoğunun tarımda iş görüyor olmasıyla birlikte iklim değişikliğinin önemli etkilerinin burada fark ediliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’de uygulanan ve özellikle iklim ve kadını ele alan çalışmalar incelenecektir.

4.2.1.1ENERJİ VERİMLİ HANIM PROJESİ

Enerji Verimli Hanım Projesi enerji verimliliği çalışmaları göz önünde bulundurularak başta evlerdeki düzeni sağlayan kadınlar olmak üzere ev ekonomisine katkı sağlayan tüm taraflara ulaşılması amaçlanmıştır. Projenin

başlıkları; çamaşır makinası kullanımı, şofben kullanımı, ütü kullanımı, fırın kullanımı, buzdolabı ve televizyon kullanımı gibi elektrikli araç gereçlerden nasıl tasarruf edilebileceği üzerinedir (Enerji Verimliliği Derneği). Proje özellikle kadınlara hitap ettiğinden dolayı birçok kesim tarafından eleştirilmiştir. Proje sonucunda ev işi kadın işi mi, erkeklerin ev içi sorumlulukları yok mudur ya da aletlerin tasarrufu yalnızca kadınları mı etkiliyor gibi sorular aslında cinsiyet eşitsizliğini açığa çıkarmıştır (Kovancı, E.2019). Projede kadınların ev ekonomisinde bir etkilerinin olmadığı, yani evde üreten değil yalnızca tüketen taraf olarak katkıda buldukları gibi bir algı yaratılmıştır. Bu eleştiriler dışında ev içi elektrikli alet kullanımında tasarruf sorumluluğu artırarak oldukça işe yarayacak bir proje gözüyle bakılmaktadır.

4.2.1.2. KADIN ÇİFTÇİLERE YÖNELİK İL ÖZEL PROJELERİ

Kadın çiftçiler için il bazında oluşturulan birçok proje bulunmaktadır. Çoğu kadın kooperatifleri ve belediye tarafından yürütülen bu projelerde kadınlara tarımsal açıdan eğitimler verilerek pratikliğe ulaşması amaçlanmaktadır. Örneğin Ordu Fatsa'da yürütülen “Kadın Emek Verdi Meyveler Çürümedi” projesi Fatsa Ziraat Odası ve Halk Eğitim desteği ile yürütülmekte olup projenin; 18-45 yaş arası 50 kadının fındık bahçelerinde yetiştirdikleri kivi, üzüm, elma, erik ve Trabzon hurması gibi meyveleri işleyerek pestil ve kuru meyveye dönüştürüp satarak hem farklı hem de yeni bir yöntem şekli ile kazanç elde edilmesi amaçlanmıştır. Ya da Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve İl Tarım Orman Müdürlüğü desteğiyle farklı bir proje olan “Engelli Kadınların Tarıma Kazandırılma Projesi” engelli bireylerin, özellikle kadınların iş hayatına kazandırılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda kadınlar için katma değeri yüksek ürünler temin edilip bunların dönüşümü ile kazanç elde edilmesi sağlanmıştır. Proje kapsamında “Bir Kutu İyilik” adlı internet sitesi de açılarak sebze kurutma tesisinin kurulumu yapıldı. Marka ismi oluşturularak ambalaj tasarımı, ürün kurutma gibi işlemlerde 12 kadın çiftçinin istihdamı sağlanmıştır. Elazığ'da yürütülen proje ise “Kırsalda Kadın Seyis Yetiştiriyor” projesidir. Proje cinsiyet farklılıklarını yıkarak kadın işi-erkek işi ayırımına dur demek için Türkiye Jokey Kulübü, Fırat Üniversitesi, Halk Eğitim Merkezi ve Türkiye Çalışma ve İş Kurumu destekleriyle hazırlanmıştır. Verilen eğitimler ile Türkiye'nin ilk lisanslı kadın seyisleri bu proje ile ülkemize kazandırılmıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı).

4.2.1.3. KADIN VE İKLİM PROJESİ

Kadın ve İklim Projesi 2019-2021 arasında faaliyette bulunmuştur. Proje Avrupa Birliğinin desteklediği Kültürel Varlıkları Koruma Derneği ile Hrant Dink Vakfı Hibe Programı kapsamında hazırlanmaya başlanmış ve tamamlanmış bir projedir. Projede Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadele eden kadın topluluklarının görünür kılınması amaçlanmıştır. Kadınlar

üzerindeki dezavantajlara yer verilmiş, özellikle kadın üreticiler odağında çalışılmıştır. Kadınların hazırladıkları projeler tartışılarak, çözüm önerileri ile iş birliği içerisinde bir yol haritası oluşturulmuştur. İller ve yapılan projeler incelenecek olursa; Niğde'nin Ulukışla ilçesinde “9 Köy Sosyal Kooperatifi” adıyla kır ve kent bağını güçlendirecek, farklı köylerin de dâhil edileceği sürdürülebilir ve doğa dostu üretim yolları ile 9 ilde 9 köy kurmayı hedefleyen bir proje bulunmaktadır. Giresun'un Espiye ilçesine bağlı Akkaya köyünde kadınların ısrırgan otlarını değerlendirerek kimyasal özelliğini bozmadan ısrırgan otunu tekstil ürününe dönüştürdükleri bir proje bulunmaktadır. Soma'nın Yırca Köyü'nde yer alan Sabun Evi ve Kadınlar Kahvesi, 2014 yılında termik santral için zeytin ağaçlarının kesilmesi sonucu direnen kadınların, o zamanlar eski bir taş evi zeytinyağından soğuk üretim sabun ürettikleri atölyeye çevirmesi verdikleri mücadeleyi üretime çevirdikleri anlama gelmektedir. Son bir örnek verilecek olursa Şanlıurfa'nın Suruç bölgesinde 7 kadının girişimleri ile kurulan “Kibele Tarımsal Ürün Kooperatifi” verilebilir. Kooperatifte güneşten faydalanılarak kuru sebze, salça ve yöresel ürünler üretilmiş bu sayede kadınlar için istihdam alanı yaratılmıştır. Örnek verilen projeler sonucu mücadeleciler kadınların, kadın topluluklarının hikâyeleri çekilerek belgesel haline getirilmiş ve çalışmaların sentezlendiği geniş bir rapor oluşturulmuştur (KADİM).

4.2.1.4.KADIN ÇİFTÇİ EĞİTİMİ İŞ BİRLİĞİ PROTOKOLÜ

Proje Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Ziraat Odaları Birliği arasında imzalanmış olup; kırsalda hayatını sürdüren, çiftçilikle uğraşan kadınların sosyal ve tarımsal konularda eğitim almasını amaçlamıştır. Projede cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Kadınların erkeklere kıyasla daha geri planda kaldığı projelerde göz önünde bulundurulmasını ve kadınların daha çok yer almasını hedefleyen proje; 81 ile yönelik yapılmış, binlerce kadın çiftçiye eğitim desteği ile özellikle tarımsal konular işlenerek iş birliği içerisindeki kurumlarla farkındalık yaratılmıştır. Özellikle eğitim desteği verilerek aktif tarım işçisi kadınlar için geziler düzenlenmiştir. Bunun haricinde iklim değişikliği, kadın erkek eşitliği, sosyal güvenlik, kişi hak ve özgürlükleri, girişimcilik ve kooperatifçilik konuları ile ilgili eğitimler verilmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Hatay İl Müdürlüğü).

4.2.1.5.İKLİM İÇİN KADIN LİDERLER

İklim değişikliği süresince değişimden daha çok etkilenen kısım olan kadınların iklim değişikliği çalışmalarında lider olmalarını hedefleyen bu proje 2018 yılında TEMA Vakfı tarafından hayata geçirilmiştir. Projenin amacı; kadınların iklim değişikliği sürecinde karar alma faaliyetlerinde daha etkin şekilde yer almalarını sağlayarak ülke çapında hareketliliğe sebep olup seslerini her şehirden duyurmalarını sağlamaktır. İklim

değişikliği çalışmalarında kadın ve erkeklerin eşit sayıda bulunmaları da cinsiyet eşitliği açısından projede önemle yer alan konulardan biri olmakla birlikte bu çalışmalarda kadınların öncü olması istenmektedir. Kadın gönüllülerin artırılmasını amaçlayan bu proje yerel iklim savunuculuğu için kadınlar desteklenmektedir. Sera gazı emisyon azaltma faaliyetleri için kadınların savunucu olduğu ve iklim planlarının hazırlandığı çalışmalar yürütülmektedir. TEMA Vakfı tarafından yapılan açıklamada yalnızca kadınlara yönelik bir projede hiç bulunmadıkları ve İklim Değişikliği İçin Kadın Liderler projesi ile bir ilke imza atıldığı açıklanmıştır (TEMA).

4.2.1.6.GELECEĞE KADIN ELİ PROJESİ

Geleceğe Kadın Eli Projesi; Toyota Otomotiv Sanayi Türkiye tarafından kadınların iş yaşamındaki rolünü artırmayı hedefleyen ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen bir sosyal sorumluluk projesidir. Projede kadınlara destek olmanın yanı sıra temiz tarım uygulamasını hedefleyen Toyota; kadınların işgücüne katılımını destekleyerek online çalışma imkânı sunmakta, bu sayede de evden iş gücüne katılımı artırmaktadır. Proje kapsamında Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ziraat Fakültesi ile Sodexo iş birliği ile bir çalışma gerçekleştirildi. 10 kadın çiftçiye ziraat eğitimi verilerek Toyota tarafından kurulan seralarda kendi ürünleri yetiştirilmesi sağlandı. Yetiştirilen ürünler hasat edilerek işlendikten sonra Toyota Türkiye fabrikasının yemekhanesine gönderildi. Bu çalışma sayesinde kadınlar hem sürdürülebilir iklim çalışmalarında yer aldı aynı zamanda uygulanması hedeflenen projeler için örnek oluşturuldu (Toyota Otomotiv Sanayi Türkiye).

Yukarıda Türkiye’de iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yönelik kadın destekli bazı projelere yer verilmiştir. Projelerde kadınların erkeklere kıyasla iklim değişikliğinden daha çok etkilenmeleri sebebiyle onların hayatlarını kolaylaştırmak adına çözüm önerileri sunulmuştur. Yapmak istenen iş çerçevesinde devlet tarafından desteklenen projeler bulunmaktadır. Devlet desteği ile hem kadınlara işgücü sağlanmakta hem de iklimsel sürdürülebilirlik açısından kadın desteği ile fark yaratılmaktadır. Bu örnek projeler dışında da iklim değişikliği eylem ve kalkınma planları bulunmakta fakat çalışmaların odağı iklim değişikliğini azaltmak olup cinsiyet eşitliği ve kadınlar üzerinde durmamaktadır. Yani özellikle kadınlar için çözüm yolları sunmamaktadır. Türkiye’deki uygulamalar özellikle tarım destekli ve kadınların yer aldığı çalışmalardır ve bu kalkınma çalışmaları kadınları destekleyen bir araç olarak görülmektedir.

4.3.İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE SWOT ANALİZİ

Stratejik olarak herhangi bir çalışmanın daha sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için yapılan çalışma literatürde SWOT analizi olarak

adlandırılmaktadır. SWOT analizi; alanda yapılacak olan çalışmanın güçlü ve zayıf yönlerin değerlendirilmesini sağlayan, bu değerlendirmeyi yaparken de bu alanda oluşabilecek fırsat ve tehditlerin daha kolay görülmesini sağlayan bir analizdir. SWOT analizi çalışmadaki kilit noktaları belirler, karşılaşılması muhtemel aksaklıklara önlem alınmasını sağlar ve aynı zamanda çıkabilecek olan fırsatların değerlendirilmesinin önünü açar. Bu açıdan SWOT analizi, yapılan çalışmada mevcut durumun tespiti için kullanılacak en seçici yöntemdir (Taş, B. 2011).

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> • Harekete geçme duygusu daha önde olan kadınların bir çevre hareketi olarak topluluk oluşturma ve bu süreci yönetmede öncü olmaları • Kadınların elde ettikleri bilgileri hızlı kavraması ve bu öğretiyi karşı tarafa aktarmaları sayesinde güven duygusu vermeleri • Sorunlara kadınların erkeklere kıyasla daha farklı bakmaları, çözüm için daha pratik ve yaratıcı olmaları • Kadınların iklim değişikliğini algılama düzeylerinin yüksek olup korumacı yanlarının gelişmiş olması ile süreci iyi yöneterek çözümcü yaklaşabilmeleri 	<ul style="list-style-type: none"> • İşgücü piyasalarına katılarak istihdam sağlanmasında erkeklere kıyasla geri plana itilip ayrımcılığa uğramaları • Ev ve iş yükü artışının kadınlara bir görev olarak dayatılması sonucu bu ağırlığı azaltma düşüncesi sonucu yapılan erken evlilikler • Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sonucunda kadınların karar verici tarafta daha az bulunmaya zorlanmaları • Erkeklere kıyasla duygusal olarak daha hassas olan kadınların iklim değişikliğine daha duyarlı ve farklı yaklaşımları • Yoksulluğun ortaya çıkardığı düzensiz hayat şartlarına birebir maruz kalmaları
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> • Kadınlara tanınan ayrıcalıklar ile yapmak istedikleri iş çerçevesince kadınlara eğitim fırsatı sunulması • Sürdürülebilir bir yaşam için kadınların kendi işlerini kurmalarına imkân sağlanması • Kadınlar için sürdürülebilir politika oluşturma amacı gözetilerek iklim değişikliğine uyum politikaları ve sosyal politikalar oluşturulması • Kadın çiftçilerin üretime dayanıklı teknolojiler ve doğa dostu teknikler ile işgücünde artış yaratarak ekonomik kazançlarını güçlendirebilmeleri 	<ul style="list-style-type: none"> • İklim krizinin oluşturduğu iç ve dış hava kirliliği, özellikle iç hava kirliliğinin evlerde hissedilerek bunun ciddi sağlık sorunlarına sebep olup sonuçlarının ise evde iş gören kadınlar tarafından daha çok hissedilmesi • Yoksullukla beraber gelen gıda ve su gibi hayati ihtiyaçlara ulaşma sorumluluğunu üstlenmeleri ve bu ihtiyaçlara ulaşmada kadınların her türlü şiddet ile karşı karşıya kalmaları • Göç etmek zorunda bırakılan kadınların eğitimden uzaklaşması sonucu oluşan işsizlik ve sonrasında yaşanan zorunlu evlilikler

Kaynak: Besnili, O. (2019). "Kadınların İklim Değişikliği ile İlgili Algılarının Belirlenmesi" ve tarafımızdan hazırlanmıştır.

Yukarıda hazırlanan tablodan da anlaşılacağı üzere iklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkilerinin güçlü yanları kadınların harekete geçme duygularının daha baskın olması, elde ettikleri bilgileri hızlı aktarması, kadınların erkeklere kıyasla sorunlara daha pratik çözümlerle yaklaşması olarak değerlendirilirken aynı doğrultuda tespit edilen zayıf yanlarında ise kadınların istihdamda geri planda kalmaları, kadın işi olarak görülen ev işlerinde daha çok rol almaları, yoksulluğun ortaya çıkaracağı sorunlarda daha korunmasız olmaları yani genel açıdan ele alındığında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalınması olarak açıklanmıştır. Güçlü yanların ortaya çıkaracağı fırsatların kadınların iklim değişikliği için projelerde daha sık yer alması, eğitimde fırsat yaratıp iş hayatında kendilerini daha fazla gösterebilmeleri olurken zayıf yönlerin ortaya çıkardığı tehditlerin; iklimden kaynaklanan hava kirliliğinin kadın sağlığı üzerindeki sonuçlarının daha tehlikeli olması ve göç durumunda ortaya çıkabilecek olası tehlikelerin daha çok kadınları tehdit ediyor olması sonuçlarına ulaşılmıştır.

6. Sonuç

Son yıllarda dünyanın ana sorunu haline gelen küresel iklim değişikliği, Türkiye’de dahil olmak üzere bütün ülkeleri sorumluluk almaya ve politikalar oluşturmaya itmiştir. Sanayi devriminden sonra artan plansız kentleşme, nüfus artışı ve gelişen teknolojinin yarattığı sorunlar; insan yaşamı ve çevrenin sürdürülebilirliği açısından oldukça büyük tehlikelere yol açmaya başlamıştır. Yakın gelecekte küresel iklim değişikliği sebebiyle meydana gelebilecek olan iklim değişikliği sorunlarının başında olağanüstü hava olayları, doğal afetler, kuraklık ve iklim çeşitliliği kaybı yer almaktadır. İklim değişikliği sorununun uluslararası bir sorun olarak görülmesi 1972’de Stockholm İnsan ve Çevre Konferansıyla olmuştur. Resmi olarak bir statüye kavuşması ise 1992 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile olmuştur. Sonrasında Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması gibi birçok ülkenin yer aldığı ve amacı iklim değişikliğini azaltmakla birlikte bu sorunu finanse edebilme sorumluluğunu üstlenerek hayatı kolaylaştırma hedefleri olan çalışmalar yapılmıştır. İklim değişikliği için politikaların oluşturulması akıllara sürdürülebilirliği sağlıyor mu ya da ülkelerin sistemine bir katkı sağlıyor mu gibi soruları getirmektedir. Bu sürdürülebilirlik göz önünde bulundurulduğu zaman çalışmalar hızlanmaya başlanmıştır. İklim değişikliği kavramı iklim adaletsizliğini beraberinde getirmiş olup iklim adaletsizliği sorunu ise çalışmada cinsiyet bağlamında ele alınmıştır.

Toplumsal cinsiyet farklılıklarının gözle görülebilir olduğu bir dünyada yaşıyor olmamızın getirdiği düşünce farklılıkları toplumlar arası değişkenlik göstermekle birlikte çoğu durumda aynı değişkenlere sahiptirler. Bu düşünceler genelde erkeklerin güç bakımından üstün görülmesi onların olaylarda karar verici olmalarını sağlar ya da kadınların ev işleri ile ilgilenerek

çocuk bakması gerektiği gibi katı ve kesin düşüncelere sahiptirler. Bu da çoğu zaman erkeklerin kadınlara göre daha üstün canlılar oldukları görüşünü doğurabilmektedir. İklim değişikliğinin etkileri de cinsiyet eşitsizliği altyapısı ile kadınlar üzerinde daha fazla etki yaratmaktadır. İklim değişikliği suya erişim sorunu ve besin yetersizliği sorunu başta olmak üzere birçok sorunu doğurmuştur. Geçim sıkıntısı ve kaynak azlığı ile göç etmeye mecbur kalan kadınlar erkeklere kıyasla çok daha dezavantajlı bir konumdadır. Bu durum çeşitli tehlikeleri doğurur. Dışarıdan gelebilecek olan taciz ve şiddet gibi olayların yaşanması bir yana iklimin olumsuz etkileri kadın sağlığı açısından da önem arz etmektedir. Ortaya çıkan sorunlar kadınları iklim değişikliği sorunu ile daha yakından ilgilenmeye itmektedir. Kadınlar ve iklim değişikliği sorunu beraber ele alındığında bu durumun onların güçlü ve güçsüz yanlarının fırsat ve tehditleri ortaya çıkardığı gözlemlenmiştir. Kadınların sorun çözmedeki pratiklikleri ve sorunlara hızlıca çözüm üretebilmeleri onları güçlü kılmaktadır. Bu sayede de kadınlar iklim çalışmalarında yer alma fırsatlarını artırmakla birlikte sosyal çalışmalarda da daha aktif rol almaktadırlar. Güçlü yanlarının aksine kadınları biraz daha güçsüz kılan özelliklerine örnek olarak; kadınların daha duygusal olmasından kaynaklı, olaylara daha duygusal yaklaşabilmeleri ile iklim değişikliğinin kadınları erkeklere kıyasla sosyal açıdan geri plana atarken aynı zamanda sağlıklarını daha fazla tehdit etmesine yol açabilmektedir. Türkiye iklim değişikliği ve etkilerini hisseden ve bunlar için politikalar uygulayan bir ülkedir. Oluşturulan kalkınma ve eylem planlarında iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmak istendiği ancak bunun cinsiyet bağlamında ele alınmadığı görülmektedir. Genel olarak iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması için kadınlar tarafından mücadele edildiği ve ilk adımın kadınlar tarafından atıldığı görülmektedir. Çoğu proje tarım ve çiftçi destekli olmaktadır bunun sebebi ise tarımda iş gören kadınların hissettiği olumsuz durumdan kurtulma isteği yer almaktadır. Yapılan planlamalar kapsamında oluşturulan projeler geliştirilerek kadın istihdamına ve proje kapsamındaki sürdürülebilir çalışmaları hedefleyen kadınlara devlet tarafından destek verilmektedir. Süreç bu şekilde işlemektedir. Kadınların ataerkil bir toplumda ön planda olamamaları sebebiyle yaşamlarındaki haksız rekabet onları güç duruma sokmakta, bu sebeple kadınlar iklim değişikliği sorunu için daha fazla çalışarak, plan ve projelerde yer alarak önce kendi sağlıkları için daha sonra ise daha sağlıklı bir çevre için çalışmayı amaçlamaktadırlar.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. Erişim adresi:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-2030da-340-mil-yon-kadin-ve-kiz-cocugu-asiri-yoksulluk-icinde-olabilir/2986657> Erişim Tarihi: 10.01.2024
- Anadolu Ajansı. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/finans/kadin-girisimciler-yesil-is-dnyasinda-kadinlar-programinda-bulustu/678454> Erişim Tarihi: 20.12.2023
- Ar, H. İklim Değişikliği Risk Algısının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi: Ankara İli Beypazarı İlçesi Araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.2014, 33
- Balcılar, A. (2022). İklim Adaleti Bağlamında Sınırlar ve İklim Göçü. Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi, 2 (1), 118-132.
- Bayramoğlu, A. T. & Dökmen, G. (2017). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi Uygulamaları İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (16), 41-64.
- Baysan, Yasin. Yeşil Tahviller ve İklim Finansmanı, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. 2019, 22.
- Besnili, O. (2019). “Kadınların İklim Değişikliği ile İlgili Algılarının Belirlenmesi”, Journal Of Academic Value Studies, Sayı:5; 700-718.
- Binboğa, G. (2017). Sürdürülebilirlik Kapsamında Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Türkiye’nin Durumunun İncelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(4),207-238.
- Biter, İ. (2017). ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST DIŞ POLİTİKA SÖYLEMİ VE İSVEÇ ÖRNEĞİ. Alternatif Politika Dergisi, Sayı:9, 502-505.
- Çağlar, G. Fatma ve Dericiler (2019). “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW* Komitesininin 35 Sayılı Tavsiye Kararı”. Ankara Barosu Dergisi 77 (1), 231-66.
- Demirtürk, D. (2021). Sürdürülebilir Ulaşım da Sera Gazı Etkisini Azaltmaya Yönelik Çalışmalar, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 9(4), 1080-1092.
- Dimitrov, B. G. (2019). Effects Of Climate Change On Women. *Res. Rev. Int. J. Multidis*, 4(5), 201-215.
- Dündar T. ve Özsoy S. (2020). İklim Değişikliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkileri. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 29;3, 190-198.
- Dündar, Özsoy. (2020). “İklim Değişikliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkileri” 190-198.
- Ediz, Ç.ve Yanık, D. İklim Değişikliği ve Şiddet. Gürhan N, Editör. Şiddet. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021, 97-100.
- Ege Orman Vakfı. Erişim Adresi: <https://www.egeorman.org.tr/iklim-degisikligi-ve-ormanlar.aspx> Erişim Tarihi:16.02.2024

- Ekici, M. Bir Kamu Politikası Olarak Türkiye'nin İklim Değişikliği Politikası, Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. 2022, 99-107.
- Enerji Verimliliği Derneği. Erişim Adresi: <https://www.enver.org.tr/enerji-hanim> Erişim Tarihi:16.02.2024
- Gök, H. İklim Değişikliğinin Çevresel Etkileri ve İklim Değişikliği Politikalarında Yerel Yönetimlerin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi. 2023, 32.
- Güner, E. ve Turan, E. (2017). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Küresel İklim Değişikliği Üzerine Etkisi. Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 3 (1), 48-55.
- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. Erişim Adresi: <https://tr.boell.org/tr/2021/10/11/ab-icin-yesil-feminist-bir-dis-politika> Erişim tarihi: 16.02.2024.
- Jennifer M. (2013) Kırsal Kadınlar ve İklim Değişikliği: Toplumsal Cinsiyeti Kapsayan Bir Perspektif, Avustralya Sosyal Hizmeti, 66:2, 234-247.
- Kadın ve İklim Projesi. Erişim Adresi: <https://www.kadim.org/> Erişim Tarihi:10.01.2024.
- Kamberidou, I. (2011), Gender Devaluation And Gender Fatigue: Getting Women On The Glass Escalator, Presentation At The Digital Agenda Assembly, 406 'Every European Digital', European Commission, Infso, Belgium, 16-17 June 2011, Brussels.
- Kandemir, A. & Sezgin Nartgün, Ş. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin Geliştirilmesi. Trakya Eğitim Dergisi, 12 (3), 1683-1702.
- Kaya, Y. "Paris Anlaşmasını İklim Adaleti Perspektifinden Değerlendirmek", Uluslararası İlişkiler, Cilt 14, Sayı 54, 2017, 87-106.
- Kayhan, A. (2016). Birleşmiş Milletler Çevre Programı Üzerine Bir İnceleme. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 33(1), 61-90.
- Kovancı, E. (2017). Kronik: Kadınların Sürdürülebilir Gelişme İçin Örgütlenme Deneyimlerinden ve Toplumsal Cinsiyet Analizinden İklim Değişikliğini Anlamak. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72 (2), 493-503.
- Kovancı, E. İklim Krizi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması ve Türkiye, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. 2019, 364.
- Köse, İ. (2018). İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye'nin Paris Anlaşması'nı İmza Süreci. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 9 (1), 55-81.
- Kutluay, D. (2022). Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ampirik Bir Analiz. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 8 (2), 277-288.
- Külçür, R. (2022). Toplumsal Cinsiyetin Çevresel Adalet ve İklim Değişikliği Bağlamında Türkçe Literatürdeki Görünürlüğü. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, (24), 31-54.
- Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33(47), 127-145.

- Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. Çalışma ve Toplum, 2 (21), 15-24.
- Öztürk, Z. (2012). Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3 (1), 1-33.
- REC Türkiye, Adan Z'ye İklim Değişikliği: Başucu Rehberi. Erişim adresi: https://rec.org.tr/wp-content/uploads/2016/11/adanzye_iklim_degisikligi_basucurehberi.pdf Erişim Tarihi: 13.02.2024
- Selçuk, S. (2023). Uluslararası İklim Değişikliği Anlaşmaları ve Türkiye'nin Tutumu. Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, 6 (1), 9-19.
- T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. Erişim adresi: <https://dongusel.csb.gov.tr/2022-birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-konferansi-na-cop27-ka-tildik-haber-279566> Erişim Tarihi: 02.02.2024
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. <https://csb.gov.tr/tarihce-miz-i-7012> Erişim Tarihi: 16.02.2024
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Küresel Isınma Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü**. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/kuresel-isinma-bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-ve-kyto-protokolu.tr.mfa> **Erişim Tarihi: 03.02.2024**
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligiyle-mucadelenin-onemi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 16.02.2024
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/unesco2019.tr.mfa> Erişim Tarihi: 09.02.2024.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Hatay İl Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://hatay.tarimorman.gov.tr/Haber/57/Kadin-Ciftci-Egitimi-Isbirligi-Protokolu-Yapildi> Erişim Tarihi: 16.02.2024
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. Erişim Adresi: [https://www.tarimorman.gov.tr/EYDB/Belgeler/Duyurular/2019-yayim-projeleri/Ku%C5%9Fadas%C4%B1%20Kitap%20\(13-17%20Kas%C4%B1m%202019\).pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/EYDB/Belgeler/Duyurular/2019-yayim-projeleri/Ku%C5%9Fadas%C4%B1%20Kitap%20(13-17%20Kas%C4%B1m%202019).pdf) Erişim Tarihi: 20.01.2024
- Talu, N. (2016). İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Politika Belirleme Süreçleri. Yasama Dergisi, (33), 68-87.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/IPCC%20TR.pdf> Erişim Tarihi: 26.12.2024
- Taş, B. (2011). Tarım Alanlarının Planlaması Sürecinde SWOT Analizi Kullanımına Bir Örnek: Sandıklı İlçesi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 9(2), 189-208.
- T.C. İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023). Retrieved from https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/ editordosya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf Erişim Tarihi: 15.01.2024
- TEMA Vakfı. Erişim Adresi: (<https://www.tema.org.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/iklimcinkadinlidersler>) Erişim Tarihi: 10.02.2024

Toyota Otomotiv Sanayi Türkiye A.Ş. Erişim Adresi: <https://www.toyotatr.com/gelecege-kadin-eli-projesi> Erişim Tarihi:13.12.2023

Türkeş, M., ve Değişikliği, B. Ü. İ. (2022). İklim Diplomasisi ve İklim Değişikliğinin Ekonomi Politikası. *Bilim ve Ütopya*, 332, 31-45.

UN Women(2011). Erişim Adresi: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2011/10/WomensEmpowermentPrinciples-tr%20pdf.pdf> Erişim tarihi:16.02.2024.

UNİCEF Türkiye. Erişim Adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-su-ta%C5%9F%C4%B1ma-i%C5%9Fi-kad%C4%B1nlar-ve-k%C4%B1z-%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-%C3%A7o%C4%9Fu-kez-b%C3%BCy%C3%BCk-bir-zaman-kayb%C4%B1> Erişim tarihi: 16.02.2024

UNİCEF Türkiye. Erişim Adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/i%CC%87klim-de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi-hamile-kad%C4%B1nlar%C4%B1n-ve-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1-ciddi-%C5%9Fekilde-tehdit> Erişim tarihi:16.02.2024

Üstündağ, Ç. ve Artar, M. (2022). Kalkınma Planları, Çevre, Peyzaj ve İklim Değişikliği. *Peyzaj*, 4 (2), 133-138.

Vatandaş, D. D. C. “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”. *Istanbul Journal Of Sociological Studies* 0 (2007), 29-56.

Yıldırımçakar, İ. ve Saydan, İ. (2022). Küresel Ölçekte Meydana Gelen İklim Krizinin Doğal Kaynaklar Üzerindeki Etkisi: Su Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 3 (1), 50-62.

BÖLÜM 3

BRICS ÜLKELERİNDE İHRACATA DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİNE VE İŞGÜCÜNE KATILIMIN ETKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ANALİZ

Nazife Zeynep ÇAKIR¹

Doruk DERELİ²

1 Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-3207-4528>, zeynepcakir@comu.edu.tr.

2 Arş.Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-5525-8303>, dorukdereli@comu.edu.tr.

Giriş

21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren, BRICS ülke grubunda uluslararası ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında, ekonomi literatüründe kapsamlı bir tartışma söz konusudur. İlgili tartışma ile bağlantılı ortaya çıkan en önemli sorulardan biri, ülkelerin ihracat politikalarının yurtiçi fiyatlara ve iş gücü katılımına etkileri ile tüm bu değişkenlerin ekonomik büyümeye katkıları üzerinedir (Siswana ve Phiri, 2021: 244).

1990'ların başı itibariyle jeopolitik, ekonomik, üretimin organizasyonu ve dağıtımında küresel ölçekte önemli bir dönüşüm yaşanırken, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın (BRICS) dünya ekonomisinde önemli oyuncular olarak ortaya çıkmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bu ülkelerin, dünya çapında çok sayıda yatırımcının ilgisini çeken büyük bir nüfus, potansiyel tüketici pazarı, hızlı ekonomik büyüme ve geniş arazi büyüklüğü gibi ortak özellikleri ile 21. yüzyılın ortasına kadar diğer ülkeleri geride bırakarak en büyük küresel ekonomik grup haline geleceği öngörülmektedir (Mohanty ve Sethi, 2019: 2).

Goldman Sachs, BRICS ülke grubunda yer alan ülkelere Çin ve Hindistan'ın dünya genelinde mamul mal ve hizmetlerin başlıca sağlayıcıları olarak ortaya çıkacağını öngörürken, Brezilya ve Rusya'nın hammadde tedarikçileri olarak hakimiyet kurmasını beklemektedir. Goldman Sachs'ın tezinde, ilgili ülkeler arasında siyasi bir ittifak veya resmi bir ticari birlik değil, aksine bu ülkelerin zorlu bir ekonomik blok oluşturma potansiyelleri ifade edilmektedir. BRICS, gelişmekte olan beş ekonomiyi kapsayan bir pazarlama terimi olarak yaygın şekilde kullanılırken, birçok şirket, düşük işçilik ve üretim maliyetleri nedeniyle BRICS ülke grubunu yurtdışına açılma fırsatı olarak görmektedir (Dolgikh ve Kokin, 2009: 885).

Ülkelerin ekonomik büyüme hedeflerine ulaşabilmesi, ancak üretim kapasitelerinin artırıldığı ve iç piyasayı korumayı amaçlayan politikaların etkinliğinin sağlandığı ölçüde gerçekleşmesi beklenmektedir. Ekonomik reformların gerçekleştiği, kaynak kullanımında verimliliğin artırıldığı, işgücüne katılımın sağlandığı ve modern teknolojinin üretimde kullanıldığı bir ülkede, uzun vadede üretkenliğin ve etkinliğin sağlanması ile birlikte ekonomik büyümenin de sağlanacağı öngörülmektedir. Uluslararası ticarete gerek ihracat gerekse de ithalat, ekonomik büyümenin sağlanması hususunda en temel belirleyiciler konumundadırlar. Uluslararası ticaret ülkelerin toplam üretim miktarını artırırken, aynı zamanda çağdaş teknolojik değişimlerin daha hızlı benimsenmesine olanak sağlamaktadır (Tang, 2005: 101).

BRICS ülke grubunda yer alan ülkelerin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler, 90'lı yılların başından itibaren küresel piyasalara entegre olabilmek

amacıyla çeşitli önlemler uygulamışlardır. Söz konusu uygulamalar, özellikle tarım dışı ürünler açısından ticari engellerin önemli ölçüde azalmasını sağlarken, bu durum bununla birlikte teknoloji transferinin kolaylaşmasını da beraberinde getirmiştir. Ülke ekonomilerinde üretim tekniklerinde meydana gelen gelişmeler etkinliğin artırılmasını sağlarken, bu durum doğrudan yabancı yatırımların artmasına ve ülke içerisinde yeni istihdam olanaklarının oluşmasına olanak tanımaktadır.

İhracata yönelik gerçekleştirilen politikalar, gelişmekte olan birçok ekonomi tarafından yaygın şekilde benimsenmektedir. Ekonomik büyümenin en önemli katalizörlerinden biri olan ihracat, ülke ekonomileri açısından göz ardı edilemeyecek düzeyde önem arz etmektedir. İhracata dayalı büyüme hipotezi, çeşitli kanallardan yurt içi ekonominin canlandırılması noktasında oldukça önem taşımaktadır (Medina-Smith, 1985: 1). İhracat sektöründe hedeflenen başarıların gerçekleştirilmesi, sektörel bazda etkin kaynak tahsisi, zorunlu kullanım ve ölçek ekonomilerin sağladığı avantajlardan yararlanma fırsatı sunmaktadır. Bu gelişmeler sırasıyla teknolojik yenilik ile küresel ölçekte sağlıklı rekabeti teşvik etmektedir. Ekonomide sanayi sektöründeki gelişim ve ihracatın büyümesi ile oluşan dış talep artışı, yerli firmaların ileri düzeyde üretim teknolojilerine erişmesine imkân tanırken, bu durum ihraç edilen malların üretiminde uzmanlaşmaya bağlı olarak yüksek verimliliğin sağlanmasını beraberinde getirmektedir (Helpman ve Krugman, 1985).

İhracatta uzmanlaşmadan ticaretin çeşitlendirilmesine yönelik paradigma değişikliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretimin ve ticaretin geleneksel ürünler üzerinde yoğunlaşması ile birlikte ivme kazanmıştır. Bu ürünler genellikle kaynak sorununun olumsuz etkilerine karşı hassas özelliktedir. Buna karşılık, “Asya Kaplanları”nın tanık olduğu hızlı ekonomik büyüme, bu ülkelerin imalat sanayi içindeki ticarete odaklanmalarına bağlanmaktadır. Literatür, ticaret politikalarında sınırlı bir ürün yelpazesinin ihracatına odaklanmaktan ziyade, ihracat çeşitlendirmesini teşvik etmektedir. İhraç ürünlerinin çeşitlendirilmesinin en önemli faydalarından biri, dar bir ürün yelpazesine yönelik katı talebin neden olduğu ihracat istikrarsızlığını hafifletme ile ihracat kazançlarının uzun vadeli istikrarını sağlama potansiyelidir (Herzer ve Nowak-Lehmann, 2006: 1826).

İhracat oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ihracata dayalı büyüme hipotezi kapsamında araştıran çalışmalarda, kesin bir görüş birliği elde edilememiştir. İlgili durum, ihracata dayalı büyüme hipotezine yönelik farklı zaman dilimlerinde farklı ülkeler için yapılacak olan çalışmalara olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda BRICS ülkelerinde 2000-2021 yıllarını kapsayan dönemde, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğinin araştırılması ve işgücüne katılımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tespiti çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Literatür Taraması

Bilgin ve Şahbaz (2009), Türkiye’de ihracat oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1987-2007 dönemi için inceledikleri çalışmalarında, ilgili değişkenler arasında söz konusu dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu ve ihracat oranı ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Temiz (2010), Türkiye’de 1965-2009 yıllarını kapsayan dönemde ihracat oranları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırdığı çalışmasında, ilgili değişkenler arasında kısa dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varırken, uzun dönemde ise hipotezin desteklendiğine yönelik bir bulguya ulaşamamıştır.

Ağayev (2011) ihracat oranları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ihracata dayalı büyüme hipotezi kapsamında araştırdığı ve panel eşbütünleşme ve nedensellik analizlerini kullandığı çalışmasında, Sovyetler Birliği üyesi olan geçiş ekonomilerinde, ilgili değişkenler arasında ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyecek nitelikte bir bulguya ulaşılmamıştır.

Sandalcılar (2012), BRIC ülkelerinde ihracat oranları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırdığı ve ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini sorguladığı çalışmasında, nedensellik ilişkilerinin ihracat oranlarından ekonomik büyümeye doğru olduğunu ve elde edilen bulguların ilgili hipotezi desteklediğini tespit etmiştir.

Shahid (2014), Pakistan’da 1980-2012 dönemi için işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkilerini araştırdığı çalışmasında, ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilen bulgular arasında yer almaktadır.

Rahman (2018), 1990-2017 yılları arasındaki dönemde Bangladeş, Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka gibi Güney Asya ülkelerinde ekonomik büyüme ile işgücüne katılım oranlarını incelediği çalışmasında, işgücüne katılım oranının arttıkça ekonomik büyümenin de artacağı sonucuna ulaşmıştır.

Altınar ve Yavuz (2019), BRICS ülkeleri ile Türkiye’de 1990-2017 yıllarını kapsayan dönemde ihracat oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Panel nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmada, Türkiye, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika’da ekonomik büyümeden ihracat oranlarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup, ihracata dayalı büyüme hipotezinin aksine büyüme çekişli ihracat hipotezinin geçerli olduğu bildirilmiştir.

Yenisu (2019), BRICS ülkeleri ve Türkiye’de 2000-2016 döneminde işgücü verimliliği ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkilerini

araştırdığı çalışmasında, ilgili değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişkinin bulunduğunu tespit etmiştir.

Recepoğlu vd. (2021) çalışmalarında BRICS ülkeleri ve Türkiye için 1992-2018 döneminde ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırmışlardır. Değişkenler arasında ülkeden ülkeye nedensellik ilişkilerinin değiştiği ve Türkiye ile Brezilya'da ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu ifade edilmiştir.

Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Ekonometrik Yöntem

Birimlere ait gözlemlerin zamanın bir noktasında bir araya getirilmesi ile panel veri oluşturulmaktadır (Baltagi, 2005: 1). Birim (i) ve zaman boyutunu (t) birlikte içeren panel veri modellerinin genel gösterimi Eşitlik 1'de yer almaktadır (Tatoğlu, 2016: 4).

$$y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} x_{it} + u_{it} \quad u_{it} \sim N(0, \sigma^2) \quad (1)$$

Panel veri modellerinde hata terimlerinin, sıfır ortalama ve sabit varyans varsayımı altında normal dağılıma sahip olduğu belirtilmektedir (Baltagi, 2005: 11).

Panel veri modellerinde gözlenemeyen birim etkilerin sınanması için birim etki testlerine başvurulmaktadır. F ve LR (Likelihood Ratio) testi bu testler arasında en sık tercih edilenlerdendir. İlgili testlere ait test istatistiklerine ise Eşitlik 2'de yer verilmektedir.

$$F = \frac{RRSS - URSS / N - 1}{URSS / NT - N - K} \quad (2)$$

$$LR = 2[l(\text{kısıtlı}) - l(\text{kısıtsız})]$$

F test istatistiğinde yer alan RRSS kısıtlı modelin, URSS ise kısıtsız modelin kalıntı kareler toplamını göstermektedir. LR test istatistiğinde ise kısıtlı ve kısıtsız modellerin logaritmik olabilirlik fonksiyonları yer almaktadır.

Birim etki testleri olan F ve LR testlerinin her ikisinde de temel hipotez, modelde birim etki yoktur şeklinde kurulmaktadır.

Birim etkinin tespit edildiği durumda, panel veri modellerinde uygun tahmincinin seçilmesi için test istatistiği Eşitlik 3'te yer alan ve Hausman (1978) tarafından ileri sürülen Hausman spesifikasyon testi uygulanmaktadır.

$$H=(\hat{\beta}_{FE}-\hat{\beta}_{RE})'[\text{VAR}(\hat{\beta}_{FE})-\text{VAR}(\hat{\beta}_{RE})]^{-1}(\hat{\beta}_{FE}-\hat{\beta}_{RE}) \quad (3)$$

Test istatistiğinde RE tesadüfi etkileri, FE ise sabit etkileri temsil etmektedir. Hausman spesifikasyon testinin temel hipotezi, tesadüfi etkili panel veri modelinin daha etkin tahmin sonuçları verdiğini ifade etmektedir.

Panel veri modellerinde uygun tahmincinin belirlenmesinin ardından, istatistiksel açıdan güvenilir tahmin sonuçları için varsayımdan sapmalar sınanmalıdır. Değişen varyansın tespiti için Wald ile Levene (1960) Brown ve Forsythe (1974) testlerine başvurulmakta iken, otokorelasyonun sınanması için genellikle Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın (1982) ileri sürdüğü Durbin Watson testi kullanılmaktadır. Birimler arası korelasyonun tespiti için ise Pesaran (2004) testi en çok kullanılan testler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda ilgili testlere ait test istatistikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Testlerine Ait Test İstatistikleri

Test	Test İstatistiği
Wald	$W = \sum_{i=1}^N \frac{(\hat{\sigma}_i^2 - \sigma^2)^2}{V_i}$
Levene- Brown ve Forsythe	$W = \frac{\sum_i n_i (\bar{Z}_i - \bar{Z})^2 / (g-1)}{\sum_i \sum_j (Z_{ij} - \bar{Z})^2 / \sum_i (n_i - 1)}$
Bhargava, Franzini ve Narendranathan	$d = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (\hat{u}_{it} - \hat{u}_{i,t-1})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{u}_{it}^2}$
Pesaran	$CD_{LM} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} (\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij})$

Kaynak: Güriş ve Çakır, 2020: 52.

Test istatistikleri Tablo 1'de yer alan değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testlerinin temel hipotezleri, ilgili oldukları varsayımdan sapmaların modelde olmadığı üzerine kurulu iken, alternatif hipotezleri ise ilgili varsayımdan sapmaların modelde mevcut olduğu üzerinedir.

Veri Seti

Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinden oluşan BRICS ülke grubunda 2000-2021 yıllarını kapsayan dönemde, ihracat ve işgücüne katılım oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin

tespiti çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda verileri Dünya Bankası (World Data Bank) veri tabanından temin edilen değişkenlere Tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Değişken Tanımı
Eko	Kişi Başına Düşen GSYİH (% Yıllık)
İhr	İhracat (% GSYİH)
İşg	İş Gücüne Katılım Oranları (+15 Yaş)

BRICS ülkelerinde, ihracat ve işgücüne katılım oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmanın panel veri modeline Eşitlik 4’de yer verilmektedir.

$$Eko_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{İhr}_{it} + \beta_2 \text{İşg}_{it} + u_{it} \quad (4)$$

Ampirik Bulgular

Panel veri modellerinde tahminin ilk aşaması, modellerdeki gözlenemeyen etkiler konumunda olan birim etkilerinin tespittir. Bu bağlamda birim etki testleri F ve LR testleri modellere uygulanmış olup, tahmin sonuçları Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. F ve LR Test Sonucu

Birim Etki Testleri	
F Testi	18,94***
LR Testi	40.23***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Testlerin sonucu incelendiğinde, modelde birim etkilerin mevcut olduğu görülmektedir. Birim etkinin tespitinin ardından, panel veri modellerinin tahminine devam edilebilmesi için uygun tahmincinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda modele, sabit ve tesadüfi etkili tahminciler arasında seçim yapan Hausman testi uygulanmıştır.

Tablo 4. Hausman Test Sonucu

Test İstatistik Değeri	Sonuç
1,25	Temel hipotez reddedilemez.

Hausman test sonucuna incelediğinde, temel hipotezin reddedilemediği görülmektedir. Bu bağlamda, uygun tahmincinin tesadüfi etkili tahminci olduğu tespit edilmiştir.

Hausman test sonucuna göre tahmin edilen tesadüfi etkili panel veri modelinin tahmin sonucuna Tablo 5'te yer verilmektedir.

Tablo 5. Tesadüfi Etkili Panel Veri Modelinin Tahmin Sonucu

Değişkenler	Katsayılar	Z İstatistikleri	Prob Değerleri
İhr	0,3442 (0,0662)	5,20	0.000***
İşg	0,3103 (0,1164)	2,66	0.008***
Sabit	-23,4565 (7,5252)	-3,12	0.002***
Wald chi2 (2) = 34,15	Prob > chi2 = 0.000	N:110	İd:5

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir. N Gözlem sayısını, İd ise birim sayısını temsil etmektedir.

Tesadüfi etkili panel veri modelinin tahmin sonucunda, açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ihracat oranları ile işgücüne katılım oranlarının BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak tahmin sonuçlarının istatistiksel açıdan tam olarak güvenilirliğini tespit etmek için, modelin varsayımdan sapmalarının incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, tesadüfi etkili panel veri modeline değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testleri uygulanmıştır.

Tablo 6. Varsayımlardan Sapmalara Yönelik Test Sonuçları

Test	Test İstatistik Değeri
Levene, Brown ve Forsythe	W: 2,2851**
Bhargava, Franzini ve Narendranathan	1,6873
Pesaran CD_{LM}	5,314***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Tesadüfi etkili panel veri modelleri için değişen varyans testi olan Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) testine göre, modelde değişen varyans sorunun olduğu belirlenmiştir. İlgili modeller için otokorelasyon testi olan

Bhargava, Franzini ve Narendranathan testinin test istatistiğinin 2'den küçük olması ise modelde otokorelasyon bulgusunu işaret etmektedir. Son olarak diğer bir varsayımdan sapmalar olan birimler arası korelasyon tespiti için modele Pesaran testi uygulanmış olup, test sonucuna göre modelde birimler arası korelasyon sorununun mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Tesadüfi etkili panel veri modelinde, değişen varyans ve otokorelasyonun yanı sıra birimler arası korelasyon sorununun mevcut olması, tahmin sonuçlarının güvenilirliği için modelin Driscoll Kraay tahmincisi ile tahminini gerektirmektedir. Bu bağlamda ilgili tahminci ile tahmin edilen tesadüfi etkili panel veri modelinin tahmin sonucuna Tablo 7'de yer verilmektedir.

Tablo 7. *Driscoll Kraay Tahmincisinin Kullanıldığı Tesadüfi Etkili Panel Veri Modelinin Tahmin Sonucu*

Değişkenler	Katsayılar	t İstatistikleri	Prob Değerleri
İhr	0,3442 Robust Std. Err (0.0350)	9,82	0.002***
İşg	0.3103 Robust Std. Err (0.1617)	1,92	0.069*
Sabit	-23.4565 Robust Std. Err (11.5475)	-2.03	0.055*
Wald chi2 (2) = 99.55	Prob > chi2 = 0.000	N:110	İd:5

*Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir. Dirençli (Robust) standart hatalar parantez içerisinde yer almaktadır.*

Driscoll Kraay tahmincisi kullanılarak dirençli standart hatalar ile tahmin edilen tesadüfi etkili panel veri modelinde, değişkenlerin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. İhracat oranındaki 1 birimlik artış, ekonomik büyüme üzerinde 0,34 birimlik bir artışa neden olurken, işgücüne katılım oranının 1 birimlik artışı ise ekonomik büyümeyi 0,31 birim artırmaktadır. İhracat oranına yönelik elde edilen bu bulgu, 2000-2021 yıllarını kapsayan dönemde BRICS ülkelerinde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın oluşturduğu BRICS ülke grubu, ekonomik olarak hızlı gelişim gösteren ülkeler olarak nitelendirilmektedir. Hızlı ekonomik büyüme sürecine sahip BRICS ülkelerinde, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğinin araştırılması ve ihracat oranlarının yanında işgücüne katılım oranının ekonomik büyüme sürecine olan etkisinin tespiti, çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Model tahmininin ilk aşamasında, panel veri modelinde birim etkilerin varlığı sınanmıştır. Birim etkilerin tespiti, model için uygun tahmincinin belirlenmesini gerektirdiğinden Hausman testi uygulanmış ve neticede tesadüfi etkili panel veri modeli tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarının istatistiksel açıdan güvenilirliği, modelden doğru iktisadi çıkarımlar için önem arz etmektedir. Bu bağlamda, tesadüfi etkili panel veri modelinde varsayımdan sapmalar araştırılmıştır. Modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun varlığı, dirençli tahmin sonuçları veren Driscoll Kraay tahmincisinin kullanılmasını gerektirmiştir. Nihai modeli Driscoll Kraay tahmincisi ile tahmin edilen tesadüfi etkili panel veri modeli olan çalışmada, ihracat oranlarının ve işgücüne katılımın ekonomik büyümeyi artırdığı tespit edilmiştir. İlgili tahmin sonuçları, literatürde yer alan Sandalcılar (2012), Shahid (2014) ve Rahman (2018) çalışmalarından elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Model sonuçlarına göre BRICS ülkelerinde işgücüne katılım oranlarının ekonomik büyümeyi artırdığı tespit edilirken, bu bağlamda ilgili ülke grubunda daha fazla iş olanaklarının yaratılması ile işgücüne katılım oranının artması ve neticede sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması beklenmektedir. Çalışmadan elde edilen diğer bir bulgu ise, BRICS ülke grubunda ilgili dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliği olduğuna yöneliktir. İlgili bulgu, dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri üzerinde dururken, ihracatı teşvik edici politikalar ve stratejilerin geliştirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Kaynakça

- Ağayev, S. (2011). İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştleme ve Panel Nedensellik Analizleri. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 241-254.
- Altın, A. ve Yavuz, V. (2019). BRICS-T Ülkelerinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Nedensellik Analiz. *Journal of International Social Research*, 12(65).
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. 3. Basım. John Wiley & Sons.
- Bhargava, A., Franzini, L. ve Narendranathan, W. (1982). Serial Correlation and the Fixed Effects Model. *The Review of Economic Studies*. 49(4): 533-549.
- Bilgin, C. ve Şahbaz, A. (2009). Causality Relations Between Growth and Export in Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 8(1), 177-198.
- Brown, M. B. ve Forsythe, A. B. (1974). Robust Tests for the Equality of Variances. *Journal of the American Statistical Association*, 69, 364-367.
- Dolgikh, E. ve Kokin, S. (2009). The Chinese Economy and the Other BRIC Countries: the Comparative Analysis. In 2009 International Conference on Management Science and Engineering.
- Güriş, S. ve Çakır, N. Z. (2020). Avrupa Birliği Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri: Panel Tobit Uygulaması, Ekonometride Ampirik Çalışmalar, Ed. Merve Ertok Onurlu, Canan Güneş, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 1251-1271.
- Helpman, E. ve Krugman, P. (1985). *Market Structure and International Trade*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Herzer, D. ve Nowak-Lehmann D. F. (2006). What does Export Diversification do for Growth? An Econometric Analysis. *Applied Economics*, 38(15), 1825-1838.
- Levene, H. (1960). Robust Tests for the Equality of Variances. In I. Olkin (Ed.), *Contributions to Probability and Statistics*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Medina-Smith, E. J. (2000). Is the Export-led Growth Hypothesis Valid for Developing Countries? A Case Study of Costa Rica. In: *Policy Issues in International Trade and Commodities*.
- Mohanty, S. ve Sethi, N. (2019). Outward FDI, Human Capital and Economic Growth in BRICS Countries: an Empirical Insight. *Transnational Corporations Review*, 11(3), 235-249.
- Pesaran, M. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. IZA Discussion Paper, 1240.
- Rahman, M. M. (2018). Impact of Labour Force Participation on Economic Growth in South Asian Countries.

- Recepoğlu, M., Doğanay, M. A. ve Değer, M. K. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arası İlişkiler: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Bootstrap Panel Nedensellik Analizi (1992-2018). *Tesam Akademi Dergisi*, 8(1), 71-92.
- Sandalcılar, A. R. (2012). BRIC Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 161-179.
- Shahid, M. (2014). Impact of Labour Force Participation on Economic Growth in Pakistan. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(11), 89-93.
- Siswana, S. ve Phiri, A. (2021). Is Export Diversification or Export Specialization Responsible for Economic Growth in BRICS Countries?. *The International Trade Journal*, 35(3), 243-261.
- Tang, T. C. (2005). Are Malaysian Exports and Imports Cointegrated? A Comment. *Sunway Academic Journal*, 2, 101-107.
- Tatoğlu, F. Y. (2016). Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı. *Beta Yayınları, İstanbul tanbul*, 1-332.
- Temiz, D. (2010). Türkiye’de Reel İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1965-2009 Dönemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1-2), 71-82.
- Yenisu, E. (2019). BRICS-T Ülkelerinde İşgücü Verimliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 35-60.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN VERGİSEL BOYUTU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nilgün YAVUZ¹

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Bölümü, Doktora Öğrencisi nilyavuz12@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0872-3038

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihiyle başlayan yaşam mücadelesi beraberinde hayatta kalma yollarını çeşitlendirmiş ve karşımıza bir çok farklı türde çıkmıştır. Avcı ve toplayıcı olarak tarih sahnesinde yerini alan insanoğlu, gereksinimleri değiştikçe yerleşik düzene geçip bir takım ihtiyaçlarını üretmeye başlamıştır. Üretimin başlaması ve yerleşik düzen, üretilenin paylaşılması, toplum içinde yaşama ve alan savunması kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Temel olarak dayanışma ve rekabetten doğan kooperatifçilik, günümüzde ve kavram olarak karşımıza ilk çıktığı yıllarda üretim, tüketim ve kredi kooperatifleri gibi çeşitlenmiştir. Günümüz ekonomik koşullarını göz önünde bulundurursak, krizleri kolay atlatabilen ülke ekonomilerinde kooperatiflere daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmamızda da kooperatifleşmenin ülkemizdeki yeri ve vergisel boyutu ile ilgili incelemelerimiz yer almaktadır.

2. KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Uluslararası Kooperatif Birliği'nin yaptığı tanımlamaya göre kooperatif; “müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme aracılığıyla ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere, gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu özerk bir birlik” tir (ICA, What is cooperative?, 2024).

Kooperatifçilik kavramının insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülmektedir. Rekabetçi olduğu bilinen insanın bir yandan da hayatta kalmak adına doğa ile rekabet içinde olması, kendi arasında iş birliği ve dayanışmayı etkin kullanmasını sağlamıştır. Bu sayede gelişen dayanışma kültürü, kooperatifçiliğin bugünkü kapsamına yakın sosyal ve ekonomik örgütlenmelerin oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ilk örnekler olarak Antik Yunan ve Babil’de çiftçilerin belirli toprakları birlikte işledikleri bilinmektedir. Benzer olarak Roma’da din, cenaze, tüketim ve tarım konularında kooperatif benzeri yapılanmalar görülmektedir. Tarihsel süreçte oluşan lonca yapılanmaları da kooperatif hareketinin öncülleri olarak aktarılmaktadır. Diğer yandan modern kooperatif hareketinin başlangıcından bir süre önce İskoçya’da dokuma işçilerinin malzeme tedariki amacıyla ortaklaştıkları ve tüketim kooperatifi modelini anımsatan girişimlerde buldukları bilinmektedir. Aynı dönemlerde gemi yapımında çalışan işçilerin bir araya gelip değirmen satın alarak kendi ekmeklerini ürettikleri aktarılmaktadır. Ayrıca İskoçya’da kurulan Dokumacılar Cemiyetinin ihtiyaçları doğrultusunda 1769 yılında örgütlendikleri bilinmektedir (Berkit, 2023).

Kooperatif toplumunu oluşturmak, kooperatifin yürüteceği faaliyetlerde sürdürülebilirliği, dayanışmayı, çevreyi, sosyal adaleti, demokrasiyi ve toplumsal faydayı gözetilen bir toplum yaratmakla bir tutulmaktadır. 2030

yılına kadar küresel anlamda bunun sağlanmasının dirençli toplumlar yaratmak adına gerekli olduğu aktarılmaktadır. Dünya ekonomisine hakim konumda olan büyüme odaklı şirketlerin, gelir ve servet eşitsizliğinden doğa ile kurulan yıkıcı ilişkiye kadar bir çok alanda sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Bu sorunlara çözüm önerisi olarak kooperatif toplumuna geçiş için kapsamlı bir strateji oluşturulması önerilmektedir. Bu kapsamda yedi adet ana başlık verilmektedir. Bunlar: 1) Kooperatif işletmelerini büyütme, 2) Büyük, kar amacı güden işletmelerin ekonomik ve politik gücünü azaltma, 3) Hanehalkı gelirinde ve servetinde eşitsizliği azaltma, 4) Yerel ve uluslararası çatışmalardan kaynaklı ölümlerin sayısını azaltma, 5) Demokrasilerde yaşayan insanların sayısını artırmak, 6) Yaşam kalitesini artırmak, 7) Çevresel koşulları iyileştirmek, olarak aktarılmaktadır (Nadeau ve Nadeau, 2016).

Günümüz kooperatif örgütlenmeleri, tarihte örneğine rastlanılan sendikacılık faaliyetleri gibi, İngiltere’de ortaya çıkan sanayi devrimi sonrasında, işçi sınıfının ağır ekonomik koşullar altında kalması sonucu ortaya çıkmıştır. Olumsuz ekonomik koşullar içerisinde işçilerin oluşturduğu tüketim kooperatifleri ilk olarak İngiltere’de ‘Rochdale Öncüleri’ olarak bilinen, bir fabrikanın dokuma bölümünde bulunan 28 işçi tarafından 1844 yılında kurulmuştur. 1985 yılında kurulan Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) ise 1844 yılında 28 işçinin oluşturduğu kuralları kooperatifçilik ilkeleri olarak benimsemiştir. Fransa’da ise ilk kooperatifi, 1831 yılında marangozlar oluşturmuştur. Bu ülkeleri Almanya takip etmiş, 1847 yılında kötü hasat yüzünden zarara uğrayan çiftçiler ağır borçlanma altında kalmışlar ve bunun üzerine kasaba belediye başkanı F.W.Raiffeisen liderliğinde tüketim amaçlı kurulan kooperatif zamanla kredi kooperatifi haline gelmiştir. Dolayısıyla 1872 yılına gelindiğinde ülkedeki çiftçilere destek amaçlı ilk kooperatif bankaları açılmıştır. Hayata geçirilen bu başarılı kooperatifleşme örnekleri diğer ülkelere de örnek olmuş dünyada kooperatifçiliğin gelişimine katkı sağlamışlardır (Atik, 2014).

Ülkemizde ise kooperatifleşme hareketine örnek olarak eski Türk beyliklerinde görülen lonca teşkilatının Osmanlı zamanına gelmesi ve sonrasında Ahilik teşkilatıyla birlikte devam etmesi gösterilebilir. Bu sistem Mithat Paşa ile tam kooperatifçilik hareketine adım atmıştır. 1863 yılında Mithat Paşa’nın kurduğu Memleket Sandıkları, köylüyü yüksek faizle kredi sağlayan kişilerden koruma amaçlı olarak yola çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarına dek Türkiye’de düzenli kurumlara rastlamak mümkün değildir (Hacısüleyman, 2019). Memleket Sandıkları yapısı itibarıyla Avrupa ülkelerinde kurulan tüketim kooperatiflerine benzemektedir. Daha çok oluşturulan kredi kooperatiflerinin ülkemize yansımış ilk örneği denebilmektedir. Bu anlamda Memleket Sandıkları ülkemizde kooperatifçilik hareketinin bir başlangıcı olarak görülmektedir. (Atik, 2014). Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışından beş

ay sonra tarih 27 Eylül 1920'yi gösterdiğinde Kooperatif Şirketler yasa tasarısı yetmiş yedi maddeden oluşmuş ve bu tarihten sonra devlet politikası olarak uygulanmaya başlanmıştır (Eren, 2015).

1960'lı yıllara gelindiğinde ülkemizde sosyalist hareket gelişme göstermiş, bu gelişme ilerleyen yıllarda kooperatifleşme hareketine katkı sağlamıştır. Yine bu yıllarda Türkiye Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği (Köy-Koop) ve Halk Tüketim Kooperatifleri (Halk-Koop) kurulmuştur. Köy-Koop hareketinin akılda kalan en güzel hizmeti Romanya'dan aldığı 12.500 adet traktörü yarı yarıya piyasa fiyatının altında çiftçiye sunmak olmuştur. (Kurtuluş, 2019).

Ülkemizde kooperatifçilik 24 Nisan 1969 tarihinde kabul edilmiş kooperatifler kanunu çerçevesinde belirlenmiş bir kuruluş sürecine sahiptir. İlgili kanuna göre bir kooperatif en az 7 ortak tarafından imzalanacak ana sözleşme ile kurulur. Ana sözleşmedeki imzaların noter tarafından onaylanması gerekmektedir. Sermaye miktarı sınırlandırılarak kooperatif kurulmasına izin verilmemektedir. Ek olarak kooperatif adını ilgili kanun çerçevesinde kurulmuş teşekküller kullanabilmektedir. Kooperatiflerin ve üst kuruluşlarının kendi ünvanlarında kamu kurum ve kuruluşlarının isimlerine yer verilmemektedir. Ana sözleşme hazırlandıktan sonra belirtilen şekilde Ticaret Bakanlığı'na verilmektedir. Kuruluşa izin verilmesi halinde kooperatif merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ve ilan olunmaktadır (Kooperatifler Kanunu, 2018).

3. KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ VE TÜRLERİ

Uluslararası Kooperatifler Birliğinin süreç içindeki kooperatif deneyimlerinden rafine ederek oluşturduğu kooperatif ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkelerin kooperatifçiliğin temel değerleri üzerine kurgulandığı aktarılmaktadır. Bunlar sırasıyla:

“Gönüllü ve Açık Üyelik: Kooperatifler, cinsiyet, sosyal, ırksal, siyasi veya dini hiçbir ayırım olmaksızın hizmetlerini kullanabilecek herkese açık gönüllü kuruluşlardır. *Üyelerin Demokratik Kontrolü:* Kooperatifler politikalarının belirlenmesine ve kararların alınmasına aktif olarak katılan üyeleri tarafından kontrol edilen demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş temsilciler olarak görev yapan kadın ve erkekler ortaklara karşı sorumludur. Birincil kooperatiflerde üyeler eşit oy hakkına sahiptir (bir üye, bir oy) ve diğer seviyelerdeki kooperatifler de demokratik bir şekilde örgütlenmiştir. *Üyelerin Ekonomik Katılımı:* Üyeler kooperatiflerinin sermayesine eşit şekilde katkıda bulunur ve demokratik olarak kontrol ederler. Bu sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak malıdır. Üyeler genellikle, eğer varsa, üyelik koşulu olarak taahhüt edilen sermaye üzerinden sınırlı bir faiz alırlar. Üyeler sermaye fazlasını aşağıdaki amaçlardan herhangi biri ya da hepsi için tahsis

ederler: muhtemelen en azından bir kısmı bölünemez olan rezervler oluşturarak kooperatiflerini geliştirmek; kooperatifle yaptıkları işlemlerle orantılı olarak üyelere fayda sağlamak; ve üyeler tarafından onaylanan diğer faaliyetleri desteklemektir. *Özerklik ve Bağımsızlık*: Kooperatifler, üyeleri tarafından kontrol edilen özerk, kendine yardım ilkesini benimsemiş örgütleridir. Hükümetler dahil olmak üzere diğer kuruluşlarla anlaşmalar yapmaları ya da dış kaynaklardan sermaye sağlamaları halinde, bunu üyelerinin demokratik kontrolünü sağlayacak ve kooperatif özerkliğini koruyacak koşullarda yaparlar. *Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme*: Kooperatifler ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim olanakları sağlarlar. Kamuyu özellikle gençleri ve kanaat önderlerini kooperatifçiliğin değerleri ve faydaları hakkında bilgilendirirler. *Kooperatifler Arası İş Birliği*: Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası yapılar aracılığıyla birlikte çalışarak ortaklarına etkili şekilde hizmet eder ve kooperatif hareketini güçlendirir. *Toplumsal Sorumluluk*: Kooperatifler, üyeleri tarafından onaylanan politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar ” olarak görülmektedir (ICA, Cooperative identity, values and principles, 2024).

Dünya genelinde sunulan raporlara bakıldığında toplam dünya nüfusunun en az %12'sinin dünya üzerinde herhangi bir kooperatife üye olduğu görülmektedir. Yani bu oranlar göstermektedir ki kooperatifler bulunduğu ülkelerdeki istihdama da katkı sağlamaktadır. Dünya'daki en büyük üç yüz kooperatifin cirolarına bakıldığında ise azımsanmayacak oranda ekonomiye etkileri gözükmemektedir. Bu kooperatifler çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedir. Ağırlıklı olarak sigorta ve tarım sektöründe faaliyetlerini sürdüren kooperatifler ekonomi üzerinde de haklı sayılır bir etkiye sahip olmaktadır (World Cooperative Monitor: Exploring the cooperative economy, 2022).

Dünyada en büyük 300 kooperatifin 168'i Avrupa'dadır. Bu konuda ilk üç ülke Fransa 42 kooperatif, Almanya 31 kooperatif ve Hollanda 14 kooperatif sayısı ile başı çekmektedir. Avrupa'yı takiben 91 kooperatifle Birleşik Devletler, Brezilya, Kanada ve Arjantin'in oluşturduğu Kıta Amerikası gelmektedir. Asya Pasifik'te ise toplam 41 büyük kooperatifin 22'si Japonya'dadır. Büyüklükleri ve sektörlerine göre dünyadaki en büyük 10 kooperatif: Fransa'da finans sektöründe bulunan “Groupe Credit Agricole”, Almanya'da toptan ve perakende sektöründe olan “REWE Group”, finans sektöründe hizmet veren “Cooperative Financial Network – BVR”, Japonya tarım sektöründe faaliyet gösteren “ZEN-NOH”, Fransa toptan ve perakende sektöründe bulunan “ACDLEC Leclerc”, finans sektöründe hizmet veren “Groupe BPCE”, Japon sigorta kooperatifi “Nippon Life”, Alman sigorta kooperatifi “Talanx Group”, Güney Kore tarım ve gıda kooperatifi “NACF” ve Alman toptan ve perakende kooperatifi “Edeka Centrale” olarak dağılmaktadır (Berkit, 2023).

Tablo 1: Dünya'da Cirolarına Göre ilk 10 Kooperatif

SIRA	KURUM	ÜLKE	SEKTÖR	2020 CİROSU (MİLYAR DOLAR)
1	Groupe Credit Agricole	Fransa	Bankacılık ve Finansal Hizmetler	88.97
2	Rewe Group	Almanya	Toptan ve Perakende Ticaret	77.93
3	Cooperative Financial Network Germany - BVR	Almanya	Bankacılık ve Finansal Hizmetler	58.02
4	Zen-Noh	Japonya	Tarım ve Gıda Endüstrileri	57.69
5	ACDLEC – E. Leclerc	Fransa	Toptan ve Perakende Ticaret	54.83
6	Groupe BPCE	Fransa	Bankacılık ve Finansal Hizmetler	54.53
7	Nippon Life	Japonya	Sigorta	48.61
8	Talanx Group	Almanya	Sigorta	46.95
9	Nonghyup (National Agricultural Cooperative Federation - NACF)	Republic of Korea	Tarım ve Gıda Endüstrileri	44.81
10	Edeka Zentrale	Almanya	Toptan ve Perakende Ticaret	44.27

Kaynak: (World Cooperative Monitor: Exploring the cooperative economy, 2022).

Tablo 2: Ciro/Kişi başı GSYİH 'lerine Göre Dünya Sıralamasındaki ilk 300 Kooperatif İçinde Yer Alan Türkiye'deki Kooperatifler

Sıra	Kurum	Sektör	Ciro/Kişi başı GSYİH 2020
125.	Bursa Eczacılar Kooperatifi (BEK)	Toptan ve Perakende Ticaret	116.404,74
137.	İstanbul Ecza Kooperatifi (ISKOOP)	Toptan ve Perakende Ticaret	105.795,66
292.	Trakya Birlik	Tarım ve Gıda Endüstrileri	34.092,77

Kaynak: (World Cooperative Monitor: Exploring the cooperative economy, 2022).

2022 yılı “World Wide Cooperative Monitor” raporunda ciro/kişî başına GSYİH bakımından ilk 300 kooperatifin sıralamalarına bakıldığında ülkemizden de kooperatiflerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 125. sırada Bursa Eczacılar Kooperatifi, 137. sırada İstanbul Ecza Koop. ve 262. sırada Trakya Birlik bulunmaktadır (World Cooperative Monitor: Exploring the cooperative economy, 2022). Ticaret Bakanlığının 2021 verilerine göre ülkemizde 84,232 kooperatif bulunmaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na

bağlı 57,858 kooperatif, Ticaret Bakanlığına bağlı 13,384 kooperatif ve Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı 12,990 kooperatif olduğu görülmektedir. En fazla ortak sayısı ise Tarım ve Orman Bakanlığının altında kümelenen kooperatiflerde bulunmaktadır. Onu takiben Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sonrasında ise Ticaret Bakanlığı gelmektedir. Toplamda 84,232 kooperatife 8,109,225 kişinin ortak olduğu gözlenmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2021).

4. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK VE VERGİSEL BOYUTU

Örgütlenme ve organizasyon yapısı düşünüldüğünde kooperatifleri şirketlerden ayıran başlıca özellikler bulunmaktadır. Bu konuda en büyük ayırım karar alma süreçlerinde yaşanmaktadır. Risturn ilkesi olarak bilinen işletme fazlasının dağıtımı ise ortağın kooperatifle kurduğu kullanım ilişkisi ile orantılı olarak belirlenmektedir. Şirket yapılanmasının aksine ortaklar kooperatifin hem sahibi hem de kullanıcısıdır. Sermayenin değişken olduğu kooperatif yapılanmasında tasfiye durumu oluşması halinde yedek akçelerin dağıtılmaması ya da sınırlı dağıtılması ilkesi geçerlidir (Tchami, 2007:14).

Cumhuriyetin ilanından önceki yıllarda toplanan İzmir İktisat Kongresinde çiftçiye verilen öneme vurgu yapılmış ve birçok alanda özellikle üretimin devamı için desteklenmeleri gereği düşüncesi sunulmuştur. Az gelişmiş ülkelerin büyüme ve kalkınma aşamalarına ulaşmaları için kooperatifleşmeye önem vermeleri gerekmektedir. Üretimin desteklenerek teşvik edilmesi, kooperatifler aracılığıyla daha kolaylaşmış ve bu sayede kırsal yaşamda kalmıyaya, yoksulluğun azalmasına ve gelir dağılımı dengesizliklerinin düzeltilmesine destek olmuştur. Ayrıca kooperatifçiliğin bir sonucu olarak çiftçilerin pazar yeri arayışına katkısı da görülmektedir. Kooperatifler bulunduğu bölgeye bir takım avantajlar sağlamaktadır. Bunların başında serbest piyasa ile rekabet edebilme gücü, bölgedeki istihdama katkısı ve yaşanacak krizlere karşı direncin artması söylenebilmektedir (Özkök ve Köse, 2021).

Tablo 3: Türkiye'de Bağlı Oldukları Bakanlıklara Göre Kooperatif ve Ortak Sayıları, Haziran 2021

Bakanlık	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Tarım ve Orman Bakanlığı	11.513	3.279.422
Ticaret Bakanlığı	9.247	1.399.385
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	10.950	560.923

Kaynak: (Aslanpay, Cumhuriyet'in 100. yılında Türkiye'de Kooperatiflerin Kurumlar Vergisi Yükümlülüğü Açısından İncelenmesi, 2023).

Tablo3'te görüldüğü gibi, ülkemizde kooperatifler üç bakanlığa bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu bakanlıklar; Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Çevre Şehircilik ve İklim Bakanlığı'dır. Ülkemizde ağırlıklı olarak tarım ve orman bakanlığına bağlı olan kooperatiflerin 2021 yılının ilk yarısı itibarıyla aktif olan kooperatiflerin toplam sayısı 31.710'dur.

Avrupa Birliği ülkeleri üzerinde yapılan araştırmaya göre, özellikle tarım sektörü ağırlıklı olan ülkeler arasında Hollanda, Finlandiya, İtalya ve Fransa'da kooperatiflerin oranları sırasıyla %83, %79, %55 ve %50 olduğu görülmektedir. Perakende sektöründe oranlar, Finlandiya ve İsveç'de sırasıyla %36 ve %20'dir (Social economy in the EU-cooperatives., 2024). Bankacılık sektörü için açıklanan kooperatiflerin oranları ise, Fransa %50, Kıbrıs %37 Finlandiya %35, Avusturya %31, Almanya da ise oran %21'dir (Şafak, 2019).

Kooperatiflere dünya genelinde verilen önem ülkemizde de karşılık bulmuş ve devlet tarafından desteklenmesi gereken faaliyetler arasında yer almıştır. Özellikle kooperatiflerde bir takım vergisel avantajlar bulunmaktadır. Ancak bu avantajlar kooperatifin türüne göre değişiklik göstermektedir. Kurumlar vergisi mükellefi olan kooperatifler bu vergiden bir kısım şartları sağladığında muaf olabilmektedir. Kurumlar vergisinin %25 olarak uygulandığı günümüzde kooperatifler için bu çok büyük avantaj sağlamaktadır. Bu şartlara bakacak olursak, özellikle tüketim ve taşımacılık kooperatifleri olmak üzere;

- Ana sözleşmelerinde sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması ve yedek akçelerin de ortaklara dağıtılmaması
- Kooperatifin kazancı üzerinden yönetin kurulu başkanı ve üyelerine herhangi bir pay vermeme
- Arsa tapusunun ve yapı ruhsatının kooperatif üzerine tescilli olan yapı kooperatifleri

Kooperatifin kuruluş tarihinden inşaatın bitiş tarihine kadar kooperatifin yönetim ve denetim kurulunda inşaat işlerini kısmen ya da tamamen üstlenen gerçek kişilere yer vermeyen kooperatifler, bu şartların ana sözleşmelerinde de yer alması sonucunda kurumlar vergisinden muaf sayılmaktadırlar. Kooperatiflerin yararlandığı bu muafiyetlerden ayrı olarak bir de istisna bulunmaktadır (Kooperatifler Kanunu, 2018). Sistemde risturn istisnası olarak bilinen uygulamadan kredi, üretim ve tüketim kooperatifleri faydalanabilmektedir (Özmen, 2023).

Risturn, kooperatif ortaklarının birbirleri arasında gerçekleşen işlemlerin nihayetinde ortaklardan alınan ya da ortakların hesabında oluşan fazlalıkların ortaklara iade edilmesi işlemidir. Bu tanımlamadan yola çıkarak, kooperatif ortaklarının yönetim gideri olarak ödedikleri ve tüketim kooperatiflerinde ortakların oluşan gıda ve giyecek ihtiyaçlarının karşılığı için alınan malların değerine göre hesaplanan risturnlar kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Ayrıca hesaplanan bu risturnlar ortaklara dağıtılsa bu dağıtım kar dağıtımı olarak sayılmamaktadır. Bu maddelere ek olarak risturn durumu haricinde, kooperatifin gelirlerini sadece kira gelirleri oluşturuyor-

sa bu gelirler üzerinden de beyanname verilmemektedir. Bir diğer husus ise, kooperatifler vadeli mevduat gelirleri için de beyanname vermek zorunda değildirler. Kooperatiflerde faaliyetlerini yürütmek için aldıkları, ekonomik ömürlerini tamamlamış olan her türlü amortismanına tabi iktisadi kıymetleri satışa sunmaları ortak dışı işlem sayılmayarak kurumlar vergisi vermeyeceklerdir. Arsalarını kat karşılığı vererek konut ya da işyeri elde eden yapı kooperatiflerinin bu kazanımları da ortak dışı işlem sorgulayarak kurumlar vergisine tabi olmayacaktır. Küçük sanayi sitesi olarak varlıklarını sürdüren kooperatiflerin her türlü altyapı hizmetleri (kanalizasyon, su, doğalgaz, elektrik, yol yapımı, arıtma vb..) ve inşaat işlerinde katma değer vergisinden (KDV) istisnadır. Sanayi sitelerinin bu istisnadan yararlanması için kooperatifin bulunduğu arsanın kooperatif adına olması gerekmektedir. Emlak vergisi açısından konuya bakılacak olursa yine kooperatifler kendi yönetim binaları için , kiraya verilmemesi, şartıyla küçük sanayi sitesi içinde yer alan binalar için emlak vergisi ödememektedirler (Kooperatifler Kanunu, 2018).

5. SONUÇ

Araştırmalar ışığında, gerek üretim gerek tüketim gerekse kredi kooperatifleri olsun belli bir dayanışma sonucu oluşan kooperatifler, ülkelerin ekonomik sistemlerine katkıda bulunmaktadır. Devlet desteğiyle yani uygulanan vergi muafiyet ve istisnaları ile ya da kredi koşulları ile desteklenirlerse, içinde bulunduğumuz enflasyonist baskılardan ya da oluşabilecek ekonomik krizlerden korunma kalkanı olarak değerlendirilebilir. 20. yy. da bile ülke kurulmasına temel olan kooperatifler aslında toplumsal dayanışmanın yapı taşını oluşturmaktadır. Temellerini lonca ve ahi teşkilatlarıyla tüm dünya ülkelerinden daha önce attığımız kooperatifçiliği, Memleket sandıklarıyla tekrar desteklemiş ve savaşlarla geçen bu ara zamanda cumhuriyet kurulduktan sonra yeniden önemini kavramış, fakat 1960'lı yıllara kadar kanun olarak sistemimizde yer alması uzamıştır. Buna rağmen kooperatifler özellikle belirli şartları sağladıklarında kurumlar vergisinden muafiyet ve istisna olanaklarını kullanabilmektedir.

Günümüzde kooperatifler için olması gereken hedef ise, üretim kooperatiflerini önceliğe alarak sırasıyla bu enflasyonist dönemde tüketim kooperatifleri ve kredi kooperatiflerine verilecek ek teşviklerle insanların cüzdanlarına baskı yapan ekonomik süreci yumuşatmak olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslanpay, E. (2023). Cumhuriyet'in 100. yılında Türkiye'de Kooperatiflerin Kurumlar Vergisi Yükümlülüğü Açısından İncelenmesi. *The Academic Elegance*, 437-456.
- Atik, V. T. (2014). Tekirdağ İlindeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Genel Yapısı, Sorunları ve Bölgedeli Tarımsal Girdi Kullanımındaki Payı. *Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 11.
- Berkit, Ö. Ç. (2023). Dijital Medya Tabanlı Yeni Nesil Kooperatifçilik. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Disiplinlerarası Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 101.
- Eren, C. (2015). *Bursa İlinde Süt İşleyen Tarımsal Kooperatiflerin Ekonomik Analizi*. BURSA: Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Hacısüleyman, D. (2019). *Bölgesel Kalkınmada Yerel Yönetimler ve Kooperatifçilik Politikalarının Rolü: Tire Süt Kooperatifi Örneği*. İSTANBUL: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- ICA. (2024, February 27). *Cooperative identity, values and principles*. Retrieved from International Cooperative Alliance: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity>
- ICA. (2024, february 27). *What is cooperative ?* Retrieved from International Cooperative Alliance: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative>
- Kooperatifler Kanunu*. (2018). Retrieved from Mevzuat: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1163.pdf>
- Kurtuluş, G. (2019). Türkiye'de Yeni Kooperatifçilik Hareketinin Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Kapsamında İncelenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-156.
- Kurumlar Vergisi Kanunu*. (2006). Retrieved from <https://www.mevzuat.gov.tr/>: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5520.pdf>
- Nadeau, E., & Nadeau, L. (2016). *The Cooperative Society, The next stage of human history*. United States of America: E.G. Nadeau; Luc Nadeau.
- Özkök, Y., & Köse, Z. (2021). Kooperatifçilik ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 56 (4), 2647-2664.
- Özmen, E. (2023, aralık 18). Retrieved from Muhasebetr: <https://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/evrenozmen/0298/>
- Social economy in the EU-cooperatives*. (2024, march 3). Retrieved from European Commission: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/cooperatives_en
- Şafak, M. (2019). *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Bir Örgütlenme Modeli Olarak Koo-*

peratifçilik. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Tchami, G. (2007). *Handbook on Cooperatives for use by Workers' Organizations*. Retrieved from International Labour Office Geneva: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_160205.pdf

Ticaret Bakanlığı. (2021). Retrieved from Türkiye'de Kooperatifçilik: <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik>

World Cooperative Monitor: Exploring the cooperative economy. (2022). Retrieved from Euricse: <https://euricse.eu/en/publications/world-cooperative-monitor-2022/>

BÖLÜM 5

ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM: TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU

*Şengül BÜYÜKBOYACI¹
Abdullah Muhammed ÖZDEMİR²*

¹ Dr. Öğretim Üyesi Şengül BÜYÜKBOYACI

Kurumu: SDÜ Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü

² Sosyal Bilgiler Öğretmeni Abdullah Muhammed Özdemir

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın sonlarına doğru hızlı bir çöküş sürecine girmişti. Birçok alanda gerileme yaşayan imparatorluk, özellikle eğitim sistemi konusunda da köklü değişikliklere ihtiyaç duyuyordu. Bu bağlamda, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”, Osmanlı eğitim sisteminde köklü değişikliklere yol açan önemli bir yasadır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki eğitim sisteminin modernleştirilmesini ve merkezileştirilmesini hedefleyen bir yasadır. Kanun, Osmanlı İmparatorluğu döneminden Cumhuriyet dönemine geçişte önemli bir rol oynamış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim politikalarının temelini atmıştır. Kanun, ülke genelinde eğitimin düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlamış ve modern bir eğitim sistemi oluşturulmasına yönelik adımlar atmıştır (Zengin, 2002).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabul edilmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait farklı eğitim kurumları, medrese, rüştiye (ortaokul) ve idadi (lise) gibi ayrı sistemler yerine, tek bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Bu sisteme göre, tüm eğitim kurumları devlet tarafından düzenlenmekte ve denetlenmekteydi. Aynı zamanda, eğitimde dinî içerik ve yönlendirmeler de azaltılmış, laik bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitimde kız ve erkek eşitliğini de desteklemiştir. Kanun, kızların da eğitime erkeklerle eşit şartlarda erişebilmesini sağlamış ve kız okullarının kurulmasını teşvik etmiştir. Bu sayede, kadınların eğitim ve toplumdaki rolleri konusunda da önemli bir adım atılmıştır (Bilgin, 1996).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, aynı zamanda eğitimde yabancı dillerin önemini de vurgulamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, Batı ülkelerinin üstünlüğüne dikkat çekilmiş ve Batı dillerinin öğrenimi teşvik etmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilen bir yasadır. Türkiye’nin eğitim sistemi ve okullarının düzenlenmesini hedefleyen bu kanun, modern Türk eğitim sisteminin temel taşlarından biridir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki dini ve medrese tabanlı eğitim sistemini ortadan kaldırarak, laik, bilimsel ve modern bir eğitim anlayışını benimsemiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabul edildiği dönemde, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından Türkiye, büyük bir dönüşüm sürecine girmişti. Cumhuriyet yönetimi, ülkenin modernleşmesini ve çağdaş bir devlet yapısını kurmayı hedefliyordu. Bu bağlamda, eğitim sistemi de köklü bir değişime uğramıştı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, bu dönüşüm sürecinin önemli bir adımıydı (Korukçu, 2001).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitim alanında çeşitli yenilikler getirmiştir. Kanun, tüm eğitim kurumlarının devlet denetimine girmesini sağlamış ve

devletin eğitim politikalarını belirleme yetkisini vurgulamıştır. Aynı zamanda, dini eğitim kurumlarının da devlet tarafından denetlenmesini ve modern eğitim anlayışına uygun olarak düzenlenmesini hedeflemiştir (Yurtkuran, 2003).

Kanun, zorunlu eğitim ilkesini benimseyerek, herkesin belirli bir eğitim seviyesine ulaşmasını zorunlu kılmıştır. Aynı zamanda, eğitimin laik ve bilimsel temellere dayanması gerektiğini vurgulamış ve dini öğretimin resmi eğitim kurumlarında yapılamayacağını belirtmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, aynı zamanda kadınların eğitimine de büyük önem vermiştir. Kadınların eğitim hakkını güvence altına almış ve onlara eşit fırsatlar sunulmasını sağlamıştır. Kanun, kadınların da toplumsal ve ekonomik hayatta daha aktif rol almalarını hedeflemiştir (Alp, 2006).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türkiye'nin modern eğitim sisteminin temeli atılmış ve ülkenin çağdaşlaşma sürecine önemli bir katkıda bulunmuştur. Kanun, eğitimin laik, bilimsel, zorunlu ve eşitlikçi bir temelde yürütülmesini sağlayarak, Türkiye'nin eğitim alanında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitimde modernleşme adımlarından biridir. Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda gerileme dönemine girmiş ve Batılı güçlerin baskısı altında kalmıştı. Bu dönemde, Osmanlı yöneticileri, imparatorluğu modernleştirmek ve güçlendirmek amacıyla çeşitli reformlar gerçekleştirmeye çalıştılar. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1845 tarihinde Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilen bir yasa olup, Osmanlı eğitim sisteminde önemli değişiklikler getirmiştir (Yanardağ, 2012).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun amacı, Osmanlı eğitim sistemini modernleştirmek ve merkezi bir eğitim yönetim sistemi oluşturmak olarak belirlenmişti. Kanun, Osmanlı İmparatorluğu genelindeki eğitim kurumlarını düzenleyerek, devletin kontrolü altında bir eğitim sistemi oluşturdu. Kanun, Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümetin eğitim politikalarını belirlemek ve uygulamak için bir merkezi eğitim yönetimi kurdu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitimde modernleşmeye dair birçok yenilik getirdi. Bunlar arasında, eğitim programlarının standartlaştırılması, devlet okullarının açılması ve yönetiminin merkezileştirilmesi, eğitimde daha modern yöntemlerin kullanılması, yabancı dillerin öğretilmesine yer verilmesi, öğretmen yetiştirme okullarının açılması, eğitim hakkının vatandaşlara tanınması ve eğitimin yaygınlaştırılması gibi önemli değişiklikler bulunmaktadır (Döğen, 1992).

Ancak, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, dönemin toplumsal ve politik koşulları nedeniyle başarılı bir şekilde uygulanamamıştır. Özellikle yerel güçlerin direnişi, etnik ve dini farklılıklar, ekonomik zorluklar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli dönemlerde yaşadığı siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerle kanunun hedeflenen etkisi sağlanamamıştır (Korukçu, 2001).

Sonuç olarak, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitimde modernleşme adımlarından biridir, ancak uygulama sürecinde karşılaşılan zorluklar nedeniyle hedeflenen sonuçlara tam anlamıyla ulaşılamamıştır.

TEVHİD-İ TEDRİSAT'TAN ÖNCESİ EĞİTİMİN YAPISI

Tevhid-i Tedrisat, 3 Mart 1924'te kabul edilen bir yasa olan "Türkiye Cumhuriyeti'nde Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun"un yayınlanmasıyla, eğitim alanında yapılan düzenlemeleri içeren bir yasaydı. Tevhid-i Tedrisat yasası, Osmanlı İmparatorluğu'nun medrese sisteminden modern bir eğitim sistemine geçişin temel adımlarını atmıştır. Öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki eğitim yapısı şu şekildedir;

Medrese Sistemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda en yaygın eğitim sistemi olan medrese sistemi, İslam dini eğitimine dayanmaktaydı. Medrese, İslam hukuku, teoloji, fıkıh, tefsir gibi konularda dini eğitim veren kurumlardı. Medreselerde Arapça ve Farsça dilleri ağırlıklı olarak kullanılırken, Osmanlıca dersler de verilmekteydi. Medrese sistemi, sadece belirli bir kesime yönelik olup, toplumun geniş kesimlerine eğitim imkanı sunmuyordu. Rüşdiye ve İdadî Mektepler: Osmanlı İmparatorluğu'nda modern eğitimin ilk adımları olarak kabul edilen Rüşdiye ve İdadî Mektepler, Fransızca ve Arapça derslerin yer aldığı okullardı. Bu okullar, yönetim kademesine eleman yetiştirmeyi hedeflerken, geniş halk kitlelerine yönelik bir eğitim yapısı sunmuyordu (Okçu, 2009; Özdemir, 2013).

Mahalle Mektepleri: Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı mahallelerde kurulan, daha çok okuma-yazma eğitimi veren ve toplumun alt kesimlerine yönelik olan mahalle mektepleri de bulunuyordu. Ancak bu okulların yaygınlığı ve kalitesi sınırlıydı (İçer, 1997).

Köy Enstitüleri: Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, köylerde eğitim vermek amacıyla bazı köy enstitüleri kurulmuştu. Köy enstitüleri, köyde yaşayanların temel eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere açılan okullardı. Ancak bu enstitülerin sayısı sınırlıydı ve yaygın bir yapıya sahip değillerdi. Tevhid-i Tedrisat yasası, Osmanlı İmparatorluğu dönemine göre daha çağdaş bir eğitim sistemi oluşturma amacı taşımaktadır. Bu yasa ile, tüm eğitim kurumlarının devlet denetimi altına alınması ve modern bir eğitim sistemi kurulması amaçlanmıştır (Batır, 2007; Alp, 2009).

TEVHİD-İ TEDRİSAT HAZIRLIKLARI

Tevhid-i Tedrisat hazırlıkları, eğitim sistemi ve okulların modernleştirilmesini içermektedir. İşte Tevhid-i Tedrisat hazırlıkları kapsamında yapılan bazı faaliyetler:

Türkçe Eğitim Materyallerinin Geliştirilmesi: Osmanlı İmparatorluğu döneminde eğitim ve öğretim Arapça ve Farsça dilleri üzerinden yürütülmekteydi. Tevhid-i Tedrisat döneminde ise Türkçe eğitim materyalleri geliştirilmiştir. Türkçe dil bilgisi kitapları, okuma kitapları, ders kitapları ve diğer eğitim materyalleri yayınlanmıştır (Dönmez, 2005).

Yeni Okul Programlarının Hazırlanması: Tevhid-i Tedrisat ile Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sistemi modernleştirilmiş ve yeni okul programları hazırlanmıştır. Bu programlar, çağdaş eğitim anlayışını yansıtan ders içerikleri, yöntem ve teknikleri içermekteydi (Aslan, 2011).

Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim: Tevhid-i Tedrisat ile birlikte, modern eğitim sistemi için nitelikli öğretmenler yetiştirilmesi amacıyla öğretmen okulları kurulmuştur. Öğretmen yetiştirme programları, çağdaş eğitim yöntemleri, müfredat ve pedagojik yaklaşımlara dayalı olarak geliştirilmiştir (Toprak, 2017).

Okul İnfrastrüktürünün Geliştirilmesi: Tevhid-i Tedrisat döneminde, okul binaları, sınıf donanımları ve diğer fiziki altyapı unsurları modern eğitim standartlarına uygun olarak geliştirilmiştir. Okulların fiziki koşulları, eğitim-öğretim süreçlerini destekleyecek şekilde düzenlenmiştir (Alp, 2009).

Eğitim Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması: Tevhid-i Tedrisat döneminde, eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Kırsal alanlarda okulların açılması sağlanmıştır (Alp, 2009).

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikalarını düzenlemek amacıyla 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen ve Türk eğitim tarihinde önemli bir dönüm noktası olan bir yasadır. Kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, modern ve ulusal bir eğitim sistemi oluşturma hedefini yansıtmaktadır (Zengin, 2002).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu döneminden devralınan medrese ve rüştiye gibi dini ve geleneksel eğitim kurumlarına son verilerek, tek bir ulusal eğitim sistemi oluşturulmuştur. Kanun, Türkiye'deki tüm eğitim kurumlarını devlet denetimine tabi tutmuş ve eğitimin tamamen laikleştirilmesini hedeflemiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından hazırlanan bir yasadır ve Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikalarını belirleyen en önemli yasalardan biridir. Kanun, 1924 yılında kabul edilmiş olmasına rağmen, uygulamaya konulması süreci 1928 yılına kadar sürmüştür (Bilgin, 1996).

Kanunun başlıca hükümleri şunlardır:

Eğitim, devletin kontrolü altında olmalıdır: Kanun, eğitim ve öğretimin devletin kontrolü altında olması gerektiğini belirtir. Eğitim ve öğretim faaliyetleri, devlet tarafından belirlenen standartlara göre düzenlenmelidir.

Zorunlu eğitim: Kanun, 7-14 yaş arası çocukların ilköğretim düzeyindeki eğitime zorunlu olarak devam etmelerini öngörmüştür. Bu yaş grubundaki çocukların devlet okullarında veya belirlenen diğer resmi veya özel okullarda eğitim görmeleri gerekmektedir (Korukçu, 2001).

Laik eğitim: Kanun, eğitim ve öğretimin laik (dinsel etkiden arındırılmış) olması gerektiğini vurgular. Dinî içerikli eğitim kurumlarına devlet kontrolü getirilmiş ve devlet okullarında dinsel eğitim verilmesi yasaklanmıştır (Döğen, 1992).

Yabancı dillerin kullanımı: Kanun, yabancı dillerin okullarda kullanımını düzenlemiştir. Türkçe'nin devlet okullarında ve resmi eğitim kurumlarında kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. Yabancı dillerin özel okullarda veya yabancı okullarda öğretilmesi ise belirli şartlara tabi kılınmıştır (Alp, 2009).

Öğretmen yetiştirme: Kanun, öğretmen yetiştirme sürecini düzenlemiştir. Öğretmen okulları ve fakülteleri, devlet kontrolünde olmalı ve devlet tarafından belirlenen standartlara göre eğitim vermelidir.

Yükseköğretim: Kanun, yükseköğretim kurumlarının da devlet kontrolünde olmasını öngörmüştür. Üniversiteler, devlet tarafından denetlenmeli ve yönetilmeli, üniversite diploması verme yetkisi de devlete ait olmalıdır (Özdemir, 2013).

Eğitim hakkı ve özgürlüğü: Kanun, eğitim hakkını ve eğitim özgürlüğünü vurgulamıştır. Herkesin eğitim hakkına sahip olduğu ve eğitim almak için özgürce seçim yapabileceği belirtilmiştir (Akgündüz, 2019).

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU'NUN AMACI

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilen bir yasadır. Kanunun amacı, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki eğitim sistemi üzerindeki dini ve etnik temeldeki ayrıcalıkları kaldırarak modern, laik ve çağdaş bir eğitim sistemi oluşturmak ve eğitimi merkezi hükümetin kontrolü altına almak olarak belirlenmiştir (Akgündüz, 2019).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki eğitim sisteminde yer alan dini okullar ve medreseler ile modern okulları tek bir sistem altında birleştirmeyi hedeflemiştir. Böylece, eğitim sistemi daha

merkezi, laik ve ulusal bir yapıya kavuşturulmuştur. Kanun, dini okulların kapatılmasını değil, onların modern eğitim programına dahil edilmesini öngörmüştür (Bilgin, 1996).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun amacı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Dini ve etnik ayrıcalıkların kaldırılması: Kanun, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki eğitim sistemi üzerindeki dini ve etnik temeldeki ayrıcalıkları kaldırmış ve eğitimi ulusal ve laik bir temelde düzenlemeyi hedeflemiştir. Böylece, farklı dini gruplar arasındaki eğitim farklılıkları azalmış ve daha birleştirici bir eğitim sistemi oluşturulmuştur (Aslan, 2010).

Merkezi hükümet kontrolünün sağlanması: Kanun, eğitim sisteminin merkezi hükümetin kontrolü altına alınmasını hedeflemiştir. Böylece, eğitim politikaları ve müfredat ulusal düzeyde belirlenmiş ve denetlenmiştir. Modern, laik ve çağdaş eğitim sistemi oluşturma: Kanun, modern eğitim programlarına dayalı bir eğitim sistemi oluşturmayı hedeflemiştir. Dini okulların da modern eğitim programına dahil edilmesi öngörülmüştür, böylece öğrencilere çağdaş bilgi ve beceriler sunulmuştur (Yurtkuran, 2003).

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama: Kanun, erkek ve kadınların eğitimine eşit erişim hakkını vurgulamış ve toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemiştir. Böylece, kadınların eğitime katılımını artırmış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltmıştır (Zengin, 2011).

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU'NUN ÖNEMİ

Tevhidi tedrisat, İslam kültüründe tevhid inancının doğru bir şekilde öğretilmesi ve anlaşılması için yapılan eğitimin önemini ifade eder. Tevhid, İslam'ın en temel inanç prensiplerinden biridir ve Müslümanların hayatının temelini oluşturur. Tevhidin doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanması, Müslümanların imanlarını güçlendirmelerine, İslam ahlaki ve etik değerlerine uygun davranmalarına, topluma olumlu etkide bulunmalarına ve Allah'a yakınlaşmalarına yardımcı olur (Yanardağ, 2012).

Tevhidi tedrisatın önemi birkaç açıdan ele alınabilir:

İmanın Doğru Şekilde Anlaşılması: Tevhid, İslam'ın temel inançlarından biridir ve Müslümanlar için imanın esasıdır. Tevhidin doğru bir şekilde öğretilmesi, Müslümanların Allah'ın birliğine, O'nun yüce sıfatlarına ve O'na yönelik kulluk ilişkisine doğru bir anlayış geliştirmelerini sağlar. Bu, Müslümanların doğru bir imanla Allah'a yaklaşmalarını ve imanlarını güçlendirmelerini sağlamaktadır (Doğan, 2019).

İslam Ahlaki ve Etik Değerlerinin Uygulanması: Tevhid-i Tedrisat, Müslümanların İslam ahlaki ve etik değerlerini doğru bir şekilde anlamalarına ve

uygulamalarına yardımcı olur. Tevhid inancı, Müslümanların Allah'a karşı sorumluluklarını anlamalarını ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak için doğru davranışlarda bulunmalarını teşvik eder. Tevhid, dürüstlük, sadakat, merhamet, adil davranışlar gibi İslam ahlaki değerlerini destekler ve Müslümanların topluma olumlu bir etki yapmalarını sağlamaktadır (Okçu, 2009).

İslam'ın Sosyal ve Toplumsal Boyutlarının Anlaşılması: Tevhidi tedrisat, İslam'ın sosyal ve toplumsal boyutlarını anlamak için önemlidir. Tevhid inancı, Müslümanların insanlar arası ilişkilerinde adaleti, eşitliği, hoşgörüyü ve insanlar arasındaki ilişkilerde İslam ahlaki değerlerini benimsemelerini teşvik eder. Müslümanlar, tevhid inancını doğru bir şekilde anladıklarında, toplumda adil, etik değerlere uygun ve sosyal sorumluluk sahibi bireyler olma konusunda daha bilinçli olmaktadır (Çetin, 2020).

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU'NUN UYGULANMASI

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilen bir yasaydı ve ülkedeki eğitim sistemi üzerinde büyük değişiklikler yapmayı hedeflemekteydi. Kanun, Osmanlı dönemindeki karma eğitim sistemini kaldırarak eğitimde tek ve laik bir sistemin kurulmasını öngörmekteydi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması, aşağıdaki temel adımları içermiştir:

Din ve devlet ayrımı: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, dini eğitim kurumlarını kaldırmış ve eğitim sistemi üzerinde devletin tam denetimini sağlamıştır. Din eğitimi, artık sadece Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen resmi bir program dahilinde verilmektedir (Kap, 2014).

Laik eğitim: Kanun, eğitimin laik bir temelde yürütülmesini öngörmüş ve dinsel içerikli eğitimin devlet okullarında yer almamasını sağlamıştır. Devlet okullarında ders kitapları ve müfredat laik bir anlayışa uygun olarak düzenlenmiştir (Maboçoğlu, 1999).

Zorunlu eğitim: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, ilköğretimde zorunlu eğitim getirmiştir. 6-14 yaş arası çocukların devlet okullarında eğitim almaları zorunlu hale getirilmiştir (Bursalıoğlu, 1986).

Eğitimde standardizasyon: Kanun, eğitimde standardizasyonu sağlamak için ortak müfredat ve sınav sistemleri oluşturmuştur. Devlet okullarında belirli bir müfredat takip edilmiş ve sınavlarla öğrenci performansı değerlendirilmiştir.(Başdemir, 2012)

Eğitimde standardizasyon: Kanun, eğitimde standardizasyonu sağlamak için ortak müfredat ve sınav sistemleri oluşturmuştur uygulanmasıyla yeni eğitim kurumları kurulmuştur. Özellikle kız okullarının sayısı artırılmış ve kadınların eğitimine daha fazla önem verilmiştir (Payaslı, 2012).

Öğretmen yetiştirme: Kanun, öğretmen yetiştirme sistemini düzenlemiştir. Öğretmen okulları açılarak, nitelikli öğretmenlerin yetişmesi sağlanmıştır. Ayrıca, yabancı ülkelerden getirilen yabancı öğretmenlerin sayısı azaltılarak yerli öğretmenlerin yetişmesi teşvik edilmiştir. Ancak, bu kanunun uygulanması sürecinde bazı zorluklar yaşanmıştır. İşte Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması sürecinde karşılaşılan bazı zorluklar:

Coğrafi Zorluklar: Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması sürecinde, ülkenin farklı coğrafi bölgelerinde eğitim düzenlemelerini hayata geçirmek zorlu olmuştur. Özellikle kırsal bölgelerde, eğitim altyapısının yetersiz olması, okul sayısının azlığı, eğitim materyallerinin ulaşılabilirliğinin düşük olması gibi faktörler, kanunun tam anlamıyla uygulanmasını engellemiştir (Payaslı, 2012).

Kültürel Zorluklar: Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı kültürel ve etnik gruplar bulunmaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması sürecinde, farklı kültürel yapıların eğitim sistemine uyum sağlamakta zorlanması, yerel değerlerin dikkate alınmaması gibi kültürel zorluklar ortaya çıkmıştır. Bu da kanunun etkili bir şekilde uygulanmasını engellemiştir (Küçükcan, 2005).

Ekonomik Zorluklar: Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması sürecinde, ekonomik zorluklar da yaşanmıştır. Özellikle maddi imkanları kısıtlı ailelerin çocuklarının eğitim almasının zorlaşması, eğitim masraflarının artması, öğretmen maaşlarının düşük olması gibi ekonomik faktörler, kanunun tam anlamıyla uygulanmasını zorlaştırmıştır.

Yetersiz Öğretmen ve Eğitim Materyalleri: Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması sürecinde, yetersiz öğretmen sayısı ve eğitim materyalleri eksikliği gibi faktörler de zorluk yaratmıştır. Özellikle köylerde ve kırsal bölgelerde, yeterli sayıda nitelikli öğretmen bulunmaması ve eğitim materyallerinin eksikliği, kanunun uygulanmasını olumsuz etkilemiştir (Aydın, 2015).

Direnç ve Muhalefet: Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması sürecinde, bazı toplumsal kesimlerin direnç ve muhalefetiyle karşılaşmıştır.

Modernleşme Çabaları: Osmanlı İmparatorluğu, 19. Yüzyılın sonlarına doğru Batılı devletlerin üstünlüğünü kabul etmeye başlamış ve bu dönemde modernleşme çabaları hız kazanmıştır. Eğitim sistemi de bu dönemde ele alınmış ve Batı tarzında bir eğitim sistemi benimsenmesi gerektiği düşünülmüştür.

Meşrutiyet Dönemi: 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte eğitim konusu daha da önem kazanmıştır. Meşrutiyet dönemi yöneticileri, eğitim sisteminde Batı tarzında reformlar yapmayı hedeflemiştir (Küçükcan, 2005).

1913'te Kurulan Maarif Vekaleti: 1913 yılında kurulan Maarif Vekaleti (Eğitim Bakanlığı), eğitim alanında reformlar yapmak için çalışmıştır. Bu dönemde Avrupa'da eğitim görmüş olan Osmanlı bürokratları, eğitim sistemi üzerinde değişiklikler yapılması gerektiğini düşünmüş ve bunun için çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun Taslakları: Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan Tevhidi Tedrisat Kanunu taslakları, 1913 yılından itibaren çeşitli aşamalardan geçerek geliştirilmiştir. Taslaklar, eğitim sistemindeki tüm okulların Maarif Vekaleti'ne bağlanmasını ve tek bir sistem altında toplanmasını öngörmüştür.

Kanunun Kabul Edilmesi: Tevhidi Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1924 tarihinde Meclis-i Mebusan'da kabul edilmiştir. Kanun, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm eğitim kurumlarını Maarif Vekaleti'ne bağlamış ve eğitim sistemi üzerinde Maarif Vekaleti'nin yetkisini artırmıştır. Aynı zamanda, dini eğitim kurumlarına da devlet denetimi getirmiştir (Dönmez, 2005).

TEVHİDİ TEDRİSAT'IN TOPLUMSAL ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Tevhidi Tedrisat, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılın sonlarında gerçekleştirilen eğitim reformlarıdır. Sultan II. Abdülhamid tarafından başlatılan bu reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde önemli bir yer tutar ve toplumsal etkileri ile sonuçları da bulunmaktadır (Korkmaz, 2009).

Tevhidi Tedrisat'ın toplumsal etkileri ve sonuçları şunlardır:

Eğitimde Merkeziyetçilik: Tevhidi Tedrisat ile Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sistemi merkeziyetçi bir yapıya dönüştü. Daha önceki dönemlerde dini kurumlar tarafından yürütülen eğitim, devletin kontrolüne geçti ve merkezi bir müfredat oluşturuldu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bir eğitim sistemi kurma çabası olarak görüldü (Uygun, 2003).

Batılılaşma ve Modernleşme: Tevhidi Tedrisat, Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma ve modernleşme çabalarının bir parçasıydı. Osmanlı yöneticileri, Batı'daki eğitim sisteminin getirdiği yenilikleri benimsemeye çalıştı ve modern bir eğitim sistemi kurarak Osmanlı toplumunu Batılı değerlerle uyumlu hale getirmeyi hedeflemiştir.

Dil Politikaları: Tevhidi Tedrisat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim dili değişti. Daha önceki dönemlerde Arapça ve Farsça ağırlıklı olarak kullanılırken, Tevhidi Tedrisat ile Osmanlıca (Osmanlı Türkçesi) eğitim dili olarak benimsendi. Bu, Osmanlı toplumunda dil politikalarında bir değişimi beraberinde getirmiştir (Bozdemir, 1998).

Modern Mesleklerin Ortaya Çıkması: Tevhidi Tedrisat, Osmanlı İmparatorluğu'nda modern mesleklerin ortaya çıkmasını sağladı. Batı eğitim sistemine uygun olarak düzenlenen müfredat sayesinde, tıp, hukuk, mühendislik gibi modern mesleklerin eğitimi verildi ve mezunlar bu alanlarda çalışmaya başladı. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nda çağdaş mesleklerin gelişimine katkıda bulundu (Yaşar ve Asal, 2022).

Sosyal Hareketlilik: Tevhidi Tedrisat ile Osmanlı toplumunda sosyal hareketlilik arttı. Daha önceki dönemlerde sosyal statü genellikle doğuştan gelen bir özellikken, modern eğitim sistemi sayesinde eğitim alabilen herkesin sosyal statüsü değişebilmektedir (Korkmaz, 2009).

TEVHİDİ TEDRİSAT VE CUMHURİYETİN İDEOLOJİK TEMELLERİ

Tevhidi Tedrisat, Osmanlı İmparatorluğu'nda 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen bir yasaydı ve "Eğitimin Birleştirilmesi" anlamına gelir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde eğitim sistemi, farklı etnik, dini ve mezhepsel gruplar arasında ayrılmış ve ayrı okulların bulunması nedeniyle entegrasyonu zorlaşmıştı. Tevhidi Tedrisat Yasası, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikasının temelini atmış ve eğitim sisteminin laik, modern ve ulusalcı bir vizyonla yeniden düzenlenmesini hedeflemiştir (Şimşek ve ark., 2012).

Tevhidi Tedrisat Yasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik temelleri olan Kemalizm'in prensiplerine dayanmaktadır. Kemalizm, Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türk devrimcileri tarafından benimsenen bir ideolojidir ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini şekillendirmiştir. Kemalizm, laiklik, milliyetçilik, cumhuriyetçilik, devletçilik, inkılapçılık ve halkçılık gibi prensipleri içerir (Türkmen, 2015).

Tevhidi Tedrisat Yasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik ilkesine dayanmaktadır. Yasaya göre, devletin tüm eğitim kurumlarının yönetimi ve denetimi, devlet tarafından gerçekleştirilecek ve eğitim sistemi, dini kurallardan bağımsız olarak düzenlenecekti. Yasayla birlikte, din eğitimi yalnızca din görevlileri tarafından verilen derslerle sınırlı tutulmuş ve okullarda dini sembollerin kullanımı kısıtlanmıştır (İşik, 2022).

Tevhidi Tedrisat Yasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin milliyetçilik ilkesine de vurgu yapmaktadır. Yasaya göre, eğitim sistemi Türk milli kültürüne ve milli birliğe vurgu yapacak şekilde düzenlenmiştir. Yasayla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait dini ve etnik farklılıklara vurgu yapan müfredat ve ders kitapları yerine, milli bir kimlik oluşturmayı hedefleyen bir eğitim sistemi oluşturulmuştur (Aslan, 2010).

Tevhidi Tedrisat Yasası aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhuriyetçilik ilkesine de uygun olarak, halkın egemenliğine vurgu yapmaktadır. Yasaya göre, eğitim sistemi, halkın refahını ve çıkarlarını gözetenek planlanmıştır (Batir, 2007).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Kurulması: Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki farklı eğitim kurumları tek bir Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında birleştirildi. Böylece, eğitim sistemi merkezi bir yönetim altında toplandı ve milli eğitim politikaları daha etkili bir şekilde uygulanmaya başlandı.

Laik Eğitim Politikalarının Benimsenmesi: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, laik eğitim politikalarının benimsenmesini öngörmekteydi. Bu, dinî içerikli eğitimin kaldırılması ve eğitim sisteminin laik bir yapıya dönüştürülmesi anlamına geliyordu. Kanunla birlikte, dinî eğitim yerine bilimsel ve çağdaş eğitim esas alındı.

Yeni Eğitim Programlarının Uygulanması: Kanunun kabul edilmesiyle birlikte, yeni eğitim programları ve müfredatlar geliştirildi ve uygulanmaya başlandı. Eğitim sistemi, çağdaş bilgi ve becerilere dayalı olarak yeniden yapılandırıldı ve modern eğitim yöntemleri benimsendi.

Zorunlu Eğitim ve Okuryazarlık: Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile zorunlu eğitim ve okuryazarlık hedeflenmiştir. Kanunla birlikte, Türkiye'de ilköğretim (ilkokul ve ortaokul) zorunlu hale getirildi ve okuryazarlık oranı artırıldı. Böylece, toplumun genel olarak okuryazarlık düzeyi yükseltildi.

Eğitimde Fırsat Eşitliği: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitimde fırsat eşitliğini sağlama amacını taşıyordu. Kanunla birlikte, tüm vatandaşlara eşit fırsatlar sunulması, ayrımcılığın önlenmesi ve eğitim imkânlarının herkese ulaştırılması hedeflendi.

Eğitimde Modernleşme ve Uygunluk: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu dönemine göre eğitimin modernleşmesini hedefliyordu. Osmanlı dönemine göre daha çağdaş ve uygun bir eğitim sistemi oluşturmaktadır.

Eğitimde Merkezîyetçilik: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitimi merkezi bir yapıya kavuşturmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim politikalarını belirleyerek, eğitim programlarını ve müfredatı denetleyerek, okulların yönetimini ve denetimini elinde bulundurmuştur.

Laik Eğitim: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitimi dinsel etkilerden arındırmış ve laik bir eğitim sistemini benimsemiştir. Dini eğitim kurumlarına

devlet denetimi getirilmiş ve dini eğitim, resmi okullarda verilmeye başlanmıştır.

Eğitimde Fırsat Eşitliği: Kanun, tüm vatandaşlara eğitimde fırsat eşitliği sağlamıştır. Eğitim, herkesin hakkı olarak kabul edilmiş ve tüm vatandaşlar, cinsiyet, etnik köken veya dini aidiyet gibi faktörlere bakılmaksızın eşit şekilde eğitim almıştır.

Yeni Okul Türleri: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yeni okul türlerinin açılmasını teşvik etmiştir. Fen liseleri, ticaret liseleri, kız meslek liseleri gibi farklı alanlarda uzmanlaşmış okullar kurulmuş ve öğrencilere farklı eğitim fırsatları sunulmuştur.

Günümüzde ise, eğitim sistemi ve ihtiyaçları değiştiğinden, Tevhidi Tedrisat Kanunu'na ilişkin bazı öneriler şu şekildedir;

Çağdaş Eğitim Yaklaşımı: Tevhidi Tedrisat Kanunu, Osmanlı döneminin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir ve günümüz eğitim anlayışına uymamaktadır. Öneriler arasında, çağdaş eğitim yaklaşımlarının benimsenmesi ve uygulanması yer almaktadır. Öğrenci merkezli eğitim anlayışı, etkileşimli dersler, proje tabanlı öğrenme gibi çağdaş yöntemlerin Tevhidi Tedrisat Kanunu'na yansıtılması gerekmektedir.

Çeşitlilik ve Farklılaştırma: Öğrencilerin farklı yeteneklerine, ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına daha duyarlı bir eğitim sistemi oluşturulması önerilmektedir. Eğitim müfredatının çeşitlendirilmesi, farklılaştırılmış ders içeriklerinin sunulması, öğrencilere çeşitli seçmeli dersler sunulması gibi yöntemlerle, öğrencilere daha geniş bir yelpazedeki fırsatlar sunulabilir.

Nitelikli Öğretmen Yetiştirme: Öğretmenlerin nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi ve sürekli olarak mesleki gelişimlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Öğretmen eğitim programlarının güncellenmesi, pedagojik formasyonun artırılması, öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimlerini sürdürebilmeleri için fırsatların sunulması gibi önlemler alınmalıdır.

Teknoloji Entegrasyonu: Günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesi, eğitimde değişimi kaçınılmaz hale getirmiştir. Tevhidi Tedrisat Kanunu'nda, teknolojinin eğitim süreçlerine entegre edilmesini teşvik edecek düzenlemelere yer verilmelidir. Dijital kaynakların kullanımı, uzaktan eğitim yöntemlerinin geliştirilmesi, online eğitim platformlarının kullanımı gibi konular kanunda ele alınmalıdır.

Mesleki Eğitim ve Uygulamalı Eğitime Dikkat: Meslek liseleri, mesleki eğitim ve uygulamalı eğitime vurgu yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alp, H. (2009). Tevhid-i Tedrisattan Harf İnkılabına İlköğretim (1924-1928).
- Alp, H. (2016). Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılabı'na Türkiye'de İlköğretim.
- Akgündüz, H. (2019). Tevhid-İ Tedrisat Kanununun Amaç Gerçekleştirme Başarısına Dair Bir İnceleme. *Turkish History Education Journal*, 8(1), 199-210.
- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158).
- Aslan, E. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı: "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı". *İlköğretim online*, 10(2), 717-734.
- Aydın, A., (2015). Tevhid-İ Tedrisat Kanunu'nun İlanının Arefesinde Medrese-Mektep Bağlamında Din Eğitimi Tartışmaları. *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı*, 135.
- Başdemir, H. Y. (2012). Türk eğitim sisteminin yapısal sorunları ve bir öneri. *Liberal Düşünce Dergisi*, (67), 35-52.
- Batır, B. (2007). İkinci Meşrutiyetten Tevhid-i Tedrisata Türkiyede ilköğretim (1908-1924).
- Bilgin, B. (1996). Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve din eğitimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(35), 527-535.
- Bursalıoğlu, Z. (1986). Cumhuriyet-Laiklik-Eğitim Üzerine. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(5), 379-382.
- Çetin, R. (2020). Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği. *Kader*, 18(2), 397-431.
- Doğan, H. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin meslek etiği ve etik ihlaller kapsamındaki suçlarla ilgili algıları (Kayseri il merkezi örneği) (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).
- Döğen, H. (1992). Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İmam ve Hatip Mektepleri (Doctoral dissertation, Bursa Uludağ University (Turkey)).
- Dönmez, C. (2005). Atatürk ve Cumhuriyet döneminde ortaöğretim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 255-268.
- İçer, M. M. (1997). Türkiyede eğitim sisteminin genel amaçları ve temel ilkelelerinin değerlendirilmesi (Master's thesis, İnönü Üniversitesi).
- Kap, D. (2014). Türkiye'de zorunlu din dersi uygulaması. *Akademik Perspektif*, 58, 61.

- Korukçu, A. (2001). *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve din eğitimi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Korkmaz, Z. (2009). Alfabe Devriminin Türk Toplumunu Üzerindeki Sosyal ve Kültürel Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 4(3).
- Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramların Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası. *İslam Araştırmaları Dergisi*, (13), 109-128.
- Maboçoğlu, M. (1999). Laiklik ve eğitim. *Eğitim ve Bilim*, 24(114).
- Okçu, Y. (2009). Türk Eğitim Sisteminde Din Öğretiminin Zorunluluğu Sorunu. *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi*, 215.
- Özdemir, E. (2013). İslah Çalışmalarından İlhasına Medreselere İslamcı Bir Bakış; Sebülürreşad'da Tevhid-İ Tedrisat Kanunu Ve Uygulamaları. *Electronic Turkish Studies*, 8(2).
- Payaslı, V. (2012). Fransız Mandası Ve Hatay'ın/S Ancağ'ın Türkiye'ye İltihak Sürecine Kadar Olan Döneminde Tevhid-İ Tedrisat Kanunu Uygulamaları (1924-1939). *Journal of International Social Research*, 5(22).
- Şimşek, U., Küçük Turgut, B., & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ideolojik temelleri.
- Toprak, Z. (2017). Gazi Mustafa Kemal ve Kültür Devrimi'nin Başlangıcı: Harf Devrimi 1928. içinde" Cumhuriyet'in Kazanımları, ed. Bülent Çukurova, Fevzi Çakmak. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 75-86.
- Türkmen, M. (2015). Kuruluş döneminde cumhuriyetin milli eğitim ve beden eğitimi politikaları. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-25.
- Uygun, S. (2003). Türkiye'de dünden bugüne özel okullara bir bakış (gelişim ve etkileri). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 36(1), 107-120.
- Yanardağ, A. (2012). Tevhid-İ Tedrisat Kanunu Uygulamasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü. *Atatürk Yolu Dergisi*, 13(49), 241-265.
- Yurtkuran, M. (2003). Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve çağdaş eğitim üzerine. *Atatürkçü Bakış*, 2(4), 1-7.
- Zengin, Z. S. (2002). Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi. *Dini Araştırmalar*, 5(13).
- Zengin, Z. S. (2011). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de Kur'an kurslarının kurulması ve gelişimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 11(2), 1-24.

BÖLÜM 6

TÜRK DÜNYASINDA BİR REKREASYON FAALİYETİ OLARAK KIŞ TURİZMİ (AZERBAYCAN, KIRGIZİSTAN, KAZAKİSTAN VE YAKUTYA ÖRNEĞİ)

Muhammet Cenk BİRİNCİ¹

¹ Doç. Dr. Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü,
ORCID:0000-0002-0309-8256

Kış turizmi, her yıl milyonlarca insanın soğuk mevsimin özgün cazibesi ve beyazın büyüme kapılarak tercih ettiği bir turizm türüdür. Genellikle kış aylarında, karlı ve buzlu bölgelerde yapılan bu turizm türü, bir dizi özelliği ve çeşidi içinde barındırır, tatilcilere unutulmaz anılar sunar. Kış turizmi, genel olarak kış aylarında kar ve soğuk hava şartlarına dayalı çeşitli aktiviteleri içeren bir turizm türüdür. Bu aktiviteler arasında kış sporları, kar manzaralarının keyfi, termal tatil köyleri ve özel kış festivalleri bulunmaktadır (Karaman ve Gül, 2016). Kış turizmi, kayak branşının yapılabilmesi için belirli rakımda kar kalınlığına sahip olan kayak merkezlerine yapılan seyahat, konaklama, yeme-içme ve rekreasyon hizmetlerden faydalanılabilen ve kış aylarında gerçekleştirilebilen faaliyetlerin bütünüdür (İlban ve Kaşlı 2008). Kış turizmi, özel ilgi alanlarına ve ihtiyaçlara karşılık veren seçenekleri içinde barındırmaktadır. Alpler, Kafkaslar, Andlar ve Himalayalar gibi dağlık bölgelere sahip olup bunları kış turizmi için popüler destinasyonlar haline dönüştürebilen birçok ülke kış turizmine ev sahipliği yapmaktadır. Bu yüzden kış turizmi dağlık bölgelerde gelişen ve gelişmekte olan alternatif turizm olarak karşımıza çıkmaktadır (Bausch, Unseld 2017).

Kış Turizminin Özellikleri:

- **Kış Sporları:** Kış turizminin en bilinen özelliklerinden biri, çeşitli kış sporlarına olanak tanıyan destinasyonları içermesidir. Kayak, snowboard, buz hokeyi ve buz pateni gibi sporlar, kış turizminin vazgeçilmez bir parçasıdır.
- **Kar Manzaraları:** Kışın doğanın beyaz örtüsü altında sakladığı güzellikleri keşfetme isteği, kış turizminin temel unsurlarından biridir. Dağlar, ormanlar ve göletlerin karla kaplı güzellikleri, turistlere eşsiz bir manzara sunar.
- **Termal Tatil Köyleri:** Soğuk havadan kaçmak ve aynı zamanda sağlık ve rahatlama bulmak isteyenler için termal tatil köyleri önemli bir özelliktir. Sıcak su kaynakları, tatilcileri kışın soğuk havasından korurken, dinlendirici bir deneyim sunar.
- **Kış Festival ve Etkinlikleri:** Kış aylarında düzenlenen festivaller ve etkinlikler, kış turizmini renklendiren diğer bir özelliktir. Buz heykel festivalleri, kış sporları yarışmaları ve konserler gibi etkinlikler, turistlere eğlenceli bir atmosfer sunar.

Kış Turizmi Çeşitleri:

- **Dağ Turizmi:** Kayak merkezleri ve dağlık bölgelerde yapılan aktivitelerle ilgilenenler için idealdir.

- **Kış Tatil Köyleri:** Sıcak su kaynaklarına odaklanan, dinlendirici ve huzur dolu bir kış tatili sunan köylerdir.
- **Buz Sporları Turizmi:** Buz pateni, buz hokeyi gibi sporlara odaklanan ve buzlu göletlerin ön planda olduğu bir turizm çeşididir.
- **Kültürel Kış Festivalleri:** Özellikle kışın düzenlenen özel festivaller ve etkinliklere odaklanan bir turizm dalıdır.

Kış turizmi, çeşitliliği ve benzersiz deneyimleri ile her yıl milyonlarca turisti çeken bir turizm türüdür. Soğuk havanın getirdiği güzellikleri keşfetmek ve kışın tadını çıkarmak isteyenler için ideal bir seçenek sunar.

Azerbaycan Kış Turizmi Bölgeleri ve Çeşitleri

Azerbaycan Kafkasların güney doğusunda ve İran yaylasının kuzey batısında Avrupa ve Asya kıtalarının birleştiği bir bölgede yerleşen eski bir ülkedir. Bu coğrafya tarih boyunca Albaniya, Aratta, Atropatena, Azerbaycan Sefevi İmparatorluğu Manna ve Midiya, devletlerine ev sahipliği yapmıştır. Tarih boyunca farklı devletlerin hükümdarlık sürdüğü bu coğrafya hem jeopolitik hem de doğal yaşam açısından ön plana çıkmıştır. Bu açıdan Avrupa'daki büyük imparatorluklarında ilgisini çekmiştir (Müseiybov, 1998).

Azerbaycan Cumhuriyeti Alp Himalaya dağlık kuşağında yerleşmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin coğrafi yapısına bakıldığında %50'sinin dağlık olduğu söylenebilir. Azerbaycan'ın ortalama rakımı 657 metredir. 3000 metreden yüksek yerlerde sahalar ve spor merkezlerin olduğu bilinmektedir. Büyük Kafkas sıradağları (4000-5000 m) içinde yer alan Bazardüzü (4466 m), Sahdağ (4243 m), Tufan (4191 m), Pazaryurd (4126 m), Yarıdağ (4116 m), Ragdan (4020 m) dağlarıdır. Kapıcık (3904 m), Gazangeldağ (3829 m), Biçenek Asırımı (2346 m) dağları Küçük Kafkasya sıradağları içerisinde yer almaktadır. Karabağ Volkanik Yaylasında ise Delidağ (3616 m); Murovdağ silsilesinde yer alan Kamışdağ (3724 m), Hinaldağ (3367 m), Kepez (3066 m) dağları bulunmaktadır (Kara, 2016).

Bakü

Azerbaycan'ın ilk ve en büyük kayak merkezi, başkent Bakü'ye 180 kilometre mesafedeki Gusar ilinde yer almaktadır. Şahdağ Turizm Merkezi, bugün 108 hektar kayak alanı ve 23 kilometrelik farklı zorluk derecesine sahip kayak pistleri bulunmaktadır. Turistler farklı beş farklı noktada bulunan teleferikten toplamda 17 farklı pistte kayak yapabilmektedir. Pistleri toplam kapasitesi bir saatte yaklaşık 15 bin turiste ev sahipliği yapabilmektedir. Şahdağ Turizm Merkezi'nde suni kar imkânı sezonun uzamasına katkı sağlamaktadır (Anadolu Ajansı, 2024).

Kırgızistan Kış Turizmi Bölgeleri ve Çeşitleri

Kırgızistan, Orta Asya'nın gizemli ve doğal güzellikleriyle dolu bir ülkesidir. Bu ülke, özellikle kış aylarında ziyaretçilerine muazzam bir doğal güzellik ve çeşitlilik sunan bir kış turizmi cennetidir. Kırgızistan'ın kış turizmi bölgeleri ve çeşitleri aşağıdaki gibidir (Komissarov ve Mamaserikov, 2007; Azhimadina, 2012; Akgöz, Gök, İnce ve Turganbaeva, 2018; Akdemir, 2019):

Karakol: Kırgızistan'ın kuzeydoğusundaki Issık-Kul Gölü kıyısında bulunan Karakol, kış sporları tutkunları için bir başka çekici noktadır. Karakol, çevresindeki muazzam dağlarla çevrili olup, kayak, snowboard, buz tırmanışı gibi aktiviteler için ideal bir ortam sunar. Ayrıca, Issık-Kul Gölü'nün donmuş yüzeyi üzerinde buz pateni ve kızakla kayma gibi etkinlikler de ziyaretçilere keyifli anlar yaşatır.

Çuy Vadisi: Çuy Vadisi, ülkenin güneyinde yer alır ve kış aylarında ziyaretçilere unutulmaz bir deneyim sunar. Bu bölge, özellikle dağcılık ve kış yürüyüşleri için popülerdir. Ayrıca, bölgedeki geleneksel Kırgız köylerinde konaklama imkanları, ziyaretçilere yerel kültürü keşfetme fırsatı sunar.

Ala-Arça Ulusal Parkı: Ala-Arça Ulusal Parkı, başkent Bişkek'in yakınında yer alır ve kış aylarında da ziyaretçilerini büyüleyici bir atmosferle karşılar. Park, yaban hayatının zenginliği, dağlar ve ormanlar arasındaki yollarıyla kış turizmi için mükemmel bir mekân sunar. Kayak, snowboard, kızakla kayma gibi aktivitelerin yanı sıra, parkta bulunan termal sular da kışın serinletici bir özellik sunar.

Suusamyr Vadisi: Kırgızistan'ın orta kesimlerinde yer alan Suusamyr Vadisi, kışın masalsi bir dünyaya dönüşür. Bu bölge, özellikle kayak severler için uçsuz bucaksız pistlere sahiptir. Aynı zamanda, vadideki geleneksel yurtlarda konaklamak, Kırgız kültürünü daha yakından tanıma fırsatı sunar.

Kırgızistan, kış turizmi açısından eşsiz doğal güzelliklere sahip bir ülkedir. Dağlar, göller ve geleneksel Kırgız kültürü, ziyaretçilere unutulmaz bir kış tatili vaat eder. Kış sporları tutkunlarından doğaseverlere kadar herkes, Kırgızistan'ın kış turizmi bölgelerinde kendine uygun bir aktivite bulabilir ve bu benzersiz coğrafyada unutulmaz anılar biriktirebilir.

Kazakistan Kış Turizmi Bölgeleri ve Çeşitleri

Kazakistan, Orta Asya'nın geniş coğrafyasında, kış aylarında doğal güzellikleri ve çeşitliliğiyle öne çıkan bir kış turizmi destinasyonudur. Bu büyüleyici ülke, dağlar, göller ve geleneksel kültürü ile ziyaretçilere eşsiz bir deneyim sunar. Kazakistan'ın kış turizmi bölgeleri ve çeşitleri (Nikintinskiy, 2002; Bagdalkhan, 2016):

Şymbulak: Kazakistan'ın en büyük şehirlerinden Almatı yakınlarında bulunan Şymbulak, kış sporları meraklıları için bir vaha gibidir. Zengin kar örtüsü, modern tesisler ve göz kamaştırıcı dağ manzarasıyla Şymbulak, kayak ve snowboard severlere dünya standartlarında pistler sunar. Ayrıca, bölgedeki lüks oteller ve restoranlar, ziyaretçilere konforlu bir kış tatili yaşatır.

Borovoye: Kuzey Kazakistan'da, Burabay Milli Parkı içinde yer alan Borovoye, kış aylarında adeta bir masal diyarına dönüşmektedir. Göletlerin donmuş yüzeyleri, çam ormanları ve kartpostallık manzaralarıyla Borovoye, kışın sakın bir kaçış noktasıdır. Kayak, snowshoeing ve buz balıkçılığı gibi aktivitelerle zenginleşen Borovoye, doğa severleri cezbetmektedir.

Altai Dağları: Kazakistan'ın doğu sınırlarında yer alan Altay Dağları, kış macerası arayanlar için ideal bir destinasyondur. Dağcılık, buz tırmanışı ve kros kayağı gibi ekstrem sporları sevenler için Altay, adrenalin dolu anlar sunar. Aynı zamanda, bölgedeki etnik grupların geleneksel yaşam tarzını keşfetmek isteyenler için kültürel zenginlik sunan köyler de bulunmaktadır.

Aktau Dağları: Batı Kazakistan'da yer alan Aktau Dağları, sıra dışı bir kış turizmi deneyimi sunar. Bu bölge, kara bürünmüş kumulları ve ilginç kaya formasyonlarıyla ünlüdür. Kışın, dağcılık ve off-road araçlarıyla yapılan keşif turları, Aktau Dağları'nın benzersiz doğasını keşfetmek için idealdir.

Kazakistan, kış turizmi açısından geniş bir yelpazeye sahip bir ülkedir. Modern kayak tesislerinden doğal güzelliklere, kültürel deneyimlerden macera sporlarına kadar herkes için bir şeyler bulunmaktadır. Kazakistan'ın kış turizmi, kar altındaki bu büyümlü coğrafyada unutulmaz anılar biriktirmek isteyen gezginler için bir cennettir.

Yakutya'da Kış Turizmi Bölgeleri ve Çeşitleri

Yakutya, Saha (Yakut) Türklerinin Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetidir. Adı, Saha Yeri, Saha Eli ve Yakutistan gibi şekillerde kaydediliyor olsa da uluslararası literatürde Yakutya olarak bilinmektedir. Özel bir yetime sahip olan Yakutya, iç işlerinde de tam bağımsız değildir (Çolak 2023a: 249). Saha Yeri olarak da adlandırılan bu devletin geçmişi çok eski değildir. İlk olarak 1918 yılında siyasi bir teşekkül meydana getiren Sahalar, daha sonrasında Sovyet Rusya'ya bağlanmıştır. 1991 yılından beri Saha (Yakut) Özerk Cumhuriyeti adı altında Rusya Federasyonuna bağlı bir şekilde yönetilmektedirler (Çolak 2022: 15). Öncesinde de Çarlık Rusya'sına bağlı olan Saha Türkleri, Ruslar yaşadıkları bölgeye gelmeden önce müstakil olarak hayatlarına devam ediyorlardı. 1600'lü yılların başlarında Ruslar, Sahaların yaşadıkları bölgeye ulaşmıştır (Çolak 2023b: 704) uzun yıllar direniş göstermişler ancak disiplinli ve teçhizatlı Rus ordusuna karşı daha fazla direnememiştir. 1682 yılından beri Rus idaresi altında yaşamaktadırlar (Çolak 2022: 14).

Yakutya, Türkiye'ye en uzak Türk devletidir. 3.000.000 km²'yi aşan büyüklüğüyle Türkiye'nin yaklaşık 4 katı büyüklüğündedir (Özkan 2007: 220). Yakutya, Rusya topraklarının yaklaşık %22'sini oluşturmaktadır. Ancak bu toprakların neredeyse ¾'ü yılın on iki ayı karlar/buzlar altında ve toprakların 2/3'ü dağlar ve platolar oluşturmaktadır. Başka bir deyişle yaşama elverişli değildir. Sahaların toplam nüfusu 1 milyon civarındadır. Bu nüfusun yarısını Sahalar oluşturmaktadır (Atasoy 2008: 33, 36, 39).

Kışın oldukça uzun ve çetin geçtiği Yakutya'da turizm anlamında yapılabilecek çeşitli aktiviteler bulunmaktadır. Bu aktiviteler ve kış turizmi kapsamında ziyaret edilen yerler şu şekildedir:

Oymyakon

Oymyakon, günlük hayatın devam ettiği en soğuk yerdir. Bu yer, Saha Özerk Cumhuriyetinin başkenti olan Yakutsk'un kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Kışın termometreler -67 dereceyi¹ kadar bulmakta; insanlar gündelik yaşantılarına bu soğuğa rağmen devam etmektedir.

Oymyakon'da üç gün ile altı gün arasında değişen gezi rotalarından oluşan geyiklerin çektiği kızaklarla turlar yapılmaktadır. Daha çok extrem seyahat severlerin rağbet ettiği bu tur, bölgenin en yaygın turizm aktivitelerinden biridir. Benzer turlar bisiklet, motorsiklet ve yaya olarak da yapılmaktadır².

Lena ve Sinskie Sütunları

Yaklaşık on yıldır bir turizm rotasıdır. Yakutya'nın Khangalassky bölgesinde bulunan Lena Sütunları, Lena Platosunu kesen derin bir vadide, Lena ve Sinskie nehirleri boyunca karmaşık bir şekilde yığılmış, kilometrelerce uzanan dikey olarak uzun kayalardan oluşan bir komplekstir. Lena ve Sinsky sütunları olarak adlandırılan iki sıra dik, dikey kayalıklardan ibarettir. Kayalar 180 metre yüksekliğe ulaşan sütunlar şeklindedir. Jeolojik olarak kayalar Erken Paleozoik tortul oluşumların bir örneğidir. 2012'den bu yana UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Lena Sütunları, 6 Ağustos 2018'den itibaren Rusya milli parkı statüsüne kavuştu³. Ziyaretçiler, donmuş Lena nehri üzerinden genellikle bir ile üç gün arasında değişen turlarla seyahatlerini gerçekleştirmektedirler⁴.

1 Bazı kaynaklarda bu rakam -77 olarak kaydedilmiştir. (<https://web.archive.org/web/20120419191955/http://news.gismeteo.ru/news.n2?item=63377886847>) (erişim tarihi: 05.02.2024)

2 <https://www.inyakutia.ru/tours/oymyakon/> (erişim tarihi: 05.02.2024)

3 *Yakutya'dan Haberler* haber sitesi: <https://ysia.ru/dmitrij-medvedev-podpisal-rasporiyazhenie-o-sozdanii-uchrezhdeniya-natsionalnyj-park-lenskie-stolby/> haber tarihi: 19.04.2019, (erişim tarihi: 05.02.2024)

4 <https://www.inyakutia.ru/tours/winter-lenskie-sinskie-pillars/> (erişimi tarihi: 29.01.2024)

Kuzey Işıkları Turları

Yakutya'nın neredeyse yarısı, Kuzey Işıklarında kendini gösteren manyetik fırtınaların aktif etki bölgesindedir. Muhteşem bir görsel şölen yaşatan bu ışık gösterileri için turizm aktiviteleri yeni yeni yapılmaya başlanmıştır. Daha çok akşamları yarım günlük turlar yapılmaktadır.⁵

Kış Balıkçılığı

Başkent Yakutsk'un Berdigestyakh köyünde gerçekleştirilen bir aktivitedir. Donmuş nehir ve göller üzerinde delik açmak suretiyle balık tutma aktiviteleri gerçekleştirilmektedir.⁶

5 <https://www.inyakutia.ru/tours/northern-lights/> (erişimi tarihi: 13.12.2023)

6 <https://www.inyakutia.ru/tours/winter-fishing/rybalka-yakutskim-sposobom-munkha/> (erişimi tarihi: 29.01.2024)

KAYNAKÇA

- Akdemir, N. (2019). "Kış Turizm Merkezlerinde Çevre Duyarlılığı, Yaklaşım ve Çözümler: Palandöken Otelleri Örneği." *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-16.
- Akgöz, E., Gök, T., Ince, C., & Turganbaeva, N. (2018). *Kırgızistan'da Konaklama İşletmelerinin Sınıflandırılması İle İlgili Bir Model Önerisi*. Bişkek: BYR Publishing.
- Atasoy, E. ve Soykan, A. (2008), "Saha (Yakut) Cumhuriyeti: Coğrafi Kimlik Analizi Denemesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), s. 33-60.
- Azhimadina, R. (2012). "Kırgızistan'da Turizm Sektörünün Gelişmesinde Halkla İlişkilerin Rolü İstanbul" İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bagdalkhan, N. (2016). "Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Açısından Kazakistan'ın Kış Turizm Potansiyeli" Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Bausch, T., & Unseld, C. (2018). Winter tourism in Germany is much more than skiing! Consumer motives and implications to Alpine destination marketing. *Journal of Vacation Marketing*, 24(3), 203-217.
- Çolak, D. (2022). *Saha Destinalleri Kış Debiliye Destanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çolak, D. (2023a). "Saha (Yakut) Türkçesinde Askerlikle İlgili Terimler ve İfade Çeşitleri". *Türk Harp Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 21-22 Haziran 2022, Ankara, s. 249-259.
- Çolak, D. (2023b). "Türkiye'de Saha (Yakut) Türkleriyle İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme (2016-2023)". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 703-716.
- İlban, O., M. ve Kaşlı, M. (2008). *Kış Turizmi Turistik Ürün Çeşitlendirilmesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kara, H. (2016). Azerbaycan Türkülerinde Coğrafyanın Rolü. *Journal of International Social Research*, 9(47).
- Karaman, A. ve Gül, M. (2016). "Alternatif Turizm Kapsamında Kahramanmaraş İli Yedikuyular Bölgesi Dağ Ve Kış Sporları Turizmi İçin Öneriler". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20(2).
- Komissarov V. i Mamaserikov T. (2007), "Priklyuchencheskiy Turizm v Kyrgyzstane", 3 izdanie, KRSU, Bishkek, s. 98.
- Müseyibov, M. (1998). "Azərbaycanın Fiziki Coğrafiyası, "Maarif" Nəşriyyatı, Bakı, s. 5.
- Nikintinskiy, E. (2002). "Formirovaniye Endustrii Turizma Desyatiletia Gosudarstvennoy Nezavisimostiy Kazakhstana" *Teoriya i Metodika Fiziçeskooy Kulturi Dergisi*, 1: (16)
- Özkan, N. (2007). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçay Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

<https://ysia.ru/dmitrij-medvedev-podpisal-rasporyazhenie-o-sozdanii-uchrezhdeniya-natsionalnyj-park-lenskie-stolby/> haber tarihi: 19.04.2019 (erişimi tarihi: 05.02.2024)

<https://web.archive.org/web/20120419191955/http://news.gismeteo.ru/news.n2?item=63377886847> (erişim tarihi: 05.02.2024)

<https://www.inyakutia.ru/tours/winter-lenskie-sinskie-pillars/> (erişimi tarihi: 29.01.2024)

<https://www.inyakutia.ru/tours/northern-lights/> (erişimi tarihi: 13.12.2023)

<https://www.inyakutia.ru/tours/winter-fishing/rybalka-yakutskim-sposobom-munkha/> (erişimi tarihi: 29.01.2024)

<https://www.inyakutia.ru/tours/oymyakon/> (erişim tarihi: 05.02.2024)

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-gozde-kayak-merkezi-sahdag/2476891/> (erişim tarihi: 07.02.2024)

BÖLÜM 7

AFETLERDE KRİZ YÖNETİMİNİN ÖNEMİ

İsa ÇELİK¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, isacelik@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4471-6807>

GİRİŞ

Bir felaketin meydana gelmesinden önce, bölgede sosyo-ekonomik yaşam normal bir seyir izler ve bireyler düzenli bir yaşam kalitesine sahiptir. Fakat felaket sonrasında, bu normal düzen bozulur ve toplumda bir şeylerin ters gittiği endişesi belirir. Ayrıca, çeşitli olumsuz faktörler de bu endişeyi artırır. Aksine, krizler kurumların temel değerlerini, amaçlarını ve iş modellerini değiştirebilir. Bu durum, doğru bir şekilde değerlendirildiğinde, örgütsel değişimin ve yeniden yapılanmanın sağlanabilmesi için önemli fırsatlar yaratabilir. Bu süreçler, kamu yönetimlerinin etkinliklerinin, sorun çözme yeteneklerinin sınındığı ve varlık nedenlerinin sorgulandığı kritik zamanlardır (Aktel ve Çağlar, 2007: 3).

Sosyal hayatı olumsuz etkileyebilecek herhangi bir felaketin ortaya çıkmasını engellemek ve olası can ve mal kayıplarını minimumda tutmak amacıyla çeşitli önlemler alınmalıdır. Bu tedbirler, afet yönetimi sürecinin ilk adımı olan 'Afet Öncesi' aşamasını oluşturur (Yılmaz, 2009: 1).

Ana hatlarıyla;

- Toplumun potansiyel afetlerden en az hasarla çıkabilmesi için gerekli teknik, yönetsel ve yasal önlemlerin afet öncesinde alınması;
- Mümkünse afetin önlendiği, mümkün değilse kurtarma, ilk yardım ve iyileştirme faaliyetlerinin hızlı, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi;
- Afet zararlarının azaltılma çalışmalarının ülkenin kalkınma sürecinin her aşamasında göz önünde bulundurulması, böylece afet riskinin azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılması;
- Aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin, olası afet zararlarından en az şekilde etkilenmelerinin sağlanabilmesi için gerekli bilgileri edinmelerini amaçlayan eğitimlerin düzenlenmesi ve eğitimlere maksimum katılımın sağlanması gereklidir.

Mevcut çalışmada, afet öncesi aşaması üç başlık çerçevesinde incelenmektedir. Söz konusu başlıklar ise zarar azaltma (mitigation), önceden hazırlık (preparedness) ve erken uyarıdır (early warning).

1. Afet Öncesi Zarar Azaltma Aşaması

Olası bir afetin engellenmesi veya afetin yaratacağı zararların en düşük seviyeye indirilmesi için yapılması gereken her şeyi kapsayan "Zarar Azaltma" aşaması, "Afet Öncesi" safhasının ilk adımıdır. Bu aşamada, toplumun sağlık, güvenlik ve refahını etkileyebilecek olası bir afet için önceden planlar yapılır

ve bir risk azaltma programı hayata geçirilir. Diğer bir deyişle, zarar azaltma aşaması, gelecekteki bir afetin yol açabileceği muhtemel kayıplarla başa çıkmak için var olan faaliyetlerin ve harcamaların düzenlendiği idari stratejilerdir. Zarar azaltma aşaması, “önceden hazırlık” aşamasını da içerecek biçimde iki temel kategoriye ayrılır (Yılmaz, 2009: 1).

1.1. Hazırlık Aşaması

Afet öncesi en önemli aşama hazırlık aşaması olması kaçınılmazdır. Erken uyarı sistemleri, kriz planları ve kurtarma hizmetleri için kaynaklar, afetlere karşı önlem almak amacıyla geliştirilmeli/artırılmalıdır.

1.2. Önleme ve Zarar Azaltma Çalışmaları

Uzun süreli olarak afet tehlikesini ve afetlere karşı savunmasızlığı (vulnerability) düşürmek ve bu çalışmaları sürdürülebilir kılmak. Zarar azaltma faaliyetlerinin başarısı toplumların gelişmişlik seviyeleri ile ilişkilidir. Çünkü toplumlar geliştikçe insan hayatına verilen değer artmakta, bu nedenle insan hayatını riske sokabilecek en yaygın durumlardan birisi olan afetlerin engellenmesi ve oluşabilecek zararlarının azaltılması faaliyetlerine verilen önem ve telafiler için belirlenen maddi kaynak artmaktadır.

Zararları azaltma evresi, afet sonrasında gerçekleştirilen “iyileştirme (rehabilitation)” ve “yeniden yapılandırma (reconstruction)” evrelerinde yürütülen işlerle beraber başlar. Daha sonra yeni bir afet oluncaya kadar devam eder. Bu evrede yürütülen işler çok geniş bir uygulama alanına sahip olup gerek ülke gerek bölge ve gerekse yerleşim birimi düzeyinde işlerdir (Ergünay, 1999: 6-7).

Zarar azaltma evresi içerisinde yer alan çalışmalar şu şekildedir: Afetler için uygulanacak yasaların yeniden gözden geçirilmesi, mevcut afet senaryolarının sürekli güncel kalması, gerekli hallerde ilgili olan kurumlar yasal değişiklikler yapmalıdır. Yasal değişiklikler yapılırken; yetki ve sorumlulukların net bir şekilde tanımlanması, koordinasyon yetersizliğine yol açacak yetki karışıklıklarına müsaade edilmemesi, özel birey ve kuruluşlara görevler yüklenmesi, gerekli önlemlerin alınmaması ve yasalara uygulanmaması halinde sorumlu kişilere uygulanacak yaptırımların belirlenmesi ve uygulanması imkânsız olan kurallar kümesi yerine uygulanabilirlik imkanı yüksek olan kurallar seçmesi gerekir.

Yerleşim alanlarında, özellikle büyük şehirlerde, yapılaşma konusunda yasal kurallar, değişim ve gelişime uygun şekilde gözden geçirilmeli, var olan binalar afetlere dayanıklı hale getirilmeli, yeni binalar için belli standartlar belirlenerek hayata geçirilmelidir. Afet riskine karşı önlem almak için çalışmalar yapılmalı, afetlere açık olan bölgelerin haritaları güncel tutulmalı, bu bölgelerin hangi afetlere uğrayabileceği belirlenmelidir (Gür, 1996: 32).

Yüksek afet riski olan alanlarda inşaat yapmamak toplumsal açıdan en etkili zarar azaltma yöntemidir. Ülke açısından ise, hükümetler afet yönetimi politikalarına zarar azaltma faaliyetlerini katmalıdır. Yerleşim ve arazi kullanımı ile ilgili yasal düzenlemeler de bu konuda yapılması gerekenler arasındadır.

Üniversitelerin katkısıyla bilimsel araştırma ve geliştirme çalışmaları yaparak afet zararlarını en aza indirmek için bilimsel ilkeleri takip etmeli, elde edilen sonuçları vakit kaybetmeden hayata geçirmeliyiz. [Depremlerin çok sık yaşandığı ve afetler arasında en yıkıcı olanı olduğu Türkiye gibi ülkelerde] Deprem izleme ağlarını oluşturmalı ve erken uyarı sistemlerini iyileştirmeliyiz.

Afetlere karşı önlem almak ve afet zararlarını en aza indirmek için toplumun her bireyinin eğitilmesi gerekmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde insanların afetler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı bir gerçektir (Tankut, 1996: 336). Afetlere karşı bilinçli olmak için eğitim önemlidir. Bu nedenle, afetler hakkında temel bilgilerin okul öncesi eğitimden itibaren tüm müfredatta yer alması; afetlerle ilgili bilimsel yayınların devlet ve özel radyo ve televizyonlarda belli sürelerde yayınlanması; afetlere ilişkin konuların Halk Eğitimi Merkezleri programlarına dahil edilmesi gibi farklı yöntemler kullanılmalıdır (Temiz, 1998: 25). Eğitimin hedefinde ise toplumda afet kültürünü anlatmak ve yerleştirmek olmalıdır (Ergünay, 1999: 11).

Kalkınma planlarını hazırlarken ve uygularken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler afet kayıplarını azaltma çalışmalarına önem vermelidir. Kalkınma ile afetler arasındaki ilişkiye dair bilgiler gün geçtikçe artmaktadır. Bu ilişkiyi açıklayan dört temel tema şunlardır:

a) Afetler ülkenin mevcut kalkınma programlarını tersine çevirirler ve böylece yıllarca süren kalkınma çabalarını tahribata uğrattırır.

b) Bir afetten sonra gerçekleştirilen inşa çalışmaları, kalkınma planlarının değişen koşullara göre güncellenmesi ve tekrar uygulamaya konulması noktasında önemli olanaklar sunar.

c) Bir bölge için hazırlanan kalkınma planları ile bölgenin afet riski artabilir.

d) Son olarak kalkınma planları olası afet risklerini ve yaşanabilecek afetlerin zararlarını azaltabilecek şekilde hazırlanabilir.

Zarar azaltma evresindeki faaliyetlerin hepsi, sadece belli kişi veya kuruluşların yapabileceği, az sayıda personel ve malzeme isteyen faaliyetler değildir. Aksine, bu faaliyetlerin hepsi, kamu-özel tüm kuruluşların ve toplumun bütün fertlerinin uyumlu bir şekilde katılması gereken faaliyetler

toplamıdır. Bu nedenle afet yönetimi işlerini yürüten yöneticilerin bu faaliyetlere “bütünsel bir görüş” ile yaklaşmaları şarttır. Çeşitli alanlarda uzman olan resmi ve gayr-i resmi birçok kurumların ve kuruluşların uyum içerisinde belirlenen amaçlar çerçevesinde uzun vadeli çalışmalar yapmasını zorunlu kılan zarar azaltma evresi, bu bakımdan ülke sathında yaşayan tüm toplum katmanlarının desteğini istemektedir.

Kamu ve özel sektör kuruluşlarının afetlere karşı önlem alma çalışmalarında yeterli bir iş birliği yapmadıkları gözlemlenmektedir. Bunun arkasında üç temel sebep yatmaktadır:

a) Özel sektör kuruluşlarının söz konusu çalışmalarda çok sayıda kamu kurumuyla iletişim halinde olması ve bunun sonucu olarak çalışmaların bürokrasiye takılması;

b) Özel sektör kuruluşlarının kısa dönemli kazanca odaklanma ve afetlerin uzun dönemli etkilerini göz ardı etme sonucu, bu çalışmalara yeterli önemi atfetmemesi;

c) Afetlerin oluşumunda ve hasarlarının büyüklüğünde “insan faktörü” nün payının fark edilmemesi veya dikkate alınmaması.

Hem kamu hem de özel sektör tarafından afet öncesinde zararları azaltma çalışmalarının afet sonrasında kurtarma çalışmalarından daha önemli ve daha ekonomik olduğunun anlaşılması gerekmektedir.

2. Önceden Hazırlık Aşaması

Toplum, afet anında çabuk bir şekilde birlik olmalıdır. Afetzedelerin hayatlarını kurtarmak için eldeki bütün imkanlar seferber edilmelidir. Bunun için de afet olmadan önce gerekli önlemler alınmalıdır (Temiz, 1998: 25). Berry, biyolojik savaş, terörizm, doğal ve teknolojik afetler gibi krizlerle karşı karşıya olan yerel ve merkezi yönetimlerin her zaman hazırlıklı olması gerektiğini söylüyor. Bununla birlikte, çağdaş toplumların bir kısmı afet riskini anlıyor ve en azından biraz hazırlık yapıyor. Diğer toplumlar afetleri göz ardı ediyor. “Zarar azaltma” çalışmalarının afetleri tamamen engelleyemeyeceğini bilenler, “önceden hazırlık” yapmanın önemini vurgulamaktadır.

ABD’deki FEMA, acil durumlara hazırlıklı olmak için operasyonel kapasitesini artırmak için “önceden hazırlık” adını verdiği bir dizi aktivite yürütüyor. Bu aktiviteler, acil durum yönetimini nasıl organize edecekleri, hangi faaliyetleri planlayacakları, kaynakları nasıl yönetecekleri, nasıl yönlendirme ve kontrol sağlayacakları, acil durum iletişimini nasıl kuracakları, erken uyarı sistemlerini nasıl kullanacakları, halkla ilişkileri nasıl yürütecekleri, hangi koruyucu önlemleri alacakları, acil durum destek hizmetlerini nasıl sağlayacakları, eğitim ve tatbikatları nasıl geliştirecekleri gibi konuları içeriyor.

Önceden hazırlık aşaması;

- * Afet sonrasında uygulanabilecek kurtarma planının belirlenmesi;
- * Afetlerde kurtarma çalışmalarında görev alacak birinci derece sorumluluğa sahip personelin can kurtarma ve afetin zararlarının azaltılması konularında eğitilmesi;
- * Afet sırasında ve afetin hemen sonrasında gerekli olan kritik kaynak envanterinin çıkarılması;
- * Afet sonrasında gerçekleştirilecek çalışmalarda görev alacak sorumlu kuruluşlar için gerekli anlaşmaların yapılması ve her kuruluşun yetki alanlarının belirlenmesi şeklindeki görevleri içeren geniş kapsamlı bir aşamadır.

Bir önceden hazırlık stratejisinin kurulabilmesi için, önceden hazırlık sürecinin 9 ana unsurunun bu strateji kapsamında ele alınması gerekmektedir. Bunlar; tehlike düzeyi, planlama, kurumsal yapı, iletişim sistemleri, kaynak, uyarı sistemleri, afetlere müdahale etme yöntemleri, halkın afet konusunda bilinçlendirilmesi ve tatbikatlar şeklinde ifade edilebilir.

Ergünay (1999)'a göre ise “önceden hazırlık” aşaması;

- * Merkezi düzeyde bir afet yönetimi planı hazırlama ve bu planları geliştirme aşaması,
- * Yerel düzeyde “kurtarma ve acil yardım planları”nı hazırlama ve geliştirme,
- * Afet planlarında yer alan personellerin görev ve sorumluluklarına yönelik bilgileri eğitim ve tatbikatlar aracılığıyla geliştirme,
- * Gerekli hallerde bölge teçhizat merkezlerini kurma ve kritik olan malzemeleri depolama,
- * Afeti önceden görebilmek adına erken uyarı sistemlerini kurma, eğer alarm gibi sistemler mevcut ise geliştirme gibi faaliyetleri içermektedir.

Yazarlar tarafından ifade edilen tüm bu “önceden hazırlık” aşaması aslında bir “afet planlaması” aşamasını oluşturmaktadır. Kısacası, etkili afet planlamasının gereksinimleri ve özellikleri üzerinde de durmakta yarar vardır.

Kreimer (1990), afet planlamasının geniş bir bakış açısıyla yapılması gerektiğini savunur. Buna göre, etkili bir afet planlaması, zararı azaltma ve önleme, afete hazırlanma, afet sırasında kriz yönetimi ve koruma gibi aşamaları koordine etmelidir. Yoksa sadece bir aşamaya odaklanan afet

planlaması yeterli olmayacaktır (Kreimer, 1990: 2). Bir afet sonrasında en çok insana hızlı ve verimli bir şekilde yardım edebilmek, hayat kurtarmak ve yaralanmaları önlemek, afetin zararlarını hafifletmek için afet planlaması yapılır. Bu amacın gerçekleşmesi için; “... Acil durumlarda en üstün performansı gösterebilmeleri için insan ve kurumsal kaynakları hazırlamak ve afet planlarının önemi, uygulanması ve sağlayacağı yararlarla ilgili olarak halkı bilinçlendirmek ...” (Sarp, 1999: 23) gerekmektedir.

Bir kurum, yöre ve bölge için hazırlanacak olan afet planlarının taşınması gereken özellikler aşağıdaki şekildedir;

- a) Hazırlanabilecek bir afet planının, farklı durum ve şartlarda uygulanabilmesi için, gerçekçi, fonksiyonel, her koşula uygun ve kolay olması gereklidir.
- b) Afet türüne ve afetin büyüklüğüne bağlı olarak afet safhalarının zamanı ile her aşamada yaşanan faaliyetlerin detayları farklılık gösterir. Buna bağlı olarak her afet türüne özel bir planlama yapılmalıdır.
- c) Afet planları her zaman için hazır bulundurulmalı fakat kaynak ve personelin durumuna göre belli zamanlarda gözden geçilip durumu güncellenmelidir.
- d) Afet planlamasında hayati öneme sahip olan elemanların ve ekipmanların finansmanında gerekli olan mali kaynaklar da planlarda yer almalıdır.
- e) Afet planları hem afet öncesinde hem de afet sırasında alınması gereken önlemler ve yapılacak faaliyetler için gerekli ve etkili yöntemlerin ve koordinasyonların sağlanmasına dönük olan eylemleri içermelidir.
- f) Yerel ve bölgesel afet planlarının daha geniş bir kesim tarafından etkin ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için diğer yerel ve bölgesel kuruluşlarla iletişim ve iş birliği kurulmalıdır.
- g) Koordineli bir afet planı çalışması yürütülürken hem yöneticilerin hem de planlarda belirlenen faaliyetlerde yer alacak tüm sorumlu personelin hazır bulunması gerekir.
- h) Planlar muhtemel afetleri, afet bölgelerini ve bölgede yaşamlarını sürdüren nüfusu ve yapılaşması tanımlamalıdır. Bölge için kabul edilebilir riskler belirlenmeli ve fayda-maliyet analizleri gözetilerek zararı azaltabilecek stratejiler içermelidir.
- i) Her zaman ve her koşulda pratikte yaşanan olaylar teoriye göre farklı sonuçlar doğurduğu için, belirli aralıklarla yapılabilecek tatbikatlar sayesinde planlar pratiğe dökülerek uygunluğu test edilmelidir.

Türkiye’deki afet yönetimi mevzuatına göre, afet planlamasına ilişkin hükümler, 7269-1051 sayılı Kanunun 4. maddesi uyarınca “İçişleri, İmar ve İskan, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Tarım Bakanlıkları tarafından acil yardım organizasyonu ve programları ile ilgili genel ilkeleri içeren bir yönetmelik çıkarılır.” ifadesine dayanarak oluşturulan ve 1988 yılında yürürlükte olan 88/12777 sayılı “Afetlerle İlgili Acil Yardım Organizasyonu ve Planlama İlkeleri Hakkında Yönetmelik”te bulunmaktadır. Söz konusu yönetmelik, afet durumunda ve sonrasında yapılacak işlemlerin “nasıl organize edileceği” ve “hangi plana göre yürütüleceği” ile ilgili kuralları belirlemektedir. Bu, söz konusu yönetmeliğin Türkçe şekilde başka bir ifade biçimidir.

Afetten önce devletin sahip olduğu tüm güçlerini ve kaynaklarını planlaması, afet durumunda ise devletin afet bölesine olabilecek en hızlı şekilde ulaşması ve buradaki afetten etkilenen insanlara en iyi ilk ve acil yardımın yapılmasını sağlayan acil yardım teşkilatının kurulması ve görevlerinin belirlenmesi amacını taşıyan 12777 sayılı yönetmeliğin üçüncü kısmında afet planlamasına yönelik genel esaslar yer alır. Burada koordinasyonun ve işbirliğinin, dikkate alınacak genel faraziyelerin ve planlamanın temel esasları ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Söz konusu yönetmeliğe göre, acil yardım planlarının hazırlanmasında görevli olan kurumların planlama çalışmalarında uymaları gereken koordinasyon ve iş birliği esasları aşağıdaki şekildedir;

a) Afet planları hazırlanırken bakanlıkların, kurum ve kuruluşların kendilerine ait olan kaynakları doğru bir şekilde saptaması ve istendiği zaman bilgileri doğru bir şekilde verilmesinden sorumludur.

b) Planlama çalışmaları esnasında il ve ilçelerde yer bulunan askeri ve sivil kamu kurum ve kuruluşlarının koordineli bir şekilde bulunmaları gereklidir.

c) Afetler için hazırlanan acil yardım planlarının sivil savunmaya ilişkin planlarla koordineli olmalıdır.

Yönetmelik, etkin bir afet planlamasında gerekli olan kurumların arasında, yerel düzeyde bir koordinasyonun sağlanmasını önermektedir.

Yönetmeliğin 11. maddesinde afet planlaması sırasında dikkat edilebilecek 18 varsayım madde madde belirtilmiştir. Bu maddeye göre, bir afet durumunda yaşanabilecek her türlü kötü sonuç, afetin önceki yıllardaki afetlerden daha şiddetli ve yaygın olabileceği varsayımıyla hesaba katılarak afet planlaması yapılmalıdır. Bizce, afet planlaması bu ihtimalleri göz önüne alarak, uygun donanım ve insan kaynağıyla etkili bir biçimde hayata geçirilirse, afetlerin yol açacağı problemler en aza indirgenebilir.

Yönetmeliğin 12. Maddesinde ise “Planlama Temel Esasları” yer almakta ve bu esaslar on sekiz madde halinde ifade edilmektedir. Burada yer alan temel esasların öne çıkarılması şu şekildedir:

a) Afet anında resmi kurum, kuruluş, tüzel kişiler ve gerçek kişilere önemli görevler düşmektedir. Kurum, kuruluş ve kişiler kendilerine biçilen görevleri öncelikle yapmaya ve gerekli hallerde kendilerinden istenilen alet ve ekipmanı zamanında vermeye zorunludur.

b) İl ve ilçeler için hazırlanan acil yardım planlarında buralarda yaşanabilecek en ağır şartlar gözetilmelidir.

c) Afet sırasında kurtarma çalışmalarına katılacak ve ilkyardım sağlayacak hizmet gruplarının oluşturulması, grupların işleri, çalışma koşulları, yetkileri, sorumlulukları afet planlarında net bir şekilde yer almalıdır.

d) Görevli olan her bir hizmet gruplarının koordinasyon ve iş birliği içerisinde olması gereklidir.

e) İl planları ve ilçe planları planlama temel esasları gözetilerek düzenlenmeli ve planlara gerekli hallerde yerel koşullar ve ihtiyaçlara göre eklemeler yapılmalıdır.

Konuyla ilgili tüm bilgilerin doğru bir şekilde elde edilmesi, planlamanın etkili olması için gereklidir. Afet planlaması için gerekli bilgilerin nasıl toplanacağı yönetmeliğin 13. maddesinde belirtilmiştir. Bölgede yaşanan afetler hakkında bilgi toplamak için, yönetmelikte köy ve mahallelerin, il ve ilçe merkezlerinin hangi verileri nasıl elde edecekleri detaylı olarak anlatılmaktadır.

3. Afetlerin Önceden Bilinmesi ve Erken Uyarı Aşaması

Birçok araştırma, her insanın hayatında en az bir kez doğal bir felaket yaşama şansının olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, bir kişinin bir yılda depremden dolayı hayatını kaybetme ihtimali 1/23.000 olarak hesaplanmıştır. Bu rakamlar, felaket riskinin bireysel düzeyde çok ciddi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, doğal veya yapay olsun, tüm felaketlerin bir arada düşünülmesi halinde, felaket riskinin hem bireyler hem de ülkeler açısından önemli bir sorun olduğunu belirtmek gerekir.

Afetlerin önceden tahmin edilebilmesi, afet riski yüksek olan yerlerde çok önemli bir çalışma alanıdır. Çünkü doğal afetlerin çoğu kaçınılmazdır ve bunları durdurmak mümkün değildir. Bu yüzden, bir afetin meydana gelmesini tam olarak engelleyemsek de yapmamız gereken önemli şeylerden biri, afetin öncesinde bunu tespit etmektir. Çünkü afetlerde yaşam ve mal kaybını azaltmak için her saniye çok kritik bir rol oynar. Bu nedenle, etkili

bir erken uyarı sistemi geliştirerek, afetin etkileyeceği bölgedeki insanları önceden uyararak daha güvenli yerlere gitmelerini sağlayabiliriz.

Birçok doğal veya insan kaynaklı afetin önceden fark edilebilir olduğunu biliyoruz. Özellikle hortum, kasırga, sismik deniz dalgası, sel ve çığ gibi doğal afetlerin işaretleri, teknik imkân, bilgi ve uzmanlık sahibi bölgelerde önceden görülebilir ve erken uyarı sistemleri ile insanlar bu afetlerden en az hasarla kurtulabilir. Volkan patlaması, yıkıcı hava olayı ve sel gibi afetlerin önceden fark edilmesi çalışmaları, 1990'larda "Doğal Afet Zararlarının Azaltılması Uluslararası 10 Yılı" isimli bir komitenin başlıca çalışma konularından biri olmuştur.

Tahrip edici bir depremin önceden tespit edilebilmesi, genellikle şiddetli depremlerin sıkça meydana geldiği bölgelerde yaşayan herkes tarafından istenmektedir. Depremlerin önceden belirlenmesine dair bilimsel araştırmalar, XX. yüzyılın ikinci yarısında gelişim gösteren modern sismoloji bilimi ile aynı doğrultuda gelişimler göstermiştir. Bu konudaki ilk önemli çalışmalar, depremlerden büyük etkilenen ve gelişmiş teknolojiye sahip ülkeler arasında yer alan ABD, Rusya, Japonya ve Çin gibi ülkelerde başlamıştır. Bu çalışmaların temel amacı, gelecekteki depremlerin hangi bölgelerde ne zaman ve ne büyüklükte olacağını belirlemektir. (Ergünay, 1977: 37)

Deprem zararlarını önlemek için 1930'lardan beri çalışan ABD, her yıl 800 milyon dolarlık bir bütçeyle deprem öncesi tahmin çalışmaları da dahil olmak üzere çeşitli projeler yürütmektedir. Aynı şekilde, Japonya da deprem bölgesinde olduğu için her yıl 11 milyar dolarlık bir bütçeyle deprem araştırmalarına ağırlık vermektedir. Bu miktar, Türkiye'nin 1995 yılında yaptığı toplam ihracatın yarısı kadar olduğu için çok büyük bir rakamdır (Soygür, 40).

Depremlerin önceden tahmin edilmesine yönelik çalışmalar şunlardan oluşmaktadır: Sismik aktivite analizi, yer kabuğundaki şekil değişimlerinin takibi, kayalarındaki fiziksel özellik değişimleri, yer altı sularının radon içeriği, seviyesi ve ısısı ölçümleri ve hayvanların tuhaf davranışlarının izlenmesi. Bu çalışmalar, depremlerin önceden anlaşılması için yoğun bir çaba göstermektedir. Fakat depremlerin nerede ne büyüklükte ve en önemlisi ne zaman olacağını kesin bir şekilde önceden saptayan bir yöntem henüz bulunamamıştır. Bazı sismologlar, depremlerin önceden bilinmesinin -şimdi ya da ileride- imkânsız olduğunu savunsa da bu alandaki hızlı gelişme geleceğin daha iyi olacağına işaret etmektedir, yani Pearce'nin dediği gibi, bu konuda kısa sürede sağlanan gelişme gelecekte daha olumlu sonuçlar doğurabilir.

Afet türü fark etmeksizin her türlü afet için ve ülke genelinde hazırlanan erken uyarı sistemlerinin başarısı aşağıda yer alan sorulara cevap verebilmelerine bağlıdır;

- a) Uyarılar kim ya da hangi kurum tarafında yapılacaktır?
- b) Toplumı tehdit eden afet türü hangisidir?
- c) Tehlike ile yüz yüze olan coğrafi bölge tam olarak hangisidir?
- d) Söz konusu bir afetin ihtimali nedir? İhtimal dahilinde afetlerin yaşanması için kesin olan belirtilerin olması halinde söz konusu afet ne zaman meydana gelebilir?
- e) Yüksek afet riski taşıyan ve özel olarak önlem alınması gereken bölgeler var mıdır?
- f) Spesifik olarak alınması gereken koyucu önlemler nelerdir?

4. Kriz Masası

Kriz, ciddi güçlükler ve tehlikeler karşısında kriz masası yöneticileri tarafından yönetilen ve karar verilen bir süreçtir. Kriz anında hızlı ve doğru kararlar verilmesi, çok az veri ile değerlendirilip müdahale edilmesi gerekir. Kriz yönetiminin en temel kuralı, krize cevap vermekle kalmayıp krizi etkilemektir. Kriz masası yöneticisi olası koşulları düşünerek kriz öncesi riskleri ve zayıf noktaları belirlemelidir. Aynı zamanda kriz üzerinde azami kontrol sağlamak adına önlemler alarak alternatifleri ve sonuçlarını gözden geçirir. Kriz doğası gereği bazen olağanüstü durumlardan önce bazen de o anda planlama yapılmasını gerekli kılar. Bu nedenle kriz yönetimi içerisinde planlama, grup çalışması ve yetki ve sorumluluk dağıtımını unsurlarını barındırır.

Başarılı bir kriz masası yönetimi aşağıda verilen maddelere göre planlanmalı ve organize edilmelidir (Özkan, 2009: 1).

- a) Kriz masası yönetimi kanuni olmalı ve uzmanlardan oluşmalıdır.
- b) Kriz yöneticileri krize müdahale ederken diğer devlet kurumlarıyla koordineli çalışmalıdır (DSİ, Köy Hizmetleri, itfaiye, Kara Yolları vb.)
- c) Oluşabilecek farklı durumlara uyum sağlayabilecek esnekliğe ve pratikliğe sahip olmalıdır.
- d) Belirlenen hedef ve amaçları için sabırla ve kararlılıkla çalışılmalıdır.

Deprem ve afet bölgelerinde risk unsurlarının ve bölgenin zayıf yönlerinin tespit edilmesi etkili bir kriz planı için zorunludur. Bu çalışmalar kapsamında ana yolların açıklığı ve sonradan yıkılma tehlikesi gösteren binaların tespiti önemlidir. Afet anında risk unsurları olan doğalgaz, yakıt ve su depoları ve barajların kontrol edilmesi gerekmektedir birlikte halk bu konuyla ilgili bilgilendirilmeli ve gerekli duyurular da yapılmalıdır.

Tümdengelim ile çalışılarak amaçlar saptanmalı, yapılan planlamalar ve stratejileri destekleyen eylemlerin belirlenmesi gerekir. Planlama aşaması, planın büyüklüğü, yapısı, uygulayıcıların rolleri, iş birliği yapılacak sivil toplum kuruluşları ve plan hakkında bilgi verilmesi gereken devlet kuruluşlarının belirlenmesi gibi unsurları içerir. Kriz masasının başarısı görev ve sorumlulukların açık, net ve anlaşılır biçimde paylaşılmasına bağlıdır. Yaşanacak rol karmaşası planın başarısız olmasına neden olacaktır.

Etkili ve verimli bir kriz masası yönetimi için özel sektörün desteği de önemlidir. Özel sektör temsilcileri kendi kurum ve çalışanlarının da risk altında olduğu bilincinde olmalıdır. Bununla birlikte resmi kurum ve kuruluşlar da özel sektörün kaynaklarının kriz masası yönetiminde önemli olduğunu kabul etmelidir. Kriz masasının başarılı bir şekilde yönetimi için yöneticilerin afet planlarına uygun olarak envanter yapması gerekir. Bunlar;

- Hastane sayısı ve kalitesinin tespitini kapsayan bilgiler,
- Ülke genelindeki yol ve otobanların mevcut hali,
- Risk altında bulunan tesislerin haritaları ve planları,
- Çadır, tüp, battaniye, ilaç gibi malzemelerinin stoğu,
- İtfaiye, köy hizmetleri, kara yolları gibi diğer kamu ve özel sektör kuruluşlarının araç park sayısı ve araçların çeşitleri,
- Kolluk kuvvetlerinin kapasitesi,
- Haberleşme araçları ve kapasiteleri gibi ihtiyaç olabilecek araç ve gereçlerin envanter kayıtları yapılmalıdır.

Envanterin yapılmasından sonra tespit edilen araç gerecin kullanımında görev alacak olan personel belirlenmeli, hangi personelin nerede ve nasıl müdahale etmesi gerektiğini açıklayan bir görev dağılım planı da yapılmalıdır.

ABD’de uygulanan ve kriz sırasında oluşturulacak kriz masası yöneticisinde bulunması gereken her detay düşünülmüş ve bu detaylara göre hazırlanmış bir kriz planı bulunmaktadır. Bu planlara kriz anında ulaşım sorunu olmaması için herkesin kolaylıkla ulaşabileceği ortamlarda saklanmaktadır. Kriz planlarından sadece üst yönetim değil alt kademedeki personelde haberdardır. Her kurumun kendi kriz planı vardır ve bu planlar çerçevesinde her yıl hizmet içi çalışmalar ve kurslar yapılarak her personel bilgilendirilmektedir.

Kriz sonrasında krizin nedeni olan doğal afetlerin ya da toplumsal olayların nedenleri belirlenmeli ve düzeltilmelidir. Örneğin ülkemizde 17 Ağustos depreminden sonra gerekli çalışmalar yapılmış, yıkılan binaların

yerine deprem riski az olan zemini sağlam bölgeler belirlenmiş ve yerleşim yerleri olarak düzenlenmiştir. Ancak 1996 yılında Rize’de heyelan riski olduğu belirtilmiş ve burası tehlikeli bölge olarak açıklanmıştır. Ancak buna rağmen o bölgelerde yerleşim yerleri kurulmuştur. 2002 yılı temmuz ayında da Rize’de heyelan gerçekleşmiş ve yıkımlar olmuştur. Bu nedenle yapılan uyarılar dikkate alınmalıdır.

Marmara depreminde yaşanan kayıpların büyük olmasında deprem yönetimindeki düzensizlik, plansızlık, yasal çerçevedeki hata ve eksiklikler değil, ilgili yasal düzenlemelerin depremden önce yapılmaması ve hazırlık döneminin gereği gibi düzenlenememesi etkili olmuştur. Sivil savunma, Kızılay gibi diğer resmi kurum ve kuruluşların afetler için yeterli hazırlığının bulunmaması ve aralarındaki iş birliğinin sağlanamaması da verilen kayıpları arttırmıştır. Marmara depreminde görülen eksiklikler giderilerek depreme hazırlıklı hale gelinmiş bu durum Düzce-Bolu depreminde birçok çevre ilden kurtarma ekibinin bölgeye aktarılmasını kolaylaştırmış ve 3-4 saat içerisinde bölgeye ulaşmalarını sağlamıştır.

Uluslararası Japon İş birliği Ajansı (JISA) üyesi olan 6 kişilik uzman bir ekibin hazırladığı rapora göre, olası bir deprem halinde can kaybına ve kaosa neden olacak en önemli unsur koordinasyonsuzluk olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra deprem bölgesine giden takviye ekipler yanlarında gerekli malzemeyi de götürmelidir. Çünkü depremzedeler için kullanılması gereken çadır, battaniye, tüp, yiyecek, temizlik ürünleri ve su gibi tüketim maddeleri personelce kullanıldığında yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Bunun bir örneği Bingöl depreminde yaşanmış halkın güvenlik personeline tepki göstermesine neden olmuştur. Afetlerin insanlar üzerindeki etkisinin uzun vadede bazı sonuçları vardır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Dayanışma bilincinin azalması ve yardımlaşmanın bitmesi,
- b) Çaresizlik, isyan, umutsuzluk ve çatışmalar,
- c) Ruhsal problemler şeklinde belirtilmektedir.

Uzman psikologlar afet bölgelerinde büyük bir öneme sahiptir. Psikolojik sorunlar yaşayan toplumun sağlıklı iletişim kurmasında ve uygun davranış geliştirilmesinde ve yaşanan zorlukların üstesinden gelmesinde psikologlar önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde bu konuyla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Yaşanan afetler sonrasında bölgeye uzman psikologlar ve gönüllü eğitimcilerin yönlendirilmesi sivil toplum örgütleri ve devlet kuruluşları tarafından sağlanmaktadır (Özkan, 2009: 3). Doğal afetlere maruz kalan insanlarda davranış bozuklukları ve psikolojik problemler görülebilmektedir. Devlet yetkilileri ve kriz masası yöneticileri öncelik gerektiren barınma, sığınma gibi ihtiyaçları hızlı bir şekilde gidermeli ve insanları tedavi edici çalışmalar yapmalıdır.

SONUÇ

Toplumsal yaşamın sürekliliği afetlere karşı mücadele stratejilerinin geliştirilmesiyle yakından ilgilidir. Afetlere karşı mücadele stratejilerin geliştirilebilmesi için afet olgusunun öncesinin ve sonrasının bütün ve birlikte düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Ülkemizde afetlerle mücadele, sürece afetin yaşanmasından hemen sonra başlayan ve halkın afete karşı duyarlılıklarının azalmasıyla son bulan kısa vadeli eylemler olarak algılanmaktadır. Bu tür palyatif çözümler ne yazık ki uzun vadede etkili olmayacak ve daha çok can ve mal kayıplarını ortaya çıkarabilecek afetler için zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTEL, M. ve ÇAĞLAR, N. (2007), Isparta ili Afet (Kriz) Yönetim Yapılanması Üzerine Bir Çalışma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 12(3), 147-162.
- ERGÜNAY, O. (1996). Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır?, T. TANKUT içinde, *Erzincan ve Dinar Depremleri Işığında Türkiye'nin Deprem Sorunlarına Çözüm Arayışları TÜBİTAK Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (s. 270) , Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- ERGÜNAY, O. (1999), Acil Yardım Planlaması ve Afet Yönetimi, *Uzman Der Dergisi*, 2, 6-7.
- GÜNDOĞDU, O. (1996), Türkiye'de Yıkıcı Depremlere Karşı Alınması Gereken Önlemler ve İstanbul Örneği, T. TANKUT içinde, *Erzincan ve Dinar Depremleri Işığında Türkiye'nin Deprem Sorunlarına Çözüm Arayışları TÜBİTAK Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (s. 293), Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- GÜR, Y. (1996). Dinar Depreminin Ardından, *Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile Belediyeler*, 10(32), 25-27.
- KRIEMER, A. (1990). *Lessons Learned From Emerging Leading*, Washington: The World Bank Environmental Department Divisional Working Paper.
- ÖZKAN, G. (2009), *Küresel Finansal Kriz, Uluslararası Finans Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Uluslararası Güç Dengesine Etkileri*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- SARP, N. (1999), Sağlık Hizmetlerinde Afet Yönetimi, *Deprem Araştırma Enstitüsü Bülteni*, 26(81), 5-54.
- TANKUT, T. (1996), Deprem Zararlarının Azaltılmasında Yurttaş Eğitiminin Önemi, T. TANKUT içinde, *Erzincan ve Dinar Deneyimleri Işığında Türkiye'nin Deprem Sorunlarına Çözüm Arayışları, TÜBİTAK Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (335-336), Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- TEMİZ, S. (1998), Afet-Afet Türleri ve Afette Karşılaşılan Sorunlar, *Sivil Savunma Dergisi*, 40(151), 24.
- YILMAZ, A. (2009), Türkiye'de Afet Zararlarının Azaltılması Çalışmalarının Tarihi Gelişimi Üzerine Notlar, *Türk İdare Dergisi*, 74(434), 155-169.

BÖLÜM 8

KAYSERİ'NİN İNANÇ TURİZM DEĞERLERİNİN İNCELENMESİ

Ramazan KOCA¹

Giriş

İlkçağda fetih, istila ve dini sebeplerle olduğu kadar yöneticilerin, tacirlerin ve macera arayan denizci kavimlerin seyahatlerini turizm faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Orta çağda dini sebeplerden ötürü turizm faaliyetleri ön planda yer almaktadır. Yeniçağda zevk ve tatil yapma amacıyla imtiyazlı kişilere ait olan bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın çağda savaşların olması turizmi sekteye uğratsa da daha sonraki dönemlerde turizmin çeşitlenmeye başladığı görülmektedir (Güngördü,1997:5).

Turizm daha yüksek büyümeyi teşvik etmekte, bölgesel dengesizlikleri azaltmada, istihdam yaratmada ve olumlu dışsallıklar yaratmada önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalar göstermektedir ki ekonomik büyüme ile turizm sektöründeki büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Proença ve Soukiazı, 2008: 794).

Doğal, kültürel ve sosyal olarak yöreye ve ülkeye ekonomik yönden katkı sağlayan turizm, ulusal ve uluslararası düzeyde küresel bir etkinliktir. Teknolojik, ekonomik sosyal ve siyasal gelişmelerle birlikte turizm aktivitelerinde son yıllarda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bunun sonucunda, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliğine dayalı olarak sürdürülebilir turizm, eko-turizm, alternatif turizm, doğa turizmi, özel ilgi ve inanç turizmi gibi türler çıkmıştır. Türkiye'nin yüksek bir potansiyele sahip olması kültür turizmi içerisinde inanç turizminin gelişmesini hızlandırmıştır (Sever,2016:2138).

Alternatif turizm türlerinden biri olan inanç turizmi, dünyanın en eski turizm türlerinden birisidir. Orta çağda inanç turizmine benzer anlamların kullanıldığına rastlanmaktadır. Kudüs, Roma gibi destinasyonlar, bu dönemin önde gelen yerleri olmuştur. 19. yy' da inanç turizmi kitlesel turizm hareketleri ile yayılmaya başlamıştır (Güzel,2010:90).

Kayseri farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmasından dolayı alanda birçok dini mekân bulunmaktadır. Kent merkezinin tarihsel ve mekânsal gelişiminde Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerine ait eserler görülmektedir. Bu tarihi yerleşmede dikkati çeken en önemli unsurlardan biri simgesel olarak değer taşıyan, dini mekânlar ve konutlar kent silüetini oluşturmaktadır (Erdoğan & Atabeyoğlu, 2016: 85). Seyyid Burhaneddin Türbesi, Zeynel Abidin Türbesi, Melikgazi Türbesi farklı yerlerden birçok ziyaretçi çekmektedir. İl merkezinde bulunan Surp Astuadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi, Surp Kirkor Losovoriç Kilisesi, Agias ve Anagiri Kiliseleri, Soğanlı Kaya Kiliseleri ve Talas Rum Kilisesi Hıristiyan dinine mensup olan ziyaretçilerin uğrak yerleridir. Bu dini çekicilikler Kayseri'nin inanç turizmine ev sahipliği yaptığını göstermektedir (Kayseri Valiliği,2023). İnanç turizmi kapsamında Kayseri'nin gerek cami, medrese, türbe gibi

İslam dinini yansıtan yapılarının olması, gerekse Hristiyan dinini yansıtan kilise ve manastırların ilin değişik birçok yerinde bulunması inanç turizm bakımından potansiyelini göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı Kayseri'nin inanç turizm kapsamında sahip olduğu değerlerin incelenmesine dayanmaktadır.

İnanç Turizmi

İnanç turizminde dini inançlar aynı zamanda hac ve kutsal yerleri ziyaret gibi mekânsal ifadeleri olan dini uygulamaları da besler. Bunun yanında birçok farklı faktörün karşılıklı etkileşimini yansıtır ve fikirlerin yayılmasının, insanların hareketlerinin ve insan topluluklarının incelenmesi için fırsatlar sunmaktadır (Park,2004: 26). Ruhsal bir rahatlama sağlamayı amaçlayan inanç turizmi, turistler için boş bir seyahatten öte, tarih, kültür ve dinlerine ait mirasların, bugünkü yaşadığı hayatı nasıl etkilediğini görebilmelerine olanak sağlamaktadır. Dini seyahatler, insanları fiziksel, ruhsal, sosyal ve duygusal olarak etkilemektedir (Şahiner, 2012: 28–29).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), inanç turizminin sürdürülebilir ilkeler üzerinde tanıtım ve gelişme için en etkili araçlardan biri olabileceğini savunmaktadır. Dini turizm ulaşım, eğlence, dinlenme, yemek gibi çeşitli sektörlerin gelişiminden yerel halkın hediyelik eşya ve yerel ürünlerin pazarlamasına kadar birçok ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlar. Ancak bazı durumlarda aşırı ticarileştirme kutsal yerler üzerinde olumsuz bir sosyo-kültürel etkiye sahip olabilmektedir. Bu nedenle dini bir yerin ticari ve ekonomik tarafının manevi misyonunun önüne geçmemesi gerekmektedir (Carmen,2020:170-177).

İnanç turizmi dünya çapındadır ve dini yerler pek çok turistin ilgi odağıdır (Lakshmi ve Ganesan, 2010, Rashid,2018). Günümüzde turistlerin inanç turizmine başlıca aşağıdaki çeşitli nedenlerle yönelmektedir:

- Hac ziyareti görevini yapmanın verdiği manevi rahatlık
- İnsanların aynı dine inandığı kişilerle buluşma ve tanışma isteği,
- Dini görevlerini yerine getirmek,
- İnsanların inandığı inanç merkezlerini görme isteği,
- Günahlarından kurtulmayı ummak ve Allah'a arzularını bildirmek isteği (Güzel, 2010: 90).

İnanç turizminde hac ziyaretlerinin turizm kapsamında olup olmadığı ile ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Hac ziyaretinin turizm kapsamında olduğunu belirtenler hac tanımından destek alıp Hac uygulamasının inanç

turizmi olduğunu savunmaktadırlar. Fakat İslamiyet'te Hac uygulaması, dünyevî bir özellik taşımayan kutsal bir yolculuk olarak ibadet şeklinde düşünülmektedir (Küçük,2013:109).

Hacı Olma		İnanç Turizmi		Turizm	
A	B	C	D	E	
Kutsal			Dünyevi		
A: Dindar/hacı B: Hacı>Turist C: Hacı=Turist D: Hacı<Turist E: Dünyevi Turist					

Şekil 1: Hacı-Turist Yolu (Smith,1992)

Dini sebeplerle hac ziyareti yapanların turist grubunda olup olmadıkları ile ilgili olarak Smith (1992:4) bir doğrultu üzerinde hacı olma ile turizmi zıt uçlara yerleştirmiş, inanç turizmini de bu ikisinin merkezine koymuştur. Griffin ve Raj'da (2017) da dünyevi haccı, kahraman olarak görülen birisinin mezarına, çevresel veya insan trajedisinin yaşandığı bir bölgeye (Hint Okyanusundaki Tsunami bölgeleri, Pompei), atalarının bulunduğu veya savaş alanı olan yerlere yapılan ziyaretler şeklinde nitelendirilmektedir. Manevi haccı da manevi yükselme amacıyla kişinin bulunduğu ortamdan ayrılıp yaptığı seyahatler şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca bu seyahatlerin dini şeklinde olacağı gibi, kutsal veya deneyimsel niyetleri de içeren dini olmayan niyetleri de kapsayacağı belirtilmektedir.

İnanç turizmi hem ziyaretçilerin hem de bölge sakinlerinin gözünde bir yerel kalkınma ajanı olarak daha geniş ve uzun vadeli faydalara sahip olabilmektedir ve aynı zamanda bölgedeki kültür ve sanat tesislerinin sürekli olarak gelişmesine yol açabilmektedir (Gill ve Curiel,2008:421).

İnanç turizmi, insanların dini vecibelerini yerine getirmek amacıyla, türbelere, kiliselere veya manastırlar gibi kutsal yerleri ziyaret etmek, hac veya misyonerlik yapmak veya dini bayramlarla bağlantılı etkinlik ve festivallere katılmak için seyahat etmeleri anlamına gelmektedir. Günümüzde inanç turizmi açısından Mekke, Medine, Beytullahim, Kudüs, Santiago de Compostela (İspanya), Vatikan, Lourdes, Meryem Bazilikası (Fransa) ve Guadalupe Leydisi (Mexico City) gibi dini yerler en kutsal şehirler arasında gösterilmektedir (Pintér,2014:5-6).

Kayseri'de İnanç Turizminde Camiler

Kayseri'nin köklü bir tarihi ve kültürel çeşitliliğinin olması birçok farklı medeniyetlere ait kültürel ve dini mekanların bir arada görülmesini sağlamaktadır. Özellikle Danişmentliler ve Selçuklu döneminde İslam medeniyeti ve kültürünün izleri kentin birçok yerinde görülmektedir. Hunat

Hatun, Cam-i Kebir, Gülük ve Hacı Kılıç camileri bu dönem ait başlıca dini mekanlarıdır. Osmanlı dönemine ait olarak da Kurşunlu cami ön plana çıkmakta olup kentin başlıca dini çekiciliklerini oluşturmaktadırlar.

Hacı Kılıç Camisi/Külliyesi, Kayseri’de İstasyon Caddesinde 1249 tarihinde Sultan II. Keykâvus zamanında Ebülkasım ibn Ali el-Tusi tarafından yapılmıştır. Sade dış görünüşü ve taştan yapılmış cami ve medrese görünümüne sahiptir. Ancak Külliye bütünüyle plan hususiyeti bakımından Selçuk mimarisinde başka örneği görülmeyen bir yapı oluşturur (Gabriel,1931; Öney,1966:377). Ortak bir avlunun güneyine cami kuzeyine medrese inşa edilmesiyle oluşturulan plan şeması 16.yüzyılda Sinan külliyelerinin aynı olması bakımından önem göstermektedir. Medrese iki eyvanlı ve tek katlı olarak düzenlenmiştir. Ayrıca yapı taç kapılarıyla zengin bir taş süslemesi göstermektedir (Kayseri Valiliği, 2013:59).

Hunat Hatun Camisi-Külliyesi, Kayseri merkezde ve kalenin doğusunda yer alan külliye Gıyaseddin Keyhüsrev’in annesi Mahperi Hatun tarafından 1237-1238’de yaptırılmıştır. Cami tek katlı olup, avlusu açık ve dört yandan revaklıdır. Külliyyede bulunan türbeye medreseden giriş bulunmaktadır. Medresede Mevlâna Muhyiddin gibi müderris olan birçok kişi görev yapmıştır (Boy,2017: 65). Külliye cami, medrese, türbe ve çifte hamamdan oluşmaktadır. Ayrıca külliye kent meydanında konumlanması ve batı taç kapısında ikonografi bakımından siluet şeklinde de olsa arslan figürünün verilmesi bakımından önem göstermektedir (Doğan,2012:203; Şahin,2010:485).

Kurşunlu Cami, Asıl adı Hacı Ahmet Paşa Camisi olan bu cami, Kayserili olan Mimar Sinan tarafından 1573 yılında inşa edilmiştir. Adını merkezî kubbesinin kurşunla kaplı olmasından dolayı almıştır. Mimar Sinan’ın Kayseri’deki 12 eserinden günümüze ulaşan tek eseridir. Minberi, İç süslemeleri ve avluda sekiz sütuna basan sivri kemerlerin taşıdığı kubbeli şadırvanı ile dikkat çekmektedir. Kurşunlu Cami, Klasik Osmanlı dönemi mimarisini yansıtmaktadır. Süslemeleri ve kalem nakışları bakımından Kayseri’nin en güzel camileri arasındadır. Caminin düzgün kesme taştan inşa edilen son cemaat yeri, Mimar Sinan’ın İstanbul Üsküdar’daki Mihrimah, Eminönü Rüstem Paşa ve Atik Valide camilerindeki gibi çift revaklıdır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi,2017).

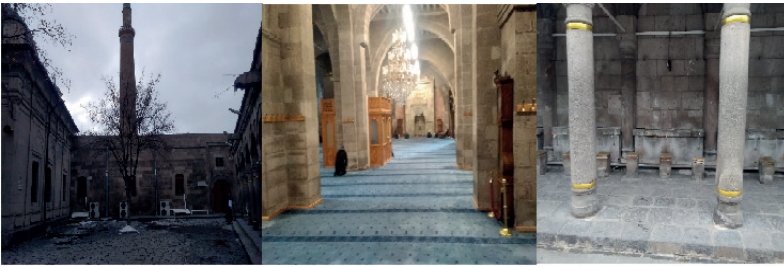
Kölük (Gülük-Külük) Cami, Danişment dönemine ait külliye Kölük (Gülük- Külük) Camisi Kayseri’nin Danişment başşehri olduğu 1135 -1142 yıllarında Melik Nizameddin Yağlıbasan tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. Birçok kez tamir ve onarım geçiren yapı, 1334-1335 yılındaki depremden sonra Kölük Şemseddin tarafından onarıldığından Kölük ve Gülük diye adlandırılmaktadır (Eryavuz,2002).

Şekil 2: Güllük Camii

Cami, hamam ve medrese olmak üzere bir külliye halinde düzenlenmiştir. Medrese ve Cami dikdörtgen bir alan üzerine kurulmuştur. Yapımda kesme taş ağırlıklı olarak kullanılmış olup mihrapta çini, mihrap önü kubbesinde de tuğla kullanılmıştır. Kuzey cephesine cami ve medrese girişleri yerleştirilmiştir (Şahin,2010:477)

Kayseri Ulu Camii (Cam-i Kebir), Danişmendlilerin üçüncü hükümdarı Mehmed Melik Gazi (1134-1143), tarafından yaptırılmıştır. Şehir merkezinde olan cami, Ulu Cami olarak bilinmekle beraber Cami-i Kebir veya Sultan Camii olarak da değişik kaynaklarda anılmaktadır. Caminin kuzeye açılan kapısı yanındaki kitabe Yağıbasanoğlu, Muzaffereddin Mahmud tarafından 1206 yılında onartılmıştır. Abidenin bugün taşıdığı tek kitabe olan onarım kitabesi ise kuzey duvarın dış yüzüne, kapının yakınına konulmuştur. Minaresinin ne zaman yapıldığına dair herhangi bir kitabe veya kayıt yoktur. Caminin bir diğer özelliği ise minaresinin Kayseri'nin en eski minaresi olduğu kabul edilmektedir. Yüksekliği 47 metre olan minare taştan dört köşe kaidesi olup, şerefeye kadar tamamen tuğladan örülmüştür. Şerefenin altında çini üzerine sahnis bir Kufi yazı ile yazılmış fakat henüz okunamamış bir ayet-i kerime vardır (Kayseri Valiliği,2023; Erkiletlioğlu,2019:344).

Şekil 3: Cami-i Kebir

Kayseri'de Başlıca Manevi Şahsiyetler ve Türbeler

Kayseri'nin zengin bir tarihe geçmişe sahip olması birçok farklı kültüre ve dine ait eserlerin ve şahsiyetlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Özellikle Anadolu'ya İslam dininin yayılmasında birçok manevi şahsiyetin

bu topraklarda yaşadıkları ve hizmet ettikleri görülmektedir. Şem'un aleyhisselam, Seyyid Burhaneddin, İbrahim Tennuri, Somuncu Baba, Zeynel Abidin, Cemil Baba, Yaman Dede, Kadı Burhaneddin, Taceddin-i Veli, Melikgazi gibi birçok manevî şahsiyetin hikayeleri veya eserleri günümüzde sadece Kayseri yöresinde değil Anadolu ve İslam coğrafyasında tanınmaktadır. Aynı zamanda türbeleri veya kabirleri de birçok farklı yerden gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir.

Zeynel Abidin, halk arasında “İmam Sultan” ve “Seyyid” olarak adlandırılan şeyhin türbesi önemli inanç ziyaret yerleri arasındadır. Türbesi (1886) il merkezinde Hunat Külliyesi yakınında Kağnı (Araba) Pazarı Semt'i'nde yer almaktadır. Rukai Tarikatı Şeyhi Seyyid Zeynel Abidin'in tekke yapılan içindeki türbesi, II. Abdülhamid zamanında yenilenmiştir. II. Abdülhamid türbeye bir örtü ve avize hediye etmiştir (Kayseri Ansiklopedisi,2015).

Seyyid Burhaneddin, miladî 1166 veya 1169 Tirmiz kentinde doğmuştur. Soy ağacı Hz. Hüseyin'e (r.a) dayandığı için Hüseyini olarak da bilinmektedir. Yine “seyyid-i sırdân” olarak da anılmaktadır. Bunun sebebi ise Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya gelişini Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye önceden haber vermesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. “Burhâneddin, burhân-ı dîn, burhân” ve tahkik ve tasavvuf ehli olduğunu belirten “muhakkik” lakaplarıyla da tanınır (Hüsrevoğlu,2017; Ceyhan, 2009). Seyyid Burhaneddin, ilk bilgilerini ailesinden öğrendikten sonra Belh şehrine giderek dönemin alimlerinden olan Bahaeddin Veled'den dersler almış ve onun müridi olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde henüz çocuk yaşta olan Mevlana Celaleddin'e de lalalık ve atabeklik hizmetinde bulunmuştur (Subaşı,1995:54). Mevlâna hazretleri ona itaat ederek, Seyyid Burhaneddin hazretleri ile dokuz yıl sevgiyle yürüyen hocalık-talebelik devresi sürmüştür. Bazılarına göre, bu müridlik, ta Belh Şehrinde iken Mevlana'nın Seyyid Burhaneddin'e mürid olduğunu belirtmektedirler (Altun,1995:226).

Şekil 4: Seyyid Burhaneddin Türbesi

Seyyid Burhaneddin Maârif' adlı eseri; ibadetin sırları, nefis terbiyesi ve seyr-i sülûkün incelikleri gibi konulara değinmiştir. Özellikle nefsin zaafı,

kötülükleri, hileleri, hastalıkları, bu hastalıkları tedavi etmenin yöntemleri, nefis terbiyesi ve kötülüklerden korunmanın çareleri üzerinde durmuştur (Sucu Koroğlu,2021:286). Türbe yazıtında geçen, “Muhyiddin-i Arabi’den sonra ikincidir” cümlesi ve itikadi ve kelami konularda sufi davranış doğrultusunda seviyeli fikirlerinin olması, onun Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat çizgisinde olduğunu göstermektedir (Oral, 2016: 61, Ceyhan,2009).1891 yılına kadar normal bir mezarlık şeklinde olan kabir, zamanın Ankara valisi Abidin Paşa tarafından ziyaretinde mezarlığın türbe ’ye çevrilmesi düşünüldüğü sultan II. Abdülhamid Han’ın olurundan sonra da 1894 yılında vakıf bütçesi ile türbe yapılmıştır. Ayrıca Sultan, inşaat bitiminden sonra kendi şahsi bütçesinden, türbeyi tefriş ve avize hediye ederek özel ilgisini göstermiştir. Yörede halk tarafından yoğun şekilde ziyaret edilen bir dini uğrak yeridir (Hüsrevoğlu,2017: 90-91; Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları,2009:158).

Melikgazi türbesi, deniz seviyesinden yüksekliği 1830 metredir. Türbe hâkim bir inşa edilmiştir. Üst kısımdaki 7 adet temsili tabuttan 6’sı bir sırada, bir tanesi ayrı bir yerde durmaktadır. Bunun Melik-Gaziye ait olduğu söylenmektedir. Mahzenin tabanı topraktandır. Bunlar, mahzende tahta sandukalar içinde aynı tertip de muhafaza edilmekte olan 7 adet mumyaya tekabül etmektedir. Yalnız Melikgazi’ninki bir sedirin üzerinde durmaktadır. Türbe ve etrafındaki mezarlar 1213 senesinde yüksek bir taş duvarla çevrelenmiştir (Özgüç ve Akok,1954:331-333).

İbrahim Tennuri, annesi Amasyalı olduğundan dolayı Amasya’da doğduğu söylene de bazı kaynaklarda Sivas’ta doğduğu kaydedilmektedir. Tennûrî denmesinin sebebi ise, bir ara içine düştüğü “kabz” halinden kurtulmak için şeyhinin himmetiyle geliştirdiği tedavi usulüne dayandırılmaktadır (İsmet Uzun,2000:356). İbrahim Tennuri Bayramiyye-Şemsiyye tarikatının Tennfuiyye kolunun kurucusudur (Yıldız,2011:111).

İbrahim Tennuri 1438 yılında Kayseri’ye gelip Hunat Hatun Medresesi’nde ders okutmuştur. Medrese Vakfiyesinde “Burada ders okutanların Hanefi Mezhebinden olmaları gerekir” kaydına rastlayınca bu görevi bırakıp kendini ibadete ve eserler yazmaya adanmıştır. “Tacüit-Tevarihî” ten öğrendiğimize göre, Hunat Hatun Medresesindeki görevinden ayrıldıktan sonra bir köşeye çekilerek kendini ibadete veren İbrahim Tennuri zamanla Allah sevgisi ile yanmaya, güzel sesle okunan Kuran-ı Kerimi dinlerken ağlamaya başlamış ve bazı zamanlarda bayılıp düşmüştür. Erdebil Şeyhlerine katılmaya kesin olarak karar vermişken, Hacı Bayram Velinin halifesi olan Şeyh Ak Şemseddin’i keşfederek bu kararından vazgeçmiştir. Dönemin âlimlerinden Akşemseddin Hazretleri’nden ilim ve icazet aldıktan sonra Kayseri’ye tekrar dönüp burada irşat görevini sürdürmüştür (Subaşı,1995:161-162; Keskin,2001:42)

İbrahim Tennuri 1482 yılı sonbaharında vefat etmiştir. Türbesinin, kendisi tarafından yaptırıldığı söylenmekte olup, türbe Şeyh Camii’nin

batı tarafındadır. Gülzar-ı Manevi adında manzum bir eserinde namaz, abdest, oruç gibi fikhî meseleleri işleyerek tasavvufi yönüyle de ele almıştır (Yıldız,2011:112).Tennuri Gülzar-ı Manevi adlı eserinde fıkıhla tasavvufu kaynaştırmıştır. Eserin tasavvufi yönü fikhî yönüne galiptir. Bu sebeple her konunun baş kısmında kısaca fikhî durum anlatıldıktan sonra tasavvufi yönüne geçilerek eserde asıl ağırlık buraya verilmiştir. Eserde kinaye, mecaz, teşbih, istiare ve cinas gibi edebi sanatların çoğu kullanılmıştır (Karabulut Ali ve Yıldız,1978:26-27).

Cemil Baba, son devir dervişlerinden olup asıl adı Cemil Kazan'dır. Fakat 1960'tan itibaren halk arasında "Hacı Cemil", "Boyacı Cemil", "Cemil Emmi" ve "Mavi Boncuklu Cemil" olarak bilinmiştir. Kayseri'nin sevilen halk adamlarından olan Cemil Baba ayakkabı boyacılığı ile geçimini sağlamıştır. İlerleyen yaşlarında "Hacı Cemil" olarak tanınan bu zata halk arasında "veli", "deli" ve "meczip" gibi sıfatlarda verilmiştir. Ayrıca şehirde rastgele nazar ettiği kişilere verdiği mavi boncuklardan dolayı "Mavi Boncuklu Cemil Baba" olarak da tanınmıştır. Zamanla tanınırlığı İstanbul başta olmak üzere artarak, Türkiye'nin birçok yerine yayılmıştır (Altınkaya,2017:18).

Cemil Baba sade bir yaşayış ve görünüşüne rağmen derin esrara sahip olan birisiydi. Karşılaştığı insanlara hep hayır öğüdünde bulunur, onları hayra, gönül zenginliğine çağırırdı. "Nimet kapısını kapatıp zahmet kapısını açmadan, Gösteriş kapısının kapatıp, teslimiyet kapısını açmadan, uyku kapısını kapatıp, uyanıklık kapısını açmadan, zenginlik kapısını kapatıp, fakirlik kapısını açmadan, ihtiras kapısını kapatıp, ölüme hazırlık kapısını açmadan, Salihler Ordusu'na katılamazsınız." derdi. "Malınız ve mülkünüz sizi gurura düşürmesin. Çünkü onda dünyalık kokusu vardır." Diye söyleyişte bulunurdu (Subaşı,1995:316).

Şem'un Aleyhisselam, doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. İsa'da sonra Dünyaya gelmiş olup peygamber efendimiz hadisi şerifinde peygamber olarak bahsetmiştir. Bu mübarek zatın Erciyes'in batısında bulunan Evliya Dağı diye anılan yerde yaşadığı rivayet edilmektedir. Yerel halk "Şem'un El Gazi" olarak bilmektedir. XII. asırda Anadolu'ya gelen Selçuklular mezarının üzerine türbe yaptırmışlardır. Kabrinin boyu 4 metre olup yanında ise iki çocuğuna ait mezarlar bulunmaktadır (Subaşı,1995:22-24).

Kayseri'de İnanç Turizminde Kiliseler

Kayseri'de kilise ve manastırların büyük çoğunlukla olduğu yerler Zenci Dere, Talas, Hisarcık, Hacılar gibi yerleşmelerde görülmektedir. Yine bu yerleşmelerde, 19.yüzyılın ortalarında kiliselerin yanı sıra, pek çok da Manastır yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kayseri yöresi manastırları içinde, Yanar Taş (Taxiarchi) ile, Zenci Dere Manastırları Rum Manastırlarını, Ermeni

Manastırları olarak da Surp Karabet, Surp Daniel, Surp Sergis ve Peri Karabet gibi manastırları sayabiliriz. Rum ve Ermenilerin bir arada yaşadıkları köylerin büyük bir bölümü ise Talas yöresinde bulunmaktadır. Darsiyak, Germir, Evkere, Gesi, Endüllük ve Derevenk bunlardandır (İlter,1988).

Kayseri’de 19. yüzyılın sonlarında kent merkezi ve merkeze bağlı yerleşimlerde, 130 civarında kilise olduğu tespit edilmiştir. Bugün, bazıları kalıntı halinde olmak üzere 39 kilise mevcuttur. Bu 39 kilisenin cemaatlere göre dağılımında; 18 kilisenin Ortodoks, 16 kilisenin Gregoryen, 1 kilise de Protestan kilisesi şeklindedir. Darsiyak, Talas ve Pınarbaşı’nda bulunan toplam dört kilisenin hangi cemaate ait olduğu ise kesin olarak belirlenememiştir (Güngör Açıkgöz, Ahunbay,2008).

Kayseri’deki 19. yüzyıl kiliseleri, yapıldıkları dönemin siyasi, sosyal ve mimari ortamını yansıtan belge değerleri ve kent dokusunda gösterdikleri estetik katkıları ile önemlidirler. Bezeme ve üsluplarda Batı etkisi, kökleri ise Suriye kiliseleri ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde de benzerleri görülen plan düzenleriyle bu kiliseler, 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığında özel bir yer tutmaktadır (Güngör, Açıkgöz, Ahunbay,2008).

Surp Krikor Lusavoriç Ermeniler arasında Hristiyanlığı yayan kişinin adıdır. Kilise manastır kilisesi olarak 1859 yılında inşa edilmiştir. Kapalı Yunan haçı plan tipinde yapılmıştır. Bu tip, dört serbest destek üzerine pandantif geçişli kubbe ile örtülü bölüm, doğu ve batı haç kolları pandantif geçişli kubbe, kuzey ve güney haç kolları pandantif geçişli oval kubbenin örtülmesiyle oluşmaktadır. Kilisenin yapımında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kalem işi bezeme süslemelerinde ağırlıklı olarak bitkisel ve geometrik motifler bulunmaktadır. Bezemelerde ışık –gölge kullanılarak derinlik oluşturulmuştur. Hâkim renk mavi ve tonlarıdır (Sağır,2000).

Kansurp Lusavoriç Kilisesi, Caferbey mahallesinde bulunmaktadır. 1859 yılında büyük bir onarım,1885 yılında da tekrar onarım görmüştür. Bununla ilgili mermer kitabesi giriş kapısı üzerine yerleştirilmiştir. Kilise üç nefli bazilikal planlı olup, orta nef yan neflerden sütun ve payelerle ayrılmıştır. İç kısım doğu batı ve kuzey güney doğrultusunda atılmış kemerlerle üç dikdörtgen, bir de kare mekâna bölünmüştür. Orta nef üzeri ile doğu ve batıdaki kısımlar kubbeli yan nefler, oval kubbeli ve çapraz tonozludur. Kilisenin girişi beş sütunlu yarım kubbeden oluşmaktadır. Freskolarla kaplı olan kilisede İncil betimleri resmedilmiştir. Bugün alanda ibadete açık olan tek kilisedir. (Kayseri Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları,2009:154). Cumhuriyet döneminde Kayseri’de papaz düzeyinde bir din görevlisiyle beş üyeden oluşan bir yönetim kurulu daima olmuştur. Surp Surp Krikor Lusavoriç Orta Anadolu’nun yegâne Ermeni Kilisesidir. Bundan dolayı çevredeki Ermenilerin ruhani merkezi konumundadır (Adıbelli, 2002: 156).

Surp Astuadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi, Cumhuriyet Mahallesinde yer almaktadır. Kilisenin ne kim tarafından ve ne zaman yapıldığına dair bir kitabesi bulunmamakla beraber, 1838 - 1875 yılları arasında ek onarımlar ile bugünkü halini almıştır. Kilise, üç nefli bazilikal bir planda doğu batı doğrultusundadır. Kilise, dört sütuna oturan üç kemerin oluşturduğu iki katlı girişi ile dikkat çekmektedir. Kayseri Büyükşehir Belediyesince restore ettirilen yapı, kültür ve sanat merkezine dönüştürülmüştür (Kayseri Büyükşehir Belediyesi,2023). Kilise günümüzde kütüphane olarak hizmet vermektedir.

Şekil 5: Surp Astuadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi

Soğanlı Kiliseleri

Soğanlı konum olarak Kayseri-Niğde-Nevşehir üçgeninde kaya kiliseleri, mağaralar ve evlerin iç içe girdiği bir vadi içerisinde yer almaktadır. Vadideki yerleşim Roma Dönemine kadar uzanmaktadır. M.S. IV. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın Kapadokya'daki merkezlerinden biri olan Soğanlı, VII ve VIII. Yüzyıllarda önemini sürdürmüştür. Kiliselerdeki duvar freskleri, stil bakımından X-XIII. Yüzyıl dönemini yansıtmaktadır. Alanda pek çok kaya kilisesi, binlerce güvercinlik ve manastırlar dışında, barınaklar ve mağaralar bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Müdürlüğü,2009:434).

Doğal ve kültürel miras zenginliğinin yanı sıra Ürgüp ve Göreme'ye olan coğrafi yakınlığı nedeniyle 1960'lı yıllardan günümüze kadar Kapadokya'dan gelen yabancı ziyaretçilere ev sahipliği yapmıştır. Soğanlı Vadisi içerisinde kültür turizmüne yönelik çok sayıda kilisenin olması, Kapadokya bölgesine gelen yabancı ziyaretçiler için önemli bir çekim merkezi olmuştur. Soğanlı'da yer alan önemli kiliseler: Kubbeli Kilise, Karabaş Kilisesi, Tahtalı (Azize Barbara) Kilise, Yılanlı Kilise, Tokalı Kilise, Saklı Kilise, Ballık Kilise ve Geyikli Kilise sayılabilir (Ceylan ve Koca,2022:24; Kültür ve Turizm Müdürlüğü,2009:434).

Yılanlı Kilisesi üç bölmeli olup, üçüncü bölme yontma taş ile inşa edilmiştir. Diğer kiliselerde olmayan kompozisyon yapısı vardır. Duvarlar, karşılıklı harp nizami almış mızraklı askerler ile İsa ve azizlerin resimleriyle süslenmiştir. Ayrıca at üzerinde olan Saint Jean' in kurtlara ve yılanla saldırısı da tasvir edilmektedir (Kayseri Valiliği, 2023).

Karabaş Kilisesi vadinin kuzeyinde yer alır. Kilise doğu-batı Doğrultusunda uzanmaktadır. Basilikal planlı çift nefli bir yapı göstermektedir.11. yüzyılın ortaları olarak tarihlendirilmektedir. Karabaş Kilisesi'nde apsis ve tonozlar diğer yapılara göre yeni bir düzenleme göstermektedir. Bu düzenlemeye göre sahneler, el sanatları örneğinde olduğu gibi geniş alanlar üzerinde yer almaktadır (Altun,2008:84)

Azize Barbara Kilisesi'nde dört duvar resmi bulunmaktadır. Ana apsiste İsa Pantokrator; kuzey haç kolu batı duvarda Meryem ve Çocuk İsa ile kadın martir; kuzey haç kolunda atlı asker azizler Georgios ve Theodoros; batı haç kolu kuzey duvarda Azize Barbara yer almaktadır (Ceylan Karaca,2013:97).

Koramaz Vadisi Kiliseleri

Koramaz Vadisi 12 km uzunluğa sahiptir. Buradaki yerleşimin Erken Tunç Çağı'na ve Roma dönemine kadar uzanmaktadır. Vadi içerisinde çok sayıda Bizans Dönemi kaya kiliselerinin ve Roma Dönemi'ne ait kaya mezarlarının bulunması vadinin tarihi derinliği ve önemi bakımından Türkiye'nin önemli vadileri içerisinde yer almasını sağlamaktadır. (Yazlık,2019:693).

Şekil 6: Isbıdın Kaya Kilisesi

Koramaz Vadisi'nde kaya kiliseleri ve kaya mezarları alanda inanç turizminin gelişmesi bakımından önemli bir çeşitlilik sunmaktadır. Alandaki eserlerin ve yapıların tanıtımı ve restore edilmesiyle turizmin çeşitliliğinin artacağı öngörülmektedir.

Sonuç

Araştırma günümüzde alternatif turizm yöntemleri arasında yer alan inanç turizmi kapsamında Kayseri'nin sahip olduğu inanç turizm değerlerinin incelenmesine dayanmaktadır. Kayseri'nin zengin bir tarihi ve kültürel çeşitliliği inanç turizmi kapsamında birçok değerlerin bir arada bulunmasını sağlamaktadır.

Soğanlı ve Koramaz Vadisi gibi destinasyonlarında Roma ve Bizans dönemlerine ait birçok kilise yer almaktadır. Özellikle Türkiye’de Hristiyanlığa ait birçok kilisenin bulunduğu Kapadokya bölgesine yakınlığı ile bilinen Soğanlı kiliseleri inanç turizmi bakımından ziyaret edilen başlıca dini çekicilikler arasında yer almaktadır.

Kayseri’de Selçuklu ve Osmanlı döneminde İslam medeniyetine ait dini çekicilikler yer almaktadır. Özellikle ilin birçok yerinde Danişmentliler ve Selçuklu Dönemine ait tarihi ve dini yapılar görülmektedir. Bu döneme ait Hanut Hatun, Cami-i Kebir ve Güllük camileri kent merkezinde önemli inanç merkezlerinin başında yer almaktadır. Osmanlı Dönemine ait ise Kurşunlu Camisi gelmektedir. Yine ilin manevi şahsiyetleri arasında Mevlana’nın hocası olan Seyyid Burhaneddin türbesi inanç turizmi kapsamında ziyaretçilerin başlıca uğrak merkezini oluşturmaktadır. Bunu yanında İbrahim Tennuri, Cemil Baba ön plana çıkan diğer manevi şahsiyetler arasında yer almaktadır.

Kayseri’nin gerek bulunduğu konum gerekse ulaşım imkanları bakımından elverişli olması, Kapadokya gibi turizm destinasyonuna yakınlığı ve farklı dinlere ait birçok dini çekiciliği bulundurması inanç turizmi bakımından güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Bunun yanında yeterli tanıtım ve etkinliklerin yapılmaması ve turizm çeşitliliğinin sağlanamaması inanç turizmi açısından geliştirilmesi gereken unsurları oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, R. (2002). Kapadokya Bölgesi'ndeki Hıristiyanlık Tarihi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Konya
- Altınkaya, V. (2017). Mavi Boncuklu Cemil Baba, *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, ISSN: 2548-0081 E-ISSN: 2564-7113
- Altun, K. (1995). Seyyid Burhaneddin Hazretleri ve Dünya Görüşü, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6:226-229
- Altun, F.(2008).Kapadokya Bölgesi Soğanlıdere Vadisindeki Karabaş Kilisesi'nin Duvar Resimleri ve Resim Programı, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* (128),ISSN:1300-4514
- Boy, A. (2017) Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 57-73.
- Carmen, M.I.(2020). Religious Tourism - Between Content And Desire In Economic And Social Development, *The Journal Contemporary Economy Revista Economica Contemporană* 5(4)
- Ceyhan, S. (2009). Seyyid Burhâneddin. İslâm ansiklopedisi (C. 37, s. 56-58). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay
- Ceylan Karaca, H.(2013).Göreme Açık Hava Müzesi'nde Bulunan Azize Barbara Kilisesi, Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Ceylan, S., Koca, R.(2022). Soğanlı Vadisi (Kayseri) Kültürel Miras Alanında Turizmin Gelişimi, *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi* E-ISSN;2602-4462 6(1)
- Doğan, N. Ş. (2012). Kayseri'deki Selçuklu külliyeleeri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Kurucusu*, 191.
- Erdoğan, A., Atabeyoğlu, Ö., (2016). Tarihi Yapıların Kentsel Dokuya Etkisi: Kayseri Kent Merkezi Örneği. *Turkish Journal of Forestry*, 17(1): 83-92.
- Erkiletlioğlu,H.(2019). Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 157, 978-605-9117-40-1
- Eryavuz, Ş. (2002). Kölik camii ve külliyesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, [https://islamansiklopedisi.org.tr/koluk-camii-ve-kulliyesi\(05.02.2023\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/koluk-camii-ve-kulliyesi(05.02.2023))
- Gabriel, A. L. (1931). *Monuments TurcsD'Anatolie I*. Paris: DuMinistere Turc DeL'Instruction Publique.
- Gil,R.Angeles,Curiel,E,Javier(2008). Religious Events as Special Interest Tourism. A Spanish Experience, . *Revista de Turismo Patrimonio Cultural*, <https://doi.org/10.25145/j.pasos.2008.06.032>
- Griffin, K.; Raj, R. (2017). The importance of religious tourism and pilgrimage: Reflecting on definitions, motives and data, *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 5(3), i-ix.
- Güngör Açıkgöz, Ş., Ahunbay, Z.(2008). 19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri, *İTÜ Dergisi A: Mimarlık, Planlama, Tasarım*,7(2):26-37

- Güngördü, E. (1997). Türkiye'nin turizm coğrafyası, IV. Baskı, Copy Star, Ankara
- Güzel, Ö. (2010). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2 (2): 87-100, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/vizyoner/issue/23022/246163>
- Hüsrevoğlu, M. (2017). Mevlâ'nın Üstadı Seyyid Burhaneddin Veli Hazretleri, Kalkan Matbaacılık, ISBN:978-605-67830-0-5
- İlter, F. (1988). 19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Mimarlığı'nda Kayseri Yöresi Hıristiyan Yapıları: Germir ve Endürlük Kiliseleri, *Belleten*, 205:1666
- İsmet Uzun, M. (2000). İbrâhim Tennûrî, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islaman-siklopedisi.org.tr/ibrahim-tennuri>, Erişim:06.02.2023
- Karabulut Ali R., Yıldız, R. (1978). Gülzar-ı Ma'nevi ve İbrahim Tennuri, Elif Matbaası, Ankara
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi (2017). Kurşunlu Cami ve Şadırvanı, <https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/kursunlu-cami-ve-sadirvani>, erişim:06.02.2023
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi, (2023). Surp Astvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi, <https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/surp-astvadzadzin-meryem-ana> erişim:09/12/2023
- Kayseri Valiliği (2013). 81 İlde Şehir ve Kültür Kayseri, Acar basım ve cilt san.ti.c.A.Ş., İstanbul
- Kayseri Valiliği, (2023). Kiliseler, <http://www.kayseri.gov.tr/soganlikiliseler>, erişim:14.02.2023
- Kayseri Valiliği (2023). Turizm, İlimizde tescilli yapılar, erişim tarihi:01.02.2023, <http://www.kayseri.gov.tr/turizmm>
- Kayseri Valiliği (2023). Turizm, erişim tarihi:01.12.2023, <http://www.kayseri.gov.tr/turizmm>
- Kayseri Valiliği (2023). Kayseri Ulu Camii, <http://www.kayseri.gov.tr/cami-kebir-ulu-cami>, erişim:09/12/2023
- Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2009). Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 1.Cilt, T.C Kayseri Valiliği, Kayseri: Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Keskin, M. (2001). Türkçeci Bir Bilge Önder Şeyh İbrahim Tennuri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11:39-60
- Küçük, M. A. (2013). Din- Turizm İlişkisi Çerçevesinde Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Hac Uygulamasına Genel Bakış. *Dini Araştırmalar* 16 (42): 101-128
- Lakshmi, R., Ganesan, P. (2010), "Does selfservice technology impact destination image and customer delight?", *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol. 2 No. 5, pp. 520-538.
- Okuyucu, A. (2020). İnanç turizmi açısından Türkiye'de dini çekicilikle-

- rin dağılışı. *Turkish Studies - Social*, 15(5), 2611-2628. <https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.44886>
- Oral, O. (2016). Mevlânâ'nın Hocası Seyyid Burhaneddin ve Bazı İtikâdî Kelâmî Görüşlerinin Değerlendirilmesi, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8(8): 35-64.
- Öney, G. (1966). Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi. *Belleten*, 30, 377- 387.
- Özgüç, T., Akok, M. (1954). *Melik Gazi Türbesi ve Kalesi*, *Belleten*, cilt 18(69-72):332.333.
- Park, C. (2004). Religion and Geography, Chapter 17 in Hinnells, J. (ed) *Routledge Companion to the Study of Religion*. London: Routledge. 1-29.
- Proença, S. ve Soukiazı, E. (2008). Tourism as an Economic Growth Factor: a Case Study for Southern European Countries, *Tourism Economics*, 14 (4), ss. 791-806.
- Pinter, A. R. (2014). Religious tourism in Mecca, Saudi Arabia. <http://dolgozat-repozitorium.bgf.hu/1065/1/Szakdolgozat%20Pint%C3%A9r%20Anna%20Rita.pdf>
- Smith, V. L. (1992). "The quest in quest. *Annals of Tourism Research*, 19 (1), 1-17
- Subaşı, M.İ. (1995). *Kayseri'nin Manevi Mimarları*, Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayın No:6, Ankara
- Şahin, M.K. (2010). Anadolu da Selçuklu Döneminde Niğde ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taçkapılar Üzerine Bazı Düşünceler, *Journal of International Social Research*, 6(25):477
- Sever, R. (2016). Battalgazi (Eski Malatya) İlçesinin Kültürel Peyzajında Tarih ve İnanç Turizmi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1):2135-2157. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3617
- Sucu Köroğlu, N. (2022). Seyyid Burhâneddin Muhakkık-I Tirmizî'nin Maârif'inde Nefsle İlgili Mütalaalar. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (15):271-292, DOI: 10.23897/usad.1067869
- Şahiner, T. (2012) İnanç Turizmi Potansiyeli ve Halkın İnanç Turizmine Bakış Açısından Karaman. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Karaman.
- Yazlık, B. (2019). Koramaz Vadisi Columbarium Mezarları, *Turkish Studies Historical Analysis*, 14(3), 669-733.
- Yıldız, A. (2011). XV. Yüzyıl Mutasavvıf Şairleri ve İbrahim Tennuri, İbrahim Tennuri Sempozyumu, Melikgazi Bel

BÖLÜM 9

TÜRKİYE'DE İHBARCILIK KONUSU İLE İLGİLİ YAPILAN TEZLERE YÖNELİK ÇOK YÖNLÜ BİR ARAŞTIRMA

Mustafa FİLİZ¹

¹ Dr.Öğr.Üyesi Mustafa FİLİZ, Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, mustafa2108@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7445-5361, Artvin, Türkiye.

1.GİRİŞ

İhbarcılık kavramı, İngilizce’de “whistleblowing” olarak adlandırılırken, Türkçe’de çeşitli terimlerle ifade edilmekte ve literatürde farklı kavramlarla anlatılmaktadır. Türkçe literatürde ihbarcılık kavramının bilgi uçurma, sivil erdem, ahlaki tepki ve vicdani red, ahlaki olmayan davranışların duyurulması, ifşa ve ihbar, izharcılık, ifşa gibi kavramların kullanıldığı ve buna göre anlam yüklendiği görülmüştür. Bu çalışmada, whistleblowing kavramına karşılık olarak ihbarcılık teriminin kullanılması tercih edilecektir.

Whistleblowing kavramı, İngiliz polisinin suç işlemeye eğilimi olan kişileri fark ettikleri zaman meslektaşlarına ve halka haber vermek amacıyla düdük çalmasından türetilmiştir. Bu terim, ilk kez 1963 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yeni yönetimindeki güvenlik risklerini kapsayan ve İç Güvenlik Senatosunun alt komisyonunda yer alan bir baş danışmana verilen bir belgede ilk kez whistleblowing kavramı kullanılmıştır (Petersen & Farrell, 1986: 2).

İhbarcılık ile ilgili literatürde çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Nader vd., (1972), ihbarcılığı, bir kişinin çalıştığı örgütün çıkarını, örgütün ahlaka uymayan, yasal olmayan, hileli veya zararlı eylemlerine karşı üstün tutarak düdük çalması olarak tanımlamışlardır. Fledderman (2012), bir çalışanın, etik dışı, yasa dışı veya ahlaka aykırı davranışlarını başka bir çalışanın veya amiri konumundaki kişilerin kamuoyuna veya üst yönetime bildirmesi olarak açıklamıştır.

Kurumsal ortamlarda yaşanan etik veya yasa dışı olayların tespiti genellikle zordur, çünkü süreç birçok farklı etkene bağlıdır ve olumsuz sonuçlar doğurabilir. Özellikle etik veya yasa dışı davranışların yaşandığı birimlerde denetim mekanizmalarının güçlü olmaması durumunda, bu tür olayların sonuçları daha da kötü olabilir. Bu nedenle, ihbarcılık eyleminin nasıl işlediği büyük önem taşır (Pascoe & Welsh, 2011: 146). İhbarcılık, bireyler, toplumlar, kurumlar ve ülkeler için önemli bir konudur. Etik veya yasa dışı davranışların ihbar edilmesi, iç denetim mekanizmalarının güçlenmesine, strateji ve uygulamaların gözden geçirilerek üretilen mal veya hizmetin kalitesinin artırılmasına katkı sağlar. Kurumların ve çalışanların itibarlarının korunması için birçok önlem ihbarcılık eylemine rehberlik eder (Aydın, 2003: 87). İhbarcılık mekanizması, örgütlerin sosyal kontrol aracı olarak da görülebilir. Kurumlar, karmaşık yapılarından dolayı yasa veya etik dışı davranışların gizlenebilmesine olanak tanır. Bu nedenle, çalışanların yapılan hataları bildirmek için ihbar yollarını tercih etmeleri önemlidir (Demirtaş, 2003: 87). İhbarcılık, örgütlerin, hizmet kalitelerinin, toplumların ve devletlerin iyiliğine katkı sağlar. Bireysel olarak düşünüldüğünde, bir ihbarcının vicdani rahatlaması, psikolojik açıdan önemlidir. Bir kişi, yaptığı

ihbar ile topluma gelecek veya mevcut zararı azaltmaya yönelik önemli bir adım atmış olur (Aydın, 2003: 87). Ayrıca, ihbarcı kurumunun itibarının korunması ve muhtemel tazminatlara karşı korunması sağlanır (Özaslan & Ünal, 2016: 325).

Park ve diğerleri (2005) çalışmasına göre, örgüt içindeki etik dışı durumlar karşısında bir çalışanın üç farklı tepki gösterebileceğini belirtmektedir (Park vd., 2005: 389):

Hiçbir şey yapmamak: Çalışan, etik dışı bir olaya tanık olmuş olabilir ve bu durum hakkında bilgi sahibidir. Ancak, çeşitli nedenlerle durumu ilgili otoritelere bildirmekten kaçınır. Bu nedenler arasında, “Beni ilgilendirmez” düşüncesi veya “kinik ahlak” olarak adlandırılan bir yaşam felsefesi veya algı bulunabilir.

Diğer üyelerle durumun paylaşılması (içsel ihbarcılık veya dışsal ihbarcılık): Çalışan, tanık olduğu durumu örgüt yetkililerine iletebilir. Eğer çalışan, örgüt içinde yetkililerden bir sonuç alabileceğine inanıyorsa, içsel ihbarcılığı tercih edebilir. Ancak, eğer çalışan, örgüt içinde durumun çözülmeyeceğine veya olumsuz sonuçlarla karşılaşacağına inanıyorsa, dışsal ihbarcılığı başvurarak ilgili dış mercilere başvurabilir.

Örgütten ayrılmak: Çalışan, durumun ihbar veya mücadele ile çözülemeyeceğine inanırsa veya psikolojik olarak etkilenmişse, son çare olarak örgütten ayrılabilir. Bu şekilde, sorunun çözülemeyeceğine inanarak örgütten ayrılmanın sorunu çözeceğine inanır.

İhbarcılık, etik dışı veya yasa dışı faaliyetlerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi için kritik bir mekanizmadır. Özellikle kurum içi veya kurum dışı ihbarcılık faaliyetleri, haksızlık, yolsuzluk, suiistimal ve diğer olumsuz durumların ortaya çıkarılmasında etkilidir. Bu çalışma, ihbarcılık kavramının üniversite düzeyindeki akademik tezlerde nasıl ele alındığını anlamak için yapılmıştır. İhbarcılık konusundaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik ve içerik analizi, bu alandaki akademik literatürün durumunu değerlendirmek ve gelecekteki araştırmalara yön vermek açısından önemlidir. İhbarcılık, kurumsal yönetim, etik, hukuk ve sosyal sorumluluk gibi konularla yakından ilişkilidir. Bu nedenle, bu konuda yapılan lisansüstü çalışmaların incelenmesi, ihbarcılık mekanizmalarının geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılması için önemli bir adım olabilir. Ayrıca, bu çalışma, ihbarcılık konusunda farkındalığı artırmak ve bu alanda daha fazla araştırmanın yapılmasını teşvik etmek amacıyla yapılmıştır. İhbarcılık, iş dünyasında ve kamu sektöründe giderek daha fazla önem kazanan bir konudur ve bu alandaki araştırmaların artması, etkili ihbarcılık politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada ihbarcılık kavramı ile ilgili lisansüstü eğitimde gerçekleştirilen tezlerin bibliyometrik ve içerik analizinin yapılarak genel eğilimin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bibliyometrik analiz yöntemi, bilimsel araştırmaların değerlendirilmesi için bir fırsat sunmaktadır, bu da nitel, nicel ve karma yöntemlerle yapılabilmektedir. Aynı zamanda, bibliyometrik analiz, akademik iletişimi tanımlama, açıklama, değerlendirme ve tahmin etme işlevi görmektedir (Borgman & Furner, 2002). Yayınların yazar sayısı, yayınlanma yılı, konusu gibi belirli nicelsel özelliklerin değerlendirilmesi bibliyometrik analizin temelini oluşturur (Ulu & Akdağ, 2015). Bu bağlamda, bibliyometrik yöntemler, belirlenen konunun çeşitli yönlerini değerlendirerek genel bir profil oluşturmak için önemli bir araçtır.

İçerik analizi ise nitel araştırma yöntemlerinden biri olup, doküman, metin ve evrak gibi çeşitli materyalleri belirli kurallar dahilinde (örnekleme, kodlama, kategorizasyon, vb.) analiz etmeyi amaçlayan bir tekniktir (Fiske, 1996). İçerik analizi, nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla kullanılır.

Veri toplama süreci başlamadan önce öncelikle ihbarcılık kavramı ile ilgili literatür taraması yapılmış ve konu ile ilgili anahtar kelimeler belirlenmiştir. Elde edilen anahtar kelimeler tablo 1’de verilmiştir. Veri toplama sürecinde söz konusu anahtar kelimeler kullanılmıştır.

Bu çalışmanın evrenini lisansüstü tezlerde ihbarcılık kavramını ele alan ulusal tezlerdir. Çalışmanın örneklemini ise son 14 yılda (2010-2023) yapılan ulusal tezler oluşturmaktadır. Araştırmada bibliyometrik analiz için kullanılan değişkenler ise tezin türü, dili, tezin yapıldığı üniversite, tezin yapıldığı yıl, tezin yapıldığı enstitü, tezin yapıldığı anabilim dalı, örneklem grubu ve örneklemin toplandığı bölge olarak belirlenmiştir. Veriler bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir. Veriler analiz edilirken Microsoft Excel 2016 programlarından yararlanılmıştır.

İçerik analizinde ise ihbarcılık kavramının tez içindeki kullanım nedeni, elde edilen sonuçlar üzerinde durulmuştur. Bu amaçla tezlerin özet bölümü değerlendirilmiş ve tezin içeriği araştırmanın konusu kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın verilerinin toplanması için Artvin Çoruh Üniversitesi erişim ağı üzerinden Türkiye Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından 01.02.2024-06.02.2024 tarihleri arasında “Whistleblowing, Bilgi uçurma, İhbarcılık, İfşa etme, Sorun bildirme, Erdemli Raporlama, Haber

uçurma ve İfşa Niyeti” anahtar kelimeleriyle tarama gerçekleştirilmiştir. Dahil edilme kriterlerini taşıyan toplamda 79 adet tezinin olduğu görülmüştür. Araştırmada 2010-2023 yılları arasında yapılan lisansüstü tezler dikkate alınmıştır. Bu yüzden 2024 yılında yapılan ve 2010 yılı öncesi yapılan lisansüstü tezler, araştırmaya dahil edilmemiştir. Diğer yandan çalışma kapsamına alınan yıllar arasında yürütülen tezlerin YÖK tez sisteminde görüldüğü varsayılmıştır.

3.BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular bibliyometrik analize ait bulgular ve içerik analizine yönelik bulgular olmak üzere iki başlık altında verilecektir.

3.1.Bibliyometrik Analize Yönelik Bulgular

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar kelime	Sayı
Whistleblowing	69
Bilgi uçurma	11
İhbarcılık	11
İfşa etme	6
Sorun bildirme	2
Erdemli Raporlama	2
Haber uçurma	1
İfşa Niyeti	1
Toplam	79 (tekrarlananlar çıkartıldı)

Tablo 1, araştırmanın odaklandığı konuları ve anahtar kelimeleri göstermektedir. Toplamda 8 anahtar kelime kullanılmıştır. Anahtar kelimelere denk gelen 103 adet tezin olduğu, ancak tekrarlananlar çıkartıldığında 79 farklı tezin bulunduğu görülmektedir.

Whistleblowing kelimesi, tezlerde en çok tercih edilen başlık olduğu görülmektedir. Çünkü toplam anahtar kelimelerin büyük bir çoğunluğunu oluşturuyor (69 adet). Diğer ifade ile tezlerin büyük bir bölümünde bu kavram tercih ediliyor. Bunun yanında diğer kavramlarında az da olsa kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca haber uçurma ve ifşa niyetinin en az tercih edilen kavram olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Tezlerin Yapıldığı Üniversiteler

Üniversite Adı	Sayı	Yüzde (%)
Marmara Ü.	8	%10.14
Sivas Ü.	4	%5.06
İnönü Ü.	4	%5.06
Dumlupınar Ü.	3	%3.80
Selçuk Ü.	3	%3.80
Anadolu Ü.	3	%3.80
Karadeniz Teknik Ü.	3	%3.80
Çanakkale 18 Mart Ü.	2	%2.53
Aksaray Ü.	2	%2.53
Ankara Ü.	2	%2.53
Süleyman Demirel Ü.	2	%2.53
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.	2	%2.53
Kafkas Ü.	2	%2.53
19 Mayıs ü	2	%2.53
Atatürk ü	2	%2.53
Diğer Ü.	35	%44.30
Toplam	79	%100

Tablo 2’de, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımını göstermektedir. Marmara Üniversitesi, toplam tezlerin %10.13’ünü oluşturarak en yüksek sayıya sahiptir. Bu, Marmara Üniversitesi’nin diğer üniversitelere göre, ihbarcılık kavramı konusundaki araştırmalara öncülük ettiği söylenebilir. Sivas Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi, Her ikisi de %5.06’lık paylarıyla eşit bir şekilde temsil edilmiştir. Bu üniversitelerin ihbarcılık kavramı alanındaki tez çalışmalarına katkı sağladığı görülmektedir. Toplam tezlerin %44.30’unu birbirinden farklı 35 üniversite yapıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak, ihbarcılık kavramı birçok üniversite de üzerinde çalışılan bir kavram olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3. Tezlerin Tür ve Dil Özellikleri

Değişken	Özellikler	Sayı	Yüzde (%)
Dili	Tez Türkçe	75	%94.94
	İngilizce	4	%5.06
Türü	Tezin Yüksek Lisans	49	%62.03
	Doktora	30	%37.97
	Toplam	79	%100

Tablo 3’te tezlerin dil açısından Türkçe, toplam tezlerin %94.94’ünü oluşturarak büyük bir çoğunluğu temsil eder. Bu durum, araştırmacıların çoğunlukla Türkçe dilinde tezlerini yazdığını ve ulusal düzeyde bilim dünyasına katkı sağladıklarını gösterir. İngilizce: Tezlerin %5.06’sını oluşturarak daha küçük bir oranı temsil eder. Bu da, araştırmacıların bir kısmının uluslararası

literatüre katkı sağlamak amacıyla İngilizce dilinde tez yazdığını gösterir.

Tezin türü açısından yüksek lisans tezleri, toplam tezlerin %62.03'ünü oluşturarak çoğunluğu temsil eder. Bu durum, ihbarcılık kavramı ile ilgili araştırmacıların genellikle yüksek lisans düzeyinde tez çalışmalarına ağırlık verdiklerini gösterir. Doktora: Tezlerin %37.97'sini oluşturarak önemli bir paya sahiptir. Bu da doktora düzeyinde yapılan araştırmaların da ihbarcılık kavramının yaygın kullanıldığını gösterir. Kısaca, Türkçe dilinin ve yüksek lisans düzeyinde yapılan tezlerin daha yaygın olduğu görülmektedir. Ancak, İngilizce dilinde yazılmış ve doktora düzeyindeki tezler de önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 4. Tezlerin Yıllara Dağılımı

Yıllar	Sayı	Yüzde (%)
2011	1	%1.27
2012	2	%2.53
2013	0	0
2014	1	%1.27
2015	5	%6.33
2016	5	%6.33
2017	9	%11.39
2018	10	%12.66
2019	13	%16.46
2020	7	%8.86
2021	15	%18.99
2022	7	%8.86
2023	4	%5.06
Toplam	79	%100

Tablo 4, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Buna göre; 2011-2013: Bu yıllarda yapılan tez sayısı oldukça düşüktür. 2013 yılında hiç tez yapılmamıştır. 2014-2016: Tez sayısı artış göstermeye başlamaktadır, ancak bu yıllarda da toplam tez sayısı görece düşüktür.

2017-2020: Bu dönemde yapılan tez sayısı daha belirgin bir şekilde artmıştır. Özellikle 2019 yılı, tezlerin büyük bir yüzdesini oluşturarak araştırma aktivitesinin arttığını gösterir. 2021: Tez sayısındaki önemli bir artışla, toplam tezlerin neredeyse beşte biri bu yılda gerçekleşmiştir. Bu, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan araştırmaların bu yılda önemli bir yoğunluğa ulaştığını gösterir. 2022 ve 2023: Tez sayısında bir düşüş gözlemlenmiştir. Genel olarak, tablo, zaman içinde ihbarcılık kavramı ile ilgili tez çalışmalarının arttığını ve 2021 yılının öne çıkan bir yıl olduğunu

göstermektedir. Bu durum, bu alandaki araştırmaların dinamik bir şekilde evrimleştiğini ve belirli dönemlerde yoğunlaştığını gösterir.

Tablo 5. Tezlerin Yapıldığı Anabilim Dalına Göre Dağılımları

Anabilim Dalı	Sayı	Yizde (%)
İşletme	39	%49.37
Sağlık Yönetimi	9	%11.39
Eğitim ve ğretim	7	%8.86
Hukuk Ana Bilim Dalı	4	%5.06
Kamu Yönetimi	3	%3.80
Turizm	3	%3.80
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	2	%2.53
Gazetecilik	2	%2.53
Hemşirelik	2	%2.53
Maliye	1	%1.27
Sigortacılık	1	%1.27
Sosyoloji	1	%1.27
Enerji Mühendisliği	1	%1.27
Spor Yönetimi	1	%1.27
Amme İdaresi Ana Bilim Dalı	1	%1.27
Sivil Havacılık Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	%1.27
Bankacılık	1	%1.27
Toplam	79	%100

Tablo 5'te ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerin anabilim dallarına göre dağılımlarını göstermektedir.

İşletme: Tezlerin buyuk bir çoğunluğunu oluşturarak %49.37'lik bir oranla öne çıkar. Bu durum, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan araştırmaların buyuk bir kısmının işletme odaklı olduğunu ve bu alandaki yönetim, strateji ve organizasyon konularının önemli olduğunu gösterir.

Sağlık Yönetimi: %11.39'luk payı ile sağlık yönetimi anabilim dalı, bu alandaki tezlerin önemli bir kısmını temsil etmektedir. Bu durum, sağlık sistemi yönetimi, sağlık politikaları ve sağlık hizmetleri konularına odaklanan araştırmaların olduğunu gösterir. Genel olarak, tablo, ihbarcılık kavramı ile ilgili farklı disiplinlerden gelen çeşitli tez çalışmalarının olduğunu ve bu alanın multidisipliner bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. İşletme ve sağlık yönetimi, yapılan tezlerin buyuk çoğunluğunu oluştururken, diğer anabilim dalları da katkıda bulunmaktadır.

Tablo 6. Tezlerin Yapıldığı Enstitüye Göre Dağılımı

Enstitüsü	Sayı	Yüzde (%)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	58	%73.42
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	9	%11.39
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	7	%8.86
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	3	%3.80
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	%1.27
Kış Sporları ve Spor Bilimleri Enstitüsü	1	%1.27
Toplam	79	%100

Tablo 6, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerin enstitüye göre dağılımını göstermektedir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü: Tezlerin büyük çoğunluğunu oluşturarak %73.42'lik bir oranla önemli bir rol oynar. Bu durum, ihbarcılık kavramı ile ilgili araştırmaların çoğunlukla sosyal bilimler disiplinde gerçekleştirildiğini ve bu alandaki yönetim, politika ve toplumsal etkileşimlerin önemli olduğunu gösterir. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü: Her ikisi de %11.39 ve %8.86 oranları ile önemli bir paya sahiptir. Bu, ihbarcılık kavramı ile ilgili eğitim ve sağlık bilimleri disiplinlerinin de aktif bir şekilde araştırma yaptığını gösterir.

Genel olarak, tablo, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerin büyük çoğunluğunun sosyal bilimler odaklı olduğunu, ancak eğitim ve sağlık bilimleri disiplinlerinin de önemli bir katkı sağladığını göstermektedir. Bu, ihbarcılık kavramı ile ilgili araştırmalarının multidisipliner bir yaklaşıma sahip olduğunu vurgular.

Tablo 7. Tezlerin Örnekleminin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Sayı	Yüzde (%)
Marmara Bölgesi	25	%36.76
İç Anadolu Bölgesi	21	%30.88
Ege Bölgesi	9	%13.24
Akdeniz Bölgesi	8	%11.76
Karadeniz Bölgesi	8	%11.76
Doğu Anadolu Bölgesi	6	%8.82
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	2	%2.94
Toplam	68	%100

Tablo 7, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerin bölgelere göre dağılımını göstermektedir. Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri: Tezlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturarak sırasıyla %36.76 ve %30.88'lik oranlara sahiptir. Bu durum, bu iki bölgenin ihbarcılık kavramı ile ilgili yoğun araştırmalara

ev sahipliği yaptığını ve bu bölgelerdeki üniversitelerin bu alanda aktif olduğunu gösterir. Ege, Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri: Her biri %13.24 ve %11.76 oranlarına sahip olarak benzer büyüklükte bir paya sahiptir. Bu, bu bölgelerde de ihbarcılık kavramı ile ilgili araştırmaların yapıldığını ve bu alandaki çeşitliliğin olduğunu gösterir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri: Daha küçük oranlarda temsil edilir ve ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerin bu bölgelerde daha az yoğun olduğunu gösterir. Genel olarak, tablo, Türkiye'nin farklı bölgelerinde ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tez çalışmalarının varlığını ortaya koyar. Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin bu alandaki lider konumlarını sürdürdüğü görülmektedir, ancak diğer bölgelerde de bu alanda aktif araştırmaların yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Tezlerin Veri Toplanan Örneklem Gruplarına Göre Dağılımı

Örneklem Grupları	Sayı	Yüzde (%)
Sağlık Çalışanları	20	%25.32
Literatür Taraması	11	%13.92
Akademisyen (Üniversite çalışanları dahil)	10	%12.66
Öğretmen	9	%11.39
Otel Çalışanı	4	%5.06
Öğrenci	2	%2.53
Banka çalışanı	2	%2.53
Diğer (Sanayi-tekstil-mülki amir vb...)	21	%26.58
Toplam	79	%100

Tablo 8, ihbarcılık kavramı ile ilgili yapılan tezlerde veri toplanan örneklem gruplarına göre dağılımı göstermektedir. Sağlık Çalışanları: Tezlerin çeyrekte biraz fazlasını oluşturarak %25.32'lik bir orana sahiptir. Bu durum, ihbarcılık kavramı ile ilgili tezlerinin genellikle sağlık sektöründe çalışanlar üzerinde odaklandığını ve bu alandaki uygulayıcılardan alınan verilere dayandığını gösterir.

Literatür Taraması, Akademisyen, Öğretmen, Otel Çalışanı, Öğrenci ve Banka Çalışanı: Her biri farklı oranlarda temsil edilir ve bu grupların genel tez örneğinde daha küçük bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Genel olarak, tablo, ihbarcılık kavramı ile ilgili tezlerinin farklı örneklem gruplarından veri topladığını ve bu çeşitliliğin ihbarcılık kavramı ile ilgili araştırmalarda geniş bir perspektife sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlık sektöründeki profesyonellerin yanı sıra diğer sektörlerden de katılımcılar içerdiği görülmektedir.

3.2.İçerik Analizi İle İlgili Bulgular

İçerik analizinde yapılan değerlendirme sonucunda sağlık, akademi, eğitim, hukuk, literatür taraması, kişisel özelliklere yönelik, yönetim ve diğer farklı alanlarda yapılmış çalışmaların olduğu görülmüştür. Bu açıdan farklı başlıklar altında bu içerik analiz bulgularına yer verilmiştir. Tablo 9’da her bir çalışmanın dahil olduğu alt başlığa göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 9. Çalışmaların Alt Başlıklara Göre Dağılımı

No	Alt Başlık	Referans
1	Sağlık (17)	Ayar (2020), Altıntaş (2019), Aydan (2017), Bakar (2012), Batga (2021), Can (2019), Çekiç (2020), Çeven (2019), Filiz (2023b), Kelekçioğlu (2021), Orak (2019), Özer (2021) Sarıdiken (2021), Taş (2015), Timurtaş (2018), Ülkü (2019), Yılmaz (2014).
2	Akademi (11)	Ata (2022) Atalay (2017) Bayrakçı (2016) Büyükarşlan (2016) Gündüz (2022) Göze (2021) Mavibaş (2022) Meriç (2022) Sayğan (2011) Uysal (2021) Yılmaz (2017).
3	Eğitim (9)	Akı (2020), Baltacı (2016), Börekçi (2022), Etleç (2023), Kılınç (2020), Kızıltaş (2015), Nur (2022), Öztürk (2018), Şengül (2016).
4	Hukuk (5)	Demirel (2012), Güzeş (2021), Köse (2015), Sandalcı (2018), Vural (2021),
5	Literatür Taraması (4)	Arıbaş (2017), Doğan (2022), Genç (2017), Yılmaz (2021)
6	Kişisel Özelliklere Yönelik (6)	Çetinel (2018), Filiz (2023a), Oran (2018), Özer (2020) Yeniavcı (2020), Wozır (2018).
7	Yönetim ve Diğer Konular (27)	Aksu (2019), Alper (2018), Borulu (2021), Buluş (2019), Çetinkaya (2017), Doksan (2019), Gökçek (2021), Güven (2023), Güvenç (2017), İko Afe (2016), İlhan (2019), İnan (2021), Kalaycı (2017), Karataş (2020), Kavkalı (2018), Kayhan (2021), Koç (2017), Korkmazcan (2019), Köse (2021), Oğuz (2018), Özdemir (2015), Öztuna (2019), Şivil (2019), Turan (2021), Uçar (2019), Yarmacı (2018), Yılmaz (2015)

Aşağıda her bir başlık altında yapılan içerik analizi ile ilgili bulgular paylaşılmıştır.

3.2.1.Sağlık Alanındaki Tezler

İlgili tezler, sağlık sektöründe ihbarcılık eğilimi üzerine geniş bir bakış sunmaktadır. Çalışmaların birçoğu, sağlık çalışanlarının etik dışı durumları ihbar etme eğilimlerinin düşük olduğunu ve bu durumun raporlanma oranlarını etkileyebileceğini öne sürmektedir. Özellikle, çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin ihbarcılık eğilimi üzerinde belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, sağlık kurumlarında içsel ihbarcılığı teşvik

etmek için örgütsel destek ve güvenin yanı sıra etik iklim ve kültürün de geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

Öte yandan, liderlik tarzlarının ve örgüt kültürünün ihbarcılık eğilimini etkilediğine dair bazı bulgular da mevcuttur. Özellikle etkileşimci ve dönüşümcü liderlik algılarının, ihbarcılık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, çalışanların etik değer algılarının ihbarcılık eğilimi ile yakından ilişkili olduğu ve örgütsel etik iklimin ihbarcılık üzerinde önemli bir etkisi olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca, kişilik özelliklerinin, özellikle makyavelist ve sosyotropik-otonom özelliklerin, ihbarcılık eğilimi üzerinde etkili olduğu ve bu etkilerin etik iklim ve örgütsel güven gibi faktörler aracılığıyla modüle edilebildiği gözlemlenmektedir. Bu noktada, sağlık kurumlarının personel seçiminde ve eğitiminde bu kişilik özelliklerini dikkate alması önemlidir.

Sonuç olarak, sağlık sektöründe ihbarcılık eğilimi üzerine yapılan çalışmalar, organizasyonel, liderlik ve kişisel faktörlerin bu eğilimi etkileyebileceğini ve sağlık kurumlarının etik kültürlerini güçlendirmesi, liderlik tarzlarını iyileştirmesi ve çalışanların örgütsel bağlılıklarını artırması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu, sağlık sektöründe etik dışı davranışları azaltmak ve sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak için önemli bir adım olabilir.

3.2.2. Akademi İle İlgili Tezler

Bu bölümde ki tezler, üniversitelerdeki örgütsel etik iklim, şeffaflık algıları ve ihbar davranışları arasındaki ilişkilere derinlemesine bir bakış sunmaktadır. Çalışmaların ortak bulguları, yönetici konumundaki akademisyenlerin, diğerlerine göre daha yüksek örgütsel etik iklim ve şeffaflık algısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, üst düzey yöneticilerin, örgüt içinde etik bir kültürün oluşturulması ve korunmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, farklı kuşaklardan gelen akademisyenler arasında ihbarcılık eğilimlerinde ve liderlik tarzlarının ihbar davranışları üzerindeki etkilerinde belirgin farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, farklı kuşakların değerlerinin, etik ihlallerin bildirilmesi ve örgütsel davranışlar üzerinde önemli bir rol oynadığını işaret etmektedir. Öte yandan, örgütsel adalet algısı ve örgütsel bağlılık/özdeşleşme düzeylerinin ihbar davranışları üzerindeki etkileri daha karmaşık bir tablo sunmaktadır.

Bulgular, örgütsel adalet algısının ihbar davranışlarına doğrudan etkisinin yanı sıra, bu etkinin gücü ve yönünün farklı alt boyutlar ve bağlamlar için değişebileceğini işaret etmektedir. Bu nedenle, üniversitelerde etik kültürü güçlendirme çabalarında, özellikle yönetici kadroların etik değerlere bağlılığını artırmaya odaklanmanın önemli olduğu sonucuna varılabilir. Bununla birlikte, farklı kuşaklardan gelen akademisyenler arasındaki iletişimi

ve işbirliğini teşvik etmek, etik ihlallerin bildirilmesi konusunda daha açık bir ortamın oluşturulmasına yardımcı olabilir. Bu şekilde, üniversiteler, daha sağlam bir örgütsel etik kültürü oluşturarak toplumsal güveni artırabilir ve sürdürülebilir bir akademik ortam sağlayabilir.

3.2.3.Eğitim İle İlgili Tezler

Bu bölümdeki tezler, öğretmenlerin bilgi ifşa davranışları üzerine oldukça değerli bulgular sunmaktadır. Araştırmalar, öğretmenlerin ihbarcılık eğilimlerinin örgüt içi dinamiklerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyi, algıladıkları örgütsel destek ve yönetim tarzları, bilgi ifşa davranışlarını etkileyen önemli faktörler arasındadır. Bununla birlikte, öğretmenlerin demografik özellikleri, mesleki deneyimleri ve örgütsel güç dinamikleri de ihbarcılık eğilimlerinde belirleyici olabilmektedir. Öğretmenlerin ihbarcılık eğilimlerindeki bu farklılıklar, etik dışı davranışların önlenmesi ve örgütsel güç oyunlarının azaltılması için dikkate alınması gereken önemli hususlardır. Bu nedenle, okullarda bilgi ifşa kültürünün geliştirilmesi, öğretmenler arasında açık iletişimi teşvik eden politikaların oluşturulması ve örgütsel güç oyunlarının önlenmesi için farkındalık artırıcı eğitimlerin düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu şekilde, okul ortamlarında daha sağlıklı bir çalışma ortamı sağlanabilir ve öğrencilerin eğitim kalitesi artırılabilir.

Ayrıca, çalışmalar öğretmenlerin ihbarcılık eğilimlerinin genellikle örgütün çıkarları ve ahlaki değerlerine olan bağlılıklarıyla ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin, özellikle ahlaki kaygılar ve mesleki değerler etrafında ihbarcılık eğilimlerinin yoğunlaştığı görülmüştür. Bu durum, etik olmayan davranışların ortaya çıkması durumunda öğretmenlerin içsel bir sorumluluk hissederek bilgi ifşa etmeye daha meyilli olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, öğretmenler arasında etik değerlere ve mesleki normlara olan bağlılığı artırmak, ihbarcılık eğilimlerini olumlu yönde etkileyebilir ve okul ortamlarında daha sağlıklı bir çalışma kültürünün oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, eğitim kurumlarında etik eğitim programlarının ve mesleki gelişim faaliyetlerinin önemi daha da belirgin hale gelmektedir.

3.2.4.Hukuk Alanıyla İlgili Tezler

Hukuk alanıyla ilgili tezlerde, Türkiye’de ihbar ve şikayet hakkının farklı yönlerini ele almaktadır. İlgili tezler, hem hukuki açıdan ihbar ve şikayetin önemini vurgulamakta hem de bu kavramların pratikteki etkilerini ve uygulamalarını analiz etmektedir. Vergi ihbarının ekonomik, hukuki ve vergi bilinciyle nasıl ilişkilendiği, ihbar tazminatının hukuki niteliği ve tazminatın tarafları gibi konular, Türkiye’deki hukuk sistemine özgü bir bakış açısıyla incelenmektedir. Bu çalışmalar, Türkiye’deki mevcut yasal düzenlemelerin

etkinliğini değerlendirmekte ve ilgili konularda yasal düzenlemelerin nasıl iyileştirilebileceği konusunda öneriler sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de ihbar ve şikayet hakkının hukuki ve pratik boyutlarını anlamak ve geliştirmek için önemli bir kaynak sağlamaktadır.

3.2.5.Literatür Taraması İle İlgili Tezler

İhbarcılık ile ilgili literatür taraması yapan tezlerde, ihbarcılığın kamu yönetimindeki önemini ve etkilerini ele almaktadır. İhbarcılığın, yasa ve etik dışı davranışların önlenmesinde etkili bir mekanizma olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Tezler, ihbarcılığın kurum içindeki etik dışı davranışlara karşı etkili bir önleyici rol oynayabileceğini ve kurumun etkililiği ile verimliliğini artırabileceğini öne sürmektedir. Ancak, ihbarcılık kavramının çeşitli değişkenlerle ilişkilendirildiği ve eş anlamlı terimlerin kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Bu da ihbarcılığın kapsamının geniş olduğunu ve farklı bağlamlarda ele alınabileceğini göstermektedir. Ayrıca, kamu görevlilerinin etik dışı davranışlara karşı sessiz kalmak veya bunları yetkililere bildirmek arasında tepki gösterdikleri belirtilmektedir. Ancak, yapılan başvuruların bazılarının detay eksikliği nedeniyle değerlendirilemediği vurgulanmaktadır. Son olarak, küreselleşme sürecindeki bilgi ifşasının, siyasi otoritelere karşı yapılan eylemlerde önemli bir rol oynadığı ve yolsuzlukları hedef aldığı veya özgürlük, adalet, eşitlik, şeffaflık gibi değerler için gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu çalışmaların, ihbarcılığın önemini vurgulamanın yanı sıra, gelecekteki korunma yollarının daha da önem kazanabileceği konusunda ipuçları verdiği görülmektedir.

3.2.6.Kişisel Özelliklere Yönelik Tezler

Çalışanların çeşitli özelliklerine göre ihbarcılık eğiliminin incelendiği tezlerde, işyerlerindeki ihbarcılık davranışlarını etkileyen çeşitli faktörlerin karmaşıklığını ve önemini vurgulamaktadır. Özellikle, kişilik özellikleri, liderlik tarzları ve örgütsel kültürün, çalışanların ihbarcılık eğilimlerini belirlemede kritik bir rol oynadığı görülmektedir. Pozitif liderlik pratikleri, özellikle etik liderlik ve otantik liderlik, ihbarcılığı teşvik edebilir ve işyerlerinde güven ortamını artırabilir. Ancak, bu faktörlerin etkileşimi ve diğer değişkenlerle ilişkisi daha derinlemesine incelenmelidir. Farklı kültürel bağlamlarda ve sektörlerde yapılan araştırmalar, işyerlerindeki ihbarcılık davranışlarını daha iyi anlamak ve etkili politikalar geliştirmek için önemlidir. Bu tez çalışmalarının sonuçları, işyerlerinde etik değerlere dayalı bir liderlik anlayışının ve sağlıklı bir örgütsel kültürün ihbarcılık davranışlarını destekleyebileceğini göstermektedir.

İlgili tezler, ihbarcılık üzerine yapılan araştırmaların çeşitliliğini ve önemini göstermektedir. İşyerlerindeki etik dışı davranışların önlenmesinde ihbar mekanizmasının rolü, kamu yönetiminden işletmelere kadar geniş

bir yelpazede incelenmektedir. Araştırmalar, kişilik özellikleri, liderlik tarzları, örgütsel kültür ve adalet algısı gibi faktörlerin ihbarcılık eğilimlerini etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, işyerlerinde sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturmak ve etik değerlere dayalı bir kültürü teşvik etmek adına önemli ipuçları sunmaktadır. Ancak, bu alandaki araştırmaların daha da derinleştirilmesi ve farklı sektörlerde, kültürel bağlamlarda yapılması, daha kapsamlı ve etkili çözümler geliştirmek için gereklidir.

3.2.7.Yönetim ve Diğer Konular İle İlgili Tezler

Yönetim ve diğer farklı konuları içinde barındıran bu tezler, ihbarcılık kavramının çeşitli yönlerini ve etkilerini araştıran bir dizi çalışmayı içermektedir. Kadın girişimciliği, otel çalışanları, uluslararası ticaret işletmeleri, örgütsel adalet, örgütsel özdeşleşme, örgütsel bağlılık, etik örgüt kültürü ve diğer faktörler, ihbarcılık eğilimi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bulgular genellikle, örgütsel güven, örgütsel özdeşleşme, etik değerler ve örgütsel kültür gibi faktörlerin ihbarcılık eğilimini etkilediğini göstermektedir. Ancak, bazı çalışmaların sonuçları tutarsız veya karşıt etkilere işaret etmektedir. Özetle, ihbarcılık davranışı üzerinde etkili olan faktörlerin karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Diğer yandan, ihbarcılık fenomeninin işyerindeki etik ve güven ilişkileriyle nasıl ilişkilendirildiğini ve hangi faktörlerin bu davranışı teşvik veya engellediğini anlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Çalışmaların çoğu, ihbarcılık'ın organizasyonel bağlamda karmaşık bir olgu olduğunu ve çeşitli değişkenlerin etkileşimine dayandığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, işyerinde etik bir ortamın oluşturulması ve güvenin sağlanması, ihbarcılık eğilimini olumlu yönde etkileyebilirken, örgütsel sessizlik gibi faktörler bu eğilimi azaltabilir. Ancak, ihbarcılık'ın etkileyen faktörlerin tam olarak anlaşılması ve bu davranışı teşvik edici politikaların geliştirilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Tezlerde, örgütsel güvenin olumsuz durumları bildirme davranışı üzerindeki etkisini, psikolojik güvenliğin ihbarcılık niyetini, ihbar davranışının planlanmış davranış teorisi ile açıklandığını ve çalışanların algıladığı kişisel maliyetin ihbar niyetlerini nasıl etkilediğini araştırmıştır. Ayrıca, kişilik özelliklerinin ihbar niyeti üzerindeki etkisi ve psikolojik güvenliğin örgütsel adalet ve yönetici desteği ile ilişkisi üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların ortak bulgusu, ihbar davranışını etkileyen çeşitli faktörlerin olduğu ve bu faktörlerin dikkate alınması gerektiğidir. Bunun yanı sıra, toplumsal denetim ve kontrol mekanizması olarak gözetim olgusu ve sosyal medyada kişinin kendini ifşa etmesi üzerine yapılan araştırmada da, sosyal medya kullanımının iktidarların denetim işlevini nasıl etkilediği incelenmiştir.

4.SONUÇ

Bu çalışma, ihbarcılık kavramı üzerine yapılan tezlerin çok yönlü olarak değerlendirilmesini içermektedir. İncelemeye alınan tezler, araştırmacıların ihbarcılık konusunda büyük bir ilgi gösterdiğini ve bu alanda önemli miktarda çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır.

Genel olarak, bu çalışma, ihbarcılık kavramının Türkiye'deki akademik çevrelerde önemli bir konu olduğunu ve farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından geniş bir perspektifle ele alındığını göstermektedir. Bu çalışma, ihbarcılık konusundaki gelecekteki araştırmalara ışık tutacak ve bu alandaki literatüre katkı sağlayacaktır.

Son olarak, bu çalışma, farklı alanlardaki tezlerin ihbarcılık davranışı üzerindeki etkilerini incelerken ortak bir tema sunmaktadır: İhbarcılığı etkileyen çeşitli faktörlerin olduğu ve bu faktörlerin dikkate alınması gerektiği. Bu bulgular, işyerlerinde sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturmak ve etik değerlere dayalı bir kültürü teşvik etmek adına önemli ipuçları sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akı, G. (2020). Ortaöğretim kurumlarında görülen bilgi ifşası (Whistleblowing) ve iş doyumu arasındaki ilişki. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı / Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale.
- Aksu, M.I. (2019). Kişilik özellikleri ile bilgi uçurma davranışı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik emniyet teşkilatında bir araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon.
- Alper, M. (2018). Whistleblowing ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiye örgüt kültürünün etkisi ve bir araştırma. Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Doktora Tezi). İstanbul.
- Altıntaş, M. (2019). Örgütsel sağlık ve erdemli raporlama (whistleblowing) arasındaki ilişkinin araştırılması: Eğitim ve sağlık kuruluşları örneği. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir.
- Arıbaş, N.N. (2017). Kamu Yönetiminde Yasa/Etik Dışı Davranışların Önlenmesinde “İfşa” Mekanizması: Bir Model Önerisi. İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı / Yönetim Bilimleri Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Malatya.
- Ata, N.S. (2022). Karanlık liderlik algısının dedikodu ve bilgi uçurma üzerindeki etkisinde nepotizmin aracı rolü. Kafkas Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Kars
- Atalay, M.Ö. (2017). Etik İhlallerin Bildirilmesinde Örgütsel Adalet Algısının Rolü: Akademik Personel Üzerinde Bir Araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon.
- Ayar, M. (2020). Liderliğin açık etme (Whistleblowing) ve işgören sesliliğine etkisinde örgütsel bağlılığın aracılık rolü: Sağlık sektörü araştırması. Giresun Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Giresun.
- Aydan (2017) Sağlık sektöründe etik iklim ve örgütsel güvenin ihbarcılık (Whistleblowing) niyeti üzerine etkisi: Bir üniversite hastanesi örneği. Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Ankara.
- Aydın, U. (2003). İş hukuku açısından işçinin bilgi uçurması (whistleblowing). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 79-100.
- Bakar, Ş. (2012). Çalışanların, İş Yerlerinde Karşılaştıkları Etik Olmayan Durumları Raporlama Eğilimleri ve Bir Uygulama. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa.

- Baltacı, A. (2016). Maarif Müfettişleri İle İlk Ve Ortaokul Yönetici ve Öğretmenlerinin Bilgi Uçurma Davranışına İlişkin Görüşleri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Maarif Müfettişleri İle İlk Ve Ortaokul Yönetici Ve Öğretmenlerinin Bilgi Uçurma Davranışına İlişkin Görüşleri. (Doktora Tezi). Ankara.
- Batga, B (2021). Kişilik özelliklerinin politik davranış ve bilgi ifşası üzerine etkisinde algılanan etik iş ikliminin rolü: Malatya sağlık sektörü araştırması. İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Malatya.
- Bayrakçı, E. (2016). Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Göre İfşa Davranışının Nitel Araştırma İle İncelenmesi: Isparta İli Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Isparta.
- Borgman, C. L., & Furner, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. Annual Review of Information Science and Technology, 36(1), 2-72.
- Borulu, B. (2021). Sorun bildirme niyeti ile psikolojik güvenlik arasındaki ilişki. Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum.
- Börekcı, N.E. (2022). Çalışan sadakatinin örgüt yararına etik dışı davranışlar ve bilgi ifşasına etkisinde ahlaki çözülmenin aracı ve düzenleyici rolü. Kafkas Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Erzurum
- Buluş, M (2019). Bankacılık sektöründe etik iklim ve örgütsel güvenin whistleblowing (Bilgi ifşası) üzerine etkisi. Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray.
- Büyükarıslan, B.A. (2016). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Whistleblowing İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. Dumlupınar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya.
- Can, M. (2019). Hekimlerin örgütsel bağlılık düzeyi ile ihbarcılık (whistleblowing) tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bir üniversite hastanesi örneği. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas.
- Çekiç, Y. (2020). Hemşirelerin etik değerleri ile ihbarcılık niyetleri ve nedenleri arasındaki ilişki: Kamu hastanelerinde bir araştırma. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Hemşirelikte Yönetim Ana Bilim Dalı / Hemşirelik Hizmetleri Yönetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Çetinel, M.H. (2018). Çalışanların kişilik özellikleri ile ihbarcılık (whistleblowing) eğilimleri arasındaki ilişki üzerinde örgütsel adalet algısının aracılık rolü. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Muğla.
- Çetinkaya, B.D. (2017). Bireysel etik değerlerin örgütsel bağlılık kapsamında whistleblowing (bilgi sızdırma) davranışı üzerindeki etkisi. Anadolu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir.

- Çeven, S. (2019). Sağlık çalışanlarının sessizlik ve ifşa (whistleblowing) düzeylerinin incelenmesi: Üniversite hastanesi örneği. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas.
- Demirel, A.İ. (2012). Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda suçun ihbarı ve şikâyet hakkı. İstanbul Bilgi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Hukuk Ana Bilim Dalı / İnsan Hakları Hukuku Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Demirtaş, Ö. (2003). İş yerlerinde olumsuz durumları ifşa etmenin etik iklim üzerindeki etkisi: Yıldırma algısının moderatör rolü. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 43(1), 136-156.
- Doğan, M.A. (2022). 2017-2020 yılları arasında Kamu Görevlileri Etik Kuruluna yapılan başvuruların whistleblowing - ihbarcılık mekanizması açısından analizi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Amme İdaresi Ana Bilim Dalı / Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara
- Doksan, G. (2019). Örgütsel bağlılık ve whistleblowing arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon.
- Etleç, M.Ç. (2023). Demografik faktörler ve algılanan örgütsel desteğin bilgi uçurma davranışı üzerine etkisi: Havaalanı çalışanları üzerinde bir araştırma. Gaziantep Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sivil Havacılık Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep.
- Filiz, F. (2023a). Kamu liderliğinin örgütsel güven ve erdemli raporlama (Whistleblowing) üzerine etkisi: Bir kamu kurumu örneği. Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Samsun.
- Filiz, M. (2023b) Sağlık çalışanlarının örgütsel güven ve örgütsel destek algılarının ihbarcılık eğilimi üzerindeki etkisini belirlemede etik kültür ve psikolojik güvenliğin aracı rolü. Düzce Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Düzce.
- Fiske, J. (1996). İletişim çalışmalarına giriş (S. İrvan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fleddermann, C. B. (2012). Engineering ethics (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Genç, E. (2017). Whistleblowing yazınından bir kesit incelemesi. Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Gökçek, G. (2021). İç denetçilerin bilgi uçurmadaki niyetleri: Organizasyonel, bireysel, durumsal ve demografik faktörlerin etkileri üzerine bir çalışma. Bahçeşehir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / İşletme Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

- Göze, E. (2021). Örgütsel bağlılık ve örgütsel özdeşleşmenin whistleblowing (bilgi ifşası) üzerine etkisi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde bir araştırma. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas.
- Gündüz, Y. (2022). Bilgi ifşası (Whistleblowing) davranışı ile örgütsel sessizlik davranışı arasındaki ilişki: Bir kamu üniversitesi örneği. Munzur Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi). Tunceli.
- Güven, S. (2023). Bilgi ifşası, bireysel etik değerler ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Seyahat işletmesi çalışanları örneğinde incelenmesi. Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı (Doktora Tezi). Balıkesir.
- Güvenç, K. (2017). Örgütsel Adalet ve Örgütsel Özdeşleşmenin İhbar Davranışına Etkisi: Mersin İlinde Bir Araştırma. Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray.
- Güzeş, M. (2021). Vergi Hukukunda ihbar müessesesi. Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı / Kamu Hukuku Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- Iko Afe, C.E. (2016). Algılanan Örgütsel İklimin Whistleboowing Eğilimine Etkisi: Uluslararası Ticaret Yapan İşletmelerde Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- İlhan, Ç.K. (2019). Televizyon haberciliğinde yeni medyanın kullanımı: Whatsapp ihbar hattı. İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Gazetecilik Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). İstanbul.
- İnan, A. (2021). Muhasebe hilelerinin açığa çıkarılmasında şirket çalışanlarının bilgi uçurma (whistleblowing) niyetini etkileyen faktörlerin incelenmesi. Yalova Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / İşletme Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Yalova.
- Kalaycı, N. (2017). Haber uçurma (whistleblowing) kavramının kurumsal etikle ilişkisi: Rehabilitasyon merkezi örneği. Karabük Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük.
- Karataş, S. (2020). Örgütsel güvenin olumsuz durumları bildirme davranışı üzerine etkisi: Otel çalışanları üzerine bir araştırma. Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Samsun.
- Kavkalı, Z. (2018). Etik örgüt kültürünün sorun bildirme davranışına etkisi: Ankara ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde uygulama. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Burdur.
- Kayhan, M.G. (2021). Hileli finansal raporlamanın ortaya çıkarılmasında ihbar davranışının planlanmış davranış teorisi ile açıklanması Zonguldak Bülent Ece-

- vit Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Zonguldak.
- Kelekçioğlu, L. (2021). Sağlık kurumlarında ifşa etme (whistleblowing) eğiliminin örgütsel adalet algısı ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı / Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas.
- Kılınç, H.İ. (2020). Okul müdürlerinin yönetsel yaklaşımları ile öğretmenlerin bilgi uçurma (ihbarcılık) davranışları arasındaki ilişkinin analizi. İnönü Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı / Eğitim Yönetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya.
- Kızıldaş, A. (2015). İzmir İli İlkokul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Bilgi Uçurma ve Örgütsel Bağlılık İlişkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Ve Deneticiliği Programı. (Yüksek Lisans Tez). İzmir.
- Koç, E. (2017). Örgütsel bağlılık düzeylerine göre whistleblowing (İfşa) davranışı üzerine bir araştırma. KTO Karatay Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- Korkmazcan, F. (2019). Toplumsal denetim ve kontrol mekanizması olarak gözetim olgusu ve sosyal medyada kullanıcının kendini ifşa etmesi üzerine bir araştırma. Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Gazetecilik Ana Bilim Dalı / Bilişim Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Köse, E. (2015). Yargıtay kararları ışığında ihbar tazminatı. Zirve Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Özel Hukuk Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep.
- Köse, S. (2021). Örgütsel adalet ve yönetici desteği ile ihbarcılık (Whistleblowing) arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracılık rolü. Pamukkale Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Denizli.
- Mavibaş, M. (2022). Spor bilimleri fakültelerindeki akademisyenlerin örgütsel etik iklim ve örgütsel şeffaflık algıları ile bilgi ifşa yönelimlerinin (whistleblowing) incelenmesi. Atatürk Üniversitesi / Kış Sporları ve Spor Bilimleri Enstitüsü / Spor Yönetimi Ana Bilim Dalı / Spor Yönetimi Bilim Dalı (Doktora Tezi). Erzurum.
- Meriç, Ş.N. (2022). Algılanan örgütsel dışlanmanın ihbarcılık davranışı üzerine etkisinde örgütsel adalet algısının aracılık rolü. İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya.
- Nader, R., Petkas, P., & Blackwell, K. (1972). Whistle blowing. In N. M. Rongine (Ed.), Toward a coherent legal response to the public policy dilemma posed by whistleblowing. *American Business Law Journal*, 23(2), 28.
- Nur, K. (2022). Bilgi uçurma ile örgütsel güç oyunları arasındaki ilişki. Anadolu Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir.

- Oğuz, C. (2018). İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili şikayet/ihbar bildirimlerinin analizi. Kocaeli Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Enerji Mühendisliği Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli.
- Orak, Z. (2019). Liderlik davranışları ve ihbarcılık (whistleblowing) niyetleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Güzellik ve estetik amaçlı sağlık kuruluşlarında bir çalışma. İstanbul Gelişim Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / Sağlık Kurumları Yöneticiliği Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Oran, F.Ç. (2018) Liderlik tarzlarının örgütsel güven ve etik dışı davranışların ifşasına (Whistleblowing) etkisi: Uygulamalı bir çalışma. Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Edirne.
- Özaslan, G., & Ünal, A. (2016). Öğretmenlerde açığa çıkarma davranışı: Mevcut durum ve öneriler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 22(3), 321-350.
- Özdemir, N.E. (2015). Whistleblowing (Bilgi İfşasının) Örgütsel Güvene Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya.
- Özer, M. (2021).Sağlık sektöründe örgütsel etik iklim ve whistleblowing ilişkisinin incelenmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Disiplinlerarası Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale.
- Özer, M.N. (2020). Çalışanların etik liderlik algılarının ve bireysel etik ideolojilerinin ifşa etme davranışına etkileri: Türk sigorta sektörüne yönelik bir uygulama. Marmara Üniversitesi / Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü / Sigortacılık Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Öztuna, Ö. (2019). İşyerindeki olumsuz durumların ifşa edilmesi: İstanbul'da bir araştırma. Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı / Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Öztürk, Ü. (2018). Türkiye'de özel okullarda görev yapan Türk ve yabancı uyruklu öğretmenlerin karşılaştıkları yasa dışı veya etik dışı eylemleri ihbar etmeye (whistleblowing) bakış açıları. İstanbul Okan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı / Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı. (Doktora Tezi). İstanbul.
- Park, H., Rehg, M. T., & Lee, D. (2005). The influence of Confucian ethics and collectivism on whistleblowing intentions: A study of South Korean public employees. Journal of Business Ethics, 58(4), 387-403.
- Pascoe, J., & Welsh, M. (2011). Whistleblowing, ethics and corporate culture: Theory and practice in Australia. Common Law World Review, 40, 144-173.
- Petersen, J. C., & Farrell, D. (1986). Whistleblowing: Ethical and legal issues in expressing dissent. Dubuque, IA: Kendall/Hunt.

- Sandalcı, İ. (2018). Vergi ihbarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir alan araştırması Kütahya Dumlupınar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Maliye Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Kütahya.
- Sarıdiken, N. (2021). Sağlık profesyonellerinin iş yükü, tükenmişlik, örgütsel bağlılıkları ve motivasyonlarının bilgi uçurma üzerine etkisi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı / Sağlık Yönetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Saygan, S. (2011). Whistleblowing ve Örgütsel Etik İklimi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- Şengül, D.G. (2016). Ortaöğretim Kurumlarında Görülen Bilgi Uçurma Süreci ve Bilgi Uçurma Nedenlerine İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri. Uşak Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı / Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Uşak.
- Şivil, H. (2019). Meşru ihbarcılık davranışının planlanmış davranış teorisi'ne göre modellenmesi: Türkiye araştırması. Anadolu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Eskişehir.
- Taş, F. (2015). Özel ve Kamu Hastanelerinde Çalışan Hemşirelerin İzharçılık (Whistleblowing) Tutumları Üzerine Bir Çalışma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta.
- Timurtaş, M. (2018). Hastanelerde örgüt kültürü ile bilgi ifşası ilişkisinin değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Turan, B. (2021). Kişilik özelliklerinin içsel ve dışsal whistleblowing niyeti üzerindeki etkisinde X ve Y kuşaklarının düzenleyici etkisi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / İşletme Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Bilecik.
- Uçar, E.Ö. (2019). Algılanan örgütsel adalet ve yöneticiye duyulan güvenin etik olmayan davranış bildirimine etkisi. Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Ulu, S., & Akdağ, M. (2015). Yayımlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk İletişim Dergisi örneği. Selçuk İletişim, 9(1), 5-21.
- Uysal, T.N. (2021). Batı Akdeniz üniversitelerindeki X ve Y Kuşağı akademisyenlerinin ifşa niyeti üzerine bir araştırma. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Burdur.
- Ülkü, T. (2019). Kamu sağlık personellerinin Makyavelist eğilimlerinin ifşa etme niyetleri üzerindeki etkisinde etik iklimin düzenleyici rolü: Eskişehir örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir.

- Vural, M. (2021). İhbar tazminatı. Akdeniz Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Özel Hukuk Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Antalya.
- Wozır, FM. (2018). Örgütsel kültürün ve otantik liderliğinin bilgi ifşa etme etkisi: Türkiye ve Etiyopya karşılaştırması. Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme (İngilizce) Ana Bilim Dalı / Örgütsel Davranış Bilim Dalı. (Doktora Tezi). İstanbul.
- Yarmacı, N. (2018). İşgörenlerin örgütsel dışlanma algılarının örgütsel sessizlik ve olumsuz durumları bildirme eğilimlerine etkisi: Otel işletmeleri örneği. Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). Aydın.
- Yeniavcı, P. (2020). Otantik liderliğin bilgi ifşası (whistleblowing) üzerine etkisi: Aydın ilinde bir araştırma. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı / İşletme Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Karaman.
- Yılmaz, A.İ. (2014). Whistleblowing İle İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgüt Kültürünün Rolü. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Yılmaz, E. (2017). Akademisyenlerde örgütsel ustalık, etiksel ifşa arasındaki ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki. Yeditepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme (İngilizce) Ana Bilim Dalı. (Doktora Tezi). İstanbul.
- Yılmaz, M. (2021). Küreselleşme sürecinde otoriteye direnme yolu olarak bilgi ifşası -WikiLeaks ve Panama Belgeleri örneği- Kırıkkale Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak.
- Yılmaz, N. (2015). Kadın Girişimciliğinde Yönetmelik Etik Değerler ve İfşa (Whistleblowing): Mersin İlinde Uygulamalı Bir Araştırma. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bilgi Yönetimi Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tez). Mersin.

BÖLÜM 10

MISIR'DA DARBEDİLEN III. MUSTAFA'NIN SİKKELERİNDEKİ BAĞIMSIZ HARFLER VE RAKAMLAR¹

Mai BADİE HADİ²

Ali BAŞ³

Necla DURSUN⁴

¹ Bu çalışma Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalında, Prof. Dr. Ali BAŞ Danışmanlığında, “Kuzey Afrika Ülkelerinde Darbedilen Osmanlı Sikkeleri” adlı doktora tezinden geliştirilerek hazırlanmıştır.

² Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, mai_badie@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3404-5680

³ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Konya, abas@selcuk.edu.tr, ORCID: [0000-0002-4314-0498](https://orcid.org/0000-0002-4314-0498)

⁴ Doç. Dr, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE, necladursun@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4048-0569

1. GİRİŞ

Sultan III. Mustafa, yirmi altıncı Osmanlı sultanıdır ve doksanıncı İslâm halifesidir. Babası Sultan III. Ahmed, annesi Mihrişâh Sultan'dır. 28 Ocak 1717'de Edirne doğan III. Mustafa, Sultan III. Osman'ın vefatı üzerine 30 Ekim 1757'de 41 yaşında iken Osmanlı padişahı olmuştur. Sultan olduktan sonra ilk olarak, halkı ve devlet görevlilerini memnun edecek tedbirler almıştır. Ardından hac yolunun güvenliğini tehdit eden gelişmelere son vermek üzere çalışmalar yapmıştır. Sultan III. Mustafa, zeki, münevver, çalışkan ve azimli bir kişiliğe sahiptir. Yönetiminde, devlet işlerini iyi takip ederek mali ve askeri sahalarda ıslahat yapmak istemiştir. Padişah olduktan sonra Sadrazam Koca Râgib Paşa'nın vazifesine devam etmesini emretmiştir. Tahta çıktığında, Avrupa tarafında 1739 Belgrad Antlaşması ile başlayan sulh döneminde devlet mali bakımdan sıkıntısızdır. Padişah, askeri sahada olduğu gibi ekonomi sahasında da icraatlarda bulunmuş, kalitesiz fakat ucuz Avrupa mallarının iç pazarları doldurmasına karşı yerli imalatı özendirme yoluna gitmiştir (Faruk, 2021:314)

III. Mustafa H. 19 Rebûlâhır 1174 (28 Kasım 1760)'daki fermanıyla sikkelerde yer alan "Konstantiniyye" adını kaldırmış, bunun yerine "İslambol" kelimesini getirmiştir (Artuk-Artuk, 1971: 654). Bu yeniliğin yanında III. Mustafa altın sikkelerdeki gibi, tahta geçtiği dönemden itibaren hangi dönemde sikke kestirirse kestirsin, bunu gümüş paralar üzerine de koydurtmuştur. Padişahın tuğrasının bulunduğu ve tuğrasının bulunmadığı akçeleri İstanbul'da basılmış, bu akçelerde babası "Han", kendisi ise "Sultan" unvanlarını kullanmıştır. III. Mustafa "Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn es-sultân ibn es-sultân ibaresinin olduğu zolta, yarım zolta ve ilk defa "altmış paralık" denilen "Çifte Zoltalar" da darp ettirmiştir (Bayram, 2021: 62)

III. Mustafa'nın altın sikkeleri genellikle I. Mahmud ile III. Osman zamanlarında basılan altınlarla aynı cins ve nevide olmuştur. Yeni birkaç cins altın da çıkarılmıştır. Bunların resim ve nakışları farklıdır. Bu devirde de basılmasına devam olunan çeşitli Fındık Altınlarından başka 1770 yılına kadar Fındık Altını 155 para, Zer-i Mahbûblar ise 110 para ediyordu. Bu tarihte birincisi 160 paraya, ikincisi de 120 paraya eşit tutulmuştur. III. Mustafa'nın altınları 22 ayardır (Pere, 1968: 213).

Hazinenin boş kalmaması için bu dönemde Saraydaki altın ve gümüş eşyalar sikkeye dönüştürülmüştür (Damalı, 2001: 282).

Sultan Mustafa'nın tuğrasında «Mustafa han bin Ahmed elmuzafferü dâima» ibaresinin yazılı olduğu ve cülusunun üçüncü senesinden sonra “Han” unvanının kaldırıldığı Takvimi Meskûkâtı Osmaniye’de yazılı ise de, beşinci cülus senesinde darbedilen sikkelerde de “Han” unvanının bulunduğu ve ancak bu tarihten sonra kaldırıldığı anlaşılmaktadır (Pere, 1968: 213).

Sultan III. Mustafa döneminde darbedilen sikkelerin bazılarında sikkedeki metinle ilgisi olmayan bağımsız harfler bulunmaktadır. Benzer şekilde Mısır’da darbedilen sikkelerde de bağımsız harfler görülür.

Mısır tarihi konusunda yapılan bazı çalışmalarda, eyaletin on sekizinci yüzyılda merkezi hükümetten önemli ölçüde özerklik kazandığı vurgulamakla birlikte, son zamanlarda yapılan araştırmalar, İstanbul’un iyi bir denetim uygulamasının devam ettiğini ve başkentle siyasi ve idari bağların önemli olduğunu göstermiştir (Pamuk, 2000: 172).

18.yüzyılın sonlarına doğru, Mısır Osmanlı yönetimi altındaydı ancak Memluk beylerinin

idaresinde bir miktar özerkliğe sahipti. Bu dönemin en etkili Memluk liderlerinden biri 1760-1772 yılları arasında Mısır’ı yöneten Ali Bey El-Kebir idi. Gücünü ve Osmanlı Sultan’ından bağımsızlığını göstermek için Ali Bey sikke reformu başlattı ve üzerinde adının yer aldığı yeni sikkeler bastırdı.

Ali Bey’in bastırdığı gümüş paralar Mısır’da gurus ve yigirmilikin ilk örnekleridir (Lane Poole, 1883: 38).

Bu dönemde kendi adını sikke üzerine darp ettiren Ali Bey Sikkeleri de araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, Mısır’da darbedilen III. Mustafa dönemine ait sikkelerde yer alan bağımsız harflerin incelenmesi kapsamında, muhtemel anlamları üzerine durulmuştur. Araştırmanın amacı, söz konusu harflerin siyasi, ekonomik, sosyal ve bölgesel farklılıklarının Osmanlı Sikke politikası çerçevesinde ortaya konulmasıdır. Çalışmada dönemin sikke ve darphane uygulamalarındaki farklılıklarının belirlenmesi esas alınmıştır. Bu çerçevede çalışmada, III. Mustafa dönemi Mısır darphane sikkelerinin

okunuşu, tarihlendirilmesi, detaylı tanımlamaları ile karşılaştırmalı özellikleri ortaya konulmuştur.

Yöntem olarak ilgili dönem ve sikkelerle ilgili literatür taraması yapılmış, harfler kataloglanmış ve karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Makale nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmış olup, örneklem üzerinden betimleme ve gözleme dayalı sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmada kullanılan örnekler açık erişimli basılı veya dijital sikke kataloglarından seçilmiştir.

Bu çalışmada Mısır'da darbedilen III. Mustafa sikkelerinde görülen bağımsız harflerden yola çıkılarak harflerin ne anlama geldiği konusu tartışılmıştır. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılması için açık erişimli basılı veya dijital sikke kataloglarından örnekler seçilerek, detaylı incelemeleri ile karşılaştırma yöntemiyle değerlendirmeye gidilmiştir. Örnekler malzeme ve kompozisyon özelliklerine göre tasnif edilmiştir.

2. Altın Sikkeler (Zer-i Mahbûb)

2.1. Tuğra ve Yıldız Kompozisyonlu Sikkeler

Bu grup sikkeler altından (Zer-i Mahbûb) basılmıştır. Sikkelerin ön yüzünde tuğra bulunmakta, tuğranın altında “Azze Nasrûhu duribe fî Mısır sene 1171” yazmaktadır. Tuğrada zülfelerin yanında kalan boşlukta altı kollu yıldız vardır. Tuğra ile yazılar içte ve dışta düz ortada inci dizisi kontur içine alınmıştır.

Sikkelerin arka yüzünde ise dört satır halinde “Sultânü'l-berreyni ve hâkânü'l-bahreyn es-sultân ibn es-sultân.” yazmaktadır. Yazıların etrafı ön yüzde olduğu gibi düz iki kontur arasında inci dizisi ile çevrelenmiştir. Sikkenin yazı hattı sülüstür.

Bu grup sikkelerde ön yüzdeki altı kollu yıldız ile tam daire inci dizili kontur dışında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Bazı örneklerde altı kollu yıldız net bir biçimde izlenirken (Fotoğraf 1), bazılarında sikke deformasyonu sebebiyle net olarak izlenememektedir (Fotoğraf 2-3).

Bu grubun birinci örneğinde “İki karanın sultânı ve iki denizin hâkânı sultân oğlu sultân” ibaresinde oğlu kelimesinden sonra “MİM ve SAD” harfleri vardır.

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 1 (Stephen Album Rare Coins, Auction 31, 17-19 May 2018 Lot 633)

Ağırlık: 2.53

Ön Yüz: 1171 مصطفی خان ابن احمد المظفر دائما عز نصره ضرب في مصر سنة
Mustafa Hân bin Ahmed el muzaffer dâimâ Azze Nasrûhu duribe fi Mısır
sene 1171.

Arka Yüz: سلطان البرين و خاقان البحرين السلطان ابن مص السلطان
Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn es-sultân ibn MS es-sultân.

Bu grubun ikinci örneğinde “İki karanın sultânı ve iki denizin hâkânı sultân oğlu sultân” ibaresinde oğlu kelimesinden sonra “4 ve KAF ve Elif” harfleri vardır (Fotoğraf 2).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 2-URL 1

Ağırlık: 2.56 gr çap: 20 mm

Ön Yüz: 1171 مصطفی خان ابن احمد المظفر دائما عز نصره ضرب في مصر سنة
Mustafa Hân bin Ahmed el muzaffer dâimâ Azze Nasrûhu duribe fi Mısır
sene 1171.

Arka Yüz: سلطان البرين و خاقان البحرين السلطان ابن 4 كا السلطان
Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn es-sultân ibn 4 Ka es-sultân.

Bu grubun üçüncü örneğinde diğer örneklerden olduğu gibi sikkenin arka yüzünde oğlu kelimesinden sonra (6-MİM ve DAL) harfleri görülmektedir (Fotoğraf 3).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 3-URL-2

Ağırlık: 2.56 gr, çap: 20 mm

Ön Yüz: 1171 سنه مصر ضربه في
Mustafa Hân bin Ahmed el muzaffer dâimâ Azze Nasrûhu duribe fi Mısır
sene 1171.

Arka Yüz: سلطان البرين وخاقان البحرين السلطان ابن 6 مد السلطان
Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn es-sultân ibn 6 MD es-sultân.

Bu grubun dördüncü örneğinde yine sikkenin arka yüzünde oğlu kelimesinden sonra yazı arasına “SİN” harfi eklenmiştir (Fotoğraf 4).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 4- Tanta Müzesi, Envanter No : 1916

Ağırlık: 2.555 çap: 21 mm

Ön Yüz: 1171 سنه مصر ضربه في
Mustafa Hân bin Ahmed el muzaffer dâimâ Azze nasrûhu duribe fi Mısır
sene 1171.

Arka Yüz: سلطان البرين وخاقان البحرين السلطان ابن س السلطان
Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn es-sultân ibn S es-sultân.

2.2. Yazılı Sikkeler

Bu grup sikkeler de altından basılmış olup ön yüzünde dört satır sülüs türünde “Mustafa bin Ahmed han Azza nasruhu duribe fi Mısır sene 1171” yazılıdır. Arka yüzünde de dört satır sülüs ile “Daribü'n-nadri sahibü'l-izzi ve'n-nasri fi'l-berri ve'l-bahr” yazılmıştır.

Ön yüz ve arka yüz yazılarının etrafında içte düz dışta inci dizili kontur bulunmaktadır.

Bu grubun ilk örneğinde ön yüz yazılarının ilk satırında “AL” harfleri bulunmaktadır. Arka yüzde ise satır sonunda “81” rakamı yer almaktadır (Fotoğraf 5).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 5- Kazan, ,1983, P.833 , s.379

Ağırlık: 2.60 çap; 20,6 mm

Ön Yüz: سلطان مصطفى عل ابن احمد خان عز نصره ضرب في مصر سنة 1171.
Sultan Mustafa AL bin Ahmed han Azze nasrûhu duribe fi Mısır sene 1171.

Arka Yüz: ضارب النضر صاحب العز والنصر في البر والبحر 81
Daribü'n-nadri sahibü'l-izzi ve'n-nasri fi'l-berri ve'l-bahr 81

İkinci örnekte, ilk örnektekinden farklı olarak arka yüzde satır sonuna eklenen “83” rakamı yazılmıştır (Fotoğraf 6).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 6-URL-3

Ağırlık: 2.58, çap; 23,5 mm

Ön Yüz: سلطان مصطفى عل ابن احمد خان عز نصره ضرب في مصر سنة 1171
Sultan Mustafa AL bin Ahmed han Azze nasrûhu duribe fi Mısır sene 1171.

Arka Yüz: ضارب النصر صاحب العز والنصر في البر والبحر
Daribü'n-nadri sahibü'l-izzi ve'n-nasri fi'l-berri ve'l-bahr 83

3. Gümüş Sikkeler

III. Mustafa dönemi gümüş sikkelerinde önceki dönem gümüş oranında azaltmaya gidilmiş, mali bir tedbir olarak 4 de 1 derecesinde ayarı düşürülmüştür (Artuk-Artuk, 1974: 655).

Mısır'da basılan gümüş sikkelerde de altında olduğu gibi bazı müstakil harf ve rakamlar yazı aralarına eklenmiştir.

Gümüş sikkelerin ön yüzünde Sultan III. Mustafa'nın tuğrası yer alırken, arka yüzünde basım yeri ve tarihi gibi bilgiler bulunmaktadır. Sikkelerdeki ön ve arka yüz yazıları içte düz dışta inci dizileri ile çevrilmiştir.

Bu grubun ilk örneğinde ön yüzde tuğra, arka yüzde "H duribe fi Mısır 1171" yazısı bulunmaktadır (Fotoğraf 7).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 7-URL-4

Ağırlık: 0,41 gr, çap; 15 mm

Ön Yüz: III Mustafa'nın tuğrası

Arka Yüz: ح ضرب في مصر سنة 1171

H Duribe fi Mısır sene 1171

İkinci örnekte, sikkenin arka yüz yazılarının ilk satırında “HA” ve “ALİF” ibareleri vardır (Fotoğraf 8).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 8-URL-5

Ağırlık: 0,40 gr., çap; 14,5 mm

Ön Yüz: III Mustafanın tuğrası

Arka Yüz: ح ضرب في مصر سنة 1171

HA Duribe fi Mısır sene 1171

Bu grubun üçüncü örneğinde arka yüzde üstte “SİN” harfi bulunmaktadır (Fotoğraf 9). Sikke etrafındaki inci dizili bordür, deforme olmuştur.

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 9-URL-6

Ağırlık: 0,42 gr

Ön Yüz: III Mustafa'nın tuğrası

Arka Yüz: 1171 سنه في مصر س

S Duribe fi Mısır sene 1171

Bu grubun dördüncü örneğinde yine sikkenin arka yüzünde üstte “SAD” harfi bulunmaktadır. Deformasyondan dolayı sikke etrafındaki inci dizili bordür silinmiştir (Fotoğraf 10).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 10 -URL-7

Ağırlık: 0,434 gr. çap: 17 mm

Ön Yüz: III Mustafa'nın tuğrası

Arka Yüz: ص ضرب في مصر سنه... ..

S Duribe fi Mısır sene...

Gümüş sikkelerin beşinci örneğinde, arka yüzde üstte “MİM ile 6” ibaresi vardır (Fotoğraf 11).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 11-URL-8

Ağırlık: 0,41 gr. çap; 16 mm

Ön Yüz: III Mustafanın tuğrası

Arka Yüz: م 6 ضرب في مصر سنة 1171

M 6 Duribe fi Mısır sene 1171

Bu grubun altıncı örneğinde, arka yüzde üstte “MİM-DAL 1” harfleri yer almaktadır. Sikke etrafını çevreleyen inci dizileri diğer örneklere göre daha geniş aralıklarla ve iri işlenmiştir (Fotoğraf 12).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 12 -URL-9

Ağırlık: 0,46 gr. çap; 15 mm

Ön Yüz: III Mustafa'nın tuğrası

Arka Yüz: م د 1 ضرب في مصر سنة 1171

M D1 Duribe fi Mısır sene 1171

Gümüş sikkelerin yedinci örneğinde, arka yüzde “MİM-SAD” harfleri bulunmaktadır (Fotoğraf 13). Sikke etrafındaki inci dizileri altıncı örnekte olduğu gibi geniş aralıklarla ve iri işlenmiştir (Fotoğraf 12).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 13 -URL-10

Ağırlık: 0,23 gr. çap: 14,5 mm

Ön Yüz: III Mustafa'nın tuğrası

Arka Yüz: مص ضرب في مصر سنة 1171

M S Duribe fi Mısır sene 1171

Sekizinci örnekte sikkenin arka yüzünde üstte, “AİN-LAM” harfleri vardır (Fotoğraf 14).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 14

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, No.1854

Ağırlık: 1.95 gr, çap: 20 mm

Ön Yüz: III Mustafa'nın tuğrası

Arka Yüz: عل ضرب في مصر سنة 1183

A L Duribe fi Mısır sene 1183

Bu grubun son örneğinde sekizinci örnekte olduğu gibi “AİN-LAM” harfleri bulunmaktadır (Fotoğraf 15).

Ön Yüz

Arka Yüz

Fotoğraf 15-URL-11

Ağırlık: 11,49 gr

Ön Yüz: III Mustafa'nın tuğrası

Arka Yüz: على ضرب في مصر سنة 1183

A L Duribe fi Mısır sene 1183

4. Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin son dönem padişahlarının bastırıldığı sikkelerde yazı üstüne veya kenarına yerleştirilen bağımsız harfler ve rakamlar pek çok araştırmacının dikkatini çekmekle birlikte bugüne kadar çalışılmamış özgün bir konudur. H. 1106/ M. 1695'ten bir süre sonra başlayan Trablus, Tunus ve Cezayir dışındaki Osmanlı imparatorluğuna ait madeni paralarda, çeşitli konumlarda Arapça başlangıç harfleri gösterilmektedir (Lachman, 1974: 199).

Sikke ayar ve ağırlığının hatalı olduğu tespit edilmesi halinde sorumluların bulunabilmesi için, sikke üzerinde o dönemin sahib-i ayarına ait işaret ve harflerin kullanımı esas hale getirilmiştir. Osmanlı sikkelerine bir süreç dahilinde güven kazandıran bu uygulamalar aynı zamanda Osmanlı nümizmatğine yeni bir anlayış getirmiştir (Damalı, 2014: 106).

Sultan III. Ahmet ve sonrasında Sultan I. Mahmut ve Sultan III. Osman devirlerindeki altın sikkelerde bazen ön yüz veya arka taraflarında yazılar arasında tek harflere tesadüf edilir. Dikkati çeken ve ne anlama geldiği kesin olarak anlaşılmamakla beraber, Takvimi Meskukatı Osmaniye müellifi İsmail Galip Bey bunların darphane eminlerinin ve kalıpları yapan ustaların isimlerinin baş harfleri olduğunu belirtmektedir (Kocaer, 1967: 23).

Lane-Poole ve Galib, bu harflerin III. Ahmed döneminde ortaya çıktığını belirtmektedir. Pere ise bunların II. Mustafa döneminde ortaya çıktığını yazar. Mısır'da harfler III. Ahmed döneminde ortaya çıkmış olmakla birlikte, bu dönemlerde bağımsız harfler olmayan paralar da basılmıştır (Lachman, 1974: 199).

Türkiye'de harfli paralar son olarak III. Mustafa'nın saltanatının ilk yılında basılmıştır. Mısır'da ise III. Selim dönemine kadar düzensiz bir şekilde görülmeye devam edilir (Lachman, 1974: 199).

Ali Bey'in dizginleri elinde tuttuğu dönemde Mısır'da basılan altın paralar, onun bağımsızlık hareketinin ne ölçüde ilerlediğinin en güzel kanıtıdır. Bu paralar, diğer deliller ve resmi belgelerle birlikte, Osmanlı Devleti ile aralarındaki savaflara rağmen bağımsızlığını ilan etmediğini veya Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrılmadığını göstermektedir. Daha ziyade, kapsamı öncekilerden daha geniş ve derin olan O'nun hareketi, sözde Osmanlı Halifeliğine bağlı kalarak Mısır'daki iktidarı tekeline almayı hedefliyordu. Bernard, hatıra altınları ile aynı çerçeveyi taşıyan, Sultan kelimesinin ardından ve Mustafa kelimesinin üzerinde Ali Bey isminin ilk iki harfi olan *Ayn* ve *Lām* harflerini içeren bir altın parçasından bahsetmiştir. Arkasında basıldığı yılı gösteren (83) rakamı H. 1183'tür ve Ali Bey'in bağımsızlığı döneminde yani Sultan Mustafa bin Ahmed adıyla altın sikke bastığı anlamına gelmektedir. Bu onun Osmanlı egemenliğini tanıdığının kanıtı sayılmaktadır. Bu parça Bernard'ın anlatımına göre Zer-i Mahbûb tarzındadır. Ayrıca kendi zamanındaki darphane amiri olan öğretmen Rizq al-Qubti, devletin resmi ağırlığı ve ayarıyla aynı olan, ağırlık başına 2.596 gram ve ayarı başına 750 binde bir olan Mahboob düğmesini basmıştır (الصاوي، 2001: 69)

Mısır'da basılan zer-i mahbûbların bir kısmında (Sultan-ül berreyni) yerine (Darib-ün-dri) unvanı ve tuğra yerine de sultanın ismi düz olarak yazılmıştır (Pere, 1968: 213).

- “Mim ve Sad” harflerini içeren sikkeler

Sultan III. Mustafa döneminde, paranın arka yüzündeki kitabelerde (İbn) kelimesindeki Nun harfinin üzerindeki (M ve S) harfleri sadece Mısır'da basılan zer-i mahbûb tipi altın sikkede görülmektedir. Başka şehirlerde basılan ve bu iki harfi taşıyan madeni paralara rastlanmamıştır. Bazıları, (MS) harflerinin, 1171-1174 H. / 1757-1760 yılları arasında Mısır

Paşası olan (Mustafa Baher Koussa) adına atıfta bulunduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu zer-i mahbûblar büyük ihtimalle H. 1171 ile H.1174 yıllar arasında darbedilmiştir (48 :2018، يوسف).

İncelenen örneklerde altından basılan tuğra ve yıldız kompozisyonlu sikkelerde; M-S (Fotoğraf 1), 4-K (Fotoğraf 2), 6M-D (Fotoğraf 3), S (Fotoğraf 4) harf ve rakamları görülmektedir. Bu grubun sadece yazılı örneklerinde Al ve 83 (Fotoğraf 4-5) harf ve rakamı kullanılmıştır.

Gümüş sikkelerde H (Fotoğraf 6), H ve alef (Fotoğraf 7), S (Fotoğraf 8-9), M-6 (Fotoğraf 10), M-D (Fotoğraf 11), S-D (Fotoğraf 12), A-L (Fotoğraf 13-14) harf ve rakamları görülmektedir.

- **“Kaf” ve “Elif” \ 4 “Mim” ve “Dal” \ 6 “Mim” ve “Dal” harfleri bulunan sikkeler**

Bu tür paranın arka yüzünde (İbn) kelimesindeki "Nun" harfi üzerinde 4 rakamı ve yanında KAF ve Elif (KA) harfleri yer alıyordu. Kimileri (4) rakamını Sultan Mustafa'nın tahta çıkışının dördüncü yılını, Kaf ve Elif harflerini ise 1174 H. / 1760 yılı sonunda Mısır'a gelen Paşa Ahmed Kamel'i ifade ediyor şeklinde yorumlamaktadır (98 :1880، الجبرتي) (51 :2018، يوسف).

Bu tarz, Paşa Ahmed Kamel'in bastırıldığı altın sikkelerin, (4/4 MD مد) ve formun (6 / 6 مد) eklenmesiyle başlayan ve son olarak babasının adının ilk iki harfinin (4 / 4KA كا) yazıldığı görülmektedir (2018، يوسف) (49).

- **“Sin” harfli sikkeler**

Bu tür paranın arka yüzünde (İbn) kelimesindeki "Nun" harfi üzerinde “Sin” harfi yer alıyordu. Bazıları, “Sin” harfinin, (1179 H. / 1765 - 1181 H. / 1767 M) yılları arasında görevde bulunan Mısır Valisi Salahdar Maher Hamza Paşa'yı simgelediğini belirtmektedir(54 :2018، يوسف)

- **H, Ha, 6m, harfleri bulunan sikkeler**

Bu harfler (ح، حاء، م) gümüş paraların üzerinde görülmüştür ve ne anlama geldikleri bilinmemektedir. Bu harfler, altın paralarda görünmemeleri ve üzerlerinde sadece Sultan Mustafa'nın tahta çıkış tarihi (H.1171) olması, gerçek basım tarihlerine işaret edilmemesi sebebiyle,

darphane görevlilerinden birine işaret ediyor olabilirler. Çünkü gümüş paralar altın paralara kıyasla daha az önemli olup, düşük değerleri nedeniyle altın paralar kadar özenli bir şekilde basılmazlardı.

- **Ali Bey El-Kebir sikkeleri**

Ali Bey adının harflerini taşıyan sikkeler diğer özellikleriyle de dikkat çekiyor. Bu madeni paralarda, ayırt edici harflerin yanı sıra, basıldıkları yılı belirten bir sayı da yer almıştır. Bu da bu dönem diğer altın sikkelerin çoğunda bulunmayan bir özelliktir (121 :1980، برنار).

Ali Bey'in bastırılmasını emrettiği kitabelerde ise, paranın üst kısmında, paranın ön yüzünde adının baş harfleri bulunmaktadır. “Dharb” kelimesinin B harfinin üstünde ve “Darb” kelimesinden gelen “B” harfi ile birleşen “L” harfini buluyoruz. Bu özelliği Arap yazarlarda yaygın olan ve onları bir lam'a ve bir ya'a (li) yapan, Ali kelimesinin tamamını oluşturan bu ayrıntılı süslemelerden biriyle, kırk medini parçasının üstünde ve yirmi medini parçasının üstünde de görüyoruz) (121 :1980، برنار).

Ali Bey döneminde basılan Medini sikkeleri, benzer şekilde dizilmiş aynı baş harflerle ayırt edilir. Aynı zamanda Ali Bey'in sikkelerinde (guruş) çok önemli bir özellik buluyoruz; zira kendisi basım yılını veya madeni paranın taşıdığı yılı değiştirerek 1183 H. (1769 veya 1770 M.) yılı yapmıştır. Sultan Mustafa'nın iktidara geldiği 1171 H. (M. 1757) yılı yerine, Onu diğer para birimlerini basarken izin vermediği bu tür yeniliklere iten şey şüphesiz bağımsızlığını ne zaman ilan edebileceğini belirleme konusundaki gizli arzusuydu. Ya da sadece bu paraların Mısır'da basıldığı yılı belirtmek için bu uygulamaya gitmiş olmalıdır. Sadece bu paralar Osmanlı padişahının imzasını taşıyordu (122 :1980، برنار).

5. SONUÇ

III. Mustafa dönemine ait Mısır'da darbedilen 15 sikke örneğinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada sikkeler üzerinde yer alan ve metinden bağımsız olarak kullanılan bazı harflerin mahiyeti üzerinde durulmuştur. Sikkelerin kenar süslemelerinde inci dizileri vazgeçilmez bir motifi olup, geometrik süslemeler de sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca az da olsa bitkisel motifler de görülür.

Sultan III. Mustafa döneminde Mısır'da basılan bazı sikkeler üzerinde Mısır valilerinin isimleri yer almaktadır ve sikkeler bu valilerle ilişkilendirilmektedir. Ancak isim bulunmayan ve bağımsız harflerin yer aldığı sikkelerin ise neyi ifade ettiği bilinmemektedir. Bunlar darphanedeki bazı görevlilere işaret ediyor olabilirler. Fakat bu görevlilerin isimlerinin tamamı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Sultan III. Mustafa döneminde Mısır'da basılan sikkeler üzerinde dokuz adet tek harf ve rakam tespit edilmiştir. Bunlar: ، عل ، مص ، كا ، آمد ، .
، ح ، حا ، س ، س ، م

Altın sikkelerin ön yüzünde Sultan III. Mustafa'nın tuğrası ve "Azza nasruhu Mısır'da basıldı sene 1171" yazısı bulunmaktadır. Arka yüzünde ise "Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn es-sultân ibn es-sultân" ifadesi ve tek tek harfler vardı.

Ancak Ali Bey El-Kebir döneminde basılanlarda ön yüzde " Mustafa Hân bin Ahmed Azza nasruhu duribe fi Mısır sene 1171" ve arka yüzde " Daribü'n-nadri sahibü'l-izzı ve'n-nasrı fi'l-berri ve'l-bahr" yazısı ile 83 rakamı bulunuyordu. 83 rakamı sikkelerin fiilen basıldığı tarihi göstermekteydi.

Gümüş sikkelerin ön yüzünde Sultan III. Mustafa'nın tuğrası, arka yüzünde ise "Mısır'da basıldı 1171" yazısı vardı. "DARP- ضرب" kelimesinin başındaki "ب" harfinin üzerinde tek tek harfler bulunmaktaydı. Ali Bey'e ait sikkelerde ise H.1183 tarihi yazılıdır.

KAYNAKÇA

- Artuk, İ., & Artuk, C. (1971). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu* (No. 7). Millî Eğitim Basımevi.
- Bayram, E. (2021). *Bilecik müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi sikkeleri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Damalı, A. (2014). *A'dan Z'ye Osmanlı nümismatik el kitabı*, Ankara-Nilüfer Damalı Eğitim Kültür ve Çevre Vakfı.
- DAMALI, A., 150 Devlet 1500 Sultan İslam Sikkeleri, İstanbul, 2001
- Faruk, Ö. (2021). *Muhtasar Osmanlı Tarihi (1299-1922)*. Çamlıca.
- Kazan, W. (1404/1983). *The Coinage of Islam—Collection of William Kazan*, by William Kazan. Bank of Beirut, Beirut.
- Kocaer, R. (1967). *Osmanlı altınları*. Güzel Sanatlar Matbaası.
- Lachman, S. (1974). *The initial letters on ottoman coins of the eighteenth century*. *Museum Notes (American Numismatic Society)*.
- Lane-Poole, S. (1883). *The coins of the Turks in the British Museum*.
- Pamuk, S. (2000). *A monetary history of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press.
- Pere, N. (1968). *Osmanlılarda madenî paralar: Yapı ve Kredi Bankasının Osmanlı madenî paraları koleksiyonu*
- برنار، صمويل (1980م)، النقود والموازن، ترجمة زهير الشايب، ج6، مكتبة مدبولي-القاهرة.
- الجبرتي، عبد الرحمن. (1880). *من التاريخ المسمى عجائب الآثار في التراجم والأخبار* (Vol. 2). مؤسسة هنداوي.
- الصاوي، أحمد السيد (2001م)، *نقود مصر العثمانية*. مركز الحضارة العربية.
- مبارك، علي (2005)، *الخطط التوفيقية الجديدة لمصر والقاهرة*، ج20، مطبعة دار الكتب والوثائق القومية بالقاهرة- مصر.
- يوسف، احمد محمد. (2018م). *نقود : (ط. 1، .)*. دبي، الإمارات العربية المتحدة: قنديل للطباعة والنشر والتوزيع.

İnternet Kaynakları

URL 1-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=130563&cat=5248&ppuser=&sortby=d&way=desc> Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL 2-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=9640&cat=5248&ppuser=&sortby=d&way=desc>

Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL3-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=211830&cat=22374&ppuser=&sortby=d&way=desc> Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL-4-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=298333&cat=22360&ppuser=&sortby=d&way=desc>, Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL-5-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=298335&cat=22360&ppuser=&sortby=d&way=desc>, Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL-6-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=321322&cat=22360&ppuser=&sortby=d&way=desc> Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL-7-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=127963>, Erişim Tarihi: 15/10/2023

URL8_

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=138539> Erişim tarihi: 06/03/2024

URL-9-

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=298338&cat=22360&ppuser=&sortby=d&way=desc> , Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL-10_

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=298326> , Erişim Tarihi: 06/03/2024

URL-11-

http://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=2&sale=12&lot=425&lang=1 , Erişim Tarihi: 06/03/2024

BÖLÜM 11

ANADOLU'NUN KADIN ERENLERİNDEN SİTTİ ZEYNEP VE TEKKESİ¹

Ebubekir KOÇYİĞİT²

¹ Bu Çalışma, Doç. Dr. Lokman TAY danışmanlığında Ebubekir KOÇYİĞİT tarafından hazırlanan “Antalya Türbeleri” isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir. (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2021).

² Uzman Sanat Tarihçisi, ORCID: 0000-0003-3709-5915, E-mail: e-kocyigit@hotmail.com.tr

Giriş

Çalışmada Antalya'nın, Alanya ilçesi, Kaleyolu caddesinde bulunan ve Anadolu'nun kadın erenlerinden olan Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi incelenmiştir. Söz konusu yapı Alanya Kalesi'nin kuzeydoğu yamacında yer almaktadır.

Alevi-Bektaşî geleneği Anadolu tarihinin şekillenmesini büyük oranda etkileyen önemli yapı taşlarından biri olmuştur. Bektaşîlik ilk faaliyetlerini XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarında göstermeye başlamıştır (Maden, 2013: 91). Hacı Bektaş Veli başta olmak üzere Horasan kökenli Türk derviş ve erenler Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde ocak-tekke adı verilen temsil makamları inşa ederek buldukları bölgelerin kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik dönüşümünün gerçekleşmesinde yadsınamaz roller üstlenmişlerdir.

Alevi-Bektaşî inancında kadın-erkek ayrımı bulunmamaktadır. Alevi-Bektaşîlikte esas olarak “er” mertebesine ulaşan insanların kutsallığı söz konusudur (Bahadır, 2004: 17). Hacı Bektaş Veli'nin ilkelerinde de kadın; sevilen, sayılan ve değer görendir. Dolayısıyla kadın toplumsal yaşamın doğrudan içinde bulunarak kültür ve inanç kurumlarında söz sahibi olmuştur (Aktaş, 2000: 222). Bundan dolayıdır ki Bektaşî geleneği içerisinde kadınlar etkin roller üstlenmişlerdir. Bu duruma en iyi örnek Hacı Bektaş Veli'nin ölümünün ardından onun postuna oturan Kadıncık Ana'dır. Kadınların dervişlik makamının dışında halife olarak tekkeleri yönettikleri ve kendilerine bağlı birçok müridi bulunduğu bilinmektedir (Güzel, 2011: 247). Ömer Lütfi Barkan, arşiv belgelerinden yola çıkarak Kız Bacı, Ahi Ana, Sakarî Hatun, Hacı Fatma, Hundi Hacı, Sume Bacı gibi tekke ve zaviye sahibi kadınlardan bahsetmektedir (Barkan, 1993: 52). Söz konusu Alevi-Bektaşî ocakları arasında yer alan ve Tokat'ta bulunan “Anşa Bacılılar” bu durumun önemli bir örneğidir. Anadolu' daki kadın adına bağlı ocakların ilki budur (Güzel, 2011: 247).

Anadolu'nun kadın Erenlerinden olan ve çalışmanın esas konusunu teşkil eden Sitti Zeynep'in, çeşitli kaynak ve arşiv belgelerine dayandırılarak yapılan araştırmalarda Zeynel Abidin'in kızı olarak geçtiği görülmektedir. Sitti Zeynep'in soy kökenine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Söz konusu görüşler arasında Sitti Zeynep'in soyunun Hz. Ali'nin oğullarından biri olan Hüseyin'in 94 H. 712 M. yılında Emevi halifelerinden 1. Velid zamanında 48 yaşında ölen oğlu Zeynüllâbidin'in kızı olduğu yönündedir. Ancak İbrahim Hakkı Konyalı bu görüşe katılmamaktadır (Konyalı, 2011: 52). Konuya dair diğer bir görüş ise Faruk Nafiz Koçak tarafından ifade edilmektedir. Koçak'a göre Sitti Zeynep, 1432 yılı sonrasında Alanya' ya gelen Şih Alâeddin Ali Semerkandi'nin oğlu olan Zeynel Abidin'in kızıdır (Koçak, 2022: 181).

Elde edilen bilgiler neticesinde Zeynel Abidin'in kızı olan Sitti Zeynep'in, XV. yüzyılda Alanya'da bulunmuş olan Şeyh Alâeddin Ali Semerkandi'nin torunu olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen bilgilere ilaveten Mustafa Çıpan, Alâeddin Ali Semerkandi'nin soyunu Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin bağıyla Hz. Muhammed'e dayandırmaktadır (Çıpan, 1994: 159).

Geçmişten günümüze köprü olma vazifesini sürdüren Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi münferit bazı yayınlara konu olmuştur (Bakınız: Güzel, 1989; Dülgerler, 1995; Türктаş, 1997; Faroqhi, 2003; Gönüllü, 2003; Bahadır, 2004; Burkan, 2010; Konyalı, 2011; Özdemir, 2013; Maden, 2013; Budak, 2016; Merdin, 2016; Bozkuş, 2017; Değerli ve Küçükdağ, 2018; Berber, 2019; Koçak, 2022; Karaoğlan, 2022; Ünalın, 2022). Çalışma neticesinde Anadolu topraklarının tapu senedi olan bu ve buna benzer yapıların Türk mimarisindeki yeri ve önemi ortaya koyularak mevcut durumunun belgelenmesi ve bilim dünyasına tanıtılması hedeflenmiştir.

Anadolu'nun Kadın Erenlerinden Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi

Eser; Antalya ili, Alanya ilçesi, Kaleyolu caddesinde bulunan kayalık alan üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu yapı Alanya Kalesi'nin kuzeydoğu yamacında yer almaktadır (Fotoğraf 1-2). Bahsi geçen kayalık alan bünyesinde, pamfilya dönemine ait mezarlar bulunmakta olup yan yana kuzeyden güneye doğru konumlandırılmış dört adet içi boş lahit yer almaktadır (Konyalı, 2011: 335).

Eser, XV. yüzyılda Alanya'da bulunmuş olan Alâeddin Ali Semerkandi'nin oğlu Zeynel Abidin'in kızı Sitti Zeynep'e aittir (Koçak, 2022: 181). Şeyh Alâeddin Ali Semerkandi'nin soyu Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin bağıyla Hz. Muhammed'e dayandırılmaktadır (Çıpan, 1994: 159). Sözü edilen kişilerden Alâeddin Ali Semerkandi ve oğlu Zeynel Abidin'in türbesi, İbrahim Hakkı Konyalı'dan referansla Mersin'in Sütluçe Beldesinde yer almaktadır (Konyalı, 1967: 193-200).

Fotoğraf-1 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Günümüz Öncesi Genel Görünümü
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü

Fotoğraf-2 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Günümüz Öncesi Genel Görünümü
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü

Üzerinde yapım tarihini ve banisini belirten herhangi bir kitabesi bulunmayan yapının hangi tarihte ve kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir. Eser günümüze çeşitli onarımlar geçirek ulaşmıştır. Kaynak ve arşiv belgelerine dayandırılarak yapılan araştırmalar neticesinde

esere dair vakıf kayıtlarına ulaşılmış olup söz konusu kayıtlardan yola çıkılarak yapının XV. yüzyıl ortalarında inşa edildiği düşünülmektedir.

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi ile ilgili; 1483 yılı resmi kayıtlarında yapıya dair vakıf kaydı bulunmaktadır. Bahsi geçen vakıf kaydında Sitti Zeynep adının kullanılmadığı bunun yerine sadece Zeynel Abidin'in kızının mezarı olarak geçtiği görülmektedir.

Bahsi geçen vakıf kaydında;

“Nefs-i Ala’iyye’de (Uzun Sitde ?) merhum mağfur Zeynelabidin Rahmetullâhi Aleyh ver-Rıdvan kızının mezarı varımış elan meşihatı hükmü hümayun der tasarruf Mevlana Taceddin Yekdest”

İfadeleri yer almaktadır (Bozkuş, 2017: 199).

1483 yılına ait olan resmi kayıtlardan anlaşıldığına göre bahsi geçen dönem içerisinde tekke ve türbenin şeyhliği “Mevlana Taceddin” isimli kişinin tasarrufundadır. Mevlana Taceddin'in kimliği hakkında detaylı bir bilgi bulunmamakla birlikte Alanya civarında dört vakfın kendi tasarrufunda olduğu bilinmektedir. Vakıfların tasarrufunun kendinde olması devlet ricali üzerinde etkili veya hatırı sayılır bir kişiliği olduğuna işaret edebilir (Telci, 2018: 10).

İbrahim Hakkı Konyalı, Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi'ne dair arşiv kayıtlarından bahsetmektedir. Ulaşılan kayıtlarda, Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi; İstanbul Başbakanlık Arşivi 166 numarada kayıtlı, Kanuni devrine ait 937 H. / 1530 M. tarihli bir vakıf icmal defterinde “*Vakf-ı Sitti Zeynep*” olarak kaydedilmiştir. Konyalı'nın eserinde Kanuni devrine ait bir başka arşiv kaydından bahsedilmektedir. Ankara Kuyûd-ı Kadîme arşivinde 172 numarada kayıtlı belge üzerinde bu zaviye “*Vakfı Sitti Zeynep bint-i Zeynülâbidin*” şeklinde geçmektedir. Aynı arşivde bulunan 1259 H. / 1843 M. tarihli diğer vakıf kaydında da “*Taş pazarı mahallesinde Sitti Zeynep bint-i Zeynülâbidin Zaviyesi*” olarak geçmektedir (Konyalı, 2011: 335-337). Bahsi geçen bilgilere ilaveten 1530'larda vakfın gelirininin 270 akçe olduğu bilinmekle birlikte 1550'lerde Hacı Ali adlı kişi şeyhliğini yapmakta olup tevliyetini ise Salih adlı kimse yürütmektedir. Ancak vakfın geliri çok olmadığından tevliyeti kaldırılmış ve bu görev türbeye şeyh olana aktarılmıştır (Bozkuş, 2017: 199).

Evliya Çelebi, 1671 yılında İstanbul'dan Hac yolculuğuna çıkmıştır. Çelebi, bu yolculuk esnasında uğramış olduğu Elmalı-Alanya arasındaki bölgeye dair gözlemlerini Seyahatnamesine aktarmıştır. Çalışmanın konusunu teşkil eden Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi'ne Seyahatnamesinde yer veren Evliya Çelebi buranın bir Bektaşî tekkesi olduğunu söylemektedir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde “Alâiye ziyaretleri” başlığı adı altında Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi ile ilgili;

“Şehrin kuzeyinde bir tepe üzerinde Sitti Zeyneb Tekkesi, iki kârgir kubbeli bir tekkedir. Bektaşîlerden birkaç fukarası var.”

İfadelerini kullanmaktadır (Kahraman, 2011: 324).

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi’ne yönelik gerçekleştirilmesi planlanan tamirat işlemlerinin yanı sıra eserin kuzeydoğu bölümüne ek olarak yeni bir zaviyedar hücresinin yapılmak istendiğini gösteren 18 Kânun-ı evvel 1313 H. / 30 Aralık 1897 M. tarihli “Zeynelabidin Hazretlerinin kızı Sitti Zeyneb Hazretlerinin Alanya’da bulunan ver tamir edilecek olan türbesinin planı” isimli bir belge mevcuttur (Fotoğraf 3). Yapılması düşünülen ek mekânın yapı bünyesine eklenmediği ve inşasının gerçekleştirilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu belgeden yola çıkılarak yapının dönem içerisindeki mevcut durumuna dair bilgi edinilmektedir (Çinal ve Kaçmaz, 2016: 180-181).

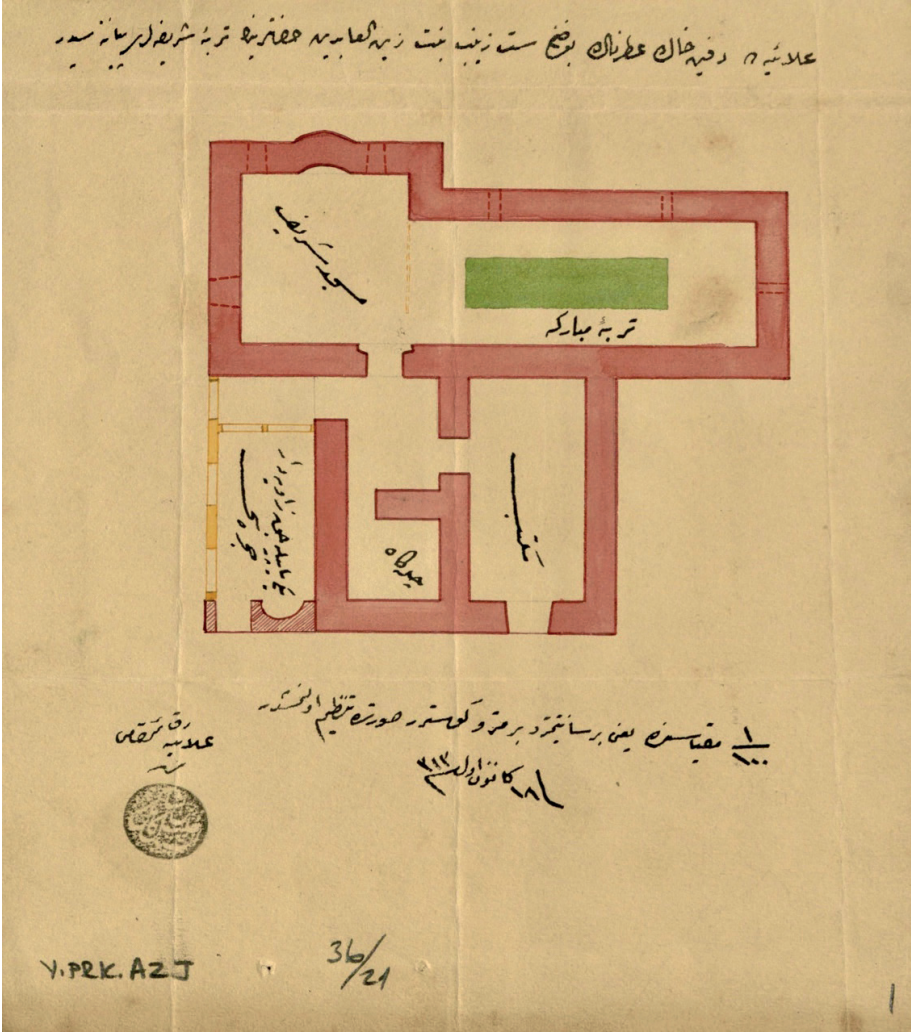
Sitti Zeynep Türbesi’nin tamiri konusunda ulaşılan bir diğer belge Miralay Mehmed Ali bin Hayri Bey tarafından kaleme alınan 1315 H. / 1898 M. tarihli belgedir.

1315 H. / 1898 M. tarihli belgede;

Cenâb-ı Rabb-i Müste’ân hazretleri envâ-ı lutf u inâyâtı ve hayrât u hasenâtı ile kâffe-i akvâmı ve umum cihâmı ihyâ buyursun. Ve fahr-i selâtîn-i izâm olan velinimet-i bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretlerini ilâ-âhîrîhî taht-gâh-ı hilâfet-i uzmâlarında ber-karâr buyursun, âmin.

Zill-i zalili tahtında bulunmakla mütena’im ve müftehir bulunduğumuz ol Mahbûb-i Hudâ ve Şefî-i Rûz-ı Cezâ sallallâhu te’âlâ efendimiz hazretlerinin sülâle-i tâhirelerinden Cenâb-ı İmâm Zeynelâbidîn Hazretlerinin kerîme-i muhteremleri Sitti Zeyneb Hazretlerinin Alâiye kazasında defin-i hâk-i itir-nâk bulunduğu türbe-i sâire-i vakfiyesinin indirâsıyla nâm u nişanı kalmadığından sinîn-i vefîreden beri tamiri icra olunmamış ve bu babda mahallince olunan teşebbüsât neticesinden dahi bir semere iktitâf edilmeyip sâlifü’l-arz makâm-ı lâzımü’t-tebcil-i müşârun-ileyhâ hâl-i harabîde kalmış...

İfadeleri yer almaktadır (Çinal ve Kaçmaz, 2016: 208).

Fotoğraf-3 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi 30 Aralık 1897 M. Tarihli Plan Çizimi
Kaynak: BOA, Y.PRK.AZJ. 36/21

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi, Kaleyolu caddesinde eğimli arazinin durumuna uyum sağlayacak bir biçimde şekil almıştır (Fotoğraf 4-5). Geçmişten günümüze dair çeşitli tahribat ve onarımlara maruz kalan eser tamamen yenilenmiş durumdadır. Yapılan araştırmalar neticesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1976 yılına ait Abide ve Eski Onarım Fişine ulaşılmıştır. Söz konusu fişten iç dış sıva onarımı, kubbelerin asli durumuna uygun bir biçimde onarım önerisi ve üst bölümün demir veya bakır levhalarla kaplanması gibi bilgiler elde edilmiştir. Son olarak Alanya Belediyesi ve Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29 Kasım 2022 tarihli kararı ile onarıma tabi tutulmuştur.

Yapının beden duvarları sıvalı ve boyalı durumda olduğu için inşa malzemesi net olarak anlaşılamamaktadır. Ancak yer yer sıva döküntüsü ve eserin geçmiş dönemlere ait görsellerinden yola çıkılarak moloz taş, kaba yonu ve düzgün kesme taş malzeme kullanılarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Giriş ve pencere açıklıklarında ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

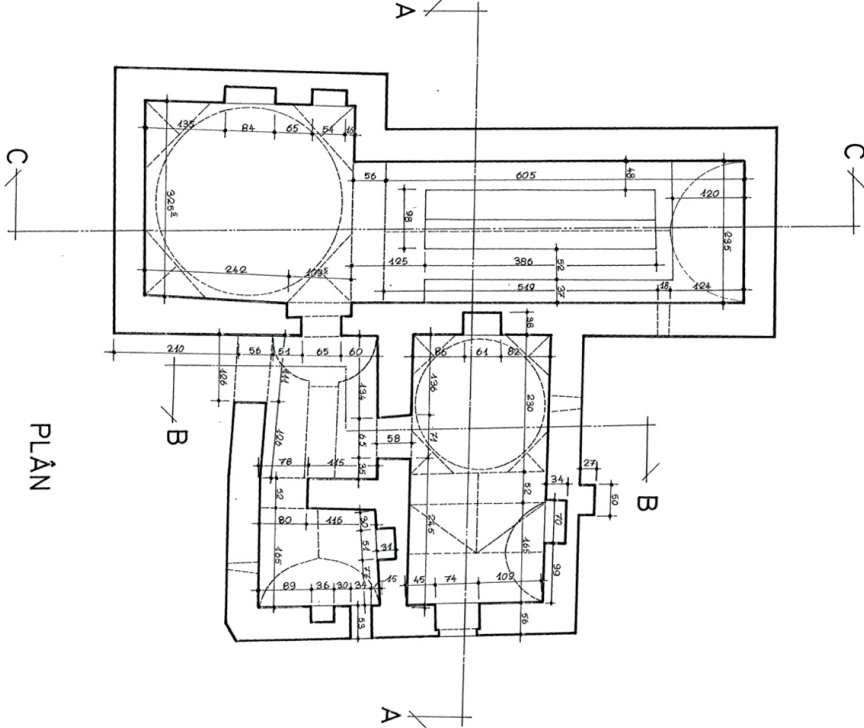
Fotoğraf-4 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Genel Görünüm

Fotoğraf-5 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Genel Görünümü

Eser, düzgün bir plan özelliği göstermemektedir. Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı iken kuzey bölümde kare plan

özelliği göstermektedir. Bütüncül anlamda ele alındığında L plan formunda bir görünüme sahiptir. Mekâna giriş doğu cephesinde yer alan dikdörtgen kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Giriş kısmı haricinde; kuzey, güney, doğu ve batı cephelerde pencere açıklıkları yer almaktadır. Dört bölümden oluşan eser; güney, güneybatı bölümde türbe ve mescit, kuzey, kuzeybatı bölümde zaviye mekânlarından ibarettir (Çizim 1).

Çizim-1 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Planı

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü

Eserin iç mekânına doğu cephesinde yer alan dikdörtgen giriş kapısı aracılığıyla geçiş sağlanmaktadır. Kuzey-güney istikametinde uzanan dikdörtgen planlı ve beşik tonozlu bir geçiş alanı koridor görevi üstlenerek mescit ve zaviye bölümünü birbirine bağlamaktadır.

Eserin güney bölümde yer alan mescit mekânına sivri kemerli bir giriş açıklığı ile dâhil olunmaktadır. Mescit mekânı kare planlı bir mekân kurgusuna sahip olup kubbe ile örtülü durumdadır. Kubbeye geçiş mekânın dört köşesine yerleştirilmiş tromplar aracılığıyla sağlanmaktadır. İç mekân belirli bir seviyeye kadar ahşap lambri ile kaplanmış olup sade bir görünüme sahiptir. Güney duvarının orta kısmında mihrap nişi yer almakta ve mihrabın batı tarafında derinlemesine dikdörtgen formlu bir adet niş bulunmaktadır (Fotoğraf 6).

Mescit mekânı bünyesinde boyuna dikdörtgen biçimli üç adet pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere açıklıkları güney, kuzey ve doğu cephelerinde kubbeye geçiş sistemi hizasında konumlandırılmıştır. Mekânın batı cephesinde yer alan geniş sivri kemerli açıklık ahşap malzemenin kullanımı ile kapatılarak esas türbe bölümüne geçişi sağlayan bir kapı olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf-6 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Mescit Mekânı

Fotoğraf-7 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Mescit Mekânı Kuzey-Batı Bölümü

Mescit mekânının batı cephesinde yer alan geniş sivri kemerli açıklık vasıtasıyla türbe mekânına geçiş sağlanmaktadır. Doğu-batı istikametinde uzunlamasına dikdörtgen planlı olup sivri tonozlu üst örtü birimine sahiptir. İç mekân belirli bir seviyeye kadar ahşap lambri ile kaplanmıştır. Sivri kemerli giriş açıklığıyla geçilen türbe mekânı batı cephesinde yer alan bir basamak yüksekliğindeki oturma sekisi ile sonlanmaktadır (Fotoğraf 8). Mekânın orta bölümünde doğu-batı istikametinde uzanan sanduka bulunmaktadır (Fotoğraf 9). Türbe mekânı içerisindeki tek açıklık kuzey cephesinde yer alan mazgal penceresidir. Zemin kısmı tamamen fayans malzeme ile döşenmiştir. Mekânın, duvarları sıva ve boya işlemi görmüş olmasından ötürü herhangi bir süsleme detayı barındırmamaktadır.

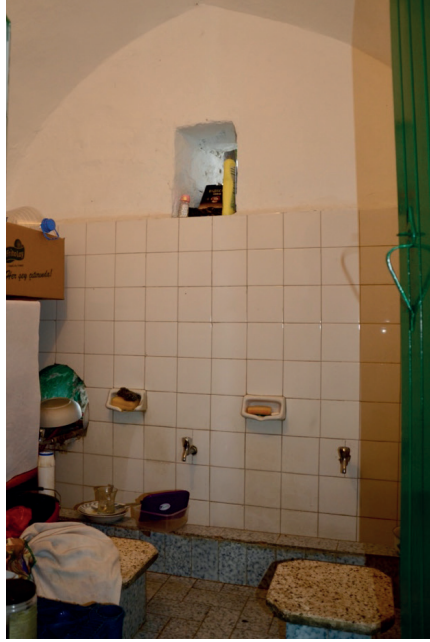

Fotoğraf-8 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Sandukanın Bulunduğu Mekân

Fotoğraf-9 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Sandukanın Bulunduğu Mekân

Eserin kuzeydoğu cephesinde yer alan mekân kare planlı ve sivri tonozludur. Kuzey-güney istikametinde uzanan, dikdörtgen planlı ve beşik tonozlu geçiş alanı aracılığıyla ulaşılan mekâna basık kemerli bir giriş açıklığı ile girilmektedir (Fotoğraf 10). Söz konusu mekân sonradan abdesthane olarak dönüştürülmüştür. Kare planlı olup sivri tonozlu üst örtü birimine sahiptir. Giriş açıklığı haricinde kuzey ve doğu cephesine açılan birer adet mazgal pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 11). Mekânın batı cephesinde ise derinlemesine dikdörtgen formu bir adet niş yer almaktadır. Zemin kısmı ve duvarların bir bölümü fayans malzeme ile kaplanmış olup geriye kalan alanlar ise sıvandığından dolayı herhangi bir süsleme detayına rastlanılmamıştır.

Fotoğraf-10-11 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Kuzeydoğu Bölümdeki Mekân

Eserin kuzeybatı cephesinde uzunlamasına dikdörtgen planlı zaviye mekânı yer almaktadır. Kuzey-güney istikametinde uzanan geçiş alanının doğu cephesinde, zeminden bir basamak yükseklikte bulunan dikdörtgen formlu giriş açıklığı aracılığıyla mekâna dahil olunmaktadır.

Zaviye mekânı uzunlamasına dikdörtgen planlı olup iki farklı bölüm olarak değerlendirilebilir. İlgili mekân doğu-batı istikametinde karşılıklı olarak iki sivri kemerli açıklık ile ikiye bölünmüş durumdadır. Mekânın güney cephesini ihtiva eden bölümün üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişler köşelere yerleştirilmiş olan tromplar aracılığıyla sağlanmaktadır. Güney duvarının orta kısmında mihrap nişi yer almakta olup belirli bir seviyeye kadar ahşap lambri ile kapatılmış durumdadır. Mekânın batı cephesinde kubbeye geçiş sistemi hizasında konumlandırılmış dikdörtgen biçimli pencere açıklığı yer almaktadır.

Zaviye mekânını iki farklı bölüm olarak ayıran karşılıklı sivri kemerlerin yer aldığı geçiş bölümü, yarım çapraz tonoz ile örtülü durumda olup mekânın kuzey cephesini ihtiva eden kısım ise doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış beşik tonoz ile örtülüdür. İlgili mekânın kuzey cephesinde zemine yakın bir noktaya konumlandırılmış olan boyuna dikdörtgen biçimli pencere açıklığı yer almaktadır. İç mekân belirli bir seviyeye kadar ahşap lambri ile kaplanmış olup sade bir görünüm teşkil etmektedir (Fotoğraf 12-13).

Fotoğraf-12 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Zaviye Mekâni Güney Cephe

Fotoğraf-13 Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi Zaviye Mekâni Kuzey Cephe

Değerlendirme

Değerlendirme bölümünde Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi; plan, tarihlendirme ve malzeme başlıkları adı altında geçmişe ait fotoğraf, çizim ve saha araştırmalarıyla birlikte incelemeye tâbi tutulmuştur. Bu kapsam doğrultusunda üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı, plan özellikleri dikkate alınarak Antalya bölgesinde yer alan benzer örneklerle karşılaştırma yoluyla değerlendirilmiştir.

Plan: Yapı, düzgün bir plan özelliği göstermemektedir. Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı iken kuzey bölümde kare plan özelliği göstermektedir. Bütüncül anlamda ele alındığında L plan formunda eklemeli bir görünüme sahip olup içten ve dıştan kubbe ile örtülüdür. Mekâna giriş doğu cephesinde yer alan dikdörtgen kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Giriş kısmı haricinde; kuzey, güney, doğu ve batı cephelerde pencere açıklıkları yer almaktadır. Dört bölümden oluşan eser; güney, güneybatı bölümde türbe ve mescit, kuzey ve kuzeybatı bölümde zaviye mekânlarından ibarettir. Eser bütüncül olarak değerlendirildiğinde L forma sahip plan tipi biçiminde gözükmele birlikte birden fazla mekânın birbirine eklenmesi sonucu meydana gelmiştir.

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi ile yapı ve plan bakımından benzerlik gösteren eserler Anadolu'nun farklı şehirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kırşehir'de yer alan Ahi Evren Türbesi "L" plan şeması bakımından Sitti Zeynep ile benzerlik göstermektedir (Tay, 2010: 52). Çoklu plan şeması bakımından Sitti Zeynep ile benzerlik gösterenler ise Mersin Gülnar'da bulunan Şeyh Ali Semerkandi Zaviyesi (Erbaş, 2022: 7) ile Konya'da bulunan Dediği Sultan Tekkesi örnek olarak gösterilebilir (Toydemir, 2022: 21).

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi, içten ve dıştan kubbe ile örtülü bir yapıdır. Üst örtü biriminde kubbe kullanımı olarak; Finike Kâfi Baba Türbesi, Alanya Güleşen Türbesi (14. yy.), Alanya Pirce Alaeddin Türbesi (17. yy.), Serik Anonim Türbe, Elmalı Ahi Baba Türbesi, Elmalı Haydar Baba Türbesi, Elmalı Vahib-i Ümmi Türbesi ve İbradı Zelili Ali Dede Türbesi ile benzerlik göstermektedir (Koçyiğit, 2021: 62-184).

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi'nde üst örtü birimine geçişlerde tromp kullanılmıştır. Antalya özelinde tromp kullanımına örnek olarak; Ahi Yusuf (13. yy.), Şeyh Şücaeddin (1231-1233) ve Akşebe (1230) türbeleri gösterilebilir (Koçyiğit, 2021: 193).

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi'ne ait geçmiş dönem plan ve görsellerinden anlaşılmaktadır ki yapının asli durumunda çörtlen kullanımı mevcuttur. Antalya özelinde yer alan yapılarda çörtlen kullanımı; Akşebe Türbesi (1230) ve Anonim Türbe' de görülmektedir (Koçyiğit, 2021:193).

Tarihlendirme: Yapı üzerinde inşa tarihini ve banisini belirten herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Bu sebeple yapının hangi tarihte ve kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir. Kaynak ve arşiv belgelerine dayandırılarak yapılan araştırmalar neticesinde esere dair vakıf kayıtlarına ulaşılmış olup söz konusu kayıtlardan yola çıkılarak yapının XV. yüzyıl ortalarında inşa edildiği düşünülmektedir.

Yapılan araştırmalarda Sitti Zeynep'in, XV. yüzyılda Alanya'da bulunmuş olan Şeyh Alâeddin Ali Semerkandi'nin torunu, Zeynel Abidin'in ise kızı olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Alâeddin Ali Semerkandi'nin gerek İbrahim Hakkı Konyalı'dan (Konyalı, 1967: 193-215) gerekse de Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden (Kahraman, 2011: 342) referansla XV. yüzyılda Anadolu coğrafyasında olduğu anlaşılmaktadır. Alâeddin Ali Semerkandi'nin 1432 yılında Alanya'ya geldiği bilinmektedir (Koçak, 2022: 181). Sözü edilen kişilerden Alâeddin Ali Semerkandi ve oğlu Zeynel Abidin'in türbesi geçmiş dönemlerde Zeynî Şerif Kasabası olarak anılan Mersin'in Sütlüce Beldesindedir (Kahraman, 2011: 342). Bahsi geçen bilgilerden hareketle Sitti Zeynep'in XV. yüzyılda ailesi ile birlikte Alanya'ya geldiği ancak burada vefat ettiği düşünülmektedir. Alâeddin Ali Semerkandi'nin aile bireyleri ile birlikte Mersin'de türbesinin bulunması ancak torunu olan Sitti Zeynep'in Alanya'da medfun olması söz konusu düşünceyi güçlendirmektedir. Zira 1483 yılı resmi kayıtlarında yer alan "*Nefs-i Ala'iyye'de (Uzun Sitde ?) merhum mağfur Zeynelabidin Rahmetullâhi Aleyh ver-Rıdvan kızının mezarı varımış elan meşihatı hükmü hümayun der tasarruf Mevlana Taceddin Yekdest*" (Bozkuş, 2017: 199) ifadeler Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi'nin XV. yüzyılda ki varlığının ispatı niteliğindedir.

Malzeme ve Teknik: Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan yapılar genellikle bulunduğu bölgenin geleneksel yapı malzemesi tercih edilerek inşa edilmektedir. Antalya ili ve ilçelerinde yer alan türbelerin inşasında da genellikle bölgenin eğilimine bağlı olarak düzgün kesme taş, moloz taş, tuğla, mermer ve devşirme malzeme kullanılırken ağırlıklı olarak kesme taş ve moloz taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir (Koçyiğit, 2021: 193-194).

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi; beden duvarları sıvalı ve boyalı durumda olduğu için inşa malzemesi net olarak anlaşılamamaktadır. Ancak yer yer sıva döküntüsü ve eserin geçmiş dönemlere ait görsellerinden yola çıkılarak moloz taş, kaba yonu ve düzgün kesme taş malzeme kullanılarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Antalya özelinde değerlendirildiğinde; Akşebe Türbesi (1230), Ahi Yusuf (13. yy.), Bali Baba (13. yy.), Gülefsen-Karmanoğlu Alaeddin Bey (14. yy.), Ahi Kızı (15. yy.) ve Anonim Türbe gibi örneklerde bahsi geçen malzemelerin kullanımları görülmektedir (Koçyiğit, 2021: 193-194).

Sonuç

Bektaşilik yüzyıllar içerisinde Anadolu merkezli olarak Mısır, Balkanlar, Akdeniz gibi çeşitli coğrafyalarda varlığını sürdürmüş ve bulunduğu bölgelerde Türk kültürünün temsili görevini üstlenmiştir. Arşiv kayıtları, seyyahların bildirdikleri ve dönemin diğer kaynakları doğrultusunda Anadolu'da kuruluşundan Bektaşî tekkelerinin kapatıldığı 1826'ya kadar 155 adet Bektaşî tekke ve zaviyesi tespit edilebilmektedir (Değerli ve Küçükdağ, 2018: 130).

Alanya'da yer alan ve Anadolu'nun kadın erenlerinden olan Sitti Zeynep, Alâeddin Ali Semerkandi'nin oğlu Zeynel Abidin'in kızıdır. Dedesi Alâeddin Ali Semerkandi'nin soyu Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin bağıyla Hz. Muhammed'e dayandırılmaktadır (Çıpan, 1994: 159). XV. yüzyıla tarihlenen ve bulunduğu bölgenin Türk-İslam dönemini temsil eden Tekke ve Türbesi ile geçmişten günümüze köprü olma vazifesini sürdürmektedir.

Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi, Evliya Çelebi'nin "*Şehrin kuzeyinde bir tepe üzerinde Sitti Zeyneb Tekkesi, iki kârgir kubbeli bir tekkedir. Bektaşîlerden birkaç fukarası var.*" söyleminden de anlaşılacağı üzere Alanya bölgesindeki Alevi-Bektaşî inancının somut örneğini teşkil etmektedir. Sitti Zeynep Tekke ve Türbesi kurulmuş olduğu XV. yüzyıldan; tekke, zaviye ve türbelerin kapatıldığı 13 Aralık 1925 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Söz konusu eser günümüzde sağlam ve bakımlı durumda olup ziyarete açıktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ç. (2000). “*Toplumsal Açıdan Erenlerin Ser Çeşmesi: Hacı Bektaş Veli*”. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (VI): 14.
- Bahadır, İ. (2004). “*Alevi-Bektaşî İnanç Merkezlerindeki Kadın Dervişler*”. Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri 23-27 Eylül 2002, Mersin, s. 17.
- Berber, T. (2019). *Antalya’da Tasavvufî Hayat*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bozkuş, M.A. (2017). *Ortaçağ’da Alâiyye (Alanya) ve Alâiyye Beyliği*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Budak, M.A. (2016). “*İbn Battuta ve El-Ömeri’nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ’da Antalya ile Alanya*”. Cedrus, (4): 1-2.
- Burkan, G. (2010). *Antalya Çevresindeki Bektaşî Tekkeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Çelebi, Evliya. (2011). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. (Çev. S.A. Kahraman), YKY. I, Kitap: 9. İstanbul.
- Çıpan, M. (1999). “*Şeyh Alâeddin Ali Semerkandî’yi Anma Toplantısı (Zeyne – 02.07.1994) Şeyh Alâeddin Ali Semerkandî’nin Hayatı, Eserleri ve Kişiliği*”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (5): 159.
- Çinal, H., Kaçmaz, Y.Y. (2016). *Osmanlı Devrinde Alanya: Belgeler ve Fotoğraflarla*, Alanya Belediye Yayınları, Alanya.
- Değerli, A., Küçükdağ, Y. (2018). “*Vaka-i Hayriyye’ye Kadar Anadolu’da Bektaşî Tekkeleri ve Zaviyeleri*”. Alevilik Araştırmaları Dergisi, (15): 128.
- Dülgerler, O. N. (1995). *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erbaş, S. (2022). *Gülner’deki Türk Devri Mimari Eserler*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Faroqhi, S. (2003). *Anadolu’da Bektaşilik*. Simurg Kitapçılık, İstanbul.
- Gönüllü, A.R. (2003). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Alanya*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Güzel, A. (1989). *Antalya 3. Selçuklu Semineri*. Antalya Valiliği Yayınları, Antalya.
- Güzel, A. (2011). *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karaoğlan, H. (2022). “*Kutsalın Taşıyıcısı Olarak Anadolu’da Türbe ve Yatır Sahibi Kadımlar*”. Academic Social Resources, 7(41): 1048.
- Koçak, F. N. (2022). *800. Fetih Yılı’nın Eşiğinde Alanya/Alaiye ve Alaaddin Keykubat Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Yayınları, Alanya.

- Koçyiğit, E. (2021). *Antalya Türbeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Konyalı, İ. H. (2011). *Alanya Tarihi-Turistik Kılavuzu*. Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, Konya.
- Konyalı, İ. H. (1967). *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi: Ermenek ve Mut Abideleri*. Baha Matbaası, İstanbul.
- Maden, F. (2013). “*Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri*”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (68): 93.
- Merdin, M. Ş. (2016). *Doğu Antalya Yöresindeki Belli Yerlere Bağlı Ziyaret ve Adak Yerleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özdemir, A. G. (2013). *Şehir Varlıklarının Şehir Pazarlamasındaki Önemi: Alanya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Tay, L. (2010). *Kırşehir (Merkez) Türbeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Telci, C. (2018). “*Alanya/Oba Mevlevî-Hânesi ve Mevlana Taceddin-i Yekdest*”. *Sûfi Araştırmaları*, 9(17): 10.
- Toydemir, A. (2022). *Tekke Yapılarının Konya'daki Örnekler Üzerinden Mimari İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.
- Türktaş, M. (1998). “*Alanya ve Köylerindeki Türbe Yatır ve Adak Yerleri (II)*”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4): 12.
- Ünalın, Ö. (2022), *Alanya Türbeleri ve Yatırlar*. Paradigma Akademi, Çanakkale.

Arşiv Belgeleri

BOA, Y.PRK.AZJ. 36/21.

BÖLÜM 12

ERZURUM İLİNDE YAŞAYAN BİREYLERİN MERHAMET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Özkan YETKİN¹

Özlem YAKICI²

Nurgül EKŞİOĞLU³

1 Öğretmen, Erzurum Hamidiye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, zknytkn@gmail.com, 0000-0002-3441-2738

2 Öğretmen, Erzurum Tatbikat İlkokulu, ozlem.yyakici@gmail.com,0009-0006-8286-2270

3 Öğrenci, Erzurum Yakutiye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, nurguleksioglu25@gmail.com, 0009-0008-1325-2115

Giriş

Dinimizde önemli bir yere sahip olan merhamet, sözlüklerde “acımak, şefkat göstermek” olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu (2012)’de ise “Bir kimşenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma duygusu” olarak tanımlamıştır. Dini kaynaklar incelendiğinde ise Merhamet kelimesi rahmet kelimesi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Arapça kökü rhm olan merhamet “şefkat, acıma” kelimelerinden alıntıdır. (Özan, 2019). Merhamet kelimesi acımak ve empati kelimeleri ile de karıştırılmaktadır. Acıma da bireye bir yardım yoktur. Fakat merhamette yardım söz konusudur. Empati ile de birbirine yakın olmasına rağmen empati kavramı başkasının duygularını anlama, yerine koyma anlamındadır. Merhamet ve empati kavramlarının ayrıldığı nokta ise davranışa dökülmesidir (Akdeniz ve Deniz, 2016). Merhamet değeri, başka canlılara sevgisini, malını, zamanını verebilmesidir. Fakat sadece maddi ve manevi bir şeyler vermek olarak düşünmemek gerekir. Başka bir canlının acısını veya ıstırabını dindirme, ona değer verme anlamında da düşünebiliriz (Sayar, 2008).

Dinimiz dede merhamet değerine çok önemli yer verilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Rum Suresinde şöyle buyrulmaktadır: “Yine sizin içinizden kendileri ile huzur bulasınız diye kendi türünüzden sizin için eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhameti yerleştirmesi de O’nun delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünecek bir topluluk için alınacak dersler vardır.” Bu ayet ile insanın içine Allah’ın merhamet duygusunu yerleştirdiği vurgulanmaktadır. Hadisleri inceleyecek olursak, “Şüphesiz acıma, merhamet duygusu Rahman’dan bir cüzdür.” Bu hadiste merhametin önemi vurgulanmaktadır (Gül, 2019)

Ülkemizde merhamet değerine çok önem verilmesine rağmen teknolojinin gelişmesi olayların sürekli gündeme gelmesi gibi nedenlerden insanlar duyarsızlaşmaya başlamıştır. Özellikle son zamanlarda insanoğlu birbirine karşı merhamet duygusunu kaybetmeye başlarken bir diğer önemli husus doğa ve hayvanlara karşıda merhametsiz olmaya başlamıştır. Günümüzde sosyal medyanın ön plana çıkmasıyla, bazı kişilerin merhametsiz davranışları videolara çekip komik video gibi yayınlaması merhamet değerine çok zarar vermektedir. Küresel salgın döneminde bazı gençlerin yaşlılarımıza merhametsiz tavırlar sergilemesi ve bunları videoya alıp sosyal medyadan yayınlanması bu duruma örnektir. Ayrıca kaplumbağaların taşla ezilmesi, eşek yavrusunun köpeklere öldürtülmesi hayvanlara merhametsizliğin örneklerindendir. Özellikle yeni nesil gençlerde merhamet değeri her geçen gün azalmaktadır.

Literatür kapsamında merhamet ile ilgili çalışmalar araştırıldığı genelikle sağlık personellerinin merhamet düzeyleri veya merhamet yorgunlukları incelenmiştir.

Kıvanç (2020)’in İstanbul ilinde özel bir hastanede 189 hemşire ile gerçekleştirdiği çalışmada hemşirelerin özgeçelik ve merhamet düzeylerinin bakım

kalite göstergeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak Özgeciliğin Ölçeği ve Merhamet Ölçeği kullanılmıştır.

Zengin (2020)'in 504 kişi ile Kocaeli ilinde yaptığı çalışmada spor merkezlerine devam eden bireylerin merhamet ve öfke düzeyleri incelenmiştir. Çalışmada merhamet düzeylerinin ölçülmesi için yine Pomier (2010) tarafından geliştirilmiş, Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmış Merhamet Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada katılımcıların cinsiyete göre ve sosyo demografik özelliklerine göre merhamet ve öfke düzeyleri incelenmiştir.

Çapan (2019) çalışmasında 468 üniversite öğrencisinin kişilik özelliklerinin merhamet ve öz-anlayış düzeylerini nasıl etkilediğini araştırmıştır. Araştırmada merhamet değerini belirlemek için merhamet ölçeği kullanılmıştır.

Aydemir (2018) 'in yaptığı çalışmada 600 öğretmenin merhamet değerlerini bazı değişkenlere göre incelemiştir.

Aktaş ve Bozdoğan (2016) 34 öğrenci ile yaptığı çalışmada Fen Bilgisi dersinde yer alan merhamet değeri üzerine deneysel olarak karşılaştırmalı çalışmıştır.

Akdeniz (2014)'in yaptığı çalışmada 576 merhamet düzeyleri farklı olan üniversite öğrencilerinin stres, duygusal zekâ ve anksiyetelerini bazı değişkenlere göre incelemiştir.

Gör (2013) yaptığı çalışmada merhamet değerinin ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında nasıl yer aldığını araştırmıştır.

Biberci (2010)'un yaptığı çalışmada 2-7 yaş arasındaki okul öncesi öğrencilerine sevgi merhamet değerini etkinliklerle vermeyi amaçlamıştır. Hazırlanan etkinlikleri okul öncesi çocuklara uygulayarak çalışmayı yürütmüştür.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların genellikle meslek grupları üzerine yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların hepsinde merhamet değerinin düzeyinin belirlenmesi için bu çalışmada da kullanılan Pomier (2010) tarafından geliştirilmiş, Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmış Merhamet Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan çalışmalarda merhamet değeri başka bir kavram ile karşılaştırılmıştır. Yapılan bu çalışmada ise farklı yaş gruplarından, farklı mesleklerden ve sosyo demografik özelliklere sahip bireylerin merhamet düzeyleri incelenmiştir.

Yöntem

Nicel araştırma yöntemi ile yapılan bu araştırmada Erzurum ilinde yaşayan bireylerin merhamet düzeylerini etkileyen değişkenleri incelemek için nedensel karşılaştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın evren olarak Erzurum ilinde bulunan Yakutiye, Palandöken ve Aziziye İlçelerinde yaşayan bireyler seçilmiştir. Evrenden basit tesadüfi örneklem yöntemiyle 400 birey

araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmanın veri toplama araçları ise, katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek için kullanılan 7 soru ve Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Pomier (2010) tarafından geliştirilen Merhamet Ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmanın veri toplama araçları anket ve ölçek formu Google Form olarak hazırlanmıştır. Hazırlanan form doldurulması için bağlantı adresi gruplarda ve sosyal medyada gönderilerek Erzurum ilinde yaşayan bireylerin doldurması istenmiştir. Formun güvenilirliğinin artması için her bireye sistemden 1 defa form doldurma hakkı verilmiştir. Verilerin toplama işleminden sonra veriler öncelikle Microsoft Excel programında düzenlenmiş ve daha sonra “SPSS 22,0 for Windows” analiz programına aktararak hesaplamalar yapılmıştır. Ölçekten toplanan verilerin normallik testleri yapılarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Veriler normal dağılım gösterdiğinden parametrik testlerden tek yönlü ANOVA testi ve çoklu karşılaştırmalarda hangi gruplar arasında farklılık olduğunu belirlemek amacıyla Post Hoc testlerinden Tukey testi ve t testi kullanılmıştır. Tüm verilerin analizinde 0,05 değeri güven düzeyi olarak alınmıştır

Bulgular

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Tablo 1:Araştırma grubunun bazı demografik özellikleri

		Sayı(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	154	61,5
	Kadın	246	38,5
	Toplam	400	100,0
Yaş Grupları	10-20 Yaş Arası	107	26,8
	20-30 Yaş Arası	128	32,0
	30-45 Yaş Arası	84	21,0
	45-60 Yaş Arası	48	12,0
	60 Yaş Üstü	33	8,3
	Toplam	400	100,0
Öğrenim Durumu	İlkokul	45	11,3
	Ortaokul	49	12,3
	Lise	70	17,5
	Lisans	188	47,0
	Yüksek lisans	43	10,8
	Doktora	5	1,3
Toplam	400	100,0	
Sınıf Seviyeleri	1000-2500	48	12,0
	2500-4000	72	18,0
	4000-6000	97	24,3
	6000-Üstü	26	6,5
	Gelirim yok	157	39,3
	Toplam	400	100,0
Mesleğiniz	Öğrenci	134	33,5
	Öğretmen	75	18,8
	Sağlık Çalışanı	78	19,5
	Esnaf	55	13,8
	Çalışmıyor	58	14,5
	Toplam	400	100,0

Evinizde hayvan besliyor musunuz?	Evet	99	24,8
	Hayır	301	75,3
	Toplam	400	100,0
Evinizde bitki yetiştiriyor musunuz?	Evet	267	66,8
	Hayır	133	33,3
	Toplam	400	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya farklı yaş gruplarında 154 erkek, 154 kadın birey katılmıştır. Katılımcıların 134 kişisi öğrenci, 58 kişisi çalışmayan ve 208 kişisi öğretmen, sağlık çalışanı ve esnaftır. Katılımcı grubun 99 kişisi evinde hayvan besliyorken, 267 kişisi bitki yetiştirmektedir.

Ölçme araçlarından elde edilen puan dağılımı normal dağılım gösterdiğinden, araştırmada parametrik testlerden Bağımlı ve Bağımsız Gruplar için t Testi ve Anova testi kullanılmıştır.

Tablo 2: Merhamet Ölçeğinden Alınan Puanların Dağılımı

Alt Boyutlar	Min	Max	\bar{X}	SS
Sevecenlik	1,75	5,00	3,995	,821
Umursamazlık	1,00	4,50	2,608	,602
Paylaşımların Bilincinde Olma	1,00	5,00	4,029	,883
Bağlantısızlık	1,00	5,00	2,273	,880
Bilinçli Farkındalık	1,00	5,00	3,769	,842
İlişki Kesme	1,00	4,25	2,560	,572
Merhamet Ölçeği	2,04	4,74	3,172	,371

Tablo 2’de katılımcıların merhamet ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanların aritmetik ortalama, standart sapma değerleri, maximum ve minimum değerleri sunulmuştur.

Tablo 3: Cinsiyete göre Merhamet ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin bağımsız gruplar için t testi sonuçları

	n	\bar{X}	Ss	t	p	
Merhamet Ölçeği	Kadın	246	3,157	,336	-1,142	,000
	Erkek	154	3,201	,420		
Sevecenlik Alt Boyutu	Kadın	246	4,118	,790	3,880	,001
	Erkek	154	3,797	,833		
Umursamazlık Alt Boyutu	Kadın	246	2,526	,526	-3,476	,000
	Erkek	154	2,738	,689		
Bağlantısızlık Alt Boyutu	Kadın	246	2,111	,805	-4,772	,000
	Erkek	154	2,532	,935		
İlişki Kesme Alt Boyutu	Kadın	246	2,464	,515	-4,357	,039
	Erkek	154	2,714	,625		

*p≤ ,05

Tablo 3’e bakıldığında, merhamet ölçeği ve umursamazlık alt boyutu, bağlantısızlık alt boyutu, ilişki kesme alt boyutu, alt boyutlarında erkek öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık görülürken sevecenlik alt

boyutunda kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir. Fakat paylaşımların bilincinde olma, bilinçli farkındalık alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 4: Bitki yetiştirme değişkenine göre merhamet ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin bağımsız gruplar için t testi sonuçları

		n	\bar{X}	Ss	t	p
Merhamet Ölçeği	Bitki Yetiştiren	267	3,221	,359	-3,674	,000
	Bitki Yetiştirmeyen	133	3,079	,376		
Sevecenlik Alt Boyutu	Bitki Yetiştiren	267	4,126	,785	-4,650	,000
	Bitki Yetiştirmeyen	133	3,731	,830		
Bilinçli Farkındalık Alt Boyutu	Bitki Yetiştiren	267	3,922	,835	-5,319	,000
	Bitki Yetiştirmeyen	133	3,462	,770		

* $p \leq ,05$

Tablo 4'e bakıldığında, merhamet ölçeği, sevecenlik ve bilinçli farkındalık alt boyutlarında bitki yetiştirenlerin lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir. fakat diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 5: Yaş seviyesi değişkenine göre Merhamet Ölçeğinden ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyut		n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark
Merhamet Ölçeği	10-20 Yaş Arası	107	2,996	,383	12,844	,000	60+-10-20 45_60-10-20 30_45-10-20 60+-20_30
	20-30 Yaş Arası	128	3,172	,326			
	30-45 Yaş Arası	84	3,297	,428			
	45-60 Yaş Arası	48	3,209	,274			
	60 Yaş Üstü	33	3,395	,145			
Sevecenlik Alt Boyutu	10-20 Yaş Arası	107	3,679	,745	13,438	,000	60+-10-20 45_60-10-20 60+-20_30 60+ -45-60 35-45 -20-30
	20-30 Yaş Arası	128	3,994	,818			
	30-45 Yaş Arası	84	4,392	,784			
	45-60 Yaş Arası	48	3,734	,749			
	60 Yaş Üstü	33	4,386	,693			
Umursamazlık Alt Boyutu	10-20 Yaş Arası	107	2,572	,607	3,115	,015	45_60-10-20 45_60-20-30
	20-30 Yaş Arası	128	2,576	,530			
	30-45 Yaş Arası	84	2,532	,734			
	45-60 Yaş Arası	48	2,875	,520			
	60 Yaş Üstü	33	2,674	,497			

Paylaşımların Bilincinde Olma	10-20 Yaş Arası	107	3,542	,888	17,995	,000	60+-10-20 45_60-10-20 30_45-10-20 60+-20_30
	20-30 Yaş Arası	128	4,073	,796			
	30-45 Yaş Arası	84	4,264	,813			
	45-60 Yaş Arası	48	4,088	,889			
	60 Yaş Üstü	33	4,757	,461			
Bilinçli Farkındalık	10-20 Yaş Arası	107	3,427	,850	14,944	,000	60+-10-20 45_60-10-20 60+-20_30 60+ -45-60 35-45 -20-30
	20-30 Yaş Arası	128	3,929	,805			
	30-45 Yaş Arası	84	4,139	,767			
	45-60 Yaş Arası	48	3,338	,767			
	60 Yaş Üstü	33	3,939	,526			
İlişki Kesme	10-20 Yaş Arası	107	2,588	,692	6,205	,106	45_60-10-20 60+-20_30 60+ -45-60 35-45 -20-30 45-60 -20-30
	20-30 Yaş Arası	128	2,527	,466			
	30-45 Yaş Arası	84	2,360	,570			
	45-60 Yaş Arası	48	2,822	,475			
	60 Yaş Üstü	33	2,719	,470			

* $p \leq ,05$

Tablo 5'e bakıldığında, merhamet ölçeği, sevecenlik, umursamazlık, paylaşımların bilincinde olma, bilinçli farkındalık ve ilişki kesme alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Tablo 6: Aylık gelir seviyesine göre Merhamet Ölçeğinden ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark	
Merhamet Ölçeği	1000-2500	48	3,215	,368	4,109	,000	4000-6000 - Gelirim Yok
	2500-4000	72	3,167	,423			
	4000-6000	97	3,267	,392			
	6000-Üstü	26	3,280	,343			
	Gelirim Yok	157	3,092	,319			
Sevecenlik Alt Boyutu	1000-2500	48	4,109	,754	4,704	,001	4000-6000 - Gelirim Yok 6000 Üstü - 2500-4000
	2500-4000	72	3,840	,936			
	4000-6000	97	4,183	,751			
	6000-Üstü	26	4,355	,652			
	Gelirim Yok	157	3,855	,812			

Bilinçli Farkındalık	1000-2500	48	3,880	,782	5,736	,000	6000 üstü - 2500-4000
	2500-4000	72	3,506	,823			
	4000-6000	97	3,958	,747			
	6000-Üstü	26	4,201	,721			
	Gelirim Yok	157	3,667	,890			

* $p \leq ,05$

Tablo 6'ya bakıldığında, merhamet ölçeği, sevecenlik ve bilinçli farkındalık ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Tablo 7:Öğrenim durumuna göre Merhamet Ölçeğinden ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark	
Merhamet Ölçeği	İlkokul	45	3,209	,320	2,312	,004	Yüksek Lisans- Lise
	Ortaokul	49	3,246	,325			
	Lise	70	3,067	,418			
	Lisans	188	3,162	,397			
	Yüksek lisans	43	3,273	,225			
	Doktora	5	3,226	,128			
Bilinçli Farkındalık	İlkokul	45	3,288	,817	8,146	,000	Lisans-İlkokul Yüksek Lisans – Ortaokul Yüksek Lisans -Lise Lisans- İlkokul Lisans- Lise
	Ortaokul	49	3,556	,738			
	Lise	70	3,363	,930			
	Lisans	188	3,862	,819			
	Yüksek lisans	43	4,232	,549			
	Doktora	5	4,350	,858			

* $p \leq ,05$

Tablo 7'ye bakıldığında, merhamet ölçeği ve bilinçli farkındalık alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Sonuçlar ve Tartışmalar

1. Araştırmaya farklı demografik özelliklerden 154 erkek ve 246 kadın birey katılmıştır. Katılımcıların yaş gruplarından ve teknolojiye daha yakın olmalarından dolayı %33,3'ü öğrencidir. Katılımcı grubun % 24,8'i hayvan besliyorken, %66,8'i bitki yetiştirmektedir.

2. Araştırmaya katılan bireylerin Merhamet Ölçeği soruları arasında yer alan “Herkes bazen kendini kötü hisseder, bu insan olmanın bir parçasıdır.”

ifadesi 4,222 puan ile en yüksek madde puan ortalamasına sahiptir. “İnsanlar bana dertlerini anlattıklarında çoğunlukla duymazdan gelirim.” ifadesinin ise 1.822 puan ile en düşük madde puan ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir.

3. Çalışmaya katılan bireylerin merhamet ölçeği ve umursamazlık alt boyutu, bağlantısızlık alt boyutu, ilişki kesme alt boyutu, alt boyutlarında erkek katılımcıların lehine anlamlı bir farklılık görülürken sevecenlik alt boyutunda kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür. Fakat paylaşımların bilincinde olma, bilinçli farkındalık alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Çıkan bu sonuçlara göre kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre daha sevecen olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat merhamet ölçeğinden alınan puanların ortalamasına göre erkekler kadınlara göre daha merhametli çıkmıştır. Bu sonuca göre hipotezimiz ret edilmiştir.

4. Bitki yetiştirme değişkenine merhamet ölçeği, sevecenlik ve bilinçli farkındalık alt boyutlarında bitki yetiştirenlerin lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür. Fakat diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu sonuca göre bitki yetiştiren bireyler, yetiştirmeyenlere göre daha merhametli olduğu söylenebilir.

5. Hayvan besleme değişkenine göre incelendiğinde merhamet ölçeğinde ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

6. Yaş seviyelerine göre merhamet ölçeği, sevecenlik, umursamazlık, paylaşımların bilincinde olma, bilinçli farkındalık ve ilişki kesme alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır. Anlamlı farklılıklar incelendiğinde hipotezimi de doğrulayan yaş seviyesi büyüdükçe merhamet değeri artmaktadır. Bunun nedeni olarak yaş ilerledikçe yaşanan olaylar ve tecrübeler olarak düşünülebilir.

7. Gelir seviyelerine göre incelendiğinde merhamet ölçeği, sevecenlik ve bilinçli farkındalık ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Anlamlı farklılıklar incelendiğinde gelir seviyesi yükseldikçe merhamet puanında yükseldiği ortaya çıkmıştır.

8. Öğrenim durumuna göre merhamet ölçeği ve bilinçli farkındalık alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmüştür. Eğitim durumu arttıkça merhamet değeri de artmaktadır.

9. Kıvanç (2020) tarafından yapılan araştırmada cinsiyete göre merhamet ölçeği puanlarında ve sevecenlik, umursamazlık, bağlantısızlık, bilinçli farkındalık alt boyutlarında kadınların lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada ise sadece sevecenlik alt boyutunda

kadınların lehine anlamlı farklılık bulunurken, umursamazlık, bağlantısızlık, ilişki kesme alt boyutlarında erkeklerin lehine anlamlı farklılık görülmüştür.

10. Çapan (2019) tarafından yapılan araştırmada kadın bireylerin erkek bireylere göre merhamet puanları yüksek çıkmıştır.

11. Aydemir (2018), çalışmasında merhamet puanlarında kadın öğretmenlerine lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür.

12. Yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde genellikle bu çalışma ile benzer olarak cinsiyete göre karşılaştırma yapılmıştır. Diğer çalışmaların hepsinde kadınların merhamet puanları yüksek çıkarken bu çalışmada erkeklerin merhamet puanı yüksek çıkmıştır.

Çözüm Önerileri

Yapılan araştırmalar genellikle sağlık çalışanlarının merhamet düzeyleri üzerine yapılmıştır. Merhamet değeri konusunda farkındalık oluşması için bilimsel çalışmalar ve projeler daha fazla yapılabilir.

Sonuç 4'e göre bitki yetiştiren bireylerin merhamet puanları yüksek çıkmıştır. Özellikle çocukların ve gençlerin bitkilerle uğraşması sağlanabilir.

Sonuç 7'ye göre yaş seviyesi küçüldükçe merhamet puanının azaldığı tespit edilmiştir. Gençlere merhamet değeri üzerine çalışmalar yapılabilir. Özellikle okullarda merhamet değeri üzerinde daha fazla durulabilir.

Merhamet değeri konusunda farkındalık sahibi öğrenciler yetiştirilmesi için eTwinning projeleri oluşturulabilir. Bu sayede farklı illerden farklı ülkelerden okullar birlikte işbirlikçi çalışmalar yaparak öğrencilerin farkındalık düzeyini artırabilirler.

Yaşlılarla gençler buluşturularak değer aktarımı gerçekleştirilebilir.

Sosyal medya üzerinden takipçi kazanmak için yapılan merhametsizlik videoları engellenebilir.

Merhamet değeri üzerine STK'lar belediyeler, Eğitim kuruluşları birlikte çalışmalar yapılabilir.

9. Kaynakça

- Akdeniz S, Deniz ME. (2016). Merhamet Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 2016, 4: 50-61.
- Akdeniz, S. (2014). Farklı Merhamet Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Anksiyete, Stres ve Duygusal Zekanın İncelenmesi. Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Aktaş, Z., Aykut E. B. (2016). Fen Bilimleri Dersi “İnsan ve Çevre” Ünitesiyle Bütünleştirilmiş Etkinliklerin Ortaokul Öğrencilerinin Merhamet Değerini Kazanmalarına Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. c. 14. s. 32: 39-57.
- Aydemir, B. (2018). Öğretmenlerdeki Merhamet Düzeylerinin Cinsiyet, Kıdem, Branş ve Algılanan Anne-Baba Tutumlarına Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Biberci, F. (2010). 2-7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi Ve Merhamet Değerlerinin Hadiseler Işığında Öğretimi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çapan, M. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Merhamet Ve Öz-Anlayış Düzeylerinin Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Gör, F. (2013). İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Merhamet Değeri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi /Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Gül, T. (2019). 4 – 6 Yaş Dönemi Çocuklarda Merhamet Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kıvanç, Ö. (2020). Hemşirelerin Özgeçilicilik Ve Merhamet Düzeylerinin Bakım Kalite Göstergeleri İle İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Sayar, K. (2008) Merhamet - Kalbe Dönüş İçin Son Çağrı, 2.b., İstanbul, Timaş Yay.
- Özan, A. (2019). Yoğun Bakım Hemşirelerinde Merhametin Ve Merhamet Yorgunluğunun Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Zengin, A. (2020). Serbest Zamanlarında Spor Merkezlerine Devam Eden Bireylerin; Katıldıkları egzersiz Branşları Açısından Öfke ve Merhamet Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

BÖLÜM 13

OTEL İŞLETMELERİNDE PERFORMANS DEĞERLENDİRME: AKADEMİK BİR PERSPEKTİF VE BİBLİYOMETRİK İNCELEME

Eren ERKILIÇ¹

Melis ANGIN²

¹ Doç. Dr, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Ardeşen Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, eren.erkilic@erdogan.edu.tr, 0000-0002-0449-7099

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, melis_angin23@erdogan.edu.tr, 0009-0005-2524-7098

1. GİRİŞ

Ekonomik, sosyal, kültürel, sağlık ve politik işlevleri olan turizm sektörünün en temel ekonomik unsurlarından biri de otel işletmeleridir. Otel işletmeleri emek yoğun işletme özelliği taşımakla birlikte sürdürülebilirliği ve karlılığı büyük oranda işgörenlere bağlıdır. İşgörenlerin seçim, işe alım, eğitim ve performans değerlendirme süreçlerinden ise insan kaynakları departmanı sorumludur. Otel işletmelerinde insan kaynakları departmanlarının etkin olabilmesi için işgücü planlaması, insan kaynağının bulma, seçme ve işe yerleştirme, işe alıştırma ve eğitim, motivasyon, performans değerlemesi, ücretleme, disiplin, iş analizi ve endüstriyel ilişkiler gibi işlevlere sahip olması gereklidir (Özdemir ve Akpınar, 2002: 90).

Otel işletmeleri belirledikleri hedefe ulaşmalarını sağlayan uzman çalışanları seçme, işe alma ve devamlılıklarını sağlama adına insan kaynakları uygulamalarını geliştirmeli ve misafirlerin işletmeyi tercih etmeleri için bekledikleri hizmet kalitesini sağlamalıdır (Nankervis ve Debrah, 1995). Misafirin beklediği hizmet kalitesini sağlamada ise işgörenlerin katkısı yadsınamaz bir gerçektir. İşgörenlerin memnuniyeti ve bağlılığı ise misafir memnuniyetini sağlama konusunda en önemli etkenlerden biridir (Al-Refaie, 2015: 294).

İnsan kaynakları departmanı tarafından yapılan performans değerlendirme çalışmaları, işgören memnuniyetini ve performansın işletmeye ne derecede yansıdığını ölçmenin yollarından biridir. Performans değerlendirme sonucu elde edilen veriler işletmenin amaçlarına ulaşmayı kolaylaştırmanın yanında personele yapılan yatırımın geri dönme düzeyini de belirlemektedir (Gavcar vd., 2006: 32). Otel işletmelerinde performans değerlendirme, başarılı bir işletme olmanın belirleyici etkenlerindedir (Narban vd., 2016: 289). Performans ölçümünün ilgili işletmelerde uygulanması işletmelerin zayıflıklarının nerede olduğunu ve tüm paydaşları memnun edecek şekilde nasıl iyileştirme yapılabilceğini göstermesi açısından izlenecek en iyi yoldur (Mitrovic vd., 2016: 251).

Otel işletmeleri işgörenlerine yönelik performans değerlendirme uygulamalarının hem işletme sürdürülebilirliği hem çalışan devamlılığı açısından önem arz ettiği görülmektedir. Ayrıca otel işletmeleri kapsamında performans değerlendirme konusunun irdelenmesi, performans değerlendirme üzerine ilgili alanda gerçekleştirilmiş bilimsel çalışmaların hangi yönde ve yoğunlukta olduklarının da ortaya konulması gerekmektedir.

2. PERFORMANS DEĞERLENDİRME

İnsan kaynakları; bir işletmede çalışan işgörenleri etkileyen ya da onlardan etkilenen yönetsel uygulama ve kararlar bütünüdür (Benligiray, 2006: 1). Bu bağlamda insan kaynakları planlaması da; işletmelerin planları doğrultusunda mevcut insan kaynağını analiz etmek, ihtiyaç olan insan

kaynağını planlamak, bulmak, seçmek ve işe başlangıcı sonrasında en verimli şekilde kullanarak personelin gelişmesini sağlamaktır (Örnek, 2021:180). İnsan kaynakları departmanı altı boyutu ele alır. Bunlar; eğitim, bilgi paylaşımı, ödül, iş gören seçimi, tazminat ve performans değerlendirmedir (Narban vd., 2016: 290).

Fransızca kökenli bir kelime olan performansın sözlük anlamı, (TDK, 2023) “1. Herhangi bir eseri, oyunu, işi vb.ni gerçekleştirme, 2. Kişinin yapabileceği en iyi derece; başarı, 3. Herhangi bir eseri, oyunu, işi vb.ni ortaya koyarken gösterilen başarı; başarı” şeklindedir. İşgören performansı ise, kişinin belirli bir sürede kendi sorumlulukları kapsamında gerçekleştirilecek hedef veya görevlere dair çalışmalarının başarı düzeyi veya sonuçlarıdır (Maheswari vd., 2023: 17). Performansı belirleyen en önemli etkenler ise tecrübe ve bilgi, yetenek, iş yeri ile alakalı etkenler ve hem kişisel hem organizasyonel amaçlardır (İplik, 2004: 196). İşgören performansının hangi düzeyde olduğunu ortaya çıkarmanın en etkili yollarından biri de performans değerlendirmedir.

İnsan kaynakları yönetiminde en önemli faktörlerden biri olan performans değerlendirme; işgörenlerin bulunduğu konumdaki etkinlik ve başarı düzeyinin ortaya konulmasına yönelik uygulamalardır (Gavcar vd., 2006:32). Genellikle yılda bir veya iki kez, yönetim tarafından onaylanan düzenli bir değerlendirme etkinliğidir. Bu değerlendirme tanımlanan belirli performans unsurları ve/veya kriterlere göre yapılır (Denisi ve Pritchard, 2006: 254). Performans değerlendirmenin amaçlarından birincisi; işgörenlerin ödüllendirililebilmesi adına performanslarını belirlemek, ikincisi; işgörene kendi ile ilgili geri bildirim vererek kendilerini tanımalarına olanak sağlamaktır (Tunçer, 2013: 88). Igbojekwe (2015) çalışmasında performans ölçümünün amaçlarını şu şekilde tanımlamıştır;

- Yönetimsel amaçlar: Terfi, işten çıkarma, organizasyonel planlama.
- Motivasyonel amaçlar: Öz değerlendirme ve sıkı çalışmayı teşvik.
- Gelişimsel amaçlar: Eğitim ihtiyaçlarını belirleme.
- Performans İyileştirme Amaçları: Hedef belirleme ve diğer iş planlama süreçleri.

3. PERFORMANS DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

Otel işletmeleri, belirli bir ücret karşılığında geçici süreyle konaklama ve onu tamamlayan diğer hizmetleri veren işletmelerdir (Timur ve Bardakoğlu, 2015: 37). İşgörenlerin misafirlerle sürekli etkileşimde olmaları misafir memnuniyeti, işe devam durumu ve istenilen davranışları sergilemeleri hususunda insan kaynakları yönetimi uygulamaları önem taşımaktadır. Performans değerlendirme sonrası personelin maaş artışı, terfi veya eksikleri olan

konuların tespit edilip bu konularda eğitim almasının desteklenmesi işgören memnuniyetini arttırırken müşteri memnuniyeti ve kurum performansını da arttırmaktadır (Doğan, 2017: 3-20).

İşgören performansının ölçülmesi amacıyla kullanılan pek çok yöntem vardır. En sık kullanılan performans değerlendirme yöntemleri aşağıdaki gibidir:

Karşılaştırmalı Değerlendirme Yöntemleri: Çalışanları birbirleriyle kıyaslamaya dayalı değerlendirme yöntemleridir (İplik, 2004: 198). Sıralama, ikili karşılaştırma ve zorunlu dağılım yöntemi olarak 3 başlıkta incelenir.

- *Sıralama Yöntemi:* Bu yöntemde performansı yüksek işgörenler liste dahilinde sıralanır. Oldukça basit ve kolay uygulanan bu yöntemin bazı sakıncaları vardır. Bunların başında da çalışanların hangi kriterlere göre değerlendirildiklerinin bilinmemesi vardır (Aktan, 2009: 39).
- *İkili Karşılaştırma Yöntemi:* İşgörenler diğerleri ile ayrı ayrı karşılaştırılır. Değerlendirme öncesinde belirlenen işgören çiftlerinin karşılaştırılarak başarılı olan işgörenin adının yanına işaret koyulur ve bu işaretler toplanır. Son olarak en çok işareti alan işgörenden en az olana doğru sıralanır (Sakaoğulları, 2008: 33).
- *Zorunlu Dağılım Yöntemi:* İşgörenler performanslarına göre belirli kümeler dahilinde bir araya getirilirler. Örnek olarak en iyi performansa sahip işgörenler ilk yüzde 10 ya da yüzde 20'lik grupta kümelendirken en kötü performans gösteren işgörenler de belli küme aralıklarında toplanırlar (Aktan, 2009: 39).

Diğer yöntemlerin ise en yaygın olanları ise şu şekildedir:

- *Kritik Olay Yöntemi:* İşgörenlerin rutin işlerinin haricinde değerlendirilmesinden daha çok işgörenin olağanüstü olumlu ya da olumsuz davranışların tespit edilerek değerlendirmenin bu olay temelinde yapılmasına dayanır (Fereçov, 2015: 9).
- *Kontrol Listesi Yöntemi:* Bir dizi sorunun yer aldığı bir liste dahilinde sorular işgörenler tarafından evet-hayır biçiminde yanıtlanır (Tunçer, 2013: 98).
- *Sonuçlara Dayalı Değerlendirme Yöntemi:* İşgörenlerin önceden belirlediği ortak amaçlar bulunur ve dönem sonunda bu amaçların gerçekleştirilme düzeylerine göre değerlendirme yapılır (Tunçer, 2013: 98).

- *Takıma Dayalı Performans Değerlendirme*: Organizasyonlarda takım halinde yapılan işleri değerlendirmek için kullanılır. Takımın tamamını değerlendirmek çok zordur ve bireysel performansı yansıtmamaktadır (Tunçer, 2013: 98). Takımın başarısını etkileyen dış çevre faktörlerinden kaynaklı olarak işgörenlerin ve takımın performansları ayrı ayrı değerlendirilmelidir (Pelit ve Çetin, 2019: 176).
- *Grafik Derecelendirme (Rating) Yöntemi*: Her işgören için ayrı bir form kullanılır ve bu formdaki kriterlere göre değerlendirme yapılır (Akçakanat, 2009: 27). Örnek olarak işgörenin yaptığı işin kalitesi, çalışma azmi, yetkinliği, takım çalışmasındaki başarısı vb. kriterler derecelendirmeye alınır. Bu derecelendirme “yetersiz”, “gelişmeye ihtiyacı var”, “yeterli” ve “çok iyi performans” şeklinde sınıflandırılabilir (Aktan, 2009: 38).

Otelcilik sektöründe en çok kullanılan personel değerlendirme yöntemlerinden bir diğeri ise 360 derece personel değerlendirme yöntemidir.

- *360 Derece Personel Değerlendirme Yöntemi*: İşgörenin sadece üstleri tarafından değil etkileşimde olduğu herkes tarafından değerlendirildiği ve çalışanın eksikliklerini görerek kendisini geliştirmesine imkân tanıyan bir yöntemdir (Tandoğan, 2020: 44). Bu değerlendirme yöntemini diğerlerinden ayıran en önemli fark; geri bildirim yapılarak çalışanların performanslarının geliştirilmesidir. Kişinin işi nedeniyle ilişkide olduğu tüm paydaşlarla yapılan bu değerlendirme ortak görüş olması nedeniyle anlamlıdır (Uygun ve Sarıgül, 2015:193).

Yukarıda bahsedilen tüm bu yöntemler performans değerlendirme sürecini en iyi şekilde yöneterek işgören performansını arttırmak amacıyla yapılır. İşgörenlerin performans değerlendirme uygulamalarına yönelik geri bildirimleri göre uygun olan yöntemin belirlenmesi otel işletmeleri işgörenlerinin verimliliğini artırabilir. Baskıcı yöntemlerin kullanılması ise emek yoğun olan otelcilik sektöründe artan çalışan devir hızına ve verimlilik kaybına neden olabilir (Tuncer, 2011:262).

Otel işletmelerinde performans değerlendirme ile ilgili farklı yönlerden yaklaşan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde; İplik (2004) Çukurova bölgesindeki 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan performansını değerlendirme, Oduro-Nyarko (2013) Central Ayawaso Metropolitan bölgesindeki küçük ve orta büyüklükteki otellerde performans değerlendirme, Narban vd., (2016) Yeni Delhi 'deki konaklama sektöründe performans değerlendirme, Florea (2016) İrlanda otelcilik sektöründe performans değerlendirme, Gavcar vd., (2006) ise Muğla ilindeki konaklama işletmelerinde uygulanan

performans değerlendirme üzerine gerçekleştirildiği görülmektedir. Diğer taraftan farklı açılardan gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde; Alfandi (2020) otelle ilgili faktörler ve çalışan performansı üzerindeki etkisini Ürdün'deki 4 yıldızlı oteller özelinde, Karatepe (2013) yüksek performanslı iş uygulamaları ile işe bağlılığın sağlanması üzerine, Igbojekwe (2015) Güneydoğu Nijerya'daki otellerde duygusal emek ve çalışan performansı değerlendirmesi ilişkisi hakkında, Chand ve Ranga (2018) Hint otel endüstrisinde performans değerlendirme uygulamaları hakkında çalışan algıları üzerine, Pelit ve Çetin (2019) ise turizm işletmelerinde performans değerlendirme ve sorunlarına kavramsal bakış açısıyla değerlendirilmesi üzerine çalıştıkları görülmektedir. Görüldüğü üzere otel işletmeleri işgörenleri üzerine performans değerlendirme konusunda birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca literatür tarandığında otel çalışanlarının performans değerlendirmesi ile ilgili bir bibliyometrik analize rastlanmamıştır. Bu kitap bölümünde, otel işletmelerinde uygulanan performans değerlendirme ile ilgili bir bibliyometrik analize yer verilmiştir.

4. TURİZM ALANINDA YAPILMIŞ BİBLİYOMETRİK ANALİZLER

Turizm alanında daha önce gerçekleştirilmiş bibliyometrik analizler incelendiğinde, Güzeller ve Çeliker (2018) tarafından yapılan Asya Pasifik Turizm Araştırmaları Dergisi'nin bibliyometrik analizi adlı çalışmada, 2009-2017 yılları arasında yayınlanan 522 çalışmanın; Mulet-Forteza vd. (2018) turizm, boş zaman ve konaklama hakkında yapılmış uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizleri gerçekleştirilmiştir. Park vd. (2011) tarafından yapılan çalışma ise 2000-2009 yılları arasında en çok atıf yapılan dergiler arasında yer alan "*Journal of Hospitality & Tourism Research, International Journal of Hospitality Management, Cornell Hospitality Quarterly, Tourism Management, Annals of Tourism Research and Journal of Travel Research*" altı adet konaklama ve turizm dergisindeki çalışmaları incelemiştir. Konaklama ve turizm alanında insan kaynakları ile ilgili bibliyometrik analiz çalışmaları incelendiğinde iki çalışmaya rastlanmıştır. Pelit ve Katırcıoğlu (2022) tarafından yapılan bibliyometrik analizde turizmde insan kaynakları sektörünün Türkiye'deki durumunu anlamak amaçlanmıştır. Hervie vd., (2021) konaklama ve turizm endüstrilerinde insan kaynakları yönetiminin bibliyometrik analizi adlı çalışmalarında Web of Science kullanılarak turizm ve konaklama sektöründe insan kaynakları yönetimiyle ilgili uluslararası bilimsel literatür, seçilen alandaki ortak yazarlık, ülkeler, anahtar kelimeler, atıf ağları ve dergiler arasındaki ilişkileri belirlemek için bibliyometrik analiz kullanılarak Vos Viewer programıyla analiz edildiği görülmüştür. Alanyazında yapılan araştırmalar sonucu spesifik olarak konaklama işletmelerinde veya turizm sektöründe işgören performans değerlendirme çalışmalarına yönelik bibliyometrik analize rastlanmamıştır.

5. OTEL İŞLETMELERİNDE PERFORMANS DEĞERLENDİRME ÜZERİNE GERÇEKLEŞTİRİLEN ARAŞTIRMALAR

Bu kısımda otel işletmelerinde uygulanan performans değerlendirmeleri üzerine gerçekleştirilmiş akademik çalışmalar, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi deseni ile incelenmiştir. Bu bağlamda Scopus ve Web of Science verilerinin Vos Wiewer paket programıyla bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometri terimi ilk kez 1969 yılında Alan Pritchard tarafından kullanılmıştır (Lawani, 1981:1). TÜBİTAK ise, bibliyometriyi “*belirli bir alanda, belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analizi*” şeklinde tanımlanmaktadır (TÜBİTAK, 2022).

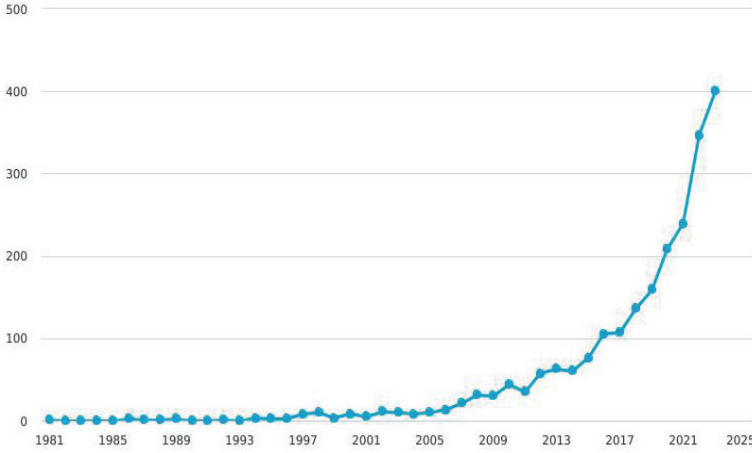
İçerik analizi; işgörenlerin performans değerlendirme yöntemleriyle ilgili Scopus ve Web of Science dizinlerinde taranan makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?, işgörenlerin performans değerlendirmeleriyle ilgili yapılan çalışmaların anahtar kelimeleri nelerdir?, işgöreneğin performans değerlendirmeyle ilgili en çok atıf olarak katkı sağlayan çalışma ve yazarlar hangileridir?, işgörenlerin performans değerlendirmeleriyle ilgili yapılan yayınların ülkelere göre dağılımı nasıldır?, işgörenlerin performans değerlendirmeleriyle ilgili yapılan çalışmaların kurumlar bazında dağılımı nasıldır?, Web of Science ve Scopus dizinlerinde yukarıda sayılan sorular kapsamında ortak olan noktalar var mıdır? soruları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Analizler için Vos Viewer (sürüm:1.6.20) kullanılmıştır. Vos Viewer, bibliyometrik haritalar oluşturmak ve görüntülemek için kullanılan, ücretsiz erişim sağlanılabilen bir analiz programıdır. Bu programla bibliyometrik haritalar tüm ayrıntılarıyla görüntülenebilir (Eck ve Waltman, 2010: 536). Web of Science, Scopus, Dimensions, Lens ve PubMed benzeri sitelerden ulaşılan verilerin ortak yazarlık, anahtar kelime, ortak kurum vb. ağları oluşturmak için kullanılır (www.vosviewer.com). Vos Viewer paket programıyla araştırılan konu ile ilgili yapılmış yayınlar, çalışan araştırmacılar, anahtar kelimeler vb. öğelerden yararlanılarak söz konusu verilerin ilişki ağları oluşturulur. Program ağ, yoğunluk ve katman olarak 3 ayrı harita görseli sunmaktadır (Arslan, 2022:36).

19.11.2023 tarihinde “Çalışan performans değerlendirmesi” ve “Otel” anahtar sözcükleri kullanılarak Scopus veri tabanı üzerinden tüm alanlar seçilerek gerçekleştirilen işlemde 2213 sonuç elde edilmiştir. Konu alanları olarak sosyal bilimler, disiplinlerarasılık, işletme, yönetim ve muhasebe seçilmiştir. En eski tarihli çalışma 1981 yılındadır. 2039 makale, 58 kitap, 29 kitap bölümü, 18 konferans bildirisi ve 69 inceleme yazısı olduğu görülmüştür. “Otel işletmeleri işgörenleri, performans değerlendirme” anahtar sözcükler olarak kullanılarak Web of Science üzerinden tüm alanlar seçilerek yapılan işlemde

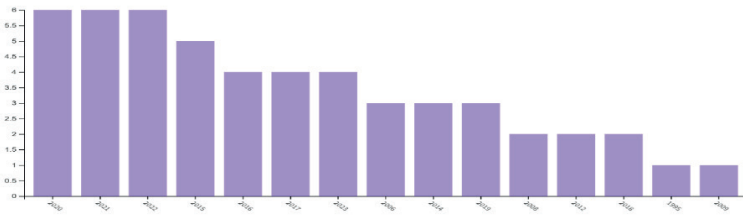
54 sonuca ulaşılmıştır. En eski tarihli çalışma 2005 yılında iken en yeni çalışma ise 2023 yılındadır. 42 makale, 12 konferans bildirisi olduğu belirlenmiştir.

Analiz için Scopus veri tabanındaki yayınların yıllara göre dağılımı Şekil 1'de sunulmuştur. Konu ile ilgili olarak ilk çalışmanın 1981 yılında olduğu, 2010 yılına kadar çok az sayıda yayın yapıldığı ancak ondan sonra artmaya başladığı ve bu artışın günümüze kadar devam ettiği görülmüştür. En çok yayın ise 2023 yılında yapılmıştır.

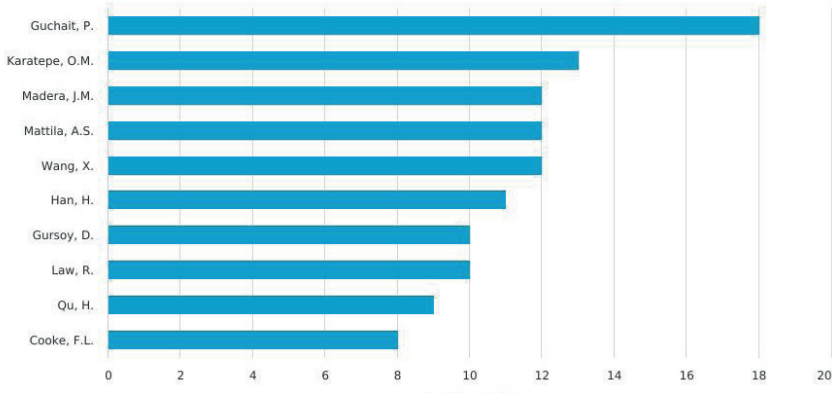
Şekil 1: Performans değerlendirmenin yayın yıllarına göre analizi 1

Web of Science veri tabanındaki yayınların yıllara göre dağılımı Şekil 2'de sunulmuştur. Konu ile ilgili olarak ilk çalışmanın 1995 yılında olduğu, en çok çalışmanın da 2020, 2021 ve 2022 yıllarında her yıl 6 çalışma ile olduğu görülmüştür.

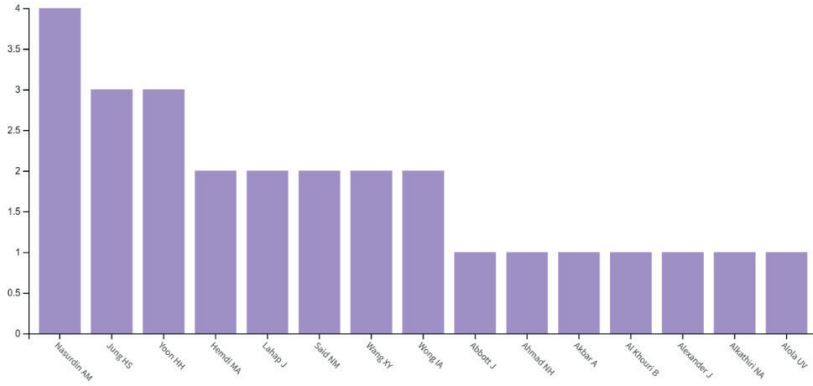
Şekil 2: Performans değerlendirmenin yayın yıllarına göre analizi 2

Performans değerlendirme ile ilgili en çok çalışması olan yazarların grafiği aşağıda verilmiştir. En fazla sayıda yayını olan yazarın 18 yayını olan Priyanko Guchait olduğu, ikinci sırada ise Osman Karatepe'nin 13 yayınıyla yer aldığı görülmüştür.

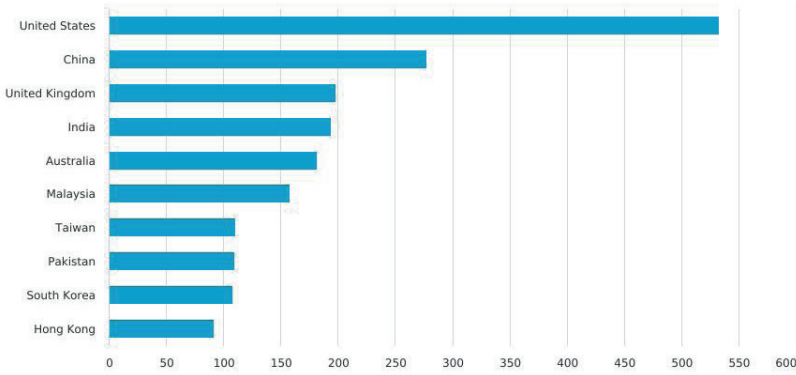
Şekil 3: Yazara göre analiz 1

Web of Science veri tabanında yapılan çalışmaya göre konuyla ilgili en çok çalışması olan yazarların grafiği verilmiştir. (Şekil 4) En fazla sayıda yayını olan yazarın 4 yayını Azzat Mohd Nasurdin olduğu görülmüştür. 3'er çalışmayla Jung ve Yoon ikinci sırada yer almaktadır.

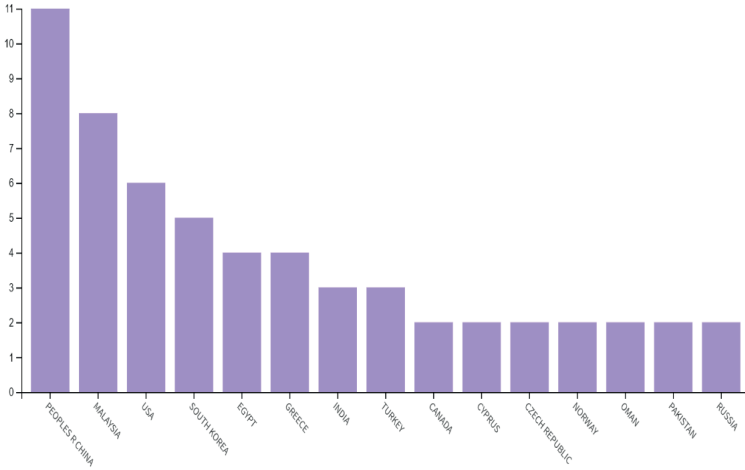
Şekil 4: Yazara göre analiz 2

Scopus verilerine göre (Şekil 5) en fazla yayın Amerika tarafından yapılırken, Çin, Birleşik Krallık, Hindistan ve Avustralya'nın da ilk 5 ülke arasında yer aldığı görülmüştür.

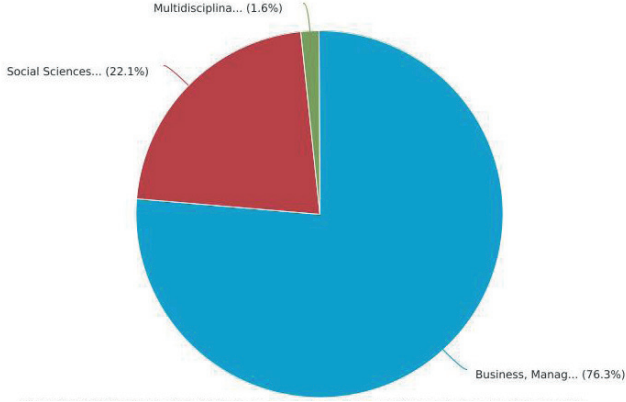
Şekil 5: Ülkelere göre analiz 1

Şekil 6'ya göre Web of Science indexinde en fazla yayın Çin tarafından yapılırken, Malezya, Amerika, Güney Kore ve Mısır'ın da ilk 5 ülke arasında yer almıştır.

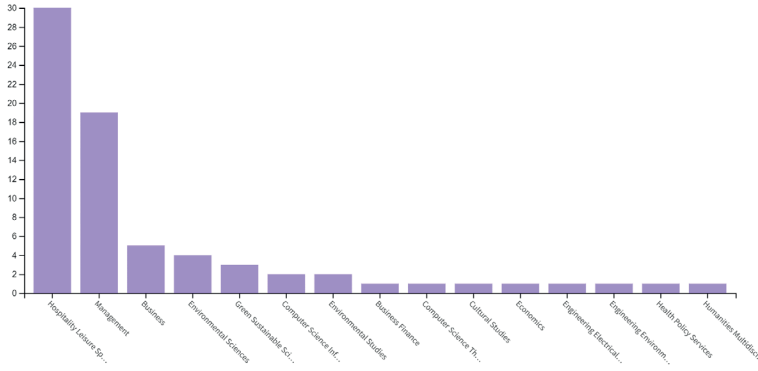
Şekil 6: Ülkelere göre analiz 2

Konu ile ilgili Scopus üzerinden alınan verilere göre en çok çalışmanın %76,3 oranla işletme, yönetim ve muhasebe alanlarında olduğu görülmüştür.

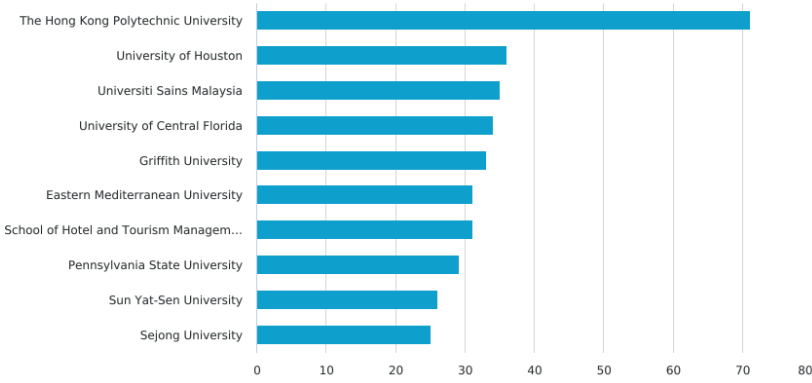
Şekil 7: Çalışma alanına göre analiz 1

Web of Science üzerinden alınan verilere göre ise konuyla ilgili en çok çalışmanın 30 çalışma olduğu ve konaklama, boş zaman, spor ve turizm kategorisinde olduğu görülmektedir.

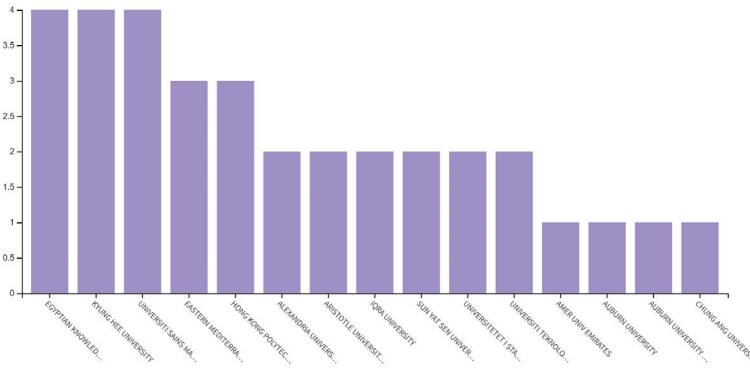
Şekil 8: Çalışma alanına göre analiz 2

Scopus üzerinden alınan verilere göre en çok çalışmanın 70 çalışmayla The Hong Kong Polytechnic üniversitesi tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda 2. Sırada Houston üniversitesi, 3. Sırada Malezya, 4. Sırada Florida üniversitesi ve 5. Sırada Avustralya'daki Griffith üniversitesi olduğu görülmüştür.

Şekil 9: Kuruma göre analiz 1

Web of Science üzerinden alınan verilere göre ise konuyla ilgili en çok çalışma 4'er çalışma ile Kyung Hee üniversitesi, Malezya Sains üniversitesi ve Mısır bilgi bankasına aittir. 2. sırada ise Doğu Akdeniz üniversitesi ve Hong Kong Polytech üniversitesi yer almaktadır.

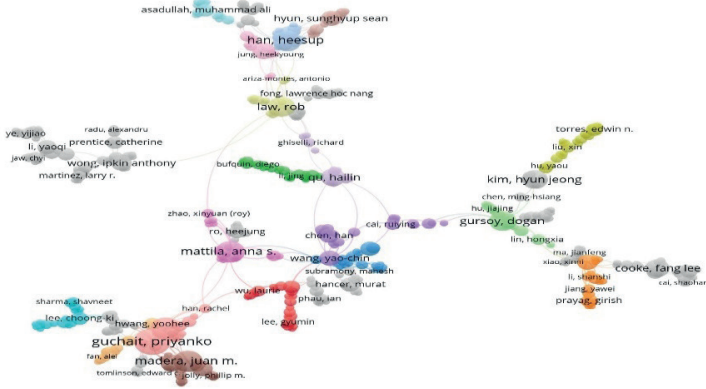

Şekil 10: Kuruma göre analiz 2

Performans değerlendirme ile ilgili Scopus ve Web of Science indekslerinden elde edilen veriler, Vos Viewer paket programı ile belli başlıklarda kategorize edilerek görselleştirilmiştir. Analizlerde kullanılan başlıklar; Ortak yazarlık analizi, anahtar kelime analizi, yazarların atıf analizi, ülkelerin atıf analizi, kurumların atıf analizi ve yayınların atıf analizi olarak belirlenmiştir. Yapılan analizlerin sonrasında Scopus ve Web of Science verileri arasında karşılaştırma yapılmış ve ortak noktalar bulunmaya çalışılmıştır. İki veri tabanı sonuçlarından da ilk 5 sırada olanlar dikkate alınarak karşılaştırma yapılmıştır.

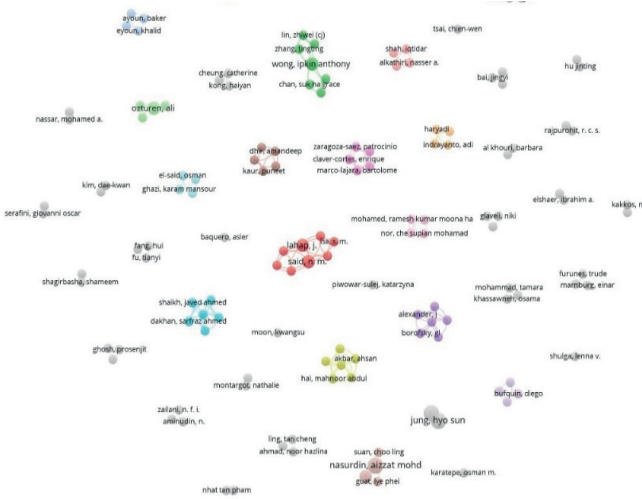
Vos Viewer'dan alınan haritalardaki ortak renkler ile gösterilen yazarlar arasındaki bağlantılar görülmektedir. Dairenin büyüklüğü, ilgili yayınların sayıya fazla olduğunu; renkleri, yazarların konuyla ilgili ortak çalışmalar yapmış

olduklarını ve aralarındaki çizgiler hangi yazar ya da yazarlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Tüm kategorilerde en çok sonuca ulaşabilmek adına minimum 1 çalışma ve minimum 0 atıf şeklinde çalışılmıştır, sadece anahtar kelime analizinde minimum 2 çalışma ve minimum 1 atıf seçilmiştir.

Şekil 11: Ortak yazarlık analizi 1

Şekil 11'de Scopus üzerinden alınan veriler görselleştirilmiştir. Konuyla ilgili en fazla yayın yapan yazar olan Guchait Priyanko'nun 18 çalışması bulunmaktadır. 2. sırada yer alan Osman M. Karatepe'nin 13 çalışması vardır. Xingyu Wang, Juan M. Madera ve Anna S. Matila'nın otel çalışanlarının performans değerlendirmesiyle ilgili 12 çalışması vardır. En çok atıf alan yazarlar ise 1153 atıfıyla Osman M. Karatepe, 791 atıfıyla Bhaskar Shrinivas, David Harrison, Dora Luk ve Margaret Shaffer olduğu görüldü. En çok bağlantısı olan yazarların ise Rob Law, Guchait Priyanko, Heesup Han, Anna S. Matila ve Xingyu Wang olduğu görülmüştür.

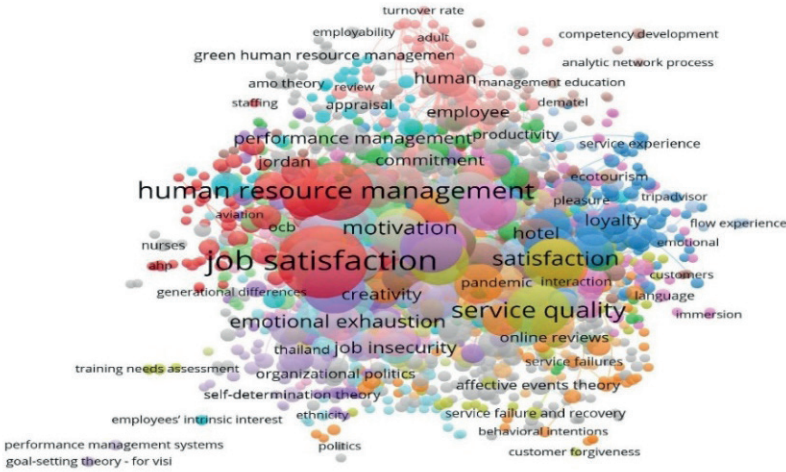

Şekil 12: Ortak yazarlık analizi 2

Ortak yazarlık analizi için Web of Science ile elde edilen verilere göre (Şekil 12); Otellerde performans değerlendirme ile ilgili en çok çalışması olan yazarlar üçer çalışmayla Aizzat Mohd Nasurdin, Hyo Sun Jung ve Hye Hyun Yoon, ikişer çalışmayla Abdullah Hemdi ve Ali Öztüren'dir. En çok atıf alan yazarlar ise 265 atıfıla Osman M. Karatepe, 151 atıfıla Hyu Sun Jung ve Hye Hyun Yoon, 85 atıfıla Catherine Cheung, Haiyan Song ve Haiyan Kong olduğu belirlenmiştir. En çok bağlantılı olan yazarlar ise J. Lahap ve N.M. Said'tir.

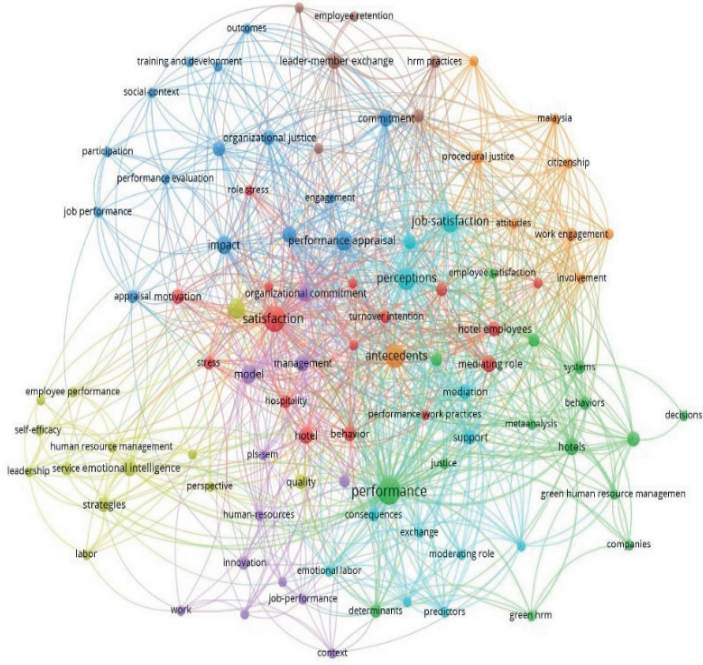
Web of Science ve Scopus verileri ortak yazarlık analizi kategorisinde karşılaştırıldığında ilk 5 yazar arasında en çok atıf alan yazarın iki veri tabanında da Osman M. Karatepe olduğu anlaşılmıştır.

Şekil 13'te görülen Scopus verilerinin anahtar kelime analizinde en az 2 kez tekrarlayan kelimeler seçilmiştir. En fazla tekrarlayan anahtar kelime; job satisfaction (iş memnuniyeti) olup 128 kere kullanılmıştır. Human resource management (İnsan kaynakları yönetimi) 83 kere, Service quality (Hizmet kalitesi) 66 kez, hospitality industry (konaklama endüstrisi) 62 kere ve work engagement (iş ilişkisi) 62 kere anahtar sözcük olarak kullanılmış olduğu görülmüştür.

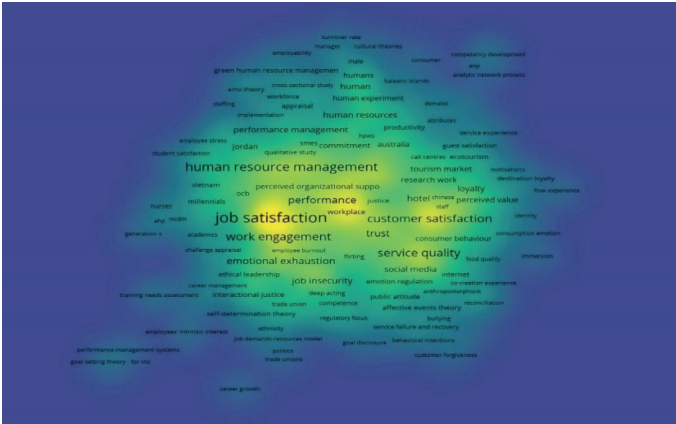
Şekil 13: Anahtar Kelime analizi 1

Web of Science verilere göre yapılan anahtar kelime analizinde (Şekil 5); en fazla tekrarlayan anahtar kelimeler, 14 kez performance (performans), 12 kez satisfaction (memnuniyet), 10 kez antecedentes (önceki), 9 kez perception(algı) ve 8 kez job satisfaction (iş memnuniyeti) şeklindedir.

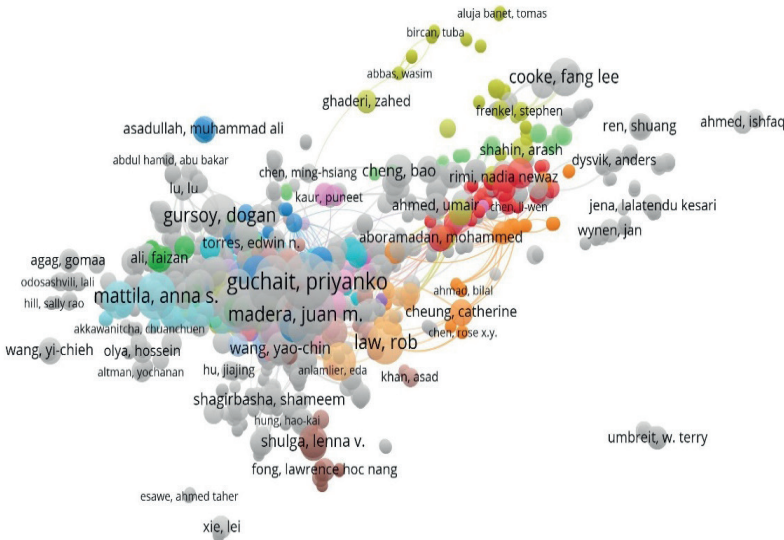
Şekil 14: Anahtar Kelime analizi 2

İki farklı veri tabanı kullanılarak aynı konu üzerinde yapılan analizlerde ilk 5 kelimedeki ortak kelime olarak job satisfaction (iş memnuniyeti) olduğu görülmüştür.

Şekil 15: Anahtar kelime yoğunluk haritası 1

Anahtar kelimelerin yoğunluk haritaları ise Şekil 15 ve Şekil 16'da verilmiştir. Sarı renkte olan kelimeler en yoğun olarak kullanılan kelimeleri, mavi renkteki kelimeler ise en az kullanılanları göstermektedir.

Şekil 18: Yazarların atıf analizi 2

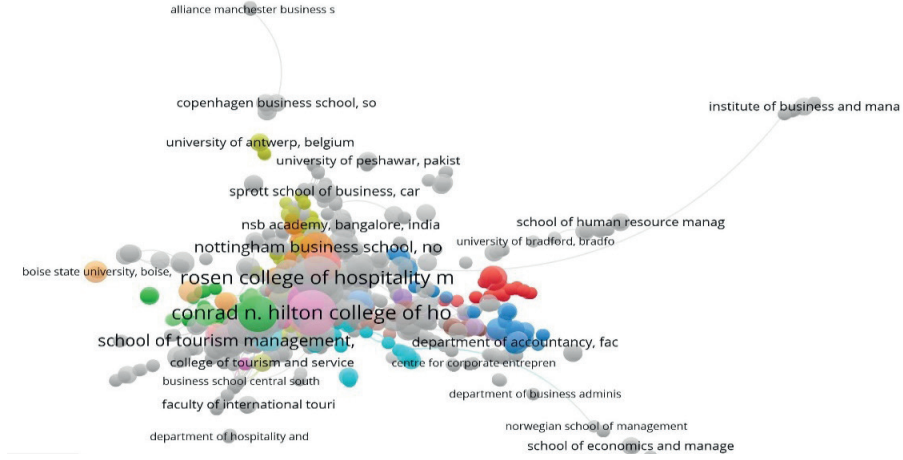
Wos Viewer üzerinde Scopus verilerine göre yapılan en çok atıf alan yazarın 1153 atıfı Osman Karatepe, 791 atıfı Purnima Bhaskar, David A. Harrison, Dora M. Luk ve Margaret A. Shaffer 'in 2. sırada oldukları görülmüştür. Literatürde en çok sayıda yayını olanların ise Guchait Priyanko, Osman Karatepe, Anna S. Matila, Juan M. Madera ve Xingyu Wang olduğu sonucuna ulaşıldı. En çok bağlantısı olan yazarlar; Doğan Gürsoy, Hyung Kim, Priyanko Guchait, Osman Karatepe ve Hailin Qu'dur. Web of Science ve Scopus verileri yazarların atıf analizi kategorisinde karşılaştırıldığında ilk 5 yazar arasında Osman M. Karatepe'nin ortak olduğu belirlenmiştir.

Şekil 19: Ülkelerin atıf analizi 1

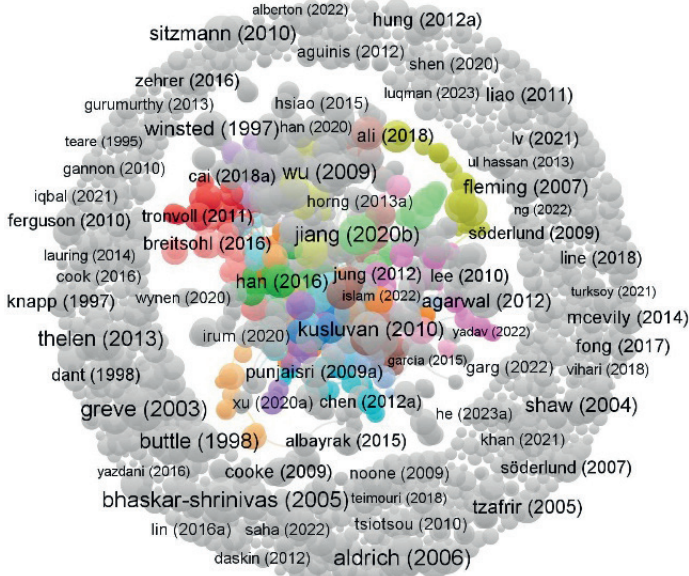
Ülkelere göre Web of Science verilerine dayanarak (Şekil 19) otel işletmelerinde çalışanların performans değerlendirilmesi ile ilgili en çok atıf yapılan ülkenin Türkiye olduğu ve 293 atıf aldığı belirlenmiştir. Literatüre doküman sayısı olarak en çok katkı sağlayan ülkelerin ise Çin, Malezya, Amerika, Güney Kore ve Mısır olduğu görülmüştür. En çok atıf alan ikinci ülke ise 161 atıfı Güney Kore'dir. 3. sırada 154 atıfı Çin, 4. Sırada 72 atıfı Kıbrıs ve 5. Sırada 56 atıfı Amerika yer almaktadır.

Kurumlara göre Scopus verilerine dayanarak yapılan atıf analizinde (Şekil 22) konuyla ilgili en çok atıf yapılan kurumun Hong Kong Baptist University olduğu, 3 çalışma ve 869 atıfları olduğu görülmektedir. Diğer kurumlar ise 817 atıf ve 2 çalışmayla Amerika'daki Pensilvanya, 732 atıf, 1 çalışmayla Princeton, 732 atıf ve 1 çalışmayla North Carolina üniversiteleri olduğu görüldü. 5. Sırada ise 688 atıf ve 1 çalışmayla Norveç'teki Norwegian school of management yer almaktadır. Otel işletmelerinde çalışanların performans değerlendirmesiyle ilgili en çok çalışması olan kurumlar ise sırasıyla 13 çalışmayla Houston, 12 çalışmayla Florida, 8 çalışmayla Hong Kong Polytech, 7 çalışmayla Doğu Akdeniz ve 7 çalışmayla Çin'deki Sun Yat-Sen üniversiteleridir. En çok bağlantısı olanlar ise Washington State üniversitesi ve Doğu Akdeniz üniversitesidir.

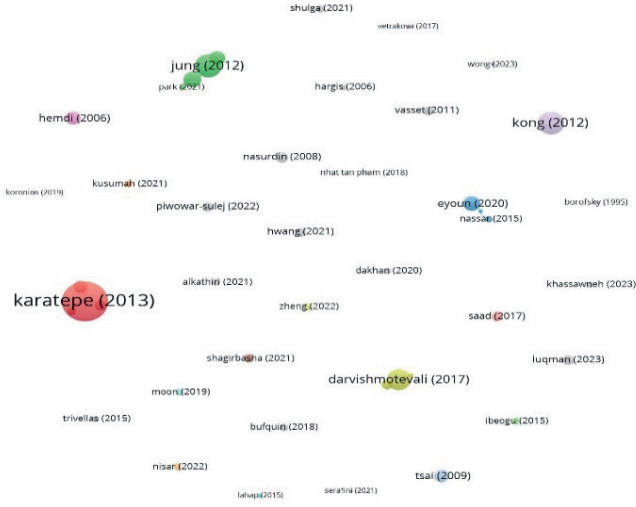
Şekil 22: Kurumların atıf analizi 2

Yayınların atıf analizi ise en az 2 atıfı olan çalışmalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Scopus verilerine dayanarak yapılan yayın atıf analizinde (Şekil 23) konuyla ilgili en çok atıf yapılan yayının, 791 atıfıla Bhaskar Shrinivas'ın 2005 yılındaki *"Input-Based and Time-Based Models of International Adjustment: Meta-Analytic Evidence and Theoretical Extensions"*, 732 atıfıla Howard E. Aldrich 'in 2006 yılındaki *Organizations Evolving* ve 688 atıfıla Henrich R. Greve'in 2003 yılındaki *"Organizational learning from performance feedback: A behavioral perspective on innovation and change"*, 568 atıfıla Thelen'in 2013 ,499 atıfıla Buttle'in 1998 yılındaki çalışmaları olduğu görülmüştür. En çok bağlantısı olan yayınlar ise Su Jin Han'ın 2016 yılındaki *"The relationship between customer incivility, restaurant frontline service employee burnout and turnover intention"*, Kusluvan'ın 2010 yılındaki *İnsan Boyutu: Turizm ve Otelcilik Sektöründe İnsan Kaynakları Yönetimi Sorunlarının İncelenmesi* ve Doug Davies 'in 2001 yılındaki *"The role of appraisal, remuneration and training in improving staff relations in the Western Australian accommodation industry: a comparative study"* çalışmalarıdır.

Şekil 23: Yayınların atıf analizi 1

Web of Science verilerine dayanarak yapılan atıf analizinde (Şekil 24) konuyla ilgili en çok atıf yapılan yayının, 265 atıfıyla Osman Karatepe'nin 2013 yılındaki Yüksek performanslı iş uygulamaları ve otel çalışanı performansı: İşe bağlılığın aracılığı çalışması olduğu belirlenmiştir. 85'er atıfıyla 2012 yılında Hyo Sun Jung ve Hye Hyun Yoon'un 2012 yılındaki "The effects of emotional intelligence on counterproductive work behaviors and organizational citizen behaviors among food and beverage employees in a deluxe hotel" çalışması, Haiyan Kong, Catherine Cheung ve Haiyan Song'un "From hotel career management to employees' career satisfaction: The mediating effect of career competency" çalışmaları olduğu görülmüştür.

Şekil 24: Yayınların atıf analizi 2

SONUÇ

Otel işletmelerinde performans değerlendirme üzerine Scopus ve Web of Science veri tabanlarından 1986-2023 yılları arasında elde edilen verilerin Vos Viewer paket programı ile ortak yazarlık analizi, anahtar kelime analizi, yazarların atıf analizi, ülkelerin atıf analizi, kurumların atıf analizi ve yayınların atıf analizi başlıklarında görselleştirmesi yapılmıştır. Literatürde var olan makalelerin analizinin yapıldığı bu kısıt bölümünde elde edilen sonuçlara göre Scopus ve Web of Science veri tabanlarındaki çalışmaların sayısında ciddi farklılık olduğu belirlenmiştir. Performans değerlendirme ile ilgili Scopus üzerinden 2213 çalışmaya ulaşılırken Web of Science’da sadece 54 çalışmaya ulaşılabilmiştir. Çalışmada grafik ve görsel haritalandırma birlikte kullanılmıştır. Scopus verilerinden elde edilen bulgular sonucunda; performans değerlendirme ile ilgili literatürde ilk çalışmanın 1989 yılında yapıldığı ancak 2017 yılına kadar önemli sayıda bir çalışma yapılmadığı, 2017 yılı itibarıyla ilgili çalışmaların artmaya başladığı ve o yıldan sonra konuyla ilgili çalışmaların her yıl arttığı görülmüştür. En çok yayının yapıldığı yılın ise 2023 yılı olduğu anlaşılmıştır. Literatüre en çok katkı sağlayan ülkenin Amerika olduğu görülmüştür. En çok çalışması olan kurumun Hong Kong Baptist üniversitesi, en çok çalışması olan yazarın ise 18 çalışmasıyla Priyanko Guchait olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. En çok kullanılan anahtar kelime ise “job satisfaction” olup 128 kez kullanılmıştır. Performans değerlendirme ile ilgili en çok atıf alan yayının, 791 atıfıla Bhaskar Shrinivas’ın 2005 yılındaki “Input-

Based and Time-Based Models of International Adjustment: Meta-Analytic Evidence and Theoretical Extensions (Girdi ve Zaman Temelli Uluslararası Uyum Modelleri: Meta-Analitik Kanıtlar ve Teorik Uzantılar)” olduğu görülmesine karşın konuyla tam olarak ilişkili olmadığı düşünülmektedir.

Web of Science verilerine göre ise otel işletmelerinde performans değerlendirme üzerine akademik çalışmaların 2005 yılında başladığı, en çok yayının yapıldığı yılın ise 2021 yılı olduğu görülmüştür. Otel işletmelerinde çalışanların performans değerlendirme ile ilgili en çok yayını olan yazar 4 yayınlı Aizzat Mohd Nasurdin, en çok atıf yapılan yazar ise Osman Karatepe'dir. Literatüre en çok katkısı olan ülkenin Çin, en çok atıf yapılan ülkenin Türkiye olduğu ortaya çıkmıştır. Performans değerlendirme konusunda literatüre en çok katkısı olan kurumun Kyung Hee ve Malezya üniversiteleri olduğu görülmüştür. Otel çalışanlarının performans analizi konusuna ilişkin yapılan çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelimenin Performance (performans) olduğu ve 14 kez kullanıldığı görülmüştür. En çok atıf yapılan yayın ise Osman Karatepe'nin 2013 yılındaki *“High-performance work practices and hotel employee performance: The mediation of work engagement (Yüksek performanslı iş uygulamaları ve otel çalışanı performansı: İşe bağlılığın aracılığı)”* çalışmasıdır.

Web of Science ve Scopus verileri karşılaştırıldığında bazı noktaların ortak olduğu anlaşılmıştır. En çok kullanılan ilk 5 anahtar kelimedeki job satisfaction (iş memnuniyeti) ortak olarak iki veri tabanında da bulunmaktadır. En çok atıf yapılan yazarlarda iki veri tabanında da ilk sırada Osman Karatepe vardır. Literatüre en çok katkı sağlayan ilk 5 ülke arasında Amerika ve Çin ortaktır. Scopus ve Web of Science verilerinde en çok çalışma yapan kurumlara bakıldığında Hong Kong Polytech ve Doğu Akdeniz üniversiteleri ilk 5 kurum arasındadır.

Bu kitap bölümüne dair en önemli kısıt, veri tabanı olarak sadece Web of Science ve Scopus verilerinin kullanılmış olmasıdır. Literatür konusunda en geniş kapsamlı veri tabanı kabul edilmiş olsalar dahi burada yer almamış olan bilimsel yayınların değerlendirme dâhiline alınamamasına neden olmaktadır. Bu konu ile ilgili daha önce yapılmış bir bibliyometrik analiz olmaması çalışmamızı önemli kılmakla birlikte ileride bu konuda çalışacak olanlara da bir rehber olma niteliği taşımaktadır. Otel işletmelerinde insan kaynakları alanında yeterince çalışma olmasına karşın çalışanlarının performans değerlendirmesiyle ilgili çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, T. (2009). *İnsan kaynakları yönetiminde performans değerlendirme: Isparta il emniyet müdürlüğü'nde bir uygulama* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aktan, C.C. (2009). Performans yönetimi: Organizasyonlarda performans değerlendirme ve ölçme. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 25-33.
- Alfandi, A. M. (2020). Hotel-Related Factors and Employee Performance” The Case of Jordanian Four Star Hotels. *International business research*, 13(3), 68-78.
- Al-Refai, A. (2015). Effects of human resource management on hotel performance using structural equation modelling. *Computers in Human Behaviour*. (43), 293-303.
- Arslan, E. (2022). Sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer ile bibliyometrik haritalama ve örnek bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56.
- Benligiray S. (2006). İşletmelerimizde İnsan Kaynakları Bölümlerinin ve Yöneticilerinin Önemi. *Öneri Dergisi*, 7(25), 69-81.
- Chand, M., & Ranga, A. (2018). Performance appraisal practices in Indian hotel industry: an investigation of employees perceptions. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 11(2), 47-55.
- Denisi A. S. & Pritchard R. D. (2006) *Performance Appraisal, Performance Management, and Improving Individual Performance: A Motivational Framework*. Yer: Blackwell Publishing, 253-277.
- Doğan, S. (2017). *Otel İşletmelerindeki İşgören ve Yönetici Adaylarına Yönelik Performans Değerleme Formu Geliştirilmesi: Ankara İlinde Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ferecov, R. (2015). İnsan kaynakları yönetiminde performans değerlendirme yöntemleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8).
- Florea, M. (2016). *Conducting performance appraisals in the Irish hotel sector: A study exploring employee performance appraisal satisfaction and its impact on the motivation to improve performance* (Yayımlanmamış doktora tezi). National College of Ireland, Dublin.
- Gavcar E., Bulut Z. A. & Engin K. (2006). Konaklama İşletmelerinde Uygulanan Performans Değerleme Sistemleri ve Uygulama Alanları (Muğla İli Örneği). *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 31-45.
- Güzeller, C. O. & Çeliker, N. (2018). Bibliometric analysis of tourism research for the period 2007-2016. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 6(1), 1-22.
- Hervie, D. M., Illes, C. B., Dunay, A., & Khalife, M. A. (2021). Bibliometric Analysis of Human Resource Management in the Hospitality and Tourism Industry. *Journal of Management*. 37(1), 59-83.
- Igbojewe, P. A. (2015). Emotional labour and employee performance appraisal: The

- missing link in some hotels in southeast Nigeria. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 8(2), 81.
- İplik, F. N. (2004). Dört ve Beş Yıldızlı Otel işletmelerinde Çalışan Personelin Performans Değerlendirme Faaliyetleri: Çukurova Bölgesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 195-205.
- Karatepe, O. M. (2013). High-performance work practices and hotel employee performance: The mediation of work engagement. *International Journal of Hospitality Management*, 32, 132-140.
- Kazak, M., & Kazak, G. (2023). Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Çalışmaların VOS-viewer ile Bibliyometrik Analizi. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1), 34-45.
- Lawani, S. M. (1981). Bibliometrics: its theoretical foundations, methods, and applications. *Libri*, 31(1), 294-315.
- Mitrovic, M., Jankovic, S., & Ivankovic, G. (2016). Hotel performance measurement: literature review. *Quality and competitiveness in tourism and hospitality industry*, 250-257.
- Mulet-Forteza, C., Genovart-Balaguer, J., Mauleon-Mendez, E., & Merigó, J. M. (2019). Bibliometric research in the tourism, leisure and hospitality fields. *Journal of business research*, 101, 819-827.
- Nankervis, A. R., & Debrah, Y. (1995). Human resource management in hotels: a comparative study. *Tourism Management*, 16(7), 507-513.
- Narban, J. S., Narban, A. K. S., & Narban, B. P. S. (2016). Performance appraisal practices in hospitality industry in New-Delhi: An exploratory study. *International Journal of Advance Research and Innovative Ideas in Education*, 2(2), 289-300.
- Oduro-Nyarko, C. (2013). Assessment of Performance Appraisal Techniques by Small and Medium Size Hotels in Central Ayawaso Metropolitan Area. *Assessment*, 3(12), 9-15.
- Örnek A. Ş. (2021). *İnsan Kaynakları Yönetimi Strateji, Politika ve Uygulamalar Kapsamında Davranışsal Bir Yaklaşım*. Yer: Nobel Yayıncılık.
- Özdemir, E., & Akpınar, A. T. (2002). Konaklama işletmelerinde insan kaynakları yönetimi çerçevesinde Alanya'daki otel ve tatil köylerinde insan kaynakları profili. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 85-105.
- Park, K., Phillips, W. J., Canter, D. D., & Abbott, J. (2011). Hospitality and Tourism Research Rankings by Author, University, and Country Using Six Major Journals: The First Decade of the New Millennium. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 35(3), 381-416.
- Pelit, E. & Çetin, A. (2019). Turizm işletmelerinde insan kaynakları yönetimi işlevi olarak performans değerlendirme ve sorunlar: Kavramsal bir değerlendirme. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 165-203.

- Pelit, E.& Katırcıoğlu, E. (2022). Human resource management studies in hospitality and tourism domain: a bibliometric analysis. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(3), 1106-1134.
- Sakaoğulları İ. (2008). *Hizmet içi eğitimin iş gören performansı üzerindeki etkisi: Ankaradaki dört ve beş yıldızlı otellerde bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı, Düzce.
- Tandoğan, M. (2020). 360 derece performans değerlendirme sistemi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*. 6 (27):42-52.
- TDK (2023), Türk Dil Kurumu, Erişim tarihi: 02.11.2023, <https://sozluk.gov.tr/>
- Timur, A. ve Bardakoğlu, Ö. (2015). *Turizm işletmeciliği*. Yer: Detay Yayıncılık.
- TÜBİTAK (2023), Bibliyometrik Analiz. Erişim tarihi: 02.11.2023, <https://cabim.ulak-bim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/>
- Tunçer P. (2013). Örgütlerde Performans Değerlendirme ve Motivasyon. *Sayıştay Dergisi*. (88), 87-108.
- Tuncer, M. (2011). Performans Değerleme Uygulamalarının Otel Çalışanları Üzerindeki Etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 258-279.
- Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik (2019), 30791 Sayılı Yönetmelik. Erişim Tarihi: 01.11.2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/21.5.1134.pdf>
- Uygur, A. & Sarıgül, S. S. (2015). 360 derece performans değerlendirme ve geri bildirim sistemi. *Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, (33), 189-201.
- Van Eck, N., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOS viewer, a computer program for bibliometric mapping. *scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Vos Viewer. “Öne Çıkanlar” Erişim:19.11.2023, <https://www.vosviewer.com/features/highlights>.